กฎหมายตราสามดวง
เล่ม ๑

1602

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๑

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๑ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๕

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1602

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๑

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๕

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1602

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖

พิมพ์ตามฉะบับหลวง ตรา ๓ ดวง

คำนำ ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย

เนื่องจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้กำหนดการศึกษาลักษณะวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยไว้ในหลักสูตรชั้นปริญญาโท จึ่งเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้นักศึกษามีบทกฎหมายซึ่งได้ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ นั้นไว้ค้นคว้าได้โดยสะดวก เพราะบทกฎหมายเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะได้พบเอกสารที่เก่าแก่กว่าก็ตาม ก็ยังคงใช้เป็นหลักฐานสำคัญเพื่อแสวงหาความรู้เรื่องกฎหมาย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ต่อไปอีกนาน

ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้นได้มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้งแล้ว ฉะบับที่แพร่หลายที่สุดคือฉะบับของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเรียกกันว่า กฎหมายเก่า ๒ เล่ม และฉะบับของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ทั้งสองฉะบับนี้ในบัจจุบันไม่มีจำหน่ายแล้ว และนับวันจะหายากขึ้นทุกที

ในการที่จะจัดพิมพ์กฎหมายเก่านี้ขึ้นใหม่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีความมุ่งหมายผิดกับท่านผู้จัดพิมพ์ก่อน ๆ ท่านผู้จัดพิมพ์เหล่านั้นมุ่งหมายแต่ฉะเพาะใน

อันที่จะเผยแผ่ความรู้ในตัวบทกฎหมาย จึงได้แก้ไขอักขรวิธีเสียใหม่ให้สมกับสมัย และบางตอนถึงกับแก้ไขถ้อยคำสำนวนเสียบ้างก็มี กรมหลวงราชบุรี ฯ ก็ได้ทรงยึดถือคติอันเดียวกันนี้ โดยได้ทรงตัดทอนบทบัญญัติซึ่งเลิกใช้บังคับแล้วออกเสียด้วย

ในเวลานี้ ประมวลกฎหมายใหม่ต่าง ๆ ก็ได้ประกาศใช้จนครบถ้วน ประมวลกฎหมายปี จ.ศ. ๑๑๖๖ จึงมีประโยชน์เพียงในฐานตำนานกฎหมายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในการจัดพิมพ์ใหม่นี้จึงมีข้อสำคัญที่จะพึงยึดถืออยู่ว่า จะต้องคัดแบบจากตัวบทบัญญัติซึ่งได้ชำระสะสางขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ให้ถูกต้องตามอักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉะบับนั้น เพื่อนักศึกษาจักได้ใช้เป็นเครื่องมือค้นคว้าโดยไม่ต้องพึ่งต้นฉะบับเขียน ตามแต่จะสามารถทำได้

การจัดพิมพ์กฎหมายเก่าขึ้นนั้นใช่จะเป็นประโยชน์แต่ฉะเพาะนักนิติศาสตร์เท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นคุณแก่นักประวัติศาสตร์ เพราะการศึกษาในวิชาประวัติศาสตร์ย่อมต้องอาศัยพระราชปรารภในกฎหมาย และตัวบทกฎหมายเอง ประกอบด้วยนักโบราณคดีและนักศึกษาโบราณประเพณีของสยามก็เช่นกัน

ย่อมได้รับประโยชน์จากบทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยอาศัยจารีตประเพณีธรรมนิยม หรือความเชื่อถือต่าง ๆ เป็นหลัก และจารีตประเพณีเหล่านี้ แม้ในรัชกาลที่ ๑ ได้เลิกถือเสียแล้วก็มีบ้าง ประโยชน์อีกข้อหนึ่งได้แก่ประโยชน์ในทางภาษาศาสตร์ และวรรณคดี แม้อีกขรวิธีและสำนวนโวหารในสมัยโบราณเท่าที่มีอยู่ในตัวบทกฎหมายนั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปมากแล้ว เนื่องจากการชำระสะสางหลายต่อหลายครั้งมาแล้วก็ตาม (ซึ่งข้อสมมตินี้มิใช่จะถูกต้องเสมอไป) วิธีเขียนภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ยังเป็นประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์อยู่มาก และโดยเหตุที่ต้นฉะบับแห่งบทกฎหมายที่ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ คือฉะบับตรา ๓ ดวงนั้น อาลักษณ์ได้เขียนโดยความเอาใจใส่ระมัดระวังและสอบทานถึง ๓ ครั้งให้ถูกต้องแล้ว จึงควรที่จะเคารพต่อต้นฉะบับนั้นยิ่งนัก อีกประการหนึ่ง กฎหมายเก่าในบางตอนอาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีชั้นสำคัญ ซึ่งสมควรจะนับรวมเข้าในตำราวรรณคดีทั้งหลายอันสืบมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ด้วยเหตุผลดั่งกล่าวมานี้ มหาวิทยาลัยจึงได้ให้พิมพ์ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ นั้นขึ้นใหม่ ตามที่เขียนไว้ในฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง ให้ถูกต้องตามต้นฉะบับ

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้มอบหมายให้ มองซิเออ เอร์. แลงกาต์ ดอกเตอร์กฎหมายฝรั่งเศส สมาชิกวิเศษแห่งเนติบัณฑิตยสภา อาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กฎหมายเอกชน) เป็นผู้จัดพิมพ์.

คำนำของผู้จัดพิมพ์

ในการชำระสะสางกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้น ปรากฏตามพระราชปรารภซึ่งเขียนไว้ในตอนต้นแห่งฉะบับหลวงทุกฉะบับว่า เมื่อการชำระเสร็จสิ้นแล้ว อาลักษณ์ได้เขียนลงไว้ในสมุด ๓ ชุด เก็บไว้ห้องเครื่องชุดหนึ่ง หอหลวงชุดหนึ่ง และศาลหลวงชุดหนึ่ง ประทับตรา ๓ ดวงทุกเล่ม ตามฉะบับที่ตกทอดมาในสมัยปัจจุบัน สันนิษฐานได้ว่าเดิมชุดหนึ่งมี ๔๑ เล่ม ฉะนั้นในครั้งเดิมคงมีฉะบับหลวงตรา ๓ ดวงถึง ๑๒๓ เล่ม ในสมัยปัจจุบันยังเหลืออยู่เพียง ๗๙ เล่ม เก็บอยู่ ณ กระทรวงยุตติธรรม ๓๗ เล่ม ณ หอสมุดแห่งชาติ ๔๒ เล่ม ส่วนอีก ๔๔ เล่มนั้น ไม่ทราบว่าขาดหายไปด้วยประการใด

นอกจากฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง ๓ ชุดนี้ อาลักษณ์ได้เขียนไว้อีกชุดหนึ่งเรียกว่าฉะบับรองทรง ยังเหลือตกทอดมาในสมัยปัจจุบันเพียง ๑๗ เล่ม ซึ่งเก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติทั้งหมด ฉะบับรองทรงนี้ ผิดกับฉะบับหลวง ๓ ชุดก่อนนั้น โดยไม่มีตรา ๓ ดวงประทับไว้ และในฉะบับหลวงมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คน แต่ในฉะบับรองทรงมีเพียง ๒ คน อนึ่ง

ตามฉะบับหลวงที่ตกทอดมานี้ เขียนปีฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ (พ.ศ. ๒๓๔๘) ทุกเล่ม ส่วนฉะบับรองทรงเขียนในปีเถาะ จ.ศ. ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐)[๑]

ในการพิมพ์กฎหมายนี้ ได้อาศัยฉะบับหลวงตรา ๓ ดวงโดยฉะเพาะ เว้นแต่เมื่อไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่ จึงพิมพ์ตามฉะบับรองทรง[๒]

ในเมื่อเหลือฉะบับหลวงหรือฉะบับรองทรงแต่ฉะบับเดียว ก็พิมพ์ตามโดยมิได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เว้นแต่ปรากฏชัดว่าอาลักษณ์เขียนผิดหรือเขียนตก[๓] จึงได้พิมพ์เพิ่มเติมและแก้ไขให้ถูกต้อง แต่คงมีเชิงอรรถไว้ในการตรวจแก้นั้นได้

---

(๑) มีฉะบับรองทรงที่เหลืออยู่ฉะบับหนึ่งซึ่งต่างกับฉะบับอื่น คือฉะบับที่มีกฎหมายลักษณะทาส ฉะบับนี้เขียนในปีฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ และมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คนดุจเดียวกันกับฉะบับหลวง ผิดกันแต่ไม่ได้ประทับตรา ๓ ดวงเท่านั้น

(๒) กฎหมายที่ไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่เลยมีแต่ฉะบับรองทรงนั้น มีแต่ ๒ บทคือ กรมศักดิ์ และลักษณะทาส

(๓) ที่ว่าอาลักษณ์เขียนผิดนั้น คือที่อาลักษณ์เขียนเผลอไปถ้าหากได้รู้สึกตัวก็คงจะได้แก้เอง ฉะนั้น เมื่ออาลักษณ์คนใดเขียนคำ ๆ หนึ่งหลายอย่างต่างกัน เช่นเขียน เนื่อ และเนื้อ สกรรและสกันกระทรวงและตระทรวง ขายและฃาย เงินและเงิ่น เป็นต้น ดั่งนี้เห็นว่าไม่ควรแก้ เพราะเป็นการเขียนตามความรู้สึกของอาลักษณ์คนนั้น หาใช่เขียนผิดไม่

อาศัยฉะบับพิมพ์ของนายโหมด อำมาตยกุล (พระยากระสาปน์) เล่มหนึ่งซึ่งพิมพ์ประกา จ. ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๙๒) หรือฉะบับของหมอบรัดเลเล่ม ๒ พิมพ์ก่อน จ. ศ. ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) และได้สอบทานกับฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์นี้เสมอ

ถ้าเหลือหลายฉะบับ ก็ได้เลือกเอาฉะบับหนึ่งมาพิมพ์ตามที่กล่าวไว้นี้ และที่ผิดกับฉะบับอื่นก็แถลงไว้ในเชิงอรรถ เนื่องจากอาลักษณ์ได้เขียนและสอบทานฉะบับหลวงด้วยความระมัดระวัง จึงมีที่แตกต่างแต่เพียงเล็กน้อย โดยมากที่ต่างกันนั้นก็คือการสะกดการันต์ เพราะอาลักษณ์ต่างก็เขียนศัพท์ต่างกันตามใจของตนเอง เช่น มิ หมิ มิ หรือ หมิ ไหม่ หรือใหม่ ภูดายหรือผู้ดาย ค่าหรือข้า พยภาบหรือภพ สาร หรือสาน ฯ ล ฯ เป็นต้น ข้อแตกต่างทางอักษรศาสตร์ที่มีบ่อย ๆ เช่นนี้ มิได้หยิบยกขึ้นไว้ในเชิงอรรถ เพราะได้พิมพ์ด้วยที่ถูกหมายตามที่อาลักษณ์ต่างเขียนไว้ (๑) ผู้อ่านจึงจะมีโอกาสพบตัวอย่างแห่งวิธีเขียนต่าง ๆ นี้ แต่ข้อต่างอื่น ๆ ได้ทำเชิงอรรถไว้ทุกข้อ

(๑) ชื่ออาลักษณ์เหล่านี้ ได้แถลงไว้ในตารางตอนท้ายเล่ม

ฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์นี้ ได้อ้างตามเครื่องหมายที่ปรากฏอยู่ในบัญชีฉะบับหลวงของ นาย ย. บูรเนย์ พิมพ์ไว้ในหนังสือของสยามสมาคม (๒)

ในการพิมพ์นี้ มิได้เรียงกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ตามฉะบับพิมพ์ครั้งก่อน เพราะลำดับลักษณะกฎหมายในฉะบับพิมพ์ครั้งก่อนนั้น หาได้มาจากการปฏิบัติเก่าแก่อันใช้สืบเนื่องกันแต่เนิ่นนานมาไม่ ประการหนึ่ง ลำดับนี้ไม่ตรงกับลำดับมูลคดีในพระธรรมสาตรทั้งไม่ตรงกับลำดับที่ฉะบับหลวงเรียงใส่ตู้ไว้จะเห็นได้จากการที่กฎหมายลักษณะลักพา ซึ่งในฉะบับหลวงเขียนรวมอยู่กับกฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท ในฉะบับพิมพ์กลับแยกเอาไว้คนละเล่ม ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ลำดับกฎหมายในฉะบับพิมพ์หาได้อาศัยเรียงลำดับตามฉะบับหลวงไม่ อีกประการหนึ่ง ฉะบับหลวงที่เหลืออยู่ก็ไม่มีเครื่องหมายอันใดอันจะทำให้เชื่อว่าต้องเรียงตามลำดับอันหนึ่งอันใด

โดยเหตุเหล่านี้ ในการพิมพ์ครั้งนี้ จึงได้พยายามเรียงลำดับกฎหมายตรา ๓ ดวง เพื่อให้สะดวกในการค้นหาซึ่งจะ

---

(๒) J. Burnay, *Inventaire des Manuscrits Juridiques Siamois, Journal of the Siam Society*, vol. XXIII, XXIV, XXV.

ได้พิมพ์เป็น ๓ เล่ม ในเล่ม ๑ รวมบทกฎหมายลักษณะทั่วไป กฎมณเฑียรบาล กฎหมายลักษณะปกครอง กฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาล และพิจารณาคดี กล่าวคือบรรดาบทกฎหมายซึ่งเรียกว่ากฎหมายมหาชนในสมัยปัจจุบัน ในเล่ม ๒ รวมกฎหมายเอกชนและกฎหมายอาญา ส่วนเล่ม ๓ รวมกฎหมายซึ่งมิได้จัดอยู่ตามมูลคดี เช่นกฎหมายพระสงฆ์ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเก่า ฯ ล ฯ ซึ่งโดยมากเป็นบทกฎหมายที่ไม่สู้เก่าแก่เช่นกฎหมายที่รวมไว้ในเล่ม ๑ และเล่ม ๒

บทกฎหมายนี้ เรียกตามชื่อที่เขียนอยู่หน้าปกสมุดฉะบับตรา ๓ ดวง ซึ่งบางบทมิได้กับชื่อที่ได้เรียกกันมาตามฉะบับพิมพ์ เช่นกฎหมายที่เรียกกันว่า "กรมศักดิ์" และ "ลักษณะมูลคดีวิวาท" ตามฉะบับพิมพ์นั้น ณ ที่นี้เรียกชื่อว่าพระไอยการพรมศักดิ์ และพระไอยการบานแผนก ตามชื่อในต้นฉะบับ ส่วนจ่าหน้าเรื่องนั้นก็ถือเอาตามชื่อย่อที่มีไว้ที่สันแห่งสมุด

ในการพิมพ์นี้ได้ขึ้นหัวข้อใหม่ตามสมควรอนุโลมตามอย่างเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ ทั้งได้มีเลขเรียงลำดับจนจบ

ลักษณะกฎหมายนั้น เลขนี้เขียนเป็นเลขอาหรับเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นการเพิ่มเติมของผู้จัดพิมพ์ ในการลงเลขใหม่นี้โดยมากก็ได้จัดเรียงให้เหมือนกับฉะบับของ เสด็จในกรม หลวงราชบุรี ฯ เท่าที่จะทำได้ เมื่อจำเป็นจะต้องเปลี่ยน ก็ทำเป็นตารางแสดงไว้ในตอนท้ายเล่ม

ในฉะบับหลวง คำภาษาบาลีเขียนเป็นตัวหนังสือขอม ในการ พิมพ์ ครั้งนี้ จึงได้ใช้ ตัว พิมพ์บาง (ชะนิดที่เรียกว่าวัชชรินทร์) เพื่อให้เห็นชัดขึ้นทำนองฉะบับหลวง

ในการจัดพิมพ์กฎหมายตรา ๓ ดวงนี้ ย่อมจะมีที่ผิดตกยกพร่องอยู่บ้าง เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วก็ได้สอบทานกับต้นฉะบับอีกครั้งหนึ่ง และลงไว้ในใบบอกแก้คำผิด จึงขอผู้อ่านได้โปรดตรวจแก้ตามนั้น และถ้ายังมีข้อคลาดเคลื่อนอยู่บ้างก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย

ในที่สุดนี้ ผู้จัดพิมพ์ขอแสดงความขอบใจนาย ย. บูรเนย์ ผู้ซึ่งได้ช่วยออกความเห็น และคำปรึกษา เป็นประโยชน์แก่การพิมพ์เป็นอย่างยิ่ง กับขอขอบใจนายสนั่น ภมรสูต ผู้ที่ได้ช่วยคัดสำเนาฉะบับหลวง อันเป็น ปัจจัยให้การพิมพ์ กฎหมายนี้

ได้สำเร็จผลลุล่วงไปโดยสะดวก และขอขอบใจ นางสาวเชิดชื่น พุทธิแพทย์ ที่ได้ช่วยเหลือเอาใจใส่ทำคำบอกแก้คำผิดให้ ซึ่งนับว่าเป็นการบรรเทาภาระของผู้จัดพิมพ์หาน้อยไม่

ร. แลงกาต์

สารบาญ

ประกาศพระราชปรารภ

ศุภมัศดุ ๑๑๖๖ มุสิกะสังวัจฉะระมาฆะมาศ ศุกะปักษยปาฏิบทดฤษถีคุรุวาระบริเฉทะกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรนินทราธิราช รัตนากาศภาศกระวงษองคบรมาธิเบศ ตรีภูวเนศวรนารถนายกดิลกรัตนราชชาติอาชาวะไศรยสมุทยดโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร สุริเยนทราธิบดินทรหริหรินทราธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลคุณอักขนิตฤทธิราเมศวรธรรมมิกราชาธิราช เดโชไชยะ พรหม เทพาดิเทพตรีภูวนา ธิเบศโลกะเชษฐวิสุทธิมกุฎประเทศคะตามหาพุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อันเสด็จปราบดาภิเศกผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุทธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย เสด็จออกพระธินั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยหมู่มุกขมาตยามนตรีกระวีชาติราชสุริวงษพงษพฤฒาโหราจารย เฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ จึ่งเจ้าพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตร

พิพิทวรวงษ พงษภักตยาธิเบศวราธิบดี ศรีรัตนราชโกษาธิบดีอภัยพีรยบรากรมภาหุ กราบบังคมทูลพระกรรุณาด้วยข้อความนายบุญศรีช่างเหลกหลวงร้องทุกขราชกล่าวโทษ พระเกษม นายราชาอรรถ ใจความว่า อำแดงบ้อมภรรยานายบุญศรีฟ้องหย่านายบุญศรี ๆ ให้การแก่พระเกษมว่าอำแดงบ้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรถแล้วมาฟ้องหย่านายบุญศรี ๆ ไม่หย่า พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การนายบุญศรีไม่ พระเกษมพูดจาแพละโลมอำแดงบ้อม แลพิจารณาไม่เปน สัจ ธรรม เข้าด้วยอำแดงบ้อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุนสานหลวงปฤกษา ๆ ว่าเปนหญิงหย่าชาย ให้อำแดงบ้อมกับนายบุญศรีขาดจากผัวเมียกันตามกฎหมาย จึ่งทรงพระกรรุณาตรัสว่า หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชายลูกขุนปฤกษาให้หย่ากันนั้นหาเปน ยุติ ธรรม ไม่ จึ่งมีพระราชโองการตรัสสั่ง ให้เจ้าพญาพระคลังเอากฎหมาย ณ สานหลวงมาสอบกับฉบับ หอหลวง ข้างที่ ได้

ความว่าชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเปนหญิง
หย่าชายหย่าได้ ถูกต้องกันทั้งสามฉบับ จึ่งมีพระราช
โองการมานพระบันทูลสูรสิงหนาท ดำรัสว่าฝ่ายพุทธ
จักรนั้น พระไตรยปิฎกแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์
อันสมเดจ์พระพุทธิเจ้าทรงพระมหากรรุณาประดิษฐาน
ไว้ต่างพระองคได้เปนหลักโลกยสั่งสอนบรรพชิตบริษัย
แลฆราวาศ บริษัยได้ประฏิบัติรู้ซึ่งทางศุคติภูมแล
ทุคติภูม แลพระไตรยปิฎกธรรมนั้นพั่นเพื่อนวิปริต
ผิดเพี้ยนไปเปนอันมาก ยากที่จะเล่าเรียนเปนอายุศม
พระพุทธสาศนาสืบไป ก็ได้อาราธนาประชุมเชิญพระ
ราชาคณะทั้งปวง มีสมเดจ์พระสังฆราชแลพระธรรม
อุดมพระพุทธโฆษาจารยเปนประธาน ฝ่ายราชบัณฑิตย
นั้น พญาธรรมปรีชาเปนต้น ให้ทำสังคายนายชำระ
พระไตรยปิฎกสอบใส่ด้วยอรรฐกะถาฎีกาให้ถูกต้องตาม
พระพุทธบัญหญัติ พระไตรยปิฎกจึ่งค่อยถูกถ้วนผ่องใส
ขึ้นได้ เปนที่เล่าเรียนง่ายใจแก่กลบุตรสืบไปภายหน้า

ก็เปนพุทธการกธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว แลฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ กระษัตรผู้จดำรงแผ่นดินนั้นอาไศรยซึ่งโบราณราชนิติ กฎหมายพระอายการอันกระษัตรแต่ก่อนบัญหญัติไว้ได้เปนบันทัดถาน จึ่งพิภากษาตราสินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดบท พระอายการนั้นก็ฟั่นเฟือนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเปนอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความลอายแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิภากษาภาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง จึ่งทรงพระกรรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดข้าทูลลอองทุลีพระบาท ที่มีสะติบัญญาได้

อาลักษณ	ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ	๑	๔	๑๑ คน
	ขุนสาระประเสรีฐ	๑		
	ขุนวิเชียรอักษร	๑		
	ขุนวิจิตรอักษร	๑		
ลูกขุน	ขุนหลวงพระไกรสี	๑	๓	
	พระราชพินิจใจราชบหลัด	๑		
	หลวงอัถยา	๑		
ราชบัณฑิตย	พระมหาวิชาธรรม	๑	๔	
	ขุนศรีวรโวหาร	๑		
	นายพิม	๑		
	นายด่อนบาเรียน	๑		

ชำระ พระราชกำหนดบทพระอายการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมสาตรไปให้ถูกถ้วนตามบาฬีแลเนื้อความมิให้ผิดเพียนซ้ำกันได้ จัดเปนหมวดเปนเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาหทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรรุณาคุณจให้เปนประโยชน์แก่กระษัตรอันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณชุบ

เส้นมึกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวง ฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง บิ์ด

ตรา { พระราชสีห / พระคชสีห / บัวแก้ว } ทุกเล่มเปนสำคัญ ถ้าพระ

{ เกษม / ไกรสี } เชิญพระสมุดพระราชกำหนดบทพระอายการออก

มาพิภากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เหนบิ์ดตรา

{ พระราชสีห / พระคชสีห / บัวแก้ว } สามดวงนี้ไซ้ อย่าให้เชื่อฟังเอาเปนอันขาด

ทีเดียว

พระธรรมสาตร

1

นตฺวา พุทฺธํ โลกาทิจฺจํ ธมฺมญฺจาทิจฺจมณฺฑลํ

จกฺขุมาปุริเส สํฆนฺตรายํ เตน ฆาฏิยํ

วิฆาติตนฺตรายสฺส โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา

ยญฺจ โลกหิตํ สตฺถํ ธมฺมสตฺถนฺติ ปากฏํ

ภาสิตํ มนุสาเรน มูลภาสาย อาทิโต

ปรมฺปราภตํ ทานิ รามญฺเญสุ ปติฏฺฐิตํ

รามญฺญสฺส จ ภาสาย ทุคฺคาฬฺหํ ปุริเสนิห

ตสฺมา ตํ สามภาสาย รจิสฺสนฺตํ สุณาถ เม ติ

อหํ อันว่าข้า นตฺวา ถวายนมัศการแล้ว พุทฺธํ ซึ่งสมเดจ์พระพุทธิเจ้าอันตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ โลกาทิจฺจํ อันยังโลกยทั้งสาม ให้สว่าง ดูจดวง พระอาทิตย อันส่องโลกย ธมฺมํจ ซึ่งพระโลกุดรธรรม ๘ ปรการ ๑๐ กับพระบริยัติกดี อาทิจฺจมณฺฑลํ อันมีบริมณฑลแห่งพระคุณปรดูจบริมณฑลแห่งพระอาทิตย สํฆญฺจ ซึ่งพระอัษฎาริยสงฆแลสมมุติสงฆกดี จกฺขุมาปุริสํ อันเปนอาริยสัปรุษยผู้มีญาณจักษุ วิฆาฏิยํ ขจัดแล้ว อนฺตรายํ ซึ่งอันตราย เตน รตนตฺตยปฺปณามานุภาเวน ด้วยอานุภาพ

แห่งประนามซึ่งพระรัตนไตรนั้น โสตฺถิ อันความศิริสวัสดิ โหตุ จงมี เม แก่เรา วิฆาฅตนฺตรายสฺส อันมีอันตรายอันปรนามพระรัตนไตรขจัดแล้ว สพฺพทา ในกาลทั้งปวง ยญฺจ สตฺถํ อันว่าคำภีรอันใด โลกหิตํ เปนประโยชนแก่สัตวโลกย ปากฏํ ปรากฎิ ธมฺมสตฺถํ อิติ ชื่อว่าคำภีรพระธรรมสาตร มนุสาเรน อันพระมโนสารฤาษี ภาสิตํ กล่าว อาทิโต ในต้น มูลภาสาย ด้วยมคธภาษา ปรมฺปราภตํ อันปรำปราจารยนำสืบกันมาปติฏฺฐิตํ ตั้งอยู่ รามญฺเญสุ ในรามัญประเทษ ภาสาย ด้วยภาษา รามญฺญสฺส จ แห่งรามัญกดี อิทานิ ในกาลบัดนี้ ปุริเสน อันบุรุษผู้เปนวินิจฉัยอำมาตย ทุกฺคาฬฺห จะยังรู้เปนอันยาก อิห สามเทเส ในสยามประเทษนี้ ตสฺมา เหตุดั่งนั้น อหํ อันว่าข้า รจิสฺสํ จักตกแต่ง ตํ ธมฺมํ สตฺถํ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรนั้น สามภาสาย ด้วยสยามภาษา ตุมฺเห อันว่าท่านทั้งหลาย สุณาถ จงฟังคํ สตฺถํ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรนั้น สนฺติกา แต่สำนักนิ เม แห่งเรา

2

ตตฺรายมนุปุพฺพิกถา อยํ อนุปุพฺพิกถา อันว่ากล่าวแต่ต้นให้เปนลำดับไปนี้ ปณฺฑิเตน อันนักปราชผู้วินิจฉัยคดี เวทิตพฺพา พึงรู้ ตตฺร ธมฺมสตฺเถ ในคำภีร์พระธรรมสาตรนั้น อิติ ด้วยประการอันกล่าวไปนี้

กิร ดั่งจได้ฟังมาในปถมกัลปแรกตั้งแผ่นดินนั้นมีกำแพงจักรวาฬแลเขาพระสุเมรุราช แลสัตะปะริภัณฑะบรรพตทั้ง ๗ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีปน้อย ๒๐๐๐ มหาสมุท ๔ แลไม้ใหญ่ประจำทีทั้ง ๗ คือศิริศะพฤกษ อันประจำในบุพวิเท่หะ แลไม้กระทุ่มประจำในอะมระโคญานะ แลไม้กรรมพฤกษประจำทวีปอุดรกาโร แลไม้หว้าประจำชมภูทวีป แลไม้แคฝอยประจำในอสูระพิภพ แลไม้งิ้วประจำทวีปสุบรรณราชพิภพ แลไม้ปาริกะชาติอยู่ในดาวดึงษาสวรรค แลในปถมกัลป เกิดกอบัวมีดอกห้า บอกสัญานิมิตรอันจะอุบัติแห่งสมเดจพระพุทธิเจ้าทั้งห้าพระองค อันจได้ตรัสในพัทกัลปนี้ แลพรหมทั้งปวงหอมอายดินลงมากินพะสุธารศ ครั้นนานมาทิพยระสาหารก็อันตระธานถอยรศรูปทิพยที่ปรากฎก็เสื่อมลง ๆ มิได้คงโดยเพศวิไสยพรหม ครั้นนานมาก็บริโภคชาติยาลิเปนอาหาร สรรพะ

อันตระธานเสื่อมสิ้นศักดาเดชเพศพรหมก็หาย กลายเปนเพศบุรุษเพศษัตรีบังเกีดมีฉรรทราคส้องเสพยอัศ-ธรรม เกีดบุตรนัดดาสืบสืบกันมา แล้วจึ่งตั้งเปนคามเขตเคหา ในที่สานุทิศประเทศต่างต่าง

๑

ครั้งนั้นสมเดจ์พระบรมโพธิสัตวเจ้า ได้มาบังเกีดเปนพระมหาบุรุษในต้นพัทกัลป ครั้นอยู่มาก็เกีดวิวาทแก่กัน หาผู้ใดจบังคับบัญชามิได้ ฝูงชนทังหลายมาสะโมสรประชุมพร้อมกัน จึ่งตั้งสมเดจ์พระมหาบุรุษราชเจ้าขึ้นเปนอธิบดี มีพระนามกรชื่อว่าพระเจ้ามหาสมมุติราช กอบไปด้วยสัตะพิธรัตน ๗ ปรการได้ผ่านทวีปทัง ๔

แลอยู่มาเกีดพระราชกุมาร ๔ พระองค แลเชษฐโอรสนั้นได้เสวยราชสมบัติในชมภูทวีป แลพระราชกุมารองคหนึ่งเสวยราชสมบัติในอุดรกาโร แลพระราชกุมารองคหนึ่งได้เสวยราชสมบัติในอมรโคญาน แลพระราชกุมารองคหนึ่งนั้นเสวยราชสมบัติในบุพวิเท่หะแลพระราชกุมารทัง ๔ พระองคก็ย่อมเหาะมาเฝ้าพระราชบิดาทุก ๆ วัน

ครั้นนานมาพระราชบิดานั้นชิวงคต แลพระราชกุมารทั้ง ๔ พระองคก็ต่างองคต่างอยู่ ย่อมมีไม้ตรีจิตรไปมาหากัน ครั้นนานมา ๆ ต่างองคต่างนานไปนานมา ทางพระราชไม้ตรีสำพันทญาติก็ค่อยขาดสูญไปตราบเท้าทุกวันนี้

แลพระเชษฐาธิราชผู้เสวยราชสมบัติในชมภูทวีปนั้น ก็มีพระราชกุมารสิบพระองค แลในชมภูทวีปแบ่งเปนสิบเอ็ดส่วน ๆ หนึ่งพระองคอยู่ สิบส่วนนั้นให้พระราชโอรสอยู่องคลส่วน พระราชกุมารผู้ใหญ่นั้นเปนมหาอุปราช อยู่จำเนียรนานมาพระราชบิดาถึงชิวงคต พญาอุปราชก็ได้เสวยราชสมบัติแทนพระบิดานั้น แลพระราช กุมาร ทั้ง ๑๐ พระองค ก็ไป มาหา กัน เปนนิจ ครั้น นานมา พระราช กุมารทั้งปวง มิได้ไป มาหา กันต่างองคต่างอยู่ แลอยู่มาพระนัดดาพญามหาสมมุติราชทั้ง ๑๐ พระองค มีพระราชกุมารองคละสิบพระองคเล่า แลเชษฐกุมารนั้นตั้งเปนอุปราช แลกุมารอันดับนั้นก็แต่งให้เสวยราชในประเทศต่าง ๆ กัน ครั้นนานมาพระราชบิดาถึงชิวงคต แลพญาอุปราชได้มุรธาภิเศกเอกะราชสมบัติแทนพระราชบิดา ก็ยังไปมาหากันเปน

นิจ แลพระมหากระษัตรทั้งร้อยเอ็ดพระองคนั้นเปน สำพันทญาติราชสุริวงษเดียวกัน ครั้นนานมาต่างองค ต่างทรงพระชะราภาพ จะไปมาหากันนั้นมิได้ต่างองค ต่างใช้ให้แต่มหาอำมาตไปมาจำทูลทาง พระราชไม้ตรี สำพันทญาติ แลอำมาตผู้ใหญ่เคยใช้ไปมานั้นก็ถึงกาล ทุพลภาพ เจ็ดวันจึ่งไปมาทีหนึ่ง ครั้นอยู่นานมาต่อปี หนึ่งจึ่งไปหนหนึ่งตราบเท้าจนไปมาหากันมิได้ จึ่งพระ ราชบุตรแลพระราชนัดดาอันสืบมานั้นก็มิรู้ว่าเปนพระ บวรญาติร่วมราชสุริวงษเดียวกัน ต่างองคต่างอยู่ใน ประเทษนั้น ๆ อะหนึ่งเครื่องศิริราชราชูประโภคก็ต่าง กัน วิไสยเพศภาษาก็ต่างกันทั้งร้อยเอ็ดพระองค จึ่ง เปนร้อยเอ็ดภาษาตราบเท้าทุกวันนี้

เมื่อแรกตั้งมหาสมมุติราชสุริวงษนั้น อายุศม แห่งมนุษได้อะสงไขยหนึ่ง

4

ครั้งนั้นท้าวมหาพรหมองคหนึ่งชื่อว่าพรหมเทวะ จุติจากพรหมโลกย์แล้วลงมาปะฏิสนธิกำเนิดในตระกูล มหาอำมาตย ซึ่งเปนข้าบาทสมเดจพระเจ้ามหาสมมุติ ราช ครั้นวัฒนาอายุศมสิบห้าปีก็ได้ที่แทนบิดา นานมา

เหนสัตวทั้งหลายได้ความทุกขยากลำบากด้วยวิวาทกันบังเกิดความฉิบหายต่าง ๆ มีปราถนาจะให้สมเด็จพระเจ้าสมมุติราชตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมอันประเสริฐ จึ่งถวายบังคมลาออกไปบวดเปนฤาษีอยู่หิมวันตประเทศใกล้บรรพตรคูหาจำเริญเมดตาภาวนา ได้อะภิญา ๕ อรรฐสมาบัติ ๘ บริโภคผลพฤกษาเปนอาหาร มีบริวารคือเทพกินรกินรีคนธรรพสุบรรณปักษีวาสุกรีนาคา มาบำเรอหพระดาบศด้วยทิพยดุริยสังคีตเปนนิจกาล อยู่มาวันหนึ่งบังเกิดลมพยุะห่าฝนใหญ่ตกลงมาแลเทวบุตรเทวธิดากินรากินรีทั้งหลาย ต่างคนปลาศนาการหนีไปสิ้น แต่นางเทพคนธัพกินรีคนหนึ่ง เข้ามาใกล้ยังสำนักนิแห่งพรหมเทวะฤาษีนั้น พระพรหมเทวะฤาษีมีใจรักใคร่ในนางกินรเทพคนธัพนั้น จนมีครรภได้บุตรคนหนึ่ง ประกอบด้วยรูปโฉมโนมพรรณอันงาม นามกรชื่อภัทธะระกุมาร ครั้นนานมานางกินรเทพคนธัพนั้นมีครรภบุตรคนหนึ่งอีกเล่า นามกรชื่อว่าเจ้ามโนสารกุมาร บุตรทั้งสองนั้นย่อมปรกอบด้วยสติปัญา บิดามานดาว่ากล่าวสั่งสอนให้บวดเปนฤาษีก็บวดเจริญฌาน

ได้อะภิญา ๕ อรรฐสมาบัติทั้ง ๘ ประฏิบัติบิดามานดามาตราบเท้าจนบิดามานดาทั้งสองกระทำกาลกิริยาตาย

ครั้นอยู่มาเพลาวันหนึ่งพระภัทธะระดาบศนั้นก็เหาะไปยังขอบจักรวาฬ ไปเขียนเอาอักษรอันเปนเภทางคประกรแลอาคมเวททั้งปวงได้แล้วกลับมาภามะโนสารดาบศผู้น้องชายไปยังสำนักนิสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราช ถวายคำภีร์เภทางคปรกรแลอาคมเวทนั้นไว้ ส่วนตัวภัทธะระดาบศก็ละเภทฤาษีออกเปนราชปโรหิต สั่งสอนสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราช ฝ่ายมโนสาระดาบศก็ตามพี่ชายออกทำราชการด้วย จึ่งสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราชตั้งมโนสารนั้นให้เปนใหญ่ในที่บังคับบัญชากิจคดีมนุษทั้งปวง แลมโนสารอำมาตยบังคับเนื้อความทั้งปวงโดยยุติธรรม แลเทวดาทั้งหลายก็ปรายสุวรรณรัชฏะเข้าตอกดอกไม้เปนเครื่องสการบูชาแก่มะโนสารอำมาตยนั้น

ครั้นอยู่มาบุรุษสองคนกระทำไร่แตงใกล้กัน เมื่อปลูกแตงนั้นเอาดินภูลเปนถนนกลาง แตงก็เลือยพาศผ่านข้ามถนนเข้าติดเนื่องเปนอันเดียวกัน เมื่อเปนผล

นั้นบุรุษทั้งสองต่างคนต่างเกบแตง จึ่งเกิดวิวาทวาทาภา
กันมายังมะโนสาระอำมาตยให้บังคับคดีนั้น มะโน
สาระอำมาตยจึ่งบังคับว่าไร่แตงมีถนนกลาง แลแตงอยู่
ในไร่ของผู้ใดก็เปนของผู้นั้น มะโนสารอำมาตยบังคับ
คดีไม่เปนธรรม์ บุรุษผู้หนึ่งมิเตมใจจึ่งเอาคดีไปกราบ
ทูลแก่พญาสมมุติราชๆ จึ่งใช้อำมาตยผู้หนึ่งไปพิจารณา
ต้นแตงอันข้ามถนนนั้น จึ่งอำมาตยผู้นั้นเลิกต้นแตงขึ้น
ดูไปตามปลายยอด จึ่งกลับเอายอดมาไว้ตามต้น บุรุษ
ทั้งสองก็สรรเสิรญสมเดจ์พระเจ้ามหา สมมุติราชว่าพระ
องคบังคับบัญชาเปนธรรมแล แลมนุษทั้งหลายติฉินนินท
ทามะโนสารอำมาตย ว่าถึงแก่อะคติ ๔ ประการบังคับ
คดีมิเปนธรรม เทวดาจึ่งไม่สการบูชาดั่งแต่ก่อนนั้น
ด้วยมะโนสารอำมาตยกอบประด้วยอกุศลจิตร มโนสาร
อำมาตยจึ่งดำหริว่าเรานี้มีสันดาน กอบปรด้วยโมหาคติ
ครั้นรำพึง ดั่งนั้นก็ สังเวศสหลด จิตรคิดอับ ประหยดอดสู
แก่หมู่มนุษทั้งหลายแล้วหนีออกไปบวดเปน ฤาษีจำเรีญ
ภาวนาก็ได้อภิญา ๕ อรรฐสมาบัติ ๘ รู้วารจิตรแห่งมนุษ
ทั้งปวง เหตุดั่งนั้นมนุษทั้งปวงก็ยินดีด้วยมะโนสาร

ฤๅษี ๆ มีความวิตกที่จะให้พระมหากระษัตรเจ้ากอบปรด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการจึ่งเหาะไปยังกำแพงจักรวาฬ เหนบาฬีคำภีร์พระธรรมสาตรอันคำภีรภาพเปนลายลักษณอักษรปรากฎอยู่ในกำแพงจักรวาฬมีปะริมณฑลเท่ากายคชสาร มะโนสารฤๅษีจึ่งกำหนดบาฬีนั้นแม่นยำจำได้ แล้วกลับมาแต่งเปนคำภีร์พระธรรมสาตร

เหตุดั่งนั้นคำภีร์พระธรรมสาตรนี้เปนสมุหบดีธรรมชื่อมโนสาร ๆ ฤๅษีสั่งสอนพระเจ้ามหาสมมุติราช ๆ ก็ตั้งอยู่ในราชธรรม ๑๐ ประการทรงเบญจางคิกะศีลเปนปรกติศีล แลอัษะฎางคิกะศีลเปนอุโบสถศีลเมดตากรุณาแก่สัตวทั้งปวง แล้วทรงพระอุสาหะมะนะสิการะซึ่งคำภีร์พระธรรมสาตรเปนนิจกาล ทรงประพฤติธรรม ๔ ประการ คือพิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เปนประโยชน์แลมิได้เปนประโยชน์แก่พระองค ๑ ทะนุกบำรุงซึ่งบุทคลผู้มีศีลสัจ ๑ ประมูลมาซึ่งพระราชทรัพยโดยยุติธรรม ๑ รักษาพระนครราชเสมาให้ศุขเกษมโดยยุติธรรม ๑ เปน ๔ ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพนีมิได้ขาด คือเวลาสันทโยบาท

ทรงฟังสัทสังคิตดุริยดนตรี แล้วทรงฟังนิตินิยายบูราณราชประเพนีในประถมยาม ครั้นมัชฌิมยามทรงฟังยุติธรรมประเพนี ครั้นปัจฉิมยามเสดจ์เข้าที่พระกรลาบันทมบรมศุขไสยาศน์โดยควรแก่เวลา ครั้นตื่นจากที่พระบันทมชำระพระทนต์ บ่ายพระภักตรไปโดยบูรรพทิศ มิให้ดำหรัดตรัสพระราชบริหารด้วยประการใด ๆ อะหนึ่งไม้ศรีพระทนต์นั้นยาวประมาณสิบสององคุลแลเอาไม้พรรณอันมีหนามอันมียาง ครั้นชำระพระทนต์เสรจ์แล้วให้เอาไม้ศรีพระทนต์นั้นไปไว้ยังภูมสถานอันเปนที่บริสุทธิ

อะหนึ่ง ครั้นสรง พระ ภักตร แล้ว เสดจ์เข้า ที่นมัศการพระ ศรีรัตน ไตร แลเทพ ยุดาผู้วิเสศ แลพระ บิดุเรศราชชนนีเสรจ์แล้ว ทรงเครื่องพระราชบิลันทนาลังการะวิภูสิต แย้มพระโอษฐตรัสบริหารสำราญราชหฤไทยแล้ว เสดจ์สถิตยยังพระราชอาศนอันประเสริฐทอดพระเนตรบุทคล ๔ จำพวก คือแพทย แลโหราราชสุริวงษ แลบัณฑิตยผู้มีปัญาตรัสปราไสยด้วยตระกูลทั้ง ๔ โดยสมควรแล้วเสดจ์ยังสาระพินิจฉัย พร้อมด้วยหมู่มุกขมนตรีกระวีราชปโรหิตาโหราจารยผู้อยู่ในศิลสัจ

ดำรงพระไทยพึ่งอรรฐคดี ซึ่งกระลาการ พิจารณาโดยยุติธรรมนั้นเปนแว่นแก้ว แล้วเอาคำภีรพระธรรมสาตรเปนพระเนตร ดูเทศกาลบ้านเมืองโดยสมควรแล้ว จึ่งเอาพระกรเบื้องขวา คือพระสะติสัมปะชัญะทรงพระขรรคแก้ว คือพระวิจารณะปัญาวินิจฉัยตัดข้อคดีอนาประชาราษฎรทั้งปวงโดยยุติธรรม

กล่าว พระ ราช พง ษาว ดาล สม เด็จ พระ เจ้า มหาสมมุติราช แลอุบัติเหตุแห่งคำภีรพระธรรมสาตรโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

๖

แต่นี้จักกล่าวลักษณผู้จะเปนกระลาการ โดยบาฬีคำภีรพระธรรมสาตรว่า

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ อติวตฺตติ

นิหิยติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมา

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ

อภิวฑฺฒติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา ติ

แปลเนื้อความว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดผู้เปนกระลาการ อติวตฺตติ ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่งยุติธรรม ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา ด้วยอะคติ ๔ ประการ คือ

รักษแลโกรธแลกลัวแลหลงแล้วพิจารณาความผิดจาก
พระธรรมสาตรแลลำเอียงเข้าด้วยฝ่าย โจท จำเลย อันว่า
เกิรยดิยศแลโภคศิรสวัศดิแห่งกระลาการนั้น ก็จะ
ถอยเสื่อมสูญไปประดุจพระจันทรในวันกาลปักขจถึงซึ่ง
เดือดร้อนเปนอันมาก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดผู้
เปนกระลาการ นาติวตฺตติ บมิได้ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่ง
ยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการดั่งกล่าวแล้วแลประกอบ
ด้วยศิลสัจแลพิจารณาข้อคดีแห่งราษฎรทั้งปวงถูกต้อง
ตามพระธรรมสาตรกล่าวไว้นั้น อันว่าเกิรยดิยศแลโภค
ศิริสวัสดิมงคลแห่งกระลาการผู้นั้น ก็จะจำเริญขึ้นทุก
วันดูจพระจันทรในวันศุขปักข

อธิบายว่าเมื่อคู่ความทั้งสองค่างมาถึงแล้ว อย่าให้
พิจารณาบังคับบัญชาข้อคดีโดยริศหยาอาสัจ ให้มี
เมดตาแก่คู่ความทั้งสองค่างด้วยจิตรอันเสมอ ให้เอา
คดีนั้นเปนกิจทุระกังวนแห่งตน ถ้ากระลาการผู้ใดให้
กำลังแก่คู่ความ ผู้เทจกิน สินจ้างมิได้บังคับบัญชาโดย
พระธรรมสาตร อันว่ากระลาการผู้นั้นครั้นกระทำกาล
กิริยาตายแล้ว ก็จะไปไหม้อยู่ในอบายภูมทนทุกขเวทนา

อยู่จิรังกาลเปนเปรต มีเล็บมือใหญ่เท่าใบจอบมีเปลวไฟลุกรุ่งเรือง ควักเอารุธิระมังสะแห่งตนบริโภคเปนภักษาหาร ครั้นพ้นจากอบายภูมแล้วมาบังเกิดเปนมนุษปาปะกาวะเศศนั้นจตามสนอง มีองคไวยวะวิกลทุพลภาพมีปากเหมนเปนต้นนับด้วยชาติเปนอันมาก

สำแดงลักษณอะคติ ๔ ประการ สำหรับกระลาการพิจารณาความโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

6

ทีนี้จักสำแดงเหดุแห่งกระลาการ ๒๔ ประการโดยพระบาฬีมีในพระธรรมสาตรดังนี้

ติมูลโต ติถานโต ติอตฺถโต ตินาลสฺยโต
ติทฬฺหโต ติอิสฺสโร ติธมฺมโต ติมคฺคโต
จตุวีสติ เหตุโย มโนสาเรน กิตฺติตา

เหตุโย อันว่าเหดุแห่งกระลาการทังหลาย จตุวีสติ ๒๔ ประการ มโนสาเรน อันมโนสาราจารย กิตฺติตา สำแดงไว้ อิติ ดังนี้ ติมูลโต คือมูลคดีมีสามประการ ติถานโต คือถานะคดีมีสามประการ ติอตฺถโต คือเจรจาความมีสามประการ ตินาลสฺยโต คือมิได้เกียจคร้านในความมีสามประการ ติทฬฺหโต คือให้มั่นในความมีสาม

ประการ ติอิสฺสโร คือเปนอิศรภาพในความมีสาม ประการ ติธมฺมโต คือกล่าวความโดยธรรมมีสามประการ ติมคฺคโต คืออุบายแห่งคดีมีสามประการเปนอรรฐติกะมาติกา ครบเหตุ ๒๔ แห่งกระลาการดั่งนี้

แต่นี้จะตั้งบทภาชนีแจกตามอรรฐติกะมาติกาในบาฬีพระธรรมสาตรนั้น

ติมูลโต มูลคดีสามประการนั้น อฏฺฏมูโล คือคำร้องฟ้องแลคำให้การเปนมูลคดี ๑ อฏฺฏคาโห คือผู้รับคำร้องฟ้องแลให้การเปนมูลคดี ๑ สามิมูโล คือโจทจำเลยมิได้วิวาทเปนมูลคดี ๑

ติถานโต ถานะคดีสามประการนั้น ทฺเว ปฏิสวา คือโจทจำเลยรับกันในสำนวนเปนถานะคดี ๑ ทฺเว อตฺตาวโสธนา คือโจทจำเลยมิรับกันต่อพิสูหเปนถานะคดี ๑ ทฺเว สกฺขิปเทสา คือโจทจำเลยมิรับกันแลอ้างผู้ญาณเปนถานะคดี ๑

ติอตฺถโต เจรจาความสามประการนั้น สงฺคหกาโร คือข้อความที่ควรจะ สงเคราะห์ ให้แล้ว แลเปรียบเทียบให้แล้ว ๑ สทฺเธยฺยวจฺจสา คือกล่าวถ้อยคำให้คู่ความ

ควรจะเชื่อฟัง ๑ นิคฺคโห คือกล่าวถ้อยคำควรจะขู่ข่มให้ขู่ข่ม ๑

ตินาลสฺยโต มิได้เกียจคร้านในความมีสามประการนั้น วิรุทฺธโจทนํ คือผู้พิภากษาผิดสำนวนเอาใจใส่ทักท้วง ๑ สตฺตาหพฺภนฺตรปุจฺฉนํ คือถามความในภายใน ๗ วัน ๑ อนาลสฺยคทตํ คือกระลาการเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้เสรจ์ตามพระราชกำหนฎ ๑

ติทฬฺหโต ให้ มั่น ใน ความ มีสาม ประ การ นั้น อกฺขรทฬฺโห คือมั่นในลิกขิตเขียนสำนวน ๑ พากฺขฺยาธาโร คือมะนะสิการะให้มั่นในถ้อยคำสำนวน ๑ พนฺธทฬฺโห คือผูกถ้อยคำสำนวนแล้วรักษาไว้ให้มั่น ๑

ติอิสฺสโร เปนอิศรภาพในความมีสามประการนั้น อนุยุญฺชกิสฺสโร คือกระลาการตั้งตนให้เปนอิศรภาพ ๑ โจทกุทิตกิสฺสโร คือเอาตัว {โจท จำเลย} เปนอิศรภาพในคดี ๑ เตสํวาทิสฺสโร คือให้พึ่งเอาแต่ถ้อยคำสำนวน {โจท จำเลย} เปนอิศรภาพในคดี ๑

ติธมฺมโต กล่าวความโดยธรรมมีสามประการ สจฺจธมฺมํ คือวินิจฉัยคดีโดยสัจตามพระธรรมสาตร ๑ อุชุธมฺมํ

คือวินิจฉัยคดีโดยซื่อตามพระธรรมสาตร ๑ สมฺมาจาริธมฺมํ คือวินิจฉัยคดีโดยอันเสมอตามพระธรรมสาตร ๑

ติมคฺคโต อุบายแห่งคดีมี ๓ ประการนั้น มหามคฺคคมนํ คือดำเนิรตามทางใหญ่ คืออุบายวินิจฉัยโดยคำภีร พระธรรมสาตร ๑ กุมฺมคฺควชฺชนํ คือเว้นจากทางผิด คืออุบายวินิจฉัยมิได้เหนแก่โลกามิศ ๑ สาตมธิคตธมฺมํ คือพิจารณาดูทางใหญ่ คือสึกษาตามคำภีรพระธรรมสาตรให้ชำนาญ ๑

อันว่าเหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ก็ยุติโดยอรรฐติกะมาติกาดังพรรณามานี้

7

ทีนี้จักวิสัชนาซึ่ง มูลคดี / สาขะคดี } ตามคำภีรพระธรรมสาตรมีพระบาฬีดังนี้

ตตฺถ อตฺถา ทฺวิธา วุตฺตา มูลสาขปฺปเภทโต
มูลตฺถา ทฺวิธา วุตฺตา สาขตฺถา จ อเนกธา

อตฺถา อันว่าอรรฐคดีทั้งหลาย วุตฺตา อันมะโนสาราจารยกล่าว ตตฺถ คนฺเถ ในคำภีรพระธรรมสาตรนั้น มูลสาขปฺปเภทโต โดยประเภท มูลอรรฐแลสาขอรรฐ มูลตฺถา อันว่ามูลคดี อาจริเยน อันมะโนสาราจารย วุตฺตา

กล่าว ทฺวิธา ด้วยประการ ๒ สาขตฺถา อันว่าสาขคดี อาจริเยน อันมะโนสาราจารย วุตฺตา กล่าว อเนกธา ด้วยประการเปนอันมาก แลมูลคดี ๒ ประการนั้นมีบาฬีดั่งนี้

อฏฺฐทสฺสา ทสญฺเจว วิวาทา เอกูณตึส
ทฺพฺพิธา ปิ จ มูลตฺถา อาจริเยน กิตฺติตา

แปลเนื้อความว่า มูลตฺถา อันว่ามูลคดีทั้งหลาย ทฺพฺพิธา ปิ จ มีสองประการ อฏฺฐทสฺสา จ คือมูลคดีแห่งผู้พิภากษาแลกระลาการกึด ทส มี ๑๐ ประการ วิวาทา จ คือมูลคดีแห่งบุทคลอันเกิดวิวาทกันกึด เอกูณตึส มี ๒๙ ประการ อาจริเยน อันมะโนสาราจารย กิตฺติตา สำแดงไว้ อิติ ด้วยประการดั่งนี้

8

แลมูลคดีแห่งผู้พิภากษา แลกระลาการ ๑๐ ประการนั้น มีบาฬีในพระธรรมสาตรว่า

อินฺทภาโส ธมฺมานุญฺโญ สกฺขิ จ สกฺขิเฉทโก
อญฺญมญฺญปฏิภาโส ปฏิภาณญฺจ เฉทโก
อฏฺฐคาโห อฏฺฐกูโฏ ทณฺโฑ โจทกเฉทโก
อฏฺฐทสฺสา ทสญฺเจว เอเต มูลา ปกิตฺติตา

แปลว่า เอเต มูลา อันว่ามูลคดีทั้งหลายนี้ อฏฺฐทสฺสา คือมูลคดีแห่งผู้พิภากษาแลกระลาการ ทสญฺเจว ๑๐ ประการ อินฺทภาโส คือลักษณแห่งหลักอินทภาษประการ ๑ ธมฺมานุญฺโญ คือลักษณพระธรรมนูญประการ ๑ สกฺขิ จ คือลักษณแห่งพญาณประการ ๑ สกฺขิเฉทโก คือลักษณตัดพญาณประการ ๑ อญฺญมญฺญปฏิภาโส คือลักษณแก้ต่างว่าต่างกันประการ ๑ ปฏิภาณญฺจเฉทโก คือลักษณตัดสำนวนประการ ๑ อฏฺฏุคาโห คือลักษณรับฟ้องได้มิได้ประการ ๑ อฏฺฏุคาโฬฺห คือลักษณประวิงความไว้ให้ช้าประการ ๑ ทณฺโฑ คือลักษณกรมศักดิ์ประการ ๑ โจทกเฉทโก คือลักษณตัดฟ้องประการ ๑ อาจริเยน อันมะโนสาราจารย ปกิตฺติตา สำแดงไว้

ในลักษณอันชื่อว่าอินทภาษนั้นมีบาฬีว่า

อินฺโทวาเท ยํ วิญฺญูนํ ชีตานํ สจฺจสีลสมิํ
ตุลานํ มชฺฌภูตานํ อคตานมฺปิ อคฺคตํ
ลกฺขโณ อฏฺฐทสฺสานํ อินฺทภาโส ติ วุจฺจเร

แปลเนื้อความว่า ลกฺขโณ อันว่าลักษณ อฏฺฐทสฺสานํ แห่งผู้พิภากษาแลกระลาการทั้งหลาย วิญฺญูนํ อันรู้สน

อินฺโทวาเท ขี แม้นในโอวาทแห่งสมเดจ์อินทราธิราช

ชิตานํ ตั้งอยู่ สจฺจสีลสมฺมิ ในสัจแลศีล ๕ ๘ ตุลานํ มี

อาการะอันเที่ยงตรงดั่งตราชูแลบันทัด มชฺฌภูตานํ มีจิตร

มัทยมหย่างกลาง อคตานํ ขี มิได้ถึง อคฺคติ ซึ่งอะคดิ

ธรรม ๔ ประการ วุจฺจเร อันมะโนสารอาจารยกล่าว

อินฺทภาโส อิติ ชื่อว่าหลักอินทภาษ

ในลักษณอันชื่อว่าพระธรรมนูญนั้นมีบาฬีว่า

โย กิญฺจาขี วิจารโณ ธมฺมานุรูปลญฺจนํ

อวหาราทุยตุถานํ โส ธมฺมานุญฺโญ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย สภา โว อันว่าสภาวะอันใด วิจารโณ

พิเคราะดู ธมฺมานุรูปลญฺจนํ ซึ่งกิริยาอันประทับพ้องโดย

สมควรแก่ตระทรวงแล้วแลส่งไป อวหาราทุยตุถานํ แก่

ตระทรวงความทั้งหลาย มีตระทรวงนครบาลเปนต้น

กิญฺจาขี แม้นโดยแท้ โส สภาโว อันว่าสภาวะประทับ

ความควรแก่ตระทรวงโดยธรรมนั้น วุจฺจเร อันมะโน

สาราจารยกล่าวไว้ ธมฺมานุญฺโญ อิติ ชื่อว่าพระธรรมนูญ

ในลักษณอันชื่อว่าสักขีนั้นมีบาฬีว่า

โย จายํ ขี สจฺจภูโต ยุตฺโต สกฺขิ ติ นามโก

โส ยี ธมฺโม วิวาทานํ กงฺขจฺฉินฺทนิทสฺสโน

แปลว่า โย จ อยํ ยี ธมฺโม แม้นอันว่าสภาวะอันใด สจฺจภูโต มีสภาวะรู้เหนได้ยินโดยจริง กงฺขจฺฉินฺทนิทสฺสโน อันสำแดงซึ่งข้อความให้ขาดสงใสย วิวาทานํ แห่งชนทังหลายอันวิวาทกัน โส ยี ธมฺโม แม้นอันว่าสภาวะนั้น สกฺขิ ติ นามโก มีชื่อ ๆ ว่าสักขี ยุตฺโต สมควร

ในลักษณอันชื่อว่าสักขีเฉทกนั้นมีบาฬีว่า

วิมุหาปนาทิโก ธมฺโม สกฺขิจฺฉินฺโน ติ กิตฺติโต

ปฏิปกฺขสภาโว โส สกฺขิโน ยี วิธํสโน

แปลว่า โย ธมฺโม อันว่าสภาวะอันใด วิมุหาปนาทิโก มีสภาวะจะยังพญาณให้สะดุ้งตกใจ แลจะให้พิศวงงงงวยเปนต้น สกฺขิจฺฉินฺโน ติ กิตฺติโต อันมะโนสาราจารยสำแดงชื่อว่าสักขีเฉทก โส ธมฺโม อันว่าสภาวะนั้น ปฏิปกฺขสภาโว เปนข้าศึกแท้ สกฺขิโน แก่บุทคลอันเปนพญาณ วิธํสโน จะกำจัดเสีย สกฺขิโน ซึ่งพญาณ

ในลักษณอันชื่อว่าอัญญมัญญะปฏิภาษนั้น มีบาฬีว่า

โย ปติกถนสีโล ปฏิวจนวจฺจโน

อญฺญมญฺญปติภาโส ยีตาปุตฺตาทิโก จ โส

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ปิตาปุตฺตาทิโก มีบิดาแลบุตรเปนต้น ปติกถนสีโล มีปรกติร้องฟ้องต่างกันกดี ปติวจนวจฺโน มีปรกติให้การแก้ความต่างกันกดี โส ชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น อญฺญมญฺญปฏิภาโส ชื่อว่าอัญมัญญะปฏิภาษ ภวติ มี

ในลักษณอันชื่อว่าปฏิภาณเฉทกนั้นมีพระบาฬีว่า

ยํ โจทฺทกวจนํ ปฏิวากฺยสฺส ฉินฺทนํ
ตมฺปิ เยว ปฏิภาณเฉทโก ติ ปกิตฺติตํ

แปลว่า ยํ โจทฺทกวจนํ อันว่าถ้อยคำแห่ง โจท / จำเลย อันใด ฉินฺทนํ มีกริยาอันตัดเสีย ปฏิวากฺยสฺส ซึ่งสำนวน ตํ ปิ เอว วจนํ แม้นอันว่าคำนั้นแท้จริง ปกิตฺติตํ อันมะโนสาราจารยสำแดง ปฏิภาณเฉทโก อิติ ชื่อว่าปฏิภาณเฉทก

ในลักษณอันชื่อว่าอรรฐคาหะนั้นมีพระบาฬีว่า

มูลอตฺถปฺปติคาโห โย ยุตฺตายุตฺตชานโก
โส คหิตตฺถมูโล อฏฺฐคาโห ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ยุตฺตายุตฺตชานโก มีปรกติรู้ซึ่งลักษณะอันควรแลมิได้ควร มูลอตฺถปฺปฏิคาโห

รับเอาซึ่งคำฟ้อง โส จ ชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น คหิตฺตฺถมูโล มิพ้องอันควรจะรับแลรับไว้ วุจฺจเร อันมะโนสาราจารย กล่าว อฏฺฐคาโห อิติ ชื่อว่าลักษณรับฟ้อง

ในลักษณอันชื่อว่าอรรฏกูฏ คือประวิงความนั้น มีพระบาฬีว่า

โย จาย อกฺขปฺรวตฺโต อฏฺฐเมว ปฺรวตฺตเย
โส นโร อฏฺฐปฺรวตฺโต อฏฺฐกูโฏ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย จ อย นโร อันว่าบุทคลผู้ใด อกฺขปฺรวตฺโต ประวิงความไว้ ปฺรวตฺตเย ประวิง อฏฺฐ เอว ซึ่งเนือความแท้จริง โส นโร อันว่าบุทคลผู้นั้น อฏฺฐปฺรวตฺโต แกล้งประวิงความไว้ให้ช้า วุจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าว อฏฺฐกูโฏ อิติ ชื่อว่าอรรฏกูฏ

ในลักษณอันชื่อว่าทัณทนั้นมีพระบาฬีว่า

ทณฺฑาภิปตฺติการณํ ยํ สพฺเพสํ ปราชินํ
ตมฺปิ ปติตทณฺฑํ ทณฺโฑ นามา ติ กิตฺติตํ

แปลว่า ยํ ทณฺฑาภิปตฺติการณํ อันว่ากิริยาทอดซึ่งอาชาแล สินไหม / พินัย อันใด สพฺเพสํ ปราชินํ แก่บุทคลทังหลายผู้แพ้คดี ตมฺปิ ปติตทณฺฑํ อันว่าลักษณอันทอดซึ่ง

อาชาแล สีนไหม/พีไนย } นั้น กิตฺติํ อันอาจารยกล่าว ทณฺโฑ นาม อิติ ชื่อว่าลักษณทัณท

ในลักษณอันชื่อว่าโจทะกะเฉทะกะนั้นมีพระบาฬี ว่า

ปริหารวจนํ ยํ โจทกานมุกฺโกฏฺกํ

สพฺพนฺตํ ธมฺมสาเตน โจทจฺเฉทกมุทฺทิเส

แปลว่า ยํ ปริหารวจนํ อันว่าคำแห่งจำเลยอันใด อุโกฏฺกํ มีปรกติตัดฟ้อง โจทกานํ แห่งบุทคลทั้งหลาย อันเปนโจท อาจริโย อันว่ามะโนสาราจารย อุทฺทิเส สำแดง ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น สพฺพํ ทั้งปวง โจทจฺเฉทกํ ชื่อว่าโจทกะเฉท ธมฺมสาเตน โดยคำภีรพระธรรมสาตร

ลักษณกล่าวบทภาชนแห่งมูลคดีผู้พิภากษาแล กระลาการมี ๑๐ ประการโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

9

ทีนี้จะสำแดงเอกุณะดึงษมูลคดีวิวาท ๒๙ ประการ โดยบาฬีมีในพระธรรมสาตรดังนี้

อิณฺณญฺจ รณฺโณ ธนโจรหารํ

อธมฺมทายชฺชวิภตฺตภาคํ

ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว

ภตฺติกํ อกฺขปฺปติจารธูตา
ภณฺฑญฺจ เกยฺยาวิกยาวหารํ
เขตฺตาทิ อารามวนาทิถานํ
ทาสึ จ ทาสํ ปหรญฺจ ขุํสา
ชายมฺปติกสฺส วิปตฺติเภทา
สงฺคามโทสา ปิ จ ราชทุฏฺโฐ
ราชาณสงฺกาทิวิวาทปตฺโต
ปรมฺปเสยฺโห ปิ จ อตฺต อาณมฺ
อิติยกาโร วิวิโธ ปเรสมฺ
ถานาวิติกฺกมฺมพลากเรน
ปตฺตาทิ อาทาคมนา สเหว
เหตุมฺปฏิจฺจ อธิการณํ วา
อคฺฆาปนายู จ ธนูปนกฺขา
อาถพฺพนิกา ปิ จ ภณฺฑเทยฺยํ
เต ตาวกาลิก คณิวิภาคํ
ปญฺจทรนฺตํ ตุ วิวาทมูลา
เอกุณตึสาทิวิธา ปิ วุตฺตา
โปราณิกา วรธมฺมสาตฺเถ ติ

แปลเนื้อความว่า สพฺเพ ยี วิวาทมูลา แม้นอันว่ามูลคดีวิวาทอันให้บังเกิดความทั้งปวง เอกุณตึสาทีวิธา ยี แม้นมีประการ ๒๙ เปนต้น

อิณฺณํ ธนญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยกู้นี้ถือสินกันเปนมูลประการ ๑

รญฺโญ ธนโจรหารํ คือลักษณวิวาทด้วยลักฉ้อบังประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพยเปนมูลประการ ๑

อธมฺมทายชฺชวิภตฺตภาคํ คือลักษณวิวาทด้วยแบ่งปันมรฎกมิได้เปนธรรมเปนมูลประการ ๑

ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว คือลักษณวิวาทด้วยให้ทรัพยแก่ท่านแล้วกลับคืนเปนมูลประการ ๑

ภตฺติกา จ คือลักษณวิวาทด้วยเปนลูกจ้างท่านแลวานท่านใช้เปนมูลประการ ๑

อกฺขปฺปติจารชูตา จ คือลักษณวิวาทด้วยเปนนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกาเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ภณฺฑญฺจ เกยฺยาวิกยญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยซื้อขายกันเปนมูลประการ ๑

อวหารญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยโจรเปนมูลประการ ๑

เขตฺตาทิถานญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยที่บ้านที่นา เปนมูลประการ ๑

อารามวนาทิถานญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวน แลป่าพึ่งเปนมูลประการ ๑

ทาสิทาสญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยทาษสินไถ่แลทาษเชลยชายหญิงเปนมูลประการ ๑

ปหรญฺจ ขุํสา คือลักษณวิวาทด้วยตบด้วยตีด้วยด่าแลสบประมาตท่านเปนมูลประการ ๑

ชายมฺปติกสฺส วิปตติเภทา คือลักษณวิวาทด้วยอธิกรผัวเมียเปนมูลประการ ๑

สงฺคามโทสา ขี่ จ คือลักษณวิวาทด้วยการณรงสงครามเปนมูลประการ ๑

ราชทุฎโชจ คือลักษณกระบทต่อแผ่นดินเปนมูลประการ ๑

ราชาณญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญ-หญัติเปนมูลประการ ๑

สุงฺกาทิวิวาทปตฺโต จ คือลักษณวิวาทด้วยพระราชทรัพยอากรขนอรตระหลาดเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ปรมฺปเสยฺโห ยํ จ อตฺต อาณมฺ คือลักษณวิวาทด้วยข่มเหงท่านเปนมูลประการ ๑

อิติยกาโร คือลักษณวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เปนเสนียดแก่กันเปนมูลประการ ๑

ถานาวิติกฺกมฺมพลากเรน คือลักษณวิวาทด้วยอุกรุกกันเปนมูลประการ ๑

ปุตฺตาทิอาทาคมนา สเหว คือลักษณวิวาทด้วยพาบุตรท่านไปเปนต้นเปนมูลประการ ๑

เหตุมฺปฏิจฺจ อธิการณ วา คือลักษณวิวาทด้วยความสาเหตุเปนมูลประการ ๑

อคฺฆาปนายู จ คือลักษณวิวาทด้วยขาดข่าตามกระเสียนอายุศมชายหญิงเปนมูลประการ ๑

ธนูปนิกฺขา คือลักษณวิวาทด้วยฝากทรัพยไว้แก่ท่านเปนมูลประการ ๑

อาณพฺพนิกา ยํ จ คือลักษณวิวาทด้วยกระทำกฤติยาคมมิชะมบจะกละเปนต้นเปนมูลประการ ๑

ภณฺฑเทยฺยํ จ คือลักษณวิวาทด้วยเช่าของท่านไปเปนมูลประการ ๑

ตาวกาลิกญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้เปนมูลประการ ๑

คณิวิภาคญฺจ คือลักษณวิวาทด้วยบั่นหมู่ชาเปนมูลประการ ๑

ปญฺจทรนฺตํ คือลักษณวิวาทเกิดความด้วยรอความขึ้นว่าใหม่คืออุทรเปนมูลประการ ๑

โปรากินา อันนักปราชในก่อน วุตฺตา กล่าวไว้ วรธมฺมสาตฺเถ ในคำภีรพระธรรมสาตรอันประเสริฐ นิจฺจํ ตุ เที่ยง

สำแดงซึ่งเอกุณดิงษมูลคดีวิวาท ๒๘ ประการโดยสงเขปก็ยุติแต่เท่านี้

10

ที่นี้จักสำแดงสาขคดีมีประการเปนอันมากโดยพระบาฬีดั่งนี้

สาขตฺถนาเมน ปเภทภินฺนา
อเนกธา สา วรปุญฺญวนฺเต
นาจารวิจารณสมฺปชญฺเญ
น รฏฺฐวฑฺฒเนน หิตตฺถินา วา
โปราณราเชน นรินฺทรามา

ธิปตฺติเยนาภิปรกฺกเมน

ญาณานุสาเรน ขี ธมฺมสาตฺถํ

มาตฺราภิธยฺเยน ปติฏฺฐิตา เต

แปลเนื้อความว่า สา อตฺถา อันว่าสาขคดีนั้น ปเภทภินฺนา ต่างต่างกันโดยประเภทชื่อว่าสาขคดีมีประการเปนอันมาก คือลักษณพระราชกำหนฎบทพระอายการ แลพระราชบัญหญัติซึ่งจัดเปนพระราชสาตรทั้งปวง เต อตฺถา อันว่าสาขคดีทั้งหลายดั่งพรรณามานี้ โปราณราเชน อันบูราณราชกระษัตร วรปุญฺญวนฺเตน มีบุญญาภินิหารสมภารบารมีเปนอธิบดีประชากรผจญข้าศึกเสรจ์แล้ว แลเปนอิศรภาพในบวรเสวตรฉัตรกอบประด้วยศีลสัจวัดฎะประฎิบัติเปนอันดีมีสะติสัมปะชัญะแลพระวิจารณญาณ มีพระราชหฤไทยประสงคจะให้พระนครขอบเขตขันทเสมาในพระราชอาณาจักรจำเริญศุขสภาพรเขษมสำราญ หิตฺถินา มีความปราถนาจะให้เป่นหิตานุหิตประโยชน์ทั่วทวยราษฎรทั้งปวง ปรกฺกเมน ทรงพระอุสาหะพิจารณาคำนึงตามคำภีรพระธรรมสาตร มาตฺราภิธยฺเยน แล้วมีพระราชบัญหญัติดัดแปลงตกแต่งตั้งเปนพระราชกำหนฎบทพระอายการ

ไว้โดยมาตราเปนอันมากทุกทุกลำดับกระษัตรมาตราบเท้าทุกวันนี้ ตสฺมา เหตุดั่งนั้น ปณฺฑิโต นักปราชผู้มีปัญาเปนกระลาการผู้พิจารณาตัดสีนข้อคดีทั้งปวง พึงมีอุสาหดูตามพระราชบัญหญัติแห่งบุราณราชกระษัตรซึ่งตั้งไว้โดยมาตราเปนอันมากนั้นเถีด

กล่าวสาขคดีตามบาฬีพระธรรมสาตรโดยสงเขปแต่เท่านี้

11

เย โมหมูเหน ตเมน ฉนฺนา
โลภาภิภูตา หิน วิริยา จ
คณฺจี อิมํ ธมฺมสตฺถาภิเธยฺยํ
โลเก ปุเร อคฺคตีลกฺกฏฺฐี
ปติฏฺฐิจถมฺภ รตนามยํ ว
อสิกฺขยนฺตา ปคุณํ ธุวํ จ
อฏฺฐิํ ชนานํ ยิ วินิจฺฉยนฺติ
อชานมานา ผลถานปตฺติ
โมหนฺติ ตมฺหิ ภณเน ยิ สพฺเพ
อนฺธา ว คชฺชา วิจราวเน เต
นาสํ คตา เส อิธ ชาตุโมหา

ตสฺมา หิ โปโส กุสโล มติมา
รญฺโญ ภโฏ ปากฏนามเธยฺโย
สจฺเจ ปติฏฺฐาย มหากุลชฺโช
สทฺโธ ตุ สีโล ปรเมตฺตจิตฺตํ
ปวตฺตยนฺโต สกโล ขี นิจฺจํ
สิกฺเขยฺยมิมํ มหตา คุเณน
อุเปตรูปํ ธมฺมสาตฺถวฺหยนฺติ

แปลเนื้อความตามอรรฐาธิบายว่า เย นรา อันว่านรชาติ จำพวกใด ผู้จะเปน แว่นแก้ว อันวิเสศ ฉลองพระเนตรพระมหากระษัตร ตัดสินข้อคดีอนาประชารายคือเปนผู้พิภากษาแลกระลาการ โมหมเหน ตเมน ฉนุนามืมีดคือโมหะ หาวิจาระณะบัญามิได้กำบังซึ่งบัญาจักษุมิได้เหนซึ่งประโยชน์ ในอิทโลกยแล ปะระโลกยประโยชน์ตนแลผู้อื่น มีจ้าวแห่งตนเปนต้น โลภาธิมุตฺตามีจิตรกำหนัดในลาภะสะการสิโหลกโลกามิศต่างต่างแลมิได้วินิจฉัยข้อคดีโดยยุติธรรม ประเพนี ตามคำภีร พระธรรมสาตร ละอำนาดแก่อะคติ ๔ มีฉันทาคะติเปนต้นโดยในยดั่งพรรณามานั้น หินวิรยา จ แล้วสนอุสาหะ

มิได้พากเพียรที่จะร่ำเรียนไต่ถาม คณฺฐํ อิมํ ธมฺมสตฺถา ภิเธยฺยํ ซึ่งคำภีรพระธรรมสาตรอันอาจให้มีปัญาจักษุ เปน ยอด คำภีรโมลีเฉลิมโลกย์ ปติฏฺฐ ถมฺภ รตนามยํว ประดูจดั่ง หลัก แก้ววิเชียร มณี อัน เทพยดา ผู้วิเสศคือ พระมะโนสาระฤๅษีมีเมดตาเปนบุเรจาริกนำมาแต่ขอบเขาจักรวาฬประดิษฐานไว้ เพื่อจะให้เปนหิตานุหิตะประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลาย อันบังเกิดมูลคะดีวิวาทกันต่าง ต่าง ตสฺมา เหตุดั่งนั้นบุทคลผู้เปนกระลาการ อสิกฺขยนฺตาปคุณํ ธุวํ จ มิได้สึกสาให้รู้เหตุ ๒๔ ประการ ซึ่งจัดเปนอรรฐิกะมาฏิกาแลมูลคดี ๑๐ มีหลักอินทภาษเปนอาทิ มีพรหมธรรม์คือกรมศักดิ์บทปรับเปนปริโยสารสำหรับกระลาการ แลมูลคดีวิวาทแห่งราษฎรทั้งหลาย อันจะ บังเกิด เปนข้อ ความ ขึ้นมี ๒๙ ประการ แลสาขคดีคือกิ่งความมีตามคำภีรพระธรรมสาตร อันบูราณราชกระษัตรบัญหญัติเปนบทมาตราไว้ มีนัยเปนอันมากนั้นให้แม่นยำ ชำนาญขึ้นปากขึ้นใจ เมื่อมิได้รู้เหตุผล ต้น ปลาย แห่ง คุณ โทษ ผลประโยชน์ อันควรมิควรดั่งนี้ แล จะวินิจฉัยคดี แห่งประชาชน ทั้งปวงมีแต่โมหันทการหากหุ้มห่อไว้ มิให้บังเกิดปะสาทจักษุ

คือวิจารณะปัญา อนุธา ว คชฺชา วิจรา วเน เต อันว่ากลบุตรทั้งหลายผู้เปนกระลาการจำพวกนั้น ถึงแม้นมาทว่าจะมีอายุศมร้อยปี ถึงจะมีโวหารว่ากล่าวแต่ภอพาลชนนับถือก็ดี นักปราชผู้มีปัญาจะสรรเสริญหามิได้ เหตุวินิจฉัยนั้นพ้นเพื่อนเหมือนคชาตาบอดอันเที่ยวอยู่ในป่าถึงซึ่งกาลพินาศฉิบหาย เหตุโมหาคะติ ตสฺมา หิ โปโส กุสโล มติมา เหตุดั่งนั้นนักปราชผู้เกิดกอบด้วยสกุลวงษอะภิชาติ เปนข้าบาทมุลิกากรมีถานันดรอันปรากฎเลื่องชื่อฦๅนามในสำนักนิพระมหากระษัตรพึงตั้งตนไว้ให้พระองควางพระไทยต่างพระเนตรพระกรรณ ด้วยมีสันดานอันซื่อแลตั้งอยู่ในศิล ๕ ประการศิล ๘ ประการแลวะจีสัจสุจริตคิดกลัวบาปละอายบาป เปนหิริโอตัปธรรมโลกยบาลราศรี มีศรัทธาเชื่อผลศิลผลทานการกุศลแลคุณพระศรีรัตนไตรย ปวตฺตยนฺโต สกโล ขี นิจฺจํ พึงตั้งเมตตาจิตรเปนบุเรจาริกในสัตวทั้งปวง แลมีกะตัญูตาสวามิภักดิจงรักษในพระมหากระษัตรซึ่งเปนจ้าวแห่งตน อันทรงบำเพญผลโพทธิญาณ สิกฺเขยฺยมมํ มหตาคุเณน เมื่อมีสันดานจิตรคิดถึงพระคุณพระมหากระษัตรดั่งนี้แล้ว พึงอุสาหะศึกสาเล่าเรียนให้รอบรู้ดูแลเอาใจ

ใส่ในคำภีรพระธรรมสาตรอันอาจให้มีคุณวิเสศ คือเปนพระเนตรแห่งพระมหากระษัตร จะได้ตัดข้อคดีแห่งอนาประชาราษฎรในขอบเขตขันทเสมาพระราชอาณาจักรให้ปราศจากหลักตอเสี้ยนหนาม คือความมูลวิวาทแห่งพาลชาติบุทคลอันมีสันดานเปนทุจริต ให้เปนหิตานุหิตประโยชน์สิ้นมูลวิวาททุกข ปรกอบศุขสถาพรเกษมสารในกาลทุกเมื่อ

หลักอินทภาษ

1

นตฺวา ชินาหํ ปวรํ มุนินฺทํ
ธมฺมญฺจ สํฆํ วรอตฺถสาธํ
วกฺขามิ เสฏฺฐํ วรอินฺทภาสํ
ปรมฺปราภตฺตกถานุสารํ

อหํ อันว่าข้าพระพุทธเจ้า นตฺวา ถวายนมัศการแล้ว ชินํ ซึ่งสมเดจพระพุทธเจ้าอันชนะแล้วซึ่งมาระทั้ง ๕ มีเทวะบุตรมาระเปนต้น มุนินฺทํ อันเปนนักปราชเปนใหญ่ยิ่งกว่าหมู่ปราชทั้งปวง เสฏฺฐํ ประเสริฐ ปวรํ มีพระสันดานอันอุดมด้วยศิลคุณเปนต้นกว่าไตรโลกย ชม น เกวลเมว ใช่ข้าจะไหว้แต่สมเดจพระพุทธิเจ้าเท่านั้นหามิได้แลข้านั้นโสด นตฺวา ถวายนมัศการแล้ว ธมฺมํ ซึ่งพระนพโลกุตรธรรม ๙ ประการ สิบกับทั้งพระบริยัติ ชม น เกวลเมว ใช่ข้าจะไหว้แต่พระธรรมเจ้าเท่านั้นหามิได้ นตฺวา ถวายนมัศการแล้ว สํฆํ ซึ่งหมู่แห่งพระอริยสงฆ วรอตฺถสาธํ อันให้สำเรจซึ่งประโยชอันประเสริฐ วกฺขามิ จักกล่าวบัดนี้ คณฺฐํ ซึ่งคำภีรอินฺทภาสํ อันมีนามชื่อว่าอินทภาษ เสฏฺฐํ อันประเสริฐ

ปรมุปราภตฺตกถานุสารํ อันระฦกตามถ้อยคำอันอาจารยนำสืบ ๆ มา วรํ อันกะทำให้เปนคุณแก่บุทคลผู้พิภากษา

2

แลเรื่องราวในคำภีรอินทภาษนี้ มีเนื้อความตามอธิบายอันโบราณาจารยรจนาลิขิตไว้ว่า ดั่งจะรู้มามีทิพพิมานอันหนึ่งประดิษถานอยู่ในชั้นจาตุ มหาราชิกะเทวะโลกยเปนอากาศ วิมาน แล วิมาน นั้น แล้ว ไป ด้วย ทองประดับทิพรัตนมียอดได้แลพัน งามไปด้วยบุษบกบันไบระกาแก้วแลมุขมาศบราลี มีระเบียบไพรที่ทองเปนถ้องแถวแนวเสาโสมกาบกาญจนขะจิตร ชวะลิตไปด้วยแสงศรีสัตตะมะณีภาศสว่างรุ่งเรือง ใช่แต่เท่านั้นเพรียกเพราะไปด้วยเสียงกระดึงพรวนทองทิพ แลวิมานนั้นบริบูรรณไปด้วยนางเทพอับษรตรุนีศนารี อันทรงซึ่งวิจิตรวิลาศ มีกายอันประดับด้วยทิพยอาภรสังวารวิภูษิตได้ละหมื่นนาง บ้างขับขานประสานสับทะดุริยางคดนตรีนี่สนั่น มิได้สงัดเปนนิจกาลทุกเมื่อ แลทิพยพิมานนั้นงามไปด้วยสวนสระโบกขระณีมีกระแสสินธุสิตบริตยาใจ เดียรดาษไปด้วยเบญจพิธปทุมะเบิกบานผะกาก้านเกสรโรยร่วงเสาวะคนธ์ฟุ้งตระหลบ ริมรอบขอบสระนั้น มีพรรณทุมามาศมิ่งไม้พันดรุณรุ่นขึ้นเรียงเรียบ

เปนระเบียบใบก้านกิ่งยอดอรชร บ้านแบ่งซึ่งเกสรกลิ่นกลิ่นทิพบุบผาหอมขจรรื่นรอบบริเวณทิพยพิมานสถาน ควรจะทัศนาการจำเริญใจ แลวิมานนั้นจะได้มีมะเหสักขะเทพบุตรพระองคใดเปนใหญ่อยู่เสวยทิพารมณสมบัติหามิได้

อยู่มาไสมยคาบหนึ่ง สมเดจอำมรินทรเทวราชเสดจสถิตยเหนือบัณฑุกำพลสิลาอาศนใต้ร่มไม้ทิพยปาริกชาติพร้อมไปด้วยหมู่เทพนิกรเทวะบุตรเฝ้าบริมนฑลเดียรดาษ สมเดจอำมรินทรทอดพระเนตรโดยอำพรวิถีก็เหนวิมานนั้นประภัศสรโอภาษสว่างมาปรากฎดั่งดวงพระจันทรเทวบุตร จึ่งมีเทวะโองการตรัสแก่ฝูงเทพยทั้งปวงว่า ดูกรท่านทั้งหลายผู้นฤทุกขท่านจงเลงแลดูซึ่งวิมานอันโน้น มีรัศมีอันสว่างรุ่งเรืองงามยิ่งนัก

ขณะนั้นมีเทพบุตรพระองคหนึ่งมีนามมิได้ปรากฎอยู่ในระวางเทพยดาทั้งหลาย จึ่งยอกรกราบบังคมทูลว่าข้าแต่พระองคผู้เปนเจ้าแก่เทพยทั้งสองชั้นฟ้า ดั่งข้าพระองคคำนึง ข้าพระพุทธเจ้านี้มีความปราถนาซึ่งทิพยพิมานนั้น ประการใดจะพึงได้ซึ่งพิมานโพ้น ขอพระองคจงโปรดให้สำเรจมะโนรถข้าพระองคนี้เถิด สมเดจอำมรินทรจึ่งมีเทวบัญชาตรัสว่า ดูกรเทพบุตรแม้นท่าน

ปราถนาจะได้ซึ่งพิมานนั้น จงไปบังเกิดในมนุษย์โลกย์ เปนคนบันชาความของหมู่มะนุษยหญิงชายให้ซื่อสุจริต เปนยุติธรรมบมิได้ผิดแล้วเมื่อใดดับชีวิตรจากชาติเปนมนุษย์นั้นแล้ว ท่านก็จะพึงได้ซึ่งวิมานโพ้นสำเร็จความปราถนาเปนเที่ยงแท้ เทพบุตรเมื่อได้สดับเทวะบันหารตรัสดั่งนั้น มีความโสมนัศยิ่งนัก ภอเปนบุญไขยจะขาดชีวิตรดินทรียจากเทวะอาตมาภาพ ก็รับเทวะบันชาว่าสาธุแล้วกราบถวายบังคมลา มายังเทวะสถานของตนแล้ว ก็แวดล้อมไปด้วยเทพบุตรเทวธิดาอันเปนบริจาริก เสดจไปยังสวนอุทยาน ฝ่ายฝูงเทวบริวารแลนางทั้งหลาย ก็ชวนกันบำเรอให้เทวบุตรพระองคนั้นพิศวงด้วยทิพารมณต่าง ๆ เทพบุตรนั้นก็จุติลงมาถือเอาซึ่งปะติสนธิในครรภภรรยามหาอำมาตยผู้หนึ่งเปนผู้พิภากษาความในเมืองพาราณะศรีถ้วนทศมาศก็คลอดจากครรภมานดา ค่อยจำเริญไวยวัฒนามีปรีชาอันฉลาดในเหตุแลใช่เหตุ ครั้นบิดามะหลกาชะราแล้วก็ได้ที่แทนบิดา บันชาความอนาประชาราษฎรโดยยุติธรรมมิได้วิปริต อยู่มาอำมาตยผู้นั้นจึ่งดำริว่าทำไฉนอาตมานี้จะพิภากษาคดีการของอนาประชาราษฎร

ให้ถ่องแท้เปนธรรมสุจริตโดยพระราชสาตรธรรมสาตร ให้บริสุทธิได้ อาตมาจะได้ธรรมสิ่งใดเปนบันทัดตัดสินคดีการ จึ่งหมู่พฤฒิพราหมณมหาอำมาตยผู้พิภากษาความแต่ก่อนจะเหนซึ่งสุจริตของอาตมา

3

ขณะเมื่ออำมาตยประริวิตกดั่งนั้น จึ่งบันดาลดลพระไทยสมเดจ์อำมรินทราธิราช ให้ทรงพระอะนุสรคำนึงถึงเทพบุตรซึ่งจุติลงไปนั้น จึ่งทรงพระอาวัชนาการพิจารณาด้วยทิพจักษุก็แจ้งว่าลงไปบังเกิดเปนบุตรมหาอำมาตย ได้พิภากษาความของประชาราษฎรทั้งปวง บัดนี้มีความปราถนาจใคร่ได้ซึ่งคลองธรรมอันประเสริฐให้เปนหลักฉโลงจิตร แล้วจได้พิจารณาความให้เปนยุติธรรมบริสุทธิ ผิฉนั้นอาตมาจะลงไปช่วยบำรุงใจให้วิสารทะชาญฉลาดในธรรมอันเปนของสับปรุษ ให้ตั้งอยู่ในสันดานประดุจหลักทิพมณีอันบริสุทเปนที่ยุดหน่วงแล้ว จยังบุรุษนั้นให้ไต่ตามหลักกล่าวคืออุเบกขาธรรมอันประเสริฐ ทรงพระดำริดั่งนั้นแล้วก็เสดจจากไพชยนตทิพพิมาน ลงมาประดิษฐานฉเภาะหน้ามหาอำมาตยนั้นด้วยเพศอันเปนมนุษ จึ่งมีเทวะ

โองการตรัสว่า ดูกรมานพผู้จำเริญตัวท่านมีปราถนาจะใคร่ได้ซึ่งคลองธรรมอันสจริต ประดูจหลักปักไว้ให้เปนบันทัดถาน สำหรับผู้จะพิภากษาคดีการอนาประชากรสืบไปในอนาคตกาลนั้น ตัวเรานี้มีความยินดีด้วยมาบัดนี้ปราถนาจะช่วยท่านบำรุงซึ่งคลองธรรมอันสุจริตไว้ให้เปนหลักฉะโลงใจมิให้ผู้พิภากษาเอียงเอนไปในอะคะติธรรมได้

เมื่อสมเดจอำมรินทรมีเทวะบันชาดั่งนั้น ฝ่ายบุตรมหาอำมาตยฟังสูระเสียงเกลี้ยงกลมไพเราะ พิจารณาดูรูปก็ปลาด มีจักษุมิได้พริบเงากายก็ไม่ปรากฏเหมือนมนุษยทั้งป่วง ก็แจ้งด้วยปัญาของตนว่าบุรุษผู้นี้ใช่มนุษยชรอยเปนเทพยดาผู้ทรงมะเหสักขะภาพเที่ยงแท้ จึงถามตอบว่าข้าแต่ท่านผู้จำเริญ ท่านมาด้วยความกรรุณาว่าจะช่วยเราแต่งซึ่งหลักกล่าวคือธรรมอันเปนจัตุรัศเที่ยงสำหรับโลกยนั้น เรานี้มีความยินดียิ่งนัก ดั่งข้าพเจ้าถามท่านนี้มีวาจาอันองอาจปราศจากย่อท้อท่านมีชาติเปนดั่งฤๅ เทวะโองการจึ่งตรัสว่าดูกรมานพ เรานี้คืออำมรินทรเทวะราชเปนใหญ่ในสองชั้นฟ้า ลงมาหวังจะเอานามแห่งเราใส่เข้าในกองธรรม์ ให้มีนามชื่อว่าหลักอินทะภาษปรากฏไปชั่วกัลปาวะสาน

เมื่อมิเทวะโองการดั่งนี้แล้ว จึ่งตรัสประกาศแก่หมู่เทพยดาทั้งปวงด้วยพระสุระเสียงอันดังว่าดูกรฝูงเทพนิกรทั้งหลาย ท่านจงมาประชุมกันในที่นี้เลงแลดูเราจะประดิษฐานซึ่งคลองธรรมอันบริสุทธ ให้เปนหลักไว้สำหรับผู้พิภากษาคดีการแห่งหมู่มนุษยทั้งหลาย ขณะนั้น พระสุรเสียง สมเดจ์อำมรินทราธิราช แผ่พ่านได้ยินไปทั่วหมื่นจักรวาฬ ฝ่ายฝูงเทพนิกรทั้งปวงก็มาประชุมพร้อมกัน ยังสำนักนิสมเดจ์อำมรินทรา มีกายมิได้ปรากฎแก่ฝูงชนมนุษย ขณะนั้นสมเดจ์ท้าวสหัสไนยเทวราช จึ่งมีเทวะบันหารดำรัสแก่บุตรมหาอำมาตยว่าดูกรมานพ ซึ่งบุทคลจะแสวงหาซึ่งคลองธรรมอันจัตุรัศเปน หลัก ฉะโลงใจ ไว้สำหรับ ผู้พิภากษา ตัดสิน คดีการแห่งฝูงมนุษยนิกร ให้บริสุทธมิให้กองกำม์ทุจริตแทรกเข้าในสันดานได้นั้น พึงมะนะสิการะเรียนเอาซึ่งอุปะเทศวิธีอันเราจะกล่าวนี้ไว้ให้สถิตยในสันดานอย่ารู้มละลืม กระทำประดูจหลักเปนที่ยุดหน่วง ก็จะนำให้ดำเนินไปมิได้พลั้มพลาด เมื่อสมเดจ์ท้าวเทวราชจะตรัสซึ่งธรรมอันเปนหลักสำหรับผู้พิภากษา จึ่งตรัสด้วยพระคาถาดั่งนี้

4

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ
อภิวฑฺฒติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา
ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ อติวตฺตติ
นิหียติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมา

เอวมฺปิ โปโส อคตึ คจฺฉนฺโต
สนิคฺคโห โส อยโส อลาโภ
ตสฺมา วินิจฺเฉยฺย ธิโร สปญฺโญ
กาเรยฺย เสนสฺส ปทา ว อฏฺฐํ
คณฺเหยฺย มชฺฌํ ว สมุทฺท มชฺเฌ
อาทา มินนฺตํ อติเร ว ทฬฺหํ

ในเทวะอรรถาธิบายนั้นว่า ดูกรมานพ โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใดจะเปนผู้พิภากษาตัดสินคดีการแห่งฝูงมนุษยนิกรทั้งหลาย นาติวตฺตติ บมิได้ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่งสุจริตธรรมอันเปนของแห่งสับปรุษ ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา เหตุโลภแลโกรธแลกลัวแลหลง ยโส อันว่าอิศรียศแลบริวารยศ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แห่งบุทคลผู้นั้น อภิวฑฺฒติ ก็จำเริญยิ่งขึ้น อิว จนฺทิมา ประดูจดั่งพระจันทร อภิวฑฺฒติ อันจำเริญขึ้น สุกฺกปกฺเข ใน

วันสุกบัก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใด อติวตฺตติ ล่วง เสียมอะว่าละเสีย ธมฺมํ ซึ่งสุจริตธรรมอันเปนของแห่ง สับปรุษ ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา เหตุโลภโกรธกลัว แลหลง ยโส อันว่าอิศริยศแลบริวารยศ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แห่งบุทคลผู้นั้น นิหียติ ก็จะเสื่อมสูญไป อิว จนฺทิมา ประดูจพระจันทร นิหียติ อันเสื่อมลับไป กาลปกฺเข ในวันกาลปักษ

ในเทวะอรรถาธิบายว่าบุทคลผู้ใด จะเปนผู้พิภากษาตัดสินคดีการแห่งมนุษยนิกรทั้งหลาย พึงกระทำสันดานให้นิราศ ปราศจากอะคติธรรมทั้งสี่ คือฉันทาคติ ๑ โทษาคติ ๑ ภะยาคติ ๑ โมหาคติ ๑ ทั้งสี่ประการนี้เปนทุจริต ธรรมอันมิได้สอาดมิได้เปนของแห่งสับปรุษ แลธรรมทั้งสี่เรียกว่าอะคตินั้น ด้วยเหตุเปนดั่งฤๅ อะคตินั้นแปลว่ามิได้เปนที่ดำเนินแห่งสับปรุษแลฉันท ๑ โทษะ ๑ ไภยะ ๑ โมหะ ๑ ธรรมทั้งสี่นี้นักปราชูมิควรถึงมิควรดำเนินไปตามแลฉันทะนั้นถ้าจัดตามภูมก็เปนอัญสะมานะราษีเจตสิกกุศลก็เกิดได้ฝ่ายอะกุศลก็เกิดได้ แต่ทว่าเอามาจัดเข้าในอะคตินี้ฉันทนั้นเปนอะกุศลจิตรโดยแท้ แลโทษะไภยะโมหะสามดวงนี้เปนอะกุศลเจตสิกฝ่ายเดียว

แลซึ่งว่าให้ผู้พิภากษาปราศจากฉันทาคะตินั้นคือ ให้ทำจิตรให้นิราศขาดจากโลภ อย่าได้เห็นแก่ลาภะ โลกามิศสิ่นจ้างสินบน อย่าได้เข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่ายจำเลย เปนเหตุจะได้วิญาณพัศดุะ แลอะวิญาณะพัศดุะ ให้กระทำจิตรให้เปนจัตุรัศเที่ยงแท้เปนท่ามกลาง ดั่งตราชู อัน ยกขึ้น อย่าได้ กดขี่ ฝ่ายโจท ยกยอ ฝ่าย จำเลย ยกข้างฝ่ายโจท กดขี่ฝ่ายจำเลยให้พ่ายแพ้แก่กันลงด้วยอำนาจของตน ถึงมาทว่าผู้ต้องคดีนั้นจะเปนเผ่าพันธุเปนต้นว่าบิดามานดาตนก็ดี อย่าพึงเข้าด้วยสามาถฉันทาคติอันมิควรจะพึงไป จงทำจิตรให้ตั้งอยู่ในอุเบกขาญาณ จึ่งได้ชื่อว่าเปนองคตุลาการ มีอาการอันเสมอเหมือนด้วยตราชู ให้พิอารณาไต่ไปตามธรรมสาตรราชสาตร อันโบราณบัณฑิตยชาติ แลกระษัตรแต่ปางก่อนบัญญัติไว้อย่าให้พลั้งพลาด แลผู้พิภากษากระลาการไต่ไปโดยคลองธรรมดั่งกล่าวมานี้ ได้ชื่อว่าปราศจากฉันทาคติ คืออะคติเปนปถม ๑

แลให้ปราศจากโทษาคตินั้น คือให้ผู้พิภากษากระลาการกระทำจิตรให้เสมออย่าได้ไต่ไปตามอำนาจ์โทษาพญาบาทจองเวร ว่าผู้นี้เปนคนปะฏิปักขข้าศึก

ผิดกันกับอาตมา อย่ากระทำซึ่งความโกรธแลเวระพญาบาทเปนเบื้องหน้าแล้วแลพิจารณากดขี่ให้พ่ายแพ้ ถึงมาทว่าฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยก็ดีจะเปนคนข้าศึกผิดกันกับตนอยู่ในกาลก่อน ก็อย่าได้ปล่อยซึ่งจิตรให้ไต่ไปตามอำนาจโทษาคะติ พึงดำเนินไปตามธรรมสาตรราชสาตรแลตั้งจิตรไว้ในมัชฌะตุเบกขาให้แน่นแน่วแล้วจึ่งพิจารณาตัดสินเปนท่ามกลาง อย่าให้ฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยแพ้ชนะกันด้วยอำนาจโทษจิตรจองเวรแห่งตน เมื่อกระลาการผู้พิภากษาผู้ใดประพฤติได้ดั่งกล่าวมานี้ ได้ชื่อว่าผู้พิภากษากระลาการผู้นั้นปราศจากโทษาคติ มิได้ไปตามอะคติเปนคำรบสอง

ซึ่งว่าให้กระลาการแลผู้พิภากษาปราศจากภะยาคะตินั้น คือให้ผู้พิภากษากระลาการกระทำจิตรให้มั่นคงอย่าได้หวั่นไหวแต่ไภยความกลัวฝ่ายโจทแลฝ่ายจำเลยอย่าสดุ้งหวาดเสียวว่าผู้นี้เปนอธิบดีมียศถาศักดิแลเปนราชตระกูลประยูรอันใหญ่ยิ่ง ถ้าอาตมาพิภากษาควรแพ้แลแพ้ลงบัดนี้ ก็จะทำให้อาตมาถึงซึ่งความฉิบหายด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งเปนมั่นคง อนึ่งอย่าพึงกลัวว่าผู้นี้มีวิทยาคมแลผีมือกำลังกายแกล้วกล้า ถ้าพ่ายแพ้ลงก็

จะเคียดโกรธอาฒมาแล้วจทำความวินาศอันใดอันหนึ่งให้ถึงเรา เพราะเหตุเราบังคับบันชาให้พ่ายแพ้ในที่อันควรจะแพ้ พึงกระทำจิตรให้องอาจอย่าได้หวาดไหวแต่ไภย ความกลัวอะธิบดีตระกูล แต่เหตุอันใดอันหนึ่งพึงยุดหน่วงซึ่งหลักคือสุจริตธรรม แล้วไต่ไปตามธรรมสาตรราชสาตรอันเปนบันทัดถาน อย่าให้นิกรชนฝูงปราชูผู้ดำเนินด้วยญาณคติดำริตนได้ว่าเปนคนมารยาสาไถย ถึงมาทว่าผู้ต้องคดีการจะเปนอะธิจะกระกูลประกอบด้วยยศศักดิอันสูงประการใด ก็อย่าพึงกลับคดีการอันแพ้ให้ชนะ ด้วยสามาถภะยาคติ คือความกลัวแลผู้พิภากษากระลาการผู้ใดประพฤฒิได้ดั่งกล่าวมานี้ ก็ได้ชื่อว่าผู้พิภากษากระลาการผู้นั้น ปราศจากภะยาคติมิได้ดำเนินไปตามอะคติเปนคำรบสาม

แลให้ปราศจากโมหาคตินั้น โมหะเจตสิกดวงนี้ คือตัวอะวิชา มีลักษณอันมืดไปในที่ทั้งปวง มิได้รู้จักกองทุกขแลทุกขสมุทยทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินี ฝ่ายโลกิยการเล่าโมหะตัวนี้ ถ้ามากในสันดานผู้ใดแล้ว ก็ให้มืดมัวหลงไหลไปมิได้รู้จักบาปบุญคุณแลโทษประโยชนแลใช่ประโยชนมิได้รู้จักผิดแลชอบ มีแต่ให้

มีดคลุ้มหุ้มไปด้วยโมหันทะการะเปนนิจดั่งนี้เปนลักษณ
แห่งโมหะ แลผู้พิภากษากระลาการพึงมละเว้นเสียซึ่ง
โมหะนั้นให้ปราศจากสันดาน จะพิภากษาคดีการประชา
ราษฎรนั้น พึงพิจารณาด้วยอุบายะปรีชาอันบริสุทธิ
อย่าให้ทุจริตเข้าระคนได้ คดีใดควนแก่แพ้ ก็พึง
พิจารณาให้เหนด้วยปัญาว่าควรแพ้ คดีใดจะพึงชนะ
ก็สอดส่องให้เหนด้วยปัญาโดยแท้ว่าควรจะชนะ อย่า
บังคับบันชาด้วยโมหาคติอันมืดหลงใหล ถ้าเหลือสติ
ปัญาตนก็พึงเทียบทานถามซึ่งบัณฑิตยเสวะกามาตยผู้มี
ปัญาชาญฉลาดในราชบัญญัติ แลเคยในกิจคดีตัดสีน
พิภากษามาในกาลก่อน อย่าทะอึงอวดตนด้วยอุณต
มาเนะอันโมหาเหนเปล่าล้วนแต่หลงใหล พึงยุดหน่วง
ซึ่งหลักคือสุจริตธรรม อันมีลักษณละอายบาปกลัวบาป
แล้วพึงไต่ไปตามธรรมสาตรราชสาตร อย่ากลับซึ่งคดี
อันแพ้ให้ชนะ กลับคดีชนะให้แพ้ด้วยอำนาจแห่งโมหะ
คือความหลง ถ้าผู้พิภากษากระลาการผู้ใดประพฤฒิได้
ดั่งกล่าวมานี้ กระลาการผู้นั้นได้ชื่อว่าปราศจากโมหา
คะติ มิได้ไต่ไปตามอะคติเปนคำรบสี่ แลเสวะกามาตย
หมู่ใด มละเสียซึ่งอะคติธรรมทั้งสี่นี้ ให้นิราษขาดจาก

สันดานได้ ตสฺส ยโส อภิวฑฺฒติ อันว่าอิศรยศ แลบริวารยศแห่งเสวะกามาตยหมู่นั้น ก็จะวัฒนาการจำเริญภิญโยยิ่งรุ่งเรืองไป สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา ประดูจพระจันทรอันเพญผ่องรุ่งเรืองสว่างในนภางควิถีในวันสุกะปักขนั้น

สมเดจอำมรินทราธิราช เมื่อจะตรัสสำแดงซึ่งคลองธรรมอันเปนฝ่ายข้างทุจริต แห่งบุทคลอันไปตามอะคติให้พิศฏาริยิ่งขึ้นไป จึ่งตรัสว่าดูกรมานพ อันว่าบุทคลอันไปตามฉันทาคตินั้น คือพิจารณาความถึงซึ่งอำนาจ แห่งโลภ เหนแก่ลาภะโลกามิศ ยินดี ใน สินจ้างสินบน เข้าด้วยฝ่ายโจทฝ่ายจำเลยเปนเหตุจะได้ซึ่งวิญาณกะทรัพย์แลอะวิญาณกะทรัพย์ ถ้าผู้ต้องคดีฝ่ายใดบนบานให้ทรัพย์แก่ตนแล้ว ถึงคดีผู้นั้นจะแพ้ก็ไม่ละอายแก่บาปเบือนหน้าเสียจากสุจริตธรรม กดขี่ผู้ที่ไม่บนนั้น กลับเอาคดีอันชนะเปนแพ้เอาแพ้เปนชนะ มิได้ไปตามธรรมสาตรราชสาตร ดังนี้ชื่อว่าไปตามฉันทาคติตั้งอยู่ในอะคติเปนปถม

แลประพฤฒิโดยโทษาคตินั้น คือบุทคลมากไปด้วยความโกรธ พิจารณาความฟุ้งซ่านไปด้วยอำนาจ

โทโสอันมีลักษณอันร้าย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใดเปนคนผิดกับตนในก่อนแล้ว ถึงมาทว่าผู้นั้นจะชนะก็กดขี่ให้พ่ายแพ้ด้วยกำลังพยาบาทจองเวร มิได้คิดละอายเกลียดกลัวแก่บาป ละเสียซึ่งโบราณราชนิติสาตรอันเปนบันทัดถาน ทำได้ด้วยสามาถแห่งโทษจิตร ดั่งนี้ได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในโทษาคติ ประพฤติ์ตามอะคติเปนคำรบสอง ฯ

แลบุทคลอันถึงซึ่งภะยาคะตินั้นคือพิจารณาความมีจิตรอันหวาดไหวแต่ไภยความกลัวฝ่ายโจทฝ่ายจำเลย ถ้าผู้ต้องคดีผู้ใดเปนคนอะธิบดีมียศถาศักดิ์ แลคนมีวิทยาคมกำลังกายแลผีมือกล้าแล้ว ก็เขดขามครามกลัวถึงมาทคดีผู้นั้นจะแพ้ ก็กดขี่ผู้น้อยนาศักดิ์ แลผู้หาวิทยาคมกำลังกายมิได้ ซึ่งมีคดีควรชนะนั้น กลับให้อับประภากพ่ายแพ้แก่ผู้มียศศักดิ์ มิได้ดำเนินโดยธรรมสาตรราชสาตรอันเปนหลัก ทำด้วยสามาถความสดุ้งกลัวดั่งนี้ ชื่อว่าประพฤติ์ตามภะยาคติ ตั้งอยู่ในอะคติเปนคำรบสาม

แลบุทคลอันถึงซึ่งโมหาคตินั้น คือพิจารณาความมีโมหะหลงละเมอเปนเบองหน้า มีแต่มืดโมหันทะการครอบงำโดยรอบคอบมิได้รู้จักว่า สิ่งนี้เปนบาปบุญคุณโทษสิ่งนี้เปนประโยชนแลใช่ประโยชน ทั้งธรรมสาตร

ราชสาตรแลราชนิติคดีใดก็มิได้รอบรู้ เมื่อพิภากษานั้นผู้ใดจะแพ้ผู้ใดจะชะนะก็มิได้รู้ บันชาไปตามอำนาจโมหะคืออะวิชา เอาแพ้เปนชนะกลับชนะเปนแพ้ จเหนแก่ทรัพยสินจ้างแลกลัวเกรงโกรธผู้ใดก็หามิได้ กระทำด้วยกำลังหลงดั่งนี้ ชื่อว่าประพฤติตามโมหาคติ ตั้งอยู่ในอะคติธรรมเปนคำรบสี่ ธรรมทั้งสี่กล่าวมานี้ ชื่อว่ากัณหะธรรม มิควรบุทคลอันสอาดจะพึงถึง ถ้าผู้ใดเสพสันนิจยาการประพฤติเนือง ๆ แล้วเมื่อใด ตสฺส ยโส นิหิยติ อันว่าอิศริยศแลบริวารยศแห่งบุทคลผู้นนก็จะเสื่อมสูญไปประดุจดั่งพระจันทรเมื่อวันกาลปักขแลผู้นั้นครั้นดับชีวิตรสิ้นทรียแล้ว ก็จะไปเสวยเวทนาสาหัศอยู่ในอบายภูมอันหาโอกาศแห่งความศุกขมิได้

เอวมฺปิ โปโส อคตึ คจฺฉนฺโต ดูกรมานพ อันว่าบุรุษเมื่อไปสู่อะคติธรรมด้วยประการดั่งกล่าวมานี้ สนิ-คฺคโห โส อยโส อลาโภ อันว่าบุรุษผู้นั้นประกอบไปด้วยโทษคือเปนที่ติเตียนแก่ผู้มีปัญา จะนิราศขาดจากยศจากลาภในทิฐะธรรมเหนประจัก ดับชีวิตรสังขารแล้วก็มิแต่จะไปเสวยทุกขในอบายเปนเบื้องหน้า ตสฺมา วินิจฺเฉยฺย ธิโร สปฺปญฺโญ เหตุดั่งนั้นบุทคลผู้เปนปราชญ์มี

พยายามแลปัญาอันมาก จะเปนผู้พิภากยากระลาการพึงแวะเว้นเสียซึ่งอะคติธรรมทั้งสี่อย่าให้มีในสันดานได้ แล้วพึงวินิไฉยคดีการของประชาราษฎรให้ต้องโดยคลองยุติธรรมตามธรรมสาตรราชสาตร

5

เมื่อสมเดจ์อำมรินทจะตรัสสำแดงซึ่งโทษแห่งบุทคลอันบังคับความ อันมิได้ซื่อสุจริตว่ามีผลเปนอันหนักสืบไป จึ่งตรัสด้วยพระคาถาว่า

โย ขตฺติโย เชยี มหาปุริโส
อิทฺธานุภาโว วรเตชวนฺโต
สทฺโธ ปสนฺโน วรสาสนมฺหิ
กาเรติ โสวณฺณมเย จ ถูเป
ชมฺพูทิปสฺมึ สกเล ปรฺตฺริเม
วชฺชิรวเรน จ มณฺฑิเต เต
วสหิ ปูเช วิวิเธหิ สตฺต
สทฺโธ นิกํโข พหุการิ ธมฺเม
นานปฺปกาเรน ททาติ ทานํ
ปุญฺญาภิสนฺทํ ปน อปฺปเมยฺยํ
น มกฺขิ ปาปํ อกตฺติหิ ชาตํ

หนฺติ นารีสหสฺสานิ หนฺติ พฺราหฺมสตานิ จ
หตฺถิ ควสหสฺสานิ น สมํ ตสฺส ปสฺสติ

ในอรรถาธิบายตามแปลพระบาฬีนั้นว่า ดูกรมานพ อันว่าบุทคลผู้ใดแม้นเปนมหาบุรุษอันอุดมถึงที่บรมกระษัตรกอปรด้วยพระฤทธิศักดานุภาพ แลวรเดโชพล มีพระสันดานอันกอปรด้วยศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธสาศนา กาเรติ โสวณฺณมเย จ ถูเป ให้กระทำซึ่งพระสถูปทองเปนถ่องแถวเตมติดกันไป ในสกลชมพูทวีป แล้วก็รจนาซึ่งพระบรมปติมากรแก้วประดับด้วยวิเชียรรัตนบันจุใส่ในพระสถูป วสฺหิ ปูเช วิวิเธหิ สตฺต กระทำสักการบูชาด้วยสัตตะพิธมะณีรัตนมีประการเรดต่าง ๆ กัน แลมีพระราชหฤไทยนั้นปราศจากกังขาสงไสยในการกองกุศล ทรงบริจาคทรัพยบำเพญทานมีประการต่าง ๆ อันว่าผลานิสงษอันไหลมาแต่บุญอันพระองคทรงสร้างนั้น จะนับจะประมาณมิได้ น มกฺขิ ก็ไปบมิอาจจะกลบลบได้ซึ่งกองบาปกองกำม์ อคติหิ ชาตํ อันเกิดแต่บังคับความบมิตรง เหตุอะคติทั้งสี่ หนฺติ นารีสหสฺสานิ อนึ่งแม้นบุทคลใจบาปจิพิฆาฏฆ่าเสียซึ่งหมู่นิกรนารี นางอันหาผิดมิได้ไดแล

พันฆ่าพราหมณ อันทรงพรตพรหมจรรยได้แลสิบร้อย ฆ่าคชสารโคคาวีก็ได้ถึงพัน แลกองบาปกองกำม์นั้นก็เปนอันหนัก น สมํ ตสฺส ถึงฉนั้นก็ไม่ทันเท่าบาปกำม์ อันบุทคลบังคับความมิเที่ยงตรง

6

เหตุดั่งนักปราชผู้กอประด้วยปรีชาญาณ พึงเว้นเสียซึ่งอะคติคะมะนะอันเรากล่าวมานี้แล้ว พึงเล็งแลดูซึ่งราชสาตรอันวินิไฉยมหาอำมาตยแต่โบราณ ดำริะตริตรองด้วยปรีโชบาย แล้วแลตั้งไว้เปนบันทัดตัดสินความสืบ ๆ มา โดยบริยายโวหารว่าผู้พิจารณาคดีการแห่งหมู่นิกรชนทั้งปวงนั้น เมื่อโจทจำเลยพร้อมกันแล้ว ให้กระลาการเอาพระธรรมสาตร อันมะโนสารอำมาตยนำมาแต่เขาจักรวาฬ มาส่องต่างแว่น เมื่อจะพิจารณานั้นพึงตั้งจิตรไว้ในการุญภาพแก่คู่ความทั้งสอง ให้เสมอกันประดูจบิดาอันเหนซึ่งบุตรแห่งตน แล้วพึงคำนึงดูหลักอินทภาษอันกล่าวไว้นั้นต่างเนตร จึ่งเปรียบเทียบซึ่งข้อความแห่ง โจท จำเลย ตามผิดแลชอบ ถ้า โจท จำเลย เปนคนมากไปด้วยโมหะ มิได้รู้ซึ่งผิดแล

ชอบคุณแลโทษ ไม่ประนอมยอมกันก็ให้อำมาตยผู้พิจารณา ถามจำเลยตามฟ้องแล้วสอบ โจท จำเลย ต่อกันเปนสองสถาน จึ่งเอาข้อฟ้องที่จำเลยมิรับมาถามจำเลย ถ้าจำเลยมิรับกลับสอบโจท ๆ มิแต่อ้างแลต่อถึงพิสูท แล้วจึ่งเอาคำซึ่งจำเลยให้การมาถามโจท ถ้าโจทมิรับกลับสอบจำเลย ๆ มิแต่อ้างแลต่อถึงพิสูท ครั้นถามแล้วจึ่งให้ผู้พิจารณาบังคับในชี้สองสถาน โดย พระธรรมสาตรว่า ข้อโจทหาจำเลยแก้ โจท จำเลย รับคำหาคำแก้แก่กันในสำนวนพึงได้ ที่ข้อโจทหาจำเลยให้การมิรับกัน โจท จำเลย อ้าง ให้นำไปท้าวถามคำพญาณมาประกอบกับสำนวนจงทุกข้อ ๆ โจทหาจำเลยให้การมิรับกัน โจท จำเลย ขันพิสูทต่อกันให้งดไว้ เมื่อจะไปท้าวถามคำพญาณนั้น ให้ผู้พิจารณาแช่งชักพญาณ แลให้ยาบาลตัวจำเภาะพระรัตนไตรยตามคำภีรพระธรรมสาตร แลให้เร่งพิจารณาเอาความเท็จแลจริงแห่งโจท จำเลย จงได้ ดูจหนึ่งพรานเนื้ออันยิงเนื้อ มีบาฬีว่า

ยถา ปี สลฺเลน มิคฺโค จ วิทฺโธ
ปลายิโต นิลฺลิยิ กานนสฺมึ
ลทฺโท จ โลหิตมนุคฺคเมนฺโต
เอวํ ปิ อฏฺฏาธิการํ นิสมฺเม
วากฺยานุสาเรน ปธารยนฺโต
อฏฺฏาวิจาโร วรเปกฺขธิโร
ทณฺฑํ กโรนฺโต วุปสนฺตรุทฺโธ
ยุตฺโต สเม เว วิสเม วิวชฺเช

มีเนื้อความตามบาฬีว่า นายพรานเมื่อเห็นตัวเนื้อแล้วปล่อยซึ่งปืนไปต้องเนื้อเข้า บางทีต้องที่สำคัญตายกับที่ บางทีมิได้ต้องสำคัญ เนื้อนั้นปลาศหนีไปเร้นอยู่ในราวป่า แลนายพรานนั้นก็สกดตามไปโดยรอยเท้าและสายโลหิตอันหยดย้อยไปกว่าจะสุดรอยเท้าแลสุดสายโลหิต ก็พบซึ่งตัวเนื้ออันยิงลำบากไปนั้น มีอุประมาประดูจใด วากฺยานุสาเรน ปธารยนฺโต ให้สุภากระลาการ ตั้งใจหมายหมั้นพิจารณาให้ถูกต้องตามท้องสำนวนเอาความเท็จแลจริงให้ได้ถ่องแท้ ถ้าได้ความจริง เท็จ แต่ในข้อโจทหา จำเลยให้การแลคำศักขิ

พญาณนั้นก็ให้คัดเอาสำนวนไปชี้แก่ผู้พิภากษา ถ้าพิจารณาในสำนวนยังหาได้ จริง/เท็จ ไม่ ก็ให้เร่งไต่สวนตามท้องสำนวน โจท/จำเลย ให้สิ้นสุดเงื่อนสายกระแสความก็จะได้ จริง/เท็จ เปนอันแท้ ดั่งนายพรานตามเนื้อไปแลพบซึ่งตัวเนื้อนั้น ครั้นได้สำนวนแล้วจึ่งเรียงคำ โจท/จำเลย แลคำศักขีพญาณขึ้นชี้แก่ผู้พิภากษา ๆ เหนว่าจะเดดสำนวนขาดยังมิได้ จึ่งจะให้ โจท/จำเลย พิสูทต่อกันสืบไป

7

อนึ่งอำมาตยผู้พิภากษาตัดสินคะดีนั้น พึงพิเคราะห์สอดส่องสำนวนความแห่ง โจท/จำเลย จงละเอียด ให้รู้ว่าข้อหาแลให้การ ข้อนั้นพิรุท ข้อนั้นมิได้พิรุท ข้อนั้นเปนใจความข้อนั้นเปนพลความ ถ้าใจความพิรุทแลสำนวนอั้นอยู่บมิแจ้งจริง ควนซักให้ซักควนสืบให้สืบ เอาความจริงมาประกอบสำนวนจงได้

8

อนึ่งให้พิเคราะห์ดูคำพญาณ จะต้องในมูลความประเดนข้ออ้างหฤๅไม่ต้อง ที่ต้องนั้นจะพิรุทหฤๅไม่ จะเปน {ทิพ อุดร อุตริ} พญาณต้องค้านต้องติง พึ่งได้มิได้ประการใด ก็ให้พิภากษาชำระให้ต้องที่ ตามคำภีร์พระธรรมสาตร

9

อนึ่งให้ผู้พิภากษาจัดเอาฟ้องแห่งโจท แลคำให้การแห่งจำเลยเปนที่ตั้งแห่งต้นไม้ เอาข้อหาให้การซึ่งรับกันในสำนวนนั้นเปนรากแก้ว ข้อที่มิรับกันเปนใจความ {โจท จำเลย} ระบุอ้างนั้นเปนค่าคบอันใหญ่ ที่ข้อมิรับกันเปนพลความ {โจท จำเลย} ระบุอ้างนั้นเปนยาขากิ่งก้านเลกน้อย เอาคำศักขิพญาณซึ่งสมในมูลคดีข้ออ้างนั้นเปนแก่น เอากระแสความซึ่งมีในสำนวนนั้นเปนใบ เอาถ้อยคำติงทูเลาเปนที่จะอุดหนุนเพิ่มเติมสำนวน ควนจะซักจะสืบนั้นเปนเปลือก เอาถ้อยคำติงทูเลานอกสำนวน มิควนจะไต่สวนนั้นเปนไม้

กาฝาก แลข้อหาให้การมิรับกัน โจท จำเลย } ต่อพิสูท นั้นดูจไม้อันผุให้งดไว้ ต่อเมื่อใดสำนวนมิแจ้งจะพิภากษาให้ไต่สวนสืบเอาความจริงมิได้แล้ว จึ่งให้พิสูทต่อกัน

10

อนึ่งให้อำมาตยผู้พิภากษาใคร่ครวนดูสำนวนแห่ง โจท จำเลย } ให้เหนข้อแพ้ ข้อชนะจงประจักแจ้ง แล้วจึ่งพิภากษาตัดสินข้อคดีนั้น ประดูจอาการแห่งเสนะ คือเหยี่ยวอันร่อนอยู่ในอากาศ คอยแลดูหมู่มัจฉาชาติในมหานที แลเหยี่ยวนั้นครั้นเหนปลาอันว่ายอยู่ประจักแก่จักษุแล้ว ก็ร่อนลงมาโฉบฉาบเอาปลาได้ด้วยกรงเล็บของตน เหยี่ยวนั้นก็ได้บริโภคเปนภักษาหาร แลมีอุปรมาฉันใด ให้ผู้พิภากษาเล็งดูกะทงใจความ ซึ่งจะแพ้แลชะนะ หมายให้แม่นแท้แก่ใจแล้ว ให้จับเอากะทงความนั้นขึ้นวินิฉัย แลข้อความอันใด เปนแต่ใบกิ่งก้านกาฝากยาขา ให้พิภากษาชำระตัดรอนเสียให้ย่อยยับ แล้วจับเอาแต่ใจความ

แลสถานรากแก้วยึดได้แล้ว จึ่งจะพิภากษาฆ่าความนั้นตายได้

11

อนึ่งให้ผู้พิภากษาถือเอาซึ่งแว่นแก้ว คือหลักอินทภาษนี้แล้วเอาพระธรรมสาตรเปนจักษุ ซ้าย ขวา เอาพระราชกฤษฎีกาเปนเขาพระสุเมรุราชหลักโลกยอันมั่นคง จึ่งมีใจองอาจ์ สิโห ยถา กระทำอาการประดูจพญาไกรสรสิหราช อันออกจากสุวรรณคูหา ธรรมดาพญาราชสิห เมื่อออกไปพายนอกยืนอยู่ยังหน้าถ้ำแก้วแล้ว ย่อมเลงแลดูทิศศานุทิศน้อยใหญ่ หยัดกายสบัดซึ่งเกสรแล้ว ก็เปล่งออกซึ่งสุระสิงหะนาทแผดผาดสำเนียงเปนอันดัง ยังสัตวให้สยบสยองแล้วก็เผ่นโผนโจนไปจับเอาสัตวเปนภักษาหารได้ โดยฤทธิอำนาจแลมีอุประมาประดูจใด ให้อำมาตยผู้วินิฉัยเลงแล ดูถ้อยคำสำนวนจงทั่ว หยิบใจความแลกลพิรุทอันเปนมณทิลนิลโทษแห่ง โจท จำเลย นั้นให้ได้อาไศรยเขาพระสุเมรุคือพระราชกฤษฎีกาแล้ว จึ่งพิภากษาจับเอา จริง เท็จ แห่งโจทจำเลยออกสำแดงให้

ปรากฏแจ้งแก่คนทั้งหลายให้เหนผิดแลชอบโดยสำนวน จะควนทอด สินไหม พิไนย แลลงโทษแก่ผู้กระทำผิดฉันใด ก็ให้พิภากษาเคดขาดดั่งสหนาท แห่งพญาราชสีห ให้ตัดสินคดีโดยพระธรรมสาตร

12

อันว่าเสวะกามาตยเมื่อประพฤติตั้งอยู่ในคลองยุติธรรมแลตัดเสียซึ่งอะคะติทั้งสี่มีฉันทาคะติเปนต้นให้ขาด แลบันชาความดั่งในยอันเรากล่าวมานี้ อันว่าความศิริสวัสดิสถาผลมงคลประโยชน แลอิศริยศบริวารยศ ก็จะอุบัติวัทนาการจำเริญมีแก่เสวะกามาตยผู้นั้นประดุจพระจันทรเมื่อวันสุกะปักขะสิบห้าค่ำ ดูกรมานพอันว่าธรรมทั้งสี่ประการ คือให้เสวะกามาตยเว้นเสีย จากฉันทาคะติเปนต้น อันเรากล่าวในปถม กับทั้งบริยายโวหารอันพรรณานี้ ได้ชื่อว่าเปนหลักอันประเสริฐ สำหรับผู้พิภากษากระลาการ แลนามของเราชื่อว่าอินท กับทั้งถ้อยคำอันเรากล่าวนี้ ประกอบกันเข้าชื่อว่าหลักอินทภาษ จงถาวรวัฒนายืดยืนไปตราบเท่ากัลปาวะสาน

18

ฝ่ายมานพบุตรมหาอำมาตย เมื่อได้สดับซึ่งเทวะโองการดำหรัดดั่งนั้น มิความปะสันโสรมนัศยิ่งนัก จึ่งยอกรกราบถวายบังคมรับเอาซึ่งเทวะโอวาทด้วยสุจริตภักดิ์ประฎิบัติสมเดจ์อำมรินทรเสดจ์นิวัต ยังเทวะนิเวศไพชยนต์ทิพยพิมานสถาน ชมสมบัติแสนสุรางคบริวารบรมศุข ฝ่ายบุตรมหาอำมาตยนั้น ตั้งอยู่ในเทวะโอวาทพิภากษาบันชาความทวยนิกรประชาราษฎรโดยยุติธรรม์ ตามกระบิลแบบท้าวสหัสไนย ประสาดมิได้พลาดพลั้ง ตราบเท้าอายุศมาวะสานสิ้นชีวิตรเดชะด้วยผลสุจริตบันชาความอันซื่อตรงแลผลทานการกุศลต่างต่าง ก็ได้ไปบังเกิดในทิพรัตนพิมานมาศนั้น อันแสนสนุกด้วยมหัศดาทิพารมณ รูปรศกลิ่นเสียงสำผัศอันโอฬาริกปะณีตกระเษมศุข สมมะโนรถที่ปราถนาไว้ในชาติเมื่อเปนเทพยดานั้น

กฎมณเฑียรบาล

1

ศุภมัศดุศักราช ๗๒๐ วันเสาเดือนห้าขึ้นหกค่ำ ชวดนักสัตวศก สมเดจพระเจ้ารามาธิบดิบรมไตรโลกนารถมหามงกุฎเทพมนุษวิสุทธิสุริยวงษองคพุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทศพิธราชธรรม ถวลราชประเวนิศรบรมกระษัตราธิราช พระบาทธํารงภูมิมณฑลสกลสีมาประชาราษฎร บรมนารถบรมบพิตรเสดจสถิตยในรัตนสิงหาศบัญชรสิงห แลสมเดจพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริวงษ แลสมเดจพระพรรณเมศวรนั่งเฝ้าแลพญาเอกสัตราชพระมหาอุปราช แลมหาเสนาจตุสดมมุกขมนตรีพิริยโยธามาต แลตํารวจในตํารวจนอกมหาดไทลูกขุน ทหารพ่อเรือนซ้ายขวาเฝ้าพระบาทในที่นั้น จึ่งตั้งพระราชอาชาไอยการทหารพ่อเรือน ชาย หญิง } สมณพราหมณาจารยแลวานิชนิกรนรประชาราษฎรทั้งหลาย

2

ฝ่ายกระษัตรแต่ได้ถวายดอกไม้ทองเงินทั้งนั้น๒๐ เมือง คือเมืองนครหลวง เมืองศรีสัตนาคณหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองตองอู เมืองเชียงไกร เมืองเชียง-กราน เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ้ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราช เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองใต้ทอง เมืองโคตรบอง เมืองเรวแกว ๑๖ เมืองนี้ ฝ่ายเหนือ เมืองฝ่ายใต้ เมืองอุยองตะหนะ เมืองมลากา เมืองมลายู เมืองวรวารี ๔ เมืองเข้ากัน ๒๐ เมือง ถวายดอกไม้ทองเงิน

พญามหานคร แต่ได้ถือน้ำพระพัท ๘ เมือง คือ เมืองพิศณุโลก เมืองสัชนาไล เมืองศุโขไท เมืองกำแพงเพช เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสิมา เมืองตนาวศรี เมืองทวาย

3

กำหนดพระราชกฤษฎีกาไอยการ พระราชกุมาร พระราชนัดา ฝ่ายพระราชกุมารเกิดด้วยพระอัคมเหษี คือสมเดจหน่อพระพุทธเจ้า อันเกิดด้วยแม่หยัวเมือง

เปนพระมหาอุปราช เกิดด้วยลูกหลวง กินเมืองเอก เกิดด้วยหลานหลวง กินเมืองโท เกิดด้วยพระสนม เปนพระเยาวราช

4

หน่อสมเดจพระพุทธเจ้าได้อภิรม ๓ ชั้น พระอุปราชได้อภิรม ๒ ชั้นพระเจ้าลูกเธอกินเมืองมีกลิบบัวขาว พระลูกเธอพระเยาวราชอภิรมกลีบทองกั้นกันชิงหุ้มผ้าแดง พระเยาวราชช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่งคน๒๐ มากกว่านั้นเอาออกกินเจียดแว่นฟ้า สมเดจหน่อพระพุทธเจ้าขี่พยานทอง พระอุปราชขี่พยานนาก

5

พระเจ้าลูกเธอกินเมือง ขี่พระยานนุมาศกลีบบัวพระอัคมเหษีสรงด้วยสหัสธาราเงินมีราชทยาน มีกรม ผู้ {ชาย หญิง} มีหอพระ มีพระธินั่งออกโรง มีสมโพธ มีเลียงลูกขุนถวายบังคมตรุดสาท ใช้พระราชกฤษฎีกา มีขุนสนม มีขุนช้าง มีขุนม้า มีเรือกันเรือแห่

6

หน่อพระพุทธิเจ้า นั่งธินั่งเทริด พระอุปราชนั่งที่นั่งท้องพระโรง เตียงทองสูง ๒ ศอกมีเบาะเจียม

พระเจ้าลูกเธอกินเมือง นั่งชิ่นั่งสูงศอกหนึ่งมีเจียมขลิบ

พระอุปราช นั่งชิ่นั่งกวดรัดเสื่อขลิบ พระเจ้าลูกเธอเกิดด้วยลูกหลวงเอางานหนเรือนนั่งหน้าหลัง

7

ถ้าเสดจ์ด้วยพระราชทยาน ลูกอัคมเหษี ลูกพระอัคชายา ลูกแม่หยัวเมือง ลูกหลวง นั่งบน ราชทยาน ด้วยลูกหลานหลวงลูกพระสนมนั่งหลั่นลงหน้าหลัง

8

พระลูกเธอกินเมืองถวายบังคม แก่สมเดจหน่อพระ พุทธิ เจ้า พระเยาวราชถวายบังคมแก่พระเจ้าลูกเธอกินเมือง

เมืองลูกหลวง คือเมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพช เมืองลพบุรี เมืองสิงคบุรี

เมืองหลานหลวง คือเมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี

9

ไอยการบันดาศักดินา ๑๐๐๐๐ ในเมืองขุนทั่วกันชิงหุ้มผ้าขาว บันดาศักดินา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองขุคาน หามเกาอี้กันชิงหุ้มผ้าขาว

บันดาศักดิหัวเมืองนา ๕๐๐๐ ขุนร่มทงยู บันดาศักดินา ๓๐๐๐ ขุนยาน

10

ไอยการนา ๑๐๐๐๐ กินเมืองทั้ง ๔ ฝ่ายมีร่มปลิกสองคันทานตระวันเบือคู่หนึ่ง กันชิงหุ้มผ้าแดงคันหนึ่ง เรือกูบแมงดาคฤ ๓ ตอนบดลาดสาวตคุกหัวท้ายนั่งหน้าสองคานหาม เก้าอี้ทองศิรเพศมวยทอง แตรลางโพง ๓ คู่แลปี่กลอง ครั้นมาถึงขนอนหลวง ลดเครื่องทั้งปวงไว้แต่กันชิงคานหาม

ฝ่ายท้าวนั่งเมืองศิรเพศมวยทอง กันชิงหุ้มผ้าขาวหย้อนหมากหย้อนนารองตลุ่ม เรือคฤ ๓ ตอนบดลาดคานหามทองเก้าอี้ทอง

11

นา ๑๐๐๐๐ กินเมืองหมวกล่วมทอง ขย้ำยานกันชิงหุ้มผ้าขาว เรือคฤ ๓ ตอนบดลาดขลานลายทองทั้งสรรพาง กินเจียดเงินถมยาดำรองตลุ่ม เรือคฤ ๓ ตอนเลวหาบดลาดมิได้กแอเลี่ยมทอง

นา ๑๖๐๐ กินเมืองเจียดเบืออหักรองตลุ่มกั้งกแอทาชาต

12

แลพระราชกำหนฎพระราชกฤษฎีกาไอยการทหาร พ่อเรือน ซึ่งขี่เรือเข้ามาเฝ้า ครั้นถึงศาลาชาวห้ามเรียก เรือลดลงจากแอย่งจากลาน เรือปทุนเรือลูกค้ามิให้เข้า มาในนั้น แลฝ่ายข้างใต้ครั้นถึงศาลาปูนห้าม เรียกเรือ ลดลงจากแอย่งจากลาน เรือป่ทุนเรือลูกค้ามิให้เข้ามา ในนั้น ไอยการชาวเรือห้ามตามซ้ายตามขวา

13

แลฝ่ายทางบกถึงศาลาฝาแฝดแลปตูท่าหญ้า ลด ช้างลดม้ายั่วยานคานหามร่มทงยูกันชิงกแอ แห่มาแต่ หน้าพุทธาวาศ จนถึงจวนองครักษธนูแห่มาจนห้องพล

แลราชกุญทังปวงมิให้เดิรทางลูกขุน ให้เดิรทาง หลังพุทธาวาศมีพานรองชายผ้า กินเจียดรองพาน เจียดกระเจียดมุก ตามตำแหน่งราชกุญ ลูกเธอหลวง หลานเธอหลวง

14

ไอยการแต่ท่าสิบเบี้ยถึงปตูช้างเผือก แต่ท่าสิบ เบี้ยถึงจวนองครักษธน ไอยการพิทักทิวารักษาราตรี แต่ประตูช้างเผือก ถึงขนานไอยการตำรวจใหญ่ แต่

ขนานมกอกน้ำ ไอยการหมื่นเทพทวาร แต่ท่อถึงประตูเสดาะเคราะหมาถึงชั่ขันตลาดยอดไอยการจาปรามแต่ประตูพระวิฆเณศวรถึงพุทธาวาศไอยการองครักษธนูแต่หัวสนามถึงประตูแสดงรามไอยการบำเรอภักดิ แต่หัวสนามถึงฉานคลีไอยการขุนดาบซ้าย แต่ฉานคลีถึงโรงช้างหล้อไอยการขุนดาบขวา

อนึ่ง นา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลนา ๓๐๐๐ มาถึงนา ๘๐๐ ห้ามแห่แลขี่ม้าเข้ามาในสนาม ไอยการขุนดาบห้าม ถ้าขุนดาบมิได้ห้ามปรามไซ้ โทษขุนดาบ ๓ ประการ ทีหนึ่งให้ภาคธรรม สองที่ส่งมหาดไทยจำ สามที่ส่งองครักษจำ

ลูกขุนผู้ใดขุนดาบห้ามปรามมิพึงต่อดาต่อเถียงไซ้มีโทษ ๓ ประการ ๆ หนึ่งให้ส่งมหาดไท ประการหนึ่งให้ส่งองครักษ ประการหนึ่งให้สกลงหญ้าช้าง

15

แต่ประตูแสดงรามถึงสระแก้ว ไอยการหมื่นโทวาริกผิวผู้ ชาย / หญิง } เจรจาด้วยกันก็ดี นั่งในที่สงัดก็ดีอนึ่งทอดแหแลตกเบ็ดสุ่มส้อนช้อนชนาง แลร้องเรือ

เป่าขลุ่ยเป่าปี่ตีทับขับรำให้ร้องนั้น ไอยการหมื่นโทวาริก ถ้าจับได้โทษ ๓ ประการ ประการหนึ่งให้ส่งมหาดไท ประการหนึ่งให้ส่งองครักษ ประการหนึ่งให้สักลงหญ้าช้าง

แต่ท่อน้ำขวาถึงจวนกลางไอยการขวา แต่ท่อน้ำซ้ายถึงจวนกลางไอยการซ้าย

16

ไอยการแต่หอกลองถึงเจ้าไสร แลตลาดยอดแขวงขุนธรณิบาล แต่หอกลองถึงประตูไชยแลเจ้าไสรแขวงขุนทราบาล แต่หอกลองมาถึงบ้ามพร้าวท่าชมาถึงท้ายบางเอียนแขวงขุนโลกบาล แต่หอกลองมาถึงบางเอียนมาถึงจวนวังแขวงขุนนรบาล

17

ไอยการอายัดแต่ป้อมท้ายสนม ถึงประตูฉนวนประจำท่า เปนหน้าที่พนักงานตำรวจใน ซ้าย/ขวา ว่ากล่าวคนแลกิ่ง แต่ประตูฉนวนประจำท่าถึงประตูเสาธงไชยเปนหน้าที่พนักงานหหารใน ซ้าย/ขวา ว่ากล่าวคนแลกิ่ง แต่ประตูเสาธงไชยถึงป้อมท่าค้น แต่ป้อมท่าค้นถึง

ศาลาสารบาญชี แต่บ่อมศาลาสารบาญชีถึงบ่อมศาลาพระสุมงคลบพิตร แต่บ่อมพระสุมงคลบพิตรถึงบ่อมมุมวัดรามาวาศ แต่บ่อมมุมวัดรามาวาศถึงบ่อมสวนองุ่นเปนหน้าที่ชาวกำแพงล้อมวังซ้ายขวาว่ากล่าว คนแลกิ่ง แต่บ่อมสวนองุ่นถึงบ่อมท้ายสนมเปนหน้าที่พนักงานสนมซ้ายขวาว่ากล่าวคลกิ่ง

18

ไอยการลูกขุน ทหารหมู่ไพร่พลอ้างเรียวแรงอุกเลมิดพนักงานกระลาโหม

แลบื่นไฟพนักงานอินทราช

คนพนักงานพรมราช

เรือพนักงานเทพราช

ไม้พนักงานทิพราช

19

ไอยการลูกขุนพ่อเรือน หมู่ไพร่พลหารโทษอาชาแลช้างม้างาเชือก เรือสังกัดกฎหมายแลหญ้า แลงานณรงคสงครามทั้งนี้พนักงานมหาดไท

ช้างไข้งาช้างพนักงานพันพานุราช

ม้าพนักงานพันเภา คนพนักงานพันพุท

เรือแลทางพนักงานพันจัน

20

อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤเรือปทุน เรือกูบแลเรือมีสาตราวุธ แลใส่หมวกคลุมหัวนอนมา ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน อนึ่งชเลาะตีด่ากัน ร้องเพลง เรือเป่า ปี่ ขลุ่ย สีซอดีดจเข้กระจับปี่ตีโทนทับโห่ร้อง นั้น อนึ่งพิริยหมู่แขกขอมลาวพม่าเมงมอญมสุมแสง จีนจามชวานานาประเทษทั้งปวง แลเข้ามาเดีรในท้าย สนมก็ดี ทั้งนี้ไอยการขุนสนมห้าม ถ้ามิได้ห้ามปราม เกาะกุมเอามาถึงศาลาให้แก่เจ้าน้ำเจ้าท่า แลให้นานาประเทษไปมาในท้ายสนมได้ โทษเจ้าพนักงานถึงตาย

แลซึ่งต่างประเทษเดีรไปมาได้แต่ถึงโรงช้างพ่อ ถ้าเข้าในสนามไช้ ไอยการขุนดาบเอามาว่ากล่าว ถ้าขุนดาบมิได้เอามาว่า โทษขุนดาบส่งแก่มหาดไท

21

อนึ่งถ้าเสด็จหนเรือ ผู้บันดาแห่ขุนดาบขุนเรือ แลเรือปะตูเรือดั้งแนมกัน ประทับอยู่ก็ดีไปมาก็ดี แลเรือผู้ร้ายคือกระบถโจรเมาเล่าบ้าก็ดี แลถวายของถวายฎีกาก็ดี แลเข้ามาในประตูมหาดไทประตูขุนดาบ

ประตูตำรวจถึงเรือดั้งเรือกันให้โบกผ้า ถ้ามิฟังให้คว่าง ด้วยอิดด้วยไม้ด้วยดาบ ถ้ามิฟังให้ว่ายน้ำยุดเอาเรือออกมา ถ้าทอดพระเนตรเหนแลตรัสเรียกเข้าไปไซ้ให้เอาเรือใช้รับ ถ้าแลผู้ใดเข้าไปแลมิได้ห้ามแหนไซ้ โทษขุนดาบขุนเรือตำรวจในพื้นฅอรีบเรือน

22

อนึ่งถ้าลมพยุใหญ่ เรือพระธินั่งจทนมิได้ไซ้ให้เอาเรือกันเรือแนมรับ ถ้าเรือกันเรือแนมรับมิได้ ให้เอาเรือดั้งรับ ถ้าเรือดั้งรับมิได้ให้เอาเรือปตูรับพระธินั่ง

23

อนึ่งสมเดจหน่อพระพุทธิเจ้ากีดี พระราชกุมารกีดี มีกิจแลเข้ามาในเรือประตูไซ้ ให้เรือประตูโบกผ้า ถ้ามิฟังให้คว่างด้วยอิดด้วยไม้หัวต้าย ถ้ามิฟังให้พุ่งด้วยหอก ถ้าทอดพระเนตรเหนตรัสเรียกให้เข้ามาไซ้ ให้เอาเรือปตูรับอย่าให้เข้ามาด้วยเรือเอง ครั้นมาถึงให้อยู่แต่แคมเรือ ให้ขุนตำรวจนั่งกลางกันอยู่ ถ้ามิทำตามโทษถึงตาย

24

อนึ่งหัว หมื่น/พัน } ภูดายจำชาวเลือกชาววังบันดาลง เรือนั้นยังมิถึงที่ประทับแลหยุดเรือประเทียบโทษถึงตาย ถ้าประเทียบเข้าประทับแลเรือประเทียบเข้าติดแล้ว ให้ลงน้ำว่ายขึ้นบก ถ้าอยู่กับเรือโทษพ้นคอ

อนึ่งถ้าเรือประเทียบล่ม ให้ชาวเรือว่ายน้ำหนี ถ้าอยู่กับเรือโทษถึงตาย

25

ถ้าเรือประเทียบล่มก็ดี ประเทียบตกน้ำก็ดี แลว่ายน้ำอยู่บันดาตาย ให้ภูดายแลชาวเรือยนเสร้าแลซัดหมากพร้าวให้เกาะตามแต่จะเกาะได้ ถ้ามิได้อย่ายึด ถ้ายึดขึ้นให้รอดโทษถึงตาย ถ้าซัดหมากพร้าวให้รอดรางวันเงินสิบตำลึงขันทองหนึ่ง ถ้าเรือประเทียบล่มมีผู้อื่นเหน แลซัดหมากพร้าวเอาขึ้นให้รอดโทษทวีคูนตายทั้งโคต

อนึ่งเรือประเทียบล่มแลซัดหมากพร้าวเข้าไปริมฝั่ง โทษพ้นคอริบเรือน

26

อนึ่งตัดเรือประเทียบโทษถึงตาย ข้ามเรือจวนประเทียบโทษถึงตาย อนึ่งถ้าเสด็จไล่เรือ แลเรือลูกขุนผู้ใดไปโดยทางลัดเลี้ยวหนีมาให้ทันพระธินั่ง โทษฟันคอริบเรือน

อนึ่งท้าวพญามนตรีมุกขลูกขุนหัว หมื่น/พัน ทั้งปวงผ่าประเทียบก็ดี ตัดประเทียบชั่วลำเรือก็ดี โทษฟันคอริบเรือน

อนึ่งผู้ใด ตี/ด่า กันเข้ามาตัดหน้านางเทพี โทษเท่าผ่าประเทียบ

27

ถ้าตัดฉานหลังพนักงานมหาดไทนอก ถ้าตัดฉานหน้าพนักงานขุนดาบกลาง ตัดหน้าขุนเรือใน โทษตาม หนัก/เบา ฟันคอริบเรือนลงหญ้าศักถ้าดาบ ถ้าเสด็จขนานหน้าวังตำรวจในลง ถ้าเสด็จในสระแก้วหฤๅไทยราชภักดีลง ถ้าเสด็จหนในมกอกน้ำออกมา ขุนสนมแลกันยุบาตราชเสวก แลมหาดเลกนักเทษลง

ถ้าเสดจ์หนเรือแลประเทียบฝ่ายในลงก็ดี แต่นักเทษขันทีแลทนายเรือลง

28

อนึ่งถ้าเสดจ์ออกเลี้ยงในสนามไชยสนามจันแลพิมานรัทยาก็ดี ขุนสนมหฤไทยราชภักดิกันยุบาดราชเสวกเฝ้า

อนึ่งถ้าเบิกนา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลลูกขุนผู้ใดถวายบังคมในสนามไชยสนามจันพิมานรัทยาก็ดี หฤๅไทยราชภักดิกันยุบาดราชเสวกขานขันหมากเอาถวายบังคม

ถ้าเสดจ์เรือพระธินั่งแลให้เอาลูกขุนผู้ได้ถวายบังคมให้สมุหประทานนายแวงสนมขานขันหมาก

29

อนึ่งชาววังชาวสนมตำรวจในบันดาขานขันหมากแลมิได้ขานขันหมากโทษหวะปาก ถ้างานพระราชพิทธิแขกเมืองถวายบังคมฆ่าเสียทั้งโคต

อนึ่งผู้บันดาขานขันหมาก คือชาววังตำรวจในชาวสนมมิได้ดูกาละเทสะแลขานพร้อมกันทีเดียวโทษตัดปาก

30

อนึ่งไอยการตำรวจใน ถ้าเสดจขึ้นเขาแลเข้าถ้ำ ขึ้นปรางเข้าพระวิหาร ให้ขุนดาบเข้าค้นแล้วให้ตำรวจในเข้าค้นแล้วให้นายแวงค้นแล้วให้กันยุบาดค้นเล่าเปน ๔ ถ่า จึ่งเชิญเสดจเมื่อเสดจตำรวจในแนมสองข้างนายแวงถัด ขุนตำรวจขุนดาบอยู่แต่ข้างล่าง ครั้นเสดจถึงในตำรวจในอยู่บานประตูข้างใน นายแวงอยู่บานประตูข้างนอก ขุนดาบอยู่เชิงบันใดเชิงเขา ถ้าเสดจแลมีผู้รายคือกระบถแลคนปลอมกีดี สุนักขเสือหมีโคกระบืองูพิศม์กีดี โทษขุนดาบหนึ่ง โทษตำรวจในหนึ่ง โทษนายแวงหนึ่งถึงตาย ถ้าเสดจด้วยพระราชทยานแลฝ่ายในติดไซ้แลตำรวจในมิได้แห่ ๆ แต่ตำรวจสนมแลหฤๅไทยราชภักดี แลรักษาองคแห่หลัง

31

อนึ่งถ้าเสดจทรงม้า แลให้ขุนช้างชาวช้างขี่ช้างไล่ไซ้ให้ขุนช้างทำคาใส่คอ ครั้งหนึ่งให้กราบทูลพระกรรุณาว่าช้างเหลือมือ ถ้ามิพึงแลจำให้ไล่ไซ้ ให้วางจงสิ้นเชิงอย่ารั้งพระธินั่งจึ่งจะพ้น ถ้ามิทำตามไอยการ

ดั่งนี้ พระธินั่งเปนอันตรายไซ้ ให้เอาผู้ขี่ช้างฆ่าเสีย ทังโคต

อนึ่งถ้าเสดจทรงม้าแลให้ขุนช้างชาวช้างขี่ไล่ พระธินั่งไซ้อย่าไกลนักอย่าชิดนัก

32

ไอยการม้า ถ้าเสดจทรงม้าขุนม้าแนมกลาง ขุนตำรวจแนมสองข้างแคบ นายแวงแนมสองข้างหาง ถ้าเสดจทรงม้าประภาษกลางคืน ให้ขุนม้านายม้าจูงมิ่เทียรมิ่ใต้มิ่ส้มแทงลิ้นแลแคบง่องแส้กันชิพบังเหียน ดอนคลิ่ทวนรองไปโดยเสดจ มิ่ม้าใช้ไปสองม้าเหดุการป่วยเครื่องจนลันแทน

33

ถ้าทรงม้าคลิ่แลเรียกขุนหมื่นหัวพันแลนายม้าจูงเข้าด้วยธินั่งไซ้ แลจชงโคนนั้นให้ล้วงท้องตัดชายหางอย่าเอาหน้าม้า ม้าขุนม้านั้น ให้แต่หัวเทียมท้ายม้าพระธินั่ง ผู้ใดมิได้ทำตามไอยการแลละเมิดไซ้ โทษศักถ้าดาบโทษลงหญ้าโทษฆ่าเสีย

34

อนึ่งลูกขุนหมื่นทั้งปวง แต่นา ๓๐๐๐ ถึงนา ๑๖๐๐ ถ้าขี่ม้าแลเครื่องม้าผิดไอยการ คือหมอนอานแลเครื่องม้านั้นทองดวงคร่ำถมไหมไอยการขุนม้า

35

ไอยการม้าขวาแต่หัวสนามมาถึงเสาทงไชย ม้าซ้ายแต่เสาทงไชยถึงท้ายสนาม ท้าวพญามนตรีมุกขหัวเมืองลูกขุนหัวหมื่นขี่ช้างม้ายั่วยานกลายหน้าโรงม้ามิลงไซ้ ให้ชาวม้าห้ามมิฟัง ให้ไหมจัตุรคูนทั่วคูน

อนึ่งเมียจัตุสดมมาถึงเมียนา ๑๐๐๐ ขี้กั้งกั้นชิงหน้าโรงม้าผิดด้วยไอยการ

36

อนึ่งถ้าเสด็จทรงพระธินั่งช้างแลให้ชาวม้าขุนม้าหมื่นม้านายม้าจูงขี่ม้าไล่ช้างพระธินั่งไซ้ อย่าไกลนักอย่าใกล้นักแต่พอบังควร

37

ไอยการช้างหลวงช้างหมื่นช้างบ่ลดช้างนายช้างท้ายช้างนายต้นเชือกสานใหญ่สานกลางจ่าลองหมอความ การกรมช้างอัษฎูคชพังคากะโจมเขื่อนค่าย

แนมกัน ทรงบาศในรวางนอกรวาง ถ้าทรงพระกรรุณาจะเสดจ์ช้างพลายพังคาจำลองให้ทำตามไอยการให้มีขอส้อมชนักตระคนซองหางบาศเชือกติดตาม อนึ่งทรงพระกรรุณาจเสดจ์ให้ผูกช้าง มีสัตวเปนธินั่งไซ้ ให้ขุนช้างชาวช้างกราบทูลขอถวายชีวิตรอย่าเชิญเสดจ์ลง

38

อนึ่งถ้าทรงพระกรรุณาให้เอาช้างใส่งาด้วยพระธินั่งไซ้ ช้างนั้นมีพาศรีช้างพระธินั่งต่ำตา ให้ทูลขอถวายชีวิตร

ถ้าเสดจ์ทรงช้างชน ให้ผู้ขี่ชนนั้นรั้งช้างกดช้างจงหนัก ถ้าแหนจะเอาไว้มิหยุดให้ทูลจงได้ ๓ ครั้ง

39

อนึ่งพระธินั่งเสดจ์เข้าต่อเถือนแลเถือนมีพายพระธินั่งต่ำตาอย่าควาน ควานอย่าให้ขอ อนึ่งจทรงบาศแลเถือนมีพาสักดิ์ตรัสเรียกบาศอย่ายื่นแลไอยการให้ควาน ๆ ทั้ง ๔ ประการดั่งนี้ ให้ขุนช้างชาวช้างว่าแก่ขุนตำรวจให้เอากราบทูลพระกรรุณา ครั้งหนึ่งให้หมายบอกแก่จ่าแลชาวช้าง ถ้าทรงพระกรรุณามิฟังทูลขอถวายชีวิตร ถ้ามิฟังแลเสดจ์ให้นอนกลิ้งเข้าไปหว่างงา

ให้ช้างแทงจึ่งจะชอบด้วยไอยการ ผิแลขุนช้างชาวช้างมิได้ทำตามพระไอยการดั่งกล่าวมาไซ้ ถ้าพระธินั่งเปนอันตรายให้เอาชาวช้างฆ่าเสียทังโคต

40

ถ้าเสดจทรงบาศไซ้ผู้ขี่กลางบันดายื่นบาศนั้นให้ดูกาละเทสะ ถ้าเถื่อนต่ำตาเรียกบาศให้ยื่น ถ้าช้างพระธินั่งต่ำตาเรียกบาศอย่ายื่น ถ้าพ้นลงกับศอช้างขอรับพระราชอาชญามิทำตามพระไอยการโทษถึงตาย

41

ถ้าพระธินั่งเข้าต่อเถื่อนคล้องกลางแปลง แลช้างค้ำช้างค่ายเขื่อนทวนหอกช้างติดสองช้าง พระธินั่งแลติดเถื่อนเติบ แลช้างทวนหอกมิเข้าช่วยทันโทษถึงตาย

42

อนึ่งถ้าเสดจช้างพระธินั่งเข้าคล้องกลางแปลง แลช้างแนมช้างกันช้างค่ายให้เข้าตามกระบวน แลช้างหอกช้างทวนซึ่งองครักษนาราย บันดาแซงกันอยู่โดยกระบวนนั้น แลเถื่อนเข้าจวนพระธินั่งเปนอันตรายไส้ผู้ขี่ช้างทังปวงนั้นโทษถึงตาย แลฝ่ายองครักษนาราย

หัวหมื่นหัวพันหัวรองภูดายหัวปากนั้นโทษใส่ตรุะไว้ ๓ ปี ผิแลพระธินั่งฉุกลหุกฆ่าเสียทั้งโคต

43

อนึ่งเสดจ์วังช้าง ให้ตั้งเขื่อนตั้งค่ายพราง แลช้างอยู่ในเล้าไซ้ ให้ตั้งอาชูาคือว่าห้ามบี่ขลุ่ยทับโทนฆ้องกลองเชลาะเบาะเถิยงกัน ตีด่าข้าคนบ่าวไพร่แลโห่ร้องนี่นั้น แลให้เจาะปากเอาด้ำหอกร้อยขาแลทเวนรอบค่ายทังบ่าวทังนาย อนึ่งถ้าค่ายทำแล้วมั่นคง แลช้างออกหน้าที่ใครให้ทะเวนเสิยบเสิย ถ้าช้างสำคัญฆ่าเสิยทังโคต

อนึ่งถ้าเสดจ์พานช้างในพเนิยด ถ้ามหาดไทชาววังขาดโทษเท่าหนีศึก

44

อนึ่งโขมดพรานพนจรอันพบช้างสำคัญ แลให้ข่าวแก่ขุนโขลงแลให้กราบทูลไซ้ ให้พระราชทานขันทองหนัก ๑๐|— ถ้าแลพบปลักแปลงที่อยู่แลให้กราบทูลไซ้ ให้พระราชทานขันทองหนัก ๑|๒ แหวนมีพลอยวงหนึ่ง แล เสื้อ ผ้า } จึ่งใช้ข้าหลวงไปข้าหลวงกลับมา

กราบทูลเปนมั่นแม่นพระราชทานขันเงิน เสื้อ ผ้า แลเมื่อ
ได้ตัวเข้ามาโขมดได้รางวัน เงิน ทอง ลากผ่ายขุนโขลงรู้
ด้วยเอาข่าวเข้ามาถวาย พระราชทานเงินลากทองลาก
แลเมียนาง

45

ถ้าวางแลมิพบมิเหนโทษโขมดแลขุนโขลงใส่กลัง
จำเดิรป่าหา ๓ ปี เมื่อพบแล้วจะชักนำให้ทำพิทธี ๗ วัน
แล้วจึ่งเอาด้ายตีบาศทรงบาศ เมื่อคล้องติดหนัง ๘ โรง
รำ ๘ โรง สมโพท ๗ วันเหล้นมหรรสพ ๑๕ วัน จึ่ง
เอาลงขนานเหล้นหนังรำรวดมาถึงพระนคร แลเมื่อถึง
พระนครแล้วเล่นมหรรสพสมโพท ๑๕ วัน

46

ไอยการพระราชสงคราม ยกไปศึกก็ดีข้าศึกมา
ถึงเมืองก็ดี แลท้าวพญาหัวเมืองมนตริมุกขเสนาโยธา
มาตผู้เปนนายทับนายกองยกช้างม้ารี้พล พลดั้งดาบเขน
เสโลโตมรปืนไฟน่าไม้ธนูหอกทวน เปนปีกออกไป
ณ กลางแปลงแลเปนนายกองออกไปก็ดี ได้รบแลมี
ไชยชำนะแก่ข้าศึกแลให้ยุกระบัดทับกฎหมายความ

ชอบมาได้รางวันเจียดทองเสอสนอบแลเปลี่ยนที่อื่น ฝ่ายลูกหลานให้เลี้ยงตามบำเหนจ

ถ้าผู้ใดถอยแต่ชั่วเสาหนึ่งลงอาชาตัดหัวตัดเท้า ทเวนรอบทับลูกหลานอย่าเลี้ยงเมื่อหน้า

47

ถ้าผู้ใดชนช้างชะนะบำเหนจหมวกทองเสื้อสนอบ ทองปลายแขนยกที่ขึ้นถึงนา ๑๐๐๐๐ ถ้านา ๑๐๐๐๐ แล้วให้ร่มคันทองคานหามทอง

ผู้ใดชนช้างมีไชย แลข้าศึกขาดหัวช้างบำเหนจ ได้พานทองหมวกทองร่มคันทองคานหามทองแลเมีย นาง ถ้าได้ตัวท้าวพญาบำเหนจเท่ากัน

48

ถ้าพลหอกดาบดั้งเสโลพลตีนได้ช่วยด้วยช้าง แล ผู้ชนช้างนั้นมีไชยเพราะพลตีนไซ้ ให้ยกพลนั้นขึ้นเปน ขุนรางวันเงินลาภทองลาภ ลูกหลานให้เลี้ยงสืบไป ฝ่ายผู้ชนช้างนั้นรางวันดุจเดียว

49

ถ้าผู้ขี่ม้ารบได้หัวบำเหนจขันทองเสื้อผ้ายกที่ขึ้น

ถ้าพลตีนได้หัว รางวันขันทองเสื้อผ้า

ถ้าพลตีนได้ม้า รางวันขันเงินเสื้อผ้า

50

ถ้าแต่พลไพร่องครักษนารายขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ได้ตัวท้าวพญาบำเหน็จทองลากเงินลากได้กินเมืองได้เมียนาง ถ้าได้ตัวช้างบำเหน็จเงิน ๑+ ตะหลับทองเสื้อผ้า

51

ถ้าไพร่พลชาวเลือกชาวรองตัดช่องโจมทับหลวงพื้นข้าศึกแตกพ่ายหนีจากทับให้เงิน ๑+ ตะหลับทองเสื้อผ้าตั้งขึ้นเปนขุน

ถ้าผู้ใดได้พื้นแย่งด้วยข้าศึกแลช้านะเงิน ๕+ ตะหลับทองเสื้อผ้า

52

ผู้ใดได้สู้สองคนแลแก้ตัวรอดออกมา รางวันขันทองเสื้อผ้า

ถ้าผู้ไปสู้สองคนรอดตัวออกมา ได้ทั้งอาวุธข้าศึกมาด้วย บำเหน็จขันทองเสื้อผ้าตั้งให้เปนขุน

53

อนึ่งขุนดาบขุนเรือขุนช้างขุนตำรวจอยู่ล้อมวงแลข้าศึกปล่อมถึงพระพลาได้ให้ตัดหัวตัดเท้าทเวนเสียบไว้ อนึ่งให้ข้าศึกเข้ามาเผาได้ถึงพระพลาให้เสียบเสีย

อนึ่งเข้าทับเข้าศึกตามกระบวนแล้วแลยกเข้าจะยุทด้วยราชศัตรู แลถอยออกมา ๓ ชั่วตัวช้างให้ฆ่าเสีย

54

อนึ่งผู้ใดบันดาชนช้าง แลเกียวช้างถอยหนี ให้พ้นลงกับหลังช้างแลตัดหัวประจาน ลูกหลานสืบไปอย่าเลี้ยง

อนึ่งถ้ารบหนเรือถอยมาชั่วลำเรือหนึ่งโทษใส่ตรุไว้ ถ้าถอยสองชั่วลำเรือรับเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าถอยสามชั่วลำเรือให้ฆ่าเสีย

55

อนึ่งผู้ถือไอยการพิงปรนนิบัติให้จำเริญพระราชเสมา สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวให้พระยศขจรทั่วทิศานุทิศ ควรประพฤฒิจินดาสดับสิ่งอันเปนประโยชน อันโบราณราชบัญญัติไว้แล้วอย่าได้ละเสีย

56

มาตราหนึ่ง สมเดจบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ในพระโรงก็ดีในพระราชสถานใด ๆ ก็ดีแลยังไม่เสดจ์เข้าไซท่านมิให้ชาวเจ้าราชกุญหลวงเมือง ขุนหมื่นหัวพันนายแวงสพกำนัลการอันบำเรอห์เฝ้าพระบาทนั้นลุกก่อน เมื่อใดเสดจ์เข้าแล้วจึ่งให้ชาวเจ้าทั้งหลายลุกตาม

อนึ่งเมื่อเฝ้าหอพระให้นุ่งขาวห่มขาว ดำแดงเขียวมิให้นุ่ง

57

อนึ่งสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ในพระโรงก็ดีในพระราชถานแห่งใด ๆ ก็ดี ไปบมิได้เสดจ์ออกก็ดีแลเบิกท้าวพญามนตรีมุกขทั้งหลายเข้ามาชุมแล้วก็ดีอย่าให้ผู้ใดเจรจาด้วยกันเปนนี่นันในพระราชถาน ถ้ามีถ้อยความสิ่งใดจะควรเอากราบบังคมทูลให้เจรจาด้วยกันแล้วเอากราบบังคมทูลพระกรรุณา ส่วนถ้อยความการนอกกว่านี้ไซ้ บมิพอให้เจรจากว่านั้นเลย ถ้าผู้ใดเจรจาให้เปนนี่นันในพระราชถานไซ้ แต่บันดาศักดินา

๑๐๐๐๐ / ๕๐๐๐ / ๓๐๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งไซ้ ให้ว่าให้ผู้นั้นรู้โทษแห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึงสองครั้งให้ภาคธรรม ถ้าเจรจาถึงสามครั้ง ให้ห้ามผู้นั้นอย่าให้เฝ้าพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ถ้าแต่บันดาศักดินา ๒๔๐๐ / ๒๐๐๐ / ๑๖๐๐ / ๑๒๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งให้ผู้นั้นรู้โทษแห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งไซ้ ให้คร่ามื่อออกไปจากพระโรงแลให้ห้ามเฝ้าพระบาทพระ-เจ้าอยู่หัว ถ้าเจรจาถึงสามครั้งไซ้ ให้คร่ามื่อออกไปจากพระโรงแล้ว ให้ไหมลาหนึ่งตามบันดาศักดิ ถ้าแต่บันดาศักดินา ๑๐๐๐ / ๘๐๐ / ๖๐๐ / ๔๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งไซ้ ให้ว่าให้ผู้นั้นรู้โทษแห่งอาตมา ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้คร่ามื่อออกไปจากพระโรงแล้ว ลงพระราชอาชญาติ๓๐ทีแล้วให้ไหมทวีคูนตามบันดาศักดิ แลอย่าให้เฝ้าพระบาทพระเจ้าอยู่หัว แต่บันดาศักดินา ๓๐๐ / ๒๐๐ } ถ้าเจรจาครั้งหนึ่งให้ลงโทษพระราชอาชญาติ ๑๐ ที ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้ลงพระราชอาชญาทวนด้วยลวดหนัง ๑๐ ที ถ้าเจรจาถึง

๓ ครั้งไซ้ ให้ลงพระราชอาชญาทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที แต่บันดาศักดินา ๒๐๐ ลงไปถึงไพร่ ถ้าเจรจาครั้งหนึ่ง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ที ถ้าเจรจาถึง ๒ ครั้งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ถ้าเจรจาถึง ๓ ครั้ง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที แลให้เจาะปากภาคธรรมแก่ผู้เปนนายนั้นด้วย

58

อนึ่งเมื่อเผ้าพระบาทอยู่นั้น ผู้ใดเจรจากระซิบกันโทษถึงตาย อนึ่งมีผู้แต่งของถวาย ผู้ใดบังอาจช่วงชิงเอาก็ดี ตีด่ากันทำให้แตกหักหายก็ดี มีผู้ห้ามมิฟังให้ลงโทษ ๓ ประการ ๆ หนึ่งให้ตัดนิ้วมือเสียกึ่งหนึ่ง ประการหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที ประการหนึ่งให้ไหมทวีคูน

59

อนึ่งผู้อยู่ประจำเวนในพระราชวัง ทรัพยสิ่งของแห่งพระเจ้าอยู่หัวหาย แลแตกหักเสียประการใดให้ชาวเวนช่วยกันใช้ของท่าน ตามข้ามากแลน้อย นายเวนเสียสามส่วนปลัดถัดรองเสีย ๒ ส่วน ลูกเวนเสียส่วนหนึ่ง

60

อนึ่งสมเดจ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสดจ์ประภาษ ให้แจกทรัพยแลเครื่องประสาทสิ่งใดก็ดี ถ้าผู้ใดชิงช่วงหยิบเอาเองของนั้นอย่าให้มัน ให้ลากข้อมือมันออกไปเสีย ถ้าดอกไม้ดอกหนึ่งก็ดีของสิ่งหนึ่งก็ดี ให้ไหมทวีคูน ถ้าดอกไม้สองดอกของสองสิ่งขึ้นไป ไหมจัตุรคูน

อนึ่งผู้จะแจกเครื่องสรรพประสาทนั้นให้แจกโดยลำดับไป ถ้ามิแจกโดยลำดับให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษ

61

อนึ่งผู้บันดาแจกมงคลแลดอกไม้แจกหมากแจกน้ำ ถ้าแลหยิบดอกไม้ยื่นให้แก่พระราชกุมารโทษตัดมือ ฝ่ายผู้แจกน้ำยื่นน้ำก่อนเชือกหนึ่ง โทษตัดมือ

62

อนึ่ง ผู้ใด เถียงกัน ในวัง เลมิดพระราชอาชา ให้ตีด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าด่ากันให้ตีด้วยไม้หวาย ๑๐๐ ที แล้ว จึ่ง ให้ถาม ความเชลาะนั้น แล ให้ไหม ตามกระบิลเมืองท่าน

63

อนึ่งถ้านา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ วิวาทชกตีกันในพระราชวังศาลาลูกขุนโทษ ๔ สถาน ๆ หนึ่งให้ไหมตรีคูน สถานหนึ่งให้ไหมทวีคูน สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง สถานหนึ่งให้ภาคธรรม อนึ่งแต่หัวพันขึ้นไปถึงหัวหมื่นทนายผู้มีบันดาศักดินา ๖๐๐ ลงมาถึงนา ๒๐๐ ถ้าชกตีกันทำอุบาทขาดเหลือในพระราชวัง ในศาลาลูกขุนไซ้ ให้ลงโทษ ๘ สถาน ๆ หนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที สถานหนึ่งให้จำไว้เดือนหนึ่ง สถานหนึ่งให้ถอดเสียจากราชการ สถานหนึ่งให้ไหมจตุรคูน สถานหนึ่งไหมตรีคูน สถานหนึ่งไหมทวีคูน สถานหนึ่งไหมลา ๑ สถานหนึ่งให้ภาคธรรม์

64

อนึ่งวิวาทเถียงกันในพระราชวัง ให้จำใส่ขื่อไว้ ๓ วัน ถ้าด่ากันในพระราชวัง ให้ตีด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าชกตีกันให้ปอกเลบมือข้างผู้ตีนั้นเสีย ๕ นิ้ว ถ้าจับมีดพร้าอาวุธพันแทงกันมีบาดเจบไซ้ ให้ปอกเลบมือเสียทั้ง ๑๐ นิ้วแล้วจึงให้ว่าเนื้อความซึ่งวิวาทนั้น แลให้ไหมโดยความเมืองท่าน

65

อนึ่งวิวาทเถียงกันณะศาลาลูกขุน ให้ใส่ขื่อไว้หน้าศาลาลูกขุนวันหนึ่ง ถ้าด่าลูกขุนให้มีโทษเท่าขัดพระบันทูล ถ้ามีผู้ด่าตีกันในประโคนแลผู้ร้องห้ามมิฟังให้ลงโทษโดยอาชญาดุจตีด่ากัน ณ จวนนั้น

ถ้า ตี / ด่า } ช้างต้นม้าต้น ให้ตัด มือ / ปาก } เสีย

ถ้าตีนายประตูชั้นนอก ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ถ้าตีนายประตูชั้นใน ให้ริบราชบาดเอาลงหญ้าช้าง

66

ถ้าถีบประตูวัง ให้ตัดตีนเสีย เอามือผลักประตูวังเข้าไปเอง ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที ถ้าบีนกำแพงวังชั้นนอกให้ตัดตีนเสีย ถ้าบีนกำแพงชั้นในให้ฆ่าเสีย ถ้าถือเครื่องสาตราอาวุธเข้าไปในพระราชวัง ให้นายประตูถามดู ดี / ร้าย } ถ้าใช่งานที่จะเอาเข้ามา ให้ตัดมือผู้เอาเข้ามานั้นเสีย ถ้านายประตูมิได้ว่าละให้เอาเข้าไป ให้มีโทษแก่นายประตูดุจนั้น

อนึ่งไอยการกระบถปลอมมาต่างเมืองก็ดีแลราชศัตรู แลสุนักขม้าโคกระบือแล่นเข้าในพระราชวังถึงหน้าพระธินั่งก็ดี ถึงบนพระโรงก็ดีโทษชาววังถึงตาย ส่วนนายประตูไซ้ให้ควักตาเสีย

67

อนึ่งถ้าคบกันกินเล่าในพระราชวัง ให้ต้มเล่าให้ร้อนตรอกปากแล้วให้จำไว้ อนึ่งผู้ใดเล่นว่าวข้ามพระราชวังก็ดี ซัดไม้ค้อนก้อนดินอิดผาข้ามพระราชวังโทษตัดมือ คว้างพระธินั่งโทษถึงตาย อนึ่งใช่บันดาศักดิ์นอนในพระราชวัง แลเข้ามานอนไซ้ ให้ตีผู้นอนแลผู้ขอนอนคล ๑๐ ที

68

อนึ่งผู้ถือไอยการแลอาชาทั้งปวง มีผู้ทำผิดไอยการซึ่งมิชอบ แลผู้ถือไอยการมิได้ว่าตามไอยการอันชอบไซ้ อันจะลงโทษแก่ผู้ทำผิดไอยการนั้นฉันใด แลให้ลงโทษแก่ผู้ถือไอยการอันมิได้ว่ากล่าวนั้นด้วย

69

อนึ่งผู้ใดทำลูกกุญแจแลเรียนมนต์คุณวุธิวิทยาคมเสดาะประตูวัง แลเบิดโขลนทวารเข้าไปในพระราช

มณเทียรสถาน ลักภาสาวใช้กำนัลแลลักพระราชทรัพย ให้ลงโทษโดยมหันตโทษแล้วให้ฆ่าเสีย ถ้าทรงพระกรรุณาบให้ฆ่าเสียไซ้ ให้ลงโทษ ๕ สถาน โดยพระราชอาชาท่านกล่าวไว้

70

อนึ่งผู้ใดลักเงินทองผ้าผ่อนท่อนแพรผู้คนแลพระราชทรัพยออกไปจากประตูไซ้ ให้ฆ่าผู้ลักแลนายประตูเสียด้วยกัน

71

อนึ่งผู้ใดบังอาจ ลักขุดเสาใต้เวียงในเมืองหลวงท่าน ๑๐ ต้น เอา ๓ ต้นตั้งไหมต้นล ๑๑๐๐๐๐ ถ้าหัวเมือง ๑๐ ต้น ให้ไหมแต่ ๓ ต้น ต้นละ ๕๕๐๐๐

72

อนึ่งผู้ใดบังอาจ ขุดเรือนพระราชพิทธิ ล้างทลายรุ้งเมืองขอเมืองเสาค่ายหอกลองกำแพงเมืองด้วยใจสาหัศสากัน ท่านว่าให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย สถานหนึ่งให้ตัดมือเสีย สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๐๐ ที ๕๐ ทีตามโทษานุโทษ

73

อนึ่งขุนดาบขุนเรือหัวหมื่นองครักษนาราย หัวหมื่นเรือหัวพันนายแวง บันดาได้ถือดาบหลวง แลเข้ามาในราชทวารกดี นั่งในศาลาลูกขุนกดี แลมิได้รับเอาดาบเอาเจียดไซ้ ให้นายประตูนายศาลาเอาเจียดตีเสีย แลดาบนั้นให้เอาถวายให้ทำดาบอื่นใช้ เครื่องเจียดไซ้ให้ไถ่ แก่นายประตู แลฝ่ายผู้เลมิดนั้นให้ถอดลงเปนไพร่เพราะมิควรถือดาบหลวง ถ้านายประตูมิเอาว่าตามพระไอยการไซ้ โทษนายประตูศักลงหญ้าช้าง

74

อนึ่งผู้ใดทัดดอกไม้ แลนุ่งผ้าแดงผ้าชมภูไพรำการะกำหาเชิงมิได้ ห่มผ้านอกเสื้อห่มผ้าบ่าเดียวนุ่งผ้าเหนบหน้า หัวชายลอยชายแลเข้าในสนวนประตูสนวนตะพานสนวนในรั้วไก่ในกะลาบาตแลหน้าพระธินั่งประตูทับเรือกดีพระตำหนักกดี ฝ่ายผ้าเสื้อไซ้ให้ฉีกเสียดอกไม้ไซ้ให้คลุกฝุ่นโพกหัว ตามโทษหนักโทษเบา

75

อนึ่งแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมาถึงนา ๑๖๐๐ แลไปมาหากันถึงเรือนก็ดี ที่สงัดแห่งใด ๆ ก็ดี แลลอบเจรจากันก็ดี แลนั่งในศาลาลูกขุนเจรจากระซิบกันแต่สองต่อสองก็ดี โทษพ้นคอริบเรือน

76

อนึ่งลูกขุนผู้ใดคบกันกินเล่าเล่นเบี้ยเล่นไก่ มีผู้รู้เหนให้ศกลงถ้าดาบ ถ้าขุนสนมไปคบลูกขุนทหาร โทษถึงตาย

77

หนึ่งหัวเมืองหนึ่งกัน เจ้าเมืองหนึ่งกัน ไปหาเมืองหนึ่ง โทษถึงตาย

78

อนึ่งลูกขุนนา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ แลไปคบไปหาพระราชบุตรพระราชนัดดา โทษถึงตาย อนึ่งขุนหมื่นหัวพันผู้ใด ท่านมิให้เผือใจแก่พระราชกุมาร พระราชนัดดาพระราชบุตริ เลือกช้างดีม้าดีให้นั้นมิได้ ถ้ามิรับสั่งให้แก่ลูกเธอหลานเธอไซ้ ให้พิดทูลร่ำเรียนจึ่งพ้นพระราชอาชญา

79

อนึ่งผู้ใดไปคบหาสอเมือง แลราชทูตเจรจา โทษถึงตาย

80

อนึ่งแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมาถึงนา ๖๐๐ แลเหนความมิชอบคือคบกันผิดตระทรวงไอยการก็ดี บังพระราชทรัพยก็ดี แลลักพระราชทรัพยก็ดี แลคบด้วยสัตรสิ่งใด อันต้องสัจาทิศถาน แลรู้เหนด้วยประการใด ๆ ก็ดี มิผู้เอามาว่ากล่าวมิได้พิดทูลแลมิได้เอามาว่ากล่าวถึงลูกเจ้าเหงาขุนโดยไอยการว่า ถ้ามิได้พิดทูลไซ้ ให้ว่าแก่ตำรวจใน ถ้ามิได้ให้ว่าแก่ตำรวจวัง ถ้ามิได้ให้ว่าแก่มหาดเลกให้เอากราบทูลพระกรรุณา ถ้างดความนั้นไว้มิได้ว่า ให้ทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวายเอง ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระไอยการดั่งนี้ไซ้ ผู้นั้นคือกระบถ ให้ปรับตามโทษหนักโทษเบา ถ้าโทษหนักให้ฆ่าเสีย ถ้าโทษเบาให้ใส่ตรุไว้ แลฝ่ายผู้มิได้เอาคดีมาพิดทูลนั้นโทษเท่ากัน

81

อนึ่งลูกขุนผู้ใดขาดถือน้ำพระพิพัทโทษถึงตาย ถ้าบอกป่วยคุ้ม ถ้าลูกขุนผู้ถือน้ำพิพัทห้ามถือแหวนนาก แหวนทอง แลกินเข้ากินปลากินน้ำยา แลเข้ายาคูก่อนน้ำพระพิพัท ถ้ากินน้ำพระพิพัทจอกหนึ่ง แลยื่นให้แก่กันกิน กินแล้วแลมิได้ใส่ผมเหลือนั้นล้างเสีย โทษเท่านี้ในระวางกระบถ

82

อนึ่งรับเครื่องแลมิได้กินดอกไม้มงคลมิได้ใส่หัว เอาใส่พานหมากใส่เจียดไว้ อนึ่งให้ตกกลางพระโรง กลางดิน อนึ่งแลไปสบพระเนตรเจรจากระซิบกันเดิร ออกมาแลขู่กัน เจรจาในประตูสั่งกัน โทษในระวางกระบถ อนึ่งข้าเฝ้าทั้งปวงแลเข้าไปในพระราชวัง ทาน้ำมันคราดกระแจะอมเมี่ยงทัดดอกไม้ผิดไอยการ

83

อนึ่งถ้านุ่งผ้า { ปั๊ก / ลาย } มิเชิงชาย ให้นายประตูนายพระโรงฉีกเสีย

84

ถ้าขาดเผ้าหอพระก็ดี ขาดเผ้าหน้าพระบัญชรก็ดี ให้ไหมอ้อยตามบันดาศักดิ์ส่งให้แก่ชาวช้าง ถ้าขาดโดยเสด็จโทษเท่ากัน

อนึ่งถ้าเสด็จจากพระนคร ผู้บันดานอนรั้ง ถ้าขาดครั้งหนึ่งไหมทวีคูน ถ้าขาดสองครั้งไหมตรีคูน ถ้าขาด ๓ ๔ ครั้งคุงเสด็จมาไหมจัตุรคูน

อนึ่ง ชาว บันดา นอน งาน แลประตู หับ แล้วแลปีน กำแพงเข้าออกโทษตัด มือ เท้า

85

อนึ่งพระวอจวนกันบันดาชักม่านแลสายม่านเดียวกันก็ดี สายม่านขาดก็ดี สายม่านชักมิออกก็ดี ม่านหลุ้ยแลตระหลบก็ดี โทษพ้นฅอริบเรือน

86

อนึ่งหัวหมื่นเรือผู้ถือธงหัวเรือ แลทำให้คันหักขาดปลิวลงน้ำ แลเอาข้างบนลงเอาข้างล่างขึ้น โทษ

พันตอริบเรือนทั้งบ่อโทน ถ้าการพระราชพิทธิแขกเมือง ถวายบังคม ฆ่าเสียทั้งโคต

87

อนึ่งหัวหมื่นสนมสมุหประทานก็ดี นายแวงก็ดี ถืออภิรมให้คันหักให้หลุด โทษพันตอริบเรือน ถ้างานพระราชพิทธิแขกเมืองถวายบังคม ฆ่าเสียทั้งโคต

88

อนึ่ง ถ้าแขกเมืองถวายบังคม แลมิได้เฝ้า ให้ไหมตามบันดาศักดิ

89

อนึ่งพระเจ้าอยู่หัวประสาท ผ้าเสื้อสนอบแก่ทหารพ่อเรือนทั้งหลาย เมื่อแขกเมืองมาแลเบิกเข้าไปถวายบังคมบมิได้นุ่งห่มเสื้อสนอบซึ่งพระราชทานนั้น แลนุ่งห่มเสื้อผ้าอื่นมิควรให้มาดูร้าย

อนึ่งเสื้อสนอบพระราชทานนั้น แลเอาไปนุ่งห่มแห่งอื่นด้วยประการอื่น มิชอบนุ่งห่มให้เศร้าหมอง ครั้นแขกเมืองมาไซ้ นุ่งห่มเสื้อสนอบเก่านั้น ให้ดูร้าย เมื่อเบิกแขกเมืองนั้นเข้าถวายบังคม ควรให้ผู้ร้ายออกจากพระโรงก่อน พิจารณาเปนสัจไซ้ให้ลงโทษดั่งนี้

ถ้าที่หนึ่งควรภาคธรรม ถึงสองที่ให้ลงโทษตี ถึงสามที่ให้ใส่คาแก่ผู้นั้นเสีย

90

อนึ่งเสื้อสนอบพระเจ้าอยู่หัวประสาท ควรเอาไปนุ่งห่มด้วยประการอันชอบ คือว่าการพระราชพิทธิตรุดสาทก็ดี คือว่าการมโหรสพ แลโดยเสดจพระเจ้าอยู่หัวก็ดี ถ้าแลผ้านั้นเก่าไซ้ ให้เอาส่งแก่ขุนมุนนายอนาพยาบาลให้เอาถวายในที่ราชรโหถาน แลบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานเสื้อสนอบอื่นให้ อนึ่งถ้าจวนแลมิทันถวายก็ดี ควรหาเสื้อสนอบอันควรนุ่งห่มอย่าให้ดูร้าย อนึ่งขุนมุนนายอนาพยาบาลแห่งอาตมาบอกกำหนดว่า จะเบิก แขกเมือง ถวายบังคมพระเจ้าอยู่-หัวก็ดี รู้เองก็ดี แลมิได้มาทันควรให้ลงโทษเอาออกจากราชการ ให้ไหมทวีคูนตามบันดาศักดิ์

91

อนึ่งลูกขุน มนตรีมุกขท้าวพญา พระหลวงหัวเมืองทั้งปวง แลท่ายศศักดิพ้นตำแหน่งไซ้ ควรให้ริบเอาสมพลออกแลตัวนั้นอย่าเลี้ยง

92

อนึ่งราชกุญหัวหมื่นหัวพันทุกตระทรวงการ ซึ่งราชการอันท่านให้ไปทำก็ดี อนึ่งให้ไปชุมพิภากษาถ้อยความก็ดี ท่านให้ไปอยู่จงเสรจการนั้นแล้ว จึ่งให้มาเผ้าพระบาทพระผู้เปนเจ้า ถ้ามิแล้วท่านมิให้มา ถ้ามีถ้อยความจะพิดทูลให้ผู้มาทูลต่าง ถ้าว่าราชการเสรจแล้ว ถ้ามีพระบันทูลตรัสให้มาจึ่งมา ถ้าหากมาเองไซ้ ผู้นั้นเลมิดพระราชอาชญาท่าน

93

อนึ่งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ท่านมิให้มีนายสุภาวดีหลายคน ตั้งแต่นายภูดายคนหนึ่ง เสมียรสองคนฉบับพระราชประหยัดอันชอบดั่งนี้ คือผู้นั้นมีบำเหนดแก่ราชการ ผู้ใดทำขาดเหลือมิยำพระราชนิยมไซ้ คือผู้นั้นหาบำเหนดแก่ราชการมิได้

94

อนึ่งช้างต้นม้าต้นไข้ แลมิได้ถวายฎีกา ช้างต้นม้าต้นตายให้ศักลงหญ้าช้าง

อนึ่งช้างต้นม้าต้นไข้ แลมิได้อยู่รักษาให้จำจงหนัก อนึ่งให้ไหมทวีคูน

95

อนึ่งข่าวศึกมาถึงให้ท้าวพญามนตรีมุกขลูกขุนนั่งในศาลา ถ้าผู้ใดมิได้มาไซ้โทษคือกระบถ ให้ปรับตามโทษ

96

อนึ่งตรัสใช้ผู้ใดไปราชการ แลถวายบังคมลาแล้วแลอยู่เรือนเองก็ดีอยู่แห่งใด ๆ ก็ดี ถ้าสามวันแลมิได้ไปไซ้ โทษนั้นให้หามาแลใช้ผู้อื่นไปแทน ฝ่ายตัวผู้ทนงนั้นให้ใส่ตรุไว้ กว่าผู้ไปราชการจะกลับคืนมาถึงจึ่งเอาออก

97

อนึ่งท้าวพญา สามลราชแลท้าวพญาประเทษราชพระหลวงขุนหมื่นท่านให้ไปรั้งเมือง แลไปการณรงสงครามก็ดี แลทำหนังสือบอกศุขทุกขมามิได้แลมาเองก็ดี แลเอาทรพยมาทอดแพละโลมเอาไพรพลในราชธานีของท่านไปก็ดี ท่านว่าธนั่งน้อยจะใคร่ฝ่ายธนั่งอันใหญ่ ท่านให้พื้นตอริบเรือน ถ้าธรงพระกรุณาบให้ฆ่าตีเสียไซ้ ให้ริบทรพยพัทธยากรจงสิ้น ให้

ศักถ้าดาบ เอาตัวลงเปนไพร่เกี่ยวหญ้าช้าง อนึ่งมีหนังสือบอกสุขทุกขมา ยังมิได้มีหนังสือไปให้หาแลมาก่อน หนังสือ ให้มัดไว้ หน้าศาลา ลูกขุน สามวัน แล้วให้ไหม { จัตุรคูน / ทวีคูน / ลาหนึ่ง } แลถอดจากราชการ ใส่ตรุไว้เดือนหนึ่ง ถ้าธรงพระกรุณาจะให้คงที่ไซ้ ให้ใส่ตรุะไว้ ๑๕ วัน ถ้าหนังสือหาภบแต่กลางทาง ท่านว่าให้ถ่ายธนั่งถ้านา ๑๐๐๐๐ ให้ถอยลงนา ๕๐๐๐ ถ้านา ๕๐๐๐ ให้ถอยลงมานั่งหลังนา ๓๐๐๐ นาเปนลำดับลงมา ให้ถอยเปนลำดับลงมาจนถึงนา ๔๐๐ แล้วให้ไหมตามบันดาศักดิ์ { จัตุรคูน / ทวีคูน / ลาหนึ่ง } จำ ๑๕ วัน อย่าให้ดูเยี่ยงกัน

98

อนึ่งผู้อยู่ในราชการอันบันดาจำ บำเรอห์ประดิทินจะขาดมิได้นั้น แลผู้นั้นคร้านขาดราชการ แลผู้คร้านนั้นควรเหนโทษแห่งตน จควรเอาราชการโดยอุส่าห์นั้นมิได้ แลจควรถวายราชการอย่าให้ดูร้าย

99

อนึ่งจะใคร่อุส่าห์แลโรคบีธาอุส่าห์มิได้ ควรเอาคดีอันโรคบีธานั้น บอกแก่ขุนมุนนายอนาพยาบาล ขอให้แพทยาข้าหลวงไปพินิจดูจงเปนสัจแล้ว ให้เอาบังคมทูลพระกรุณาอย่าให้เสียราชการ แลจะควรรับราชการแต่ภอบังควรแก่อาตมาจะประพฤทธิได้นั้น

100

อนึ่ง ถ้าผู้มี โทษไป มิทัน ได้ พิ จารณา รู้ โทษ แห่งอาตมา ครั้นรู้โทษจะขอลงโทษแก่อาตมาไซ้พึงยกโทษ อนึ่งผู้บันดาจำบำเรอห์จะขาดมิได้นั้น ผู้นั้นคร้านแลให้ขาดราชการไซ้ ผู้นั้นเหนโทษตัวขอให้ลงโทษแก่ตัวเอง พึงให้ลงโทษโดยควร ถ้ามิได้เหนโทษให้ขาดราชการหลายหมื่นำภา หมิ่นถวายราชการไซ้ ควรให้มุนนายอนาพยาบาลผู้นั้นพิจารณา แลเอาโทษนั้นบังคมทูลพระกรุณาโดยควรด้วยโทษนั้น

อนึ่งแม้นเจ้าพญาแลพญาพระหลวงหัวเมืองมนตรีมุกขลูกขุนราชนิกุญหมื่นหัวพัน ผู้ใดมิบำเหนดมันอุสาหบำเรอห์พระเจ้าอยู่หัวมิได้ขาด แลพระเจ้าอยู่

หัวประสาทสิ่งใดให้แก่ผู้นั้นไซ้ บมิควรให้ผู้คร้านนั้นยินร้าย เพราะอำเพอแห่งอาตมคร้านเอง ถ้าผู้คร้านยินร้ายไซ้ ให้ถอดผู้ร้ายออกเสียจากราชการแลทรัพยสิ่งสีนผู้คนนั้นอย่าไว้

101

อายการแต่นา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๘๐๐ ขัดพระราชโองการมีโทษ ๔ ประการ คือขัดคำต่อพระโอษฐโทษแหวะปาก ขัดดำเนีรพระราชโองการโทษฆ่าเสีย ขัดสั่งพระราชโองการตัดปาก ขัดฎีกาพระราชบันทูลไหมจัตุรคูน

ถ้าขัดพระราชฎีกาสมเดจ์พระอรรคมเหษีใช้พระราชฎีกาสมเดจ์พระชายาแลสมเดจ์หน่อพระพุทธเจ้าใช้พระเสาวนี

สมเดจ์พระเจ้าลูกเธอกินเมืองใช้พระสาศน ผู้ใดขัดพระสาศนไหมทวีคูน

ถ้าแลมีพระราช ฎีกาดำเนีร มีตราขุน จันทราทิตยนำ ถ้าพระราชเสาวนีดำเนีรตราขุนอินทราทิตยนำ

ถ้าพระราชฎีกานักเทศถือไป พระเสาวนีจ่าถือไป

102

อนึ่งผู้ใดทำเทียมเครื่องต้นโทษตัดมือคุงข้อ อนึ่งผู้ใดทำเทียมพระราชโองการ ทำเทียมพระราชกฤษฎีกา ทำเทียมพระบันทูล โทษฆ่าเสีย

103

อนึ่งผู้ใดพิดทูลถ้อยความประการใด แก่สมเดจ์พระพุทธิเจ้าอยู่หัวไซ้ ให้ผู้นั้นแถลงถวายจงสนการ ถ้าลูกขุนผู้เผ้าพระเจ้าอยู่หัวอยู่นั้น เหนว่าทูลถ้อยความมิถ่องแท้ ให้พิดทูลต่อถวายให้ถ่องแท้ ถ้าความอันต้องตัวเองไซ้ ท่านมิให้ทูลเอง

อนึ่งมีผู้ขอให้พิดทูลขอสิ่งสินทรัพยประการใด ๆ ไซ้ ท่านหมีให้พิดทูลต่อหน้าผู้ขอนั้น

104

อนึ่งท่านใช้ { นายแวง / นายมหาดไท } บอกการงานแก่ลูกเจ้าเง่าขุนมุนนายสัพกำนัลแห่งใด ๆ ก็ดี ให้เร่งรับถ้อยความ ทำการโดย พระราชโองการ พระผู้เปนเจ้า ถ้าถ้อยความงานอันนายแวงนายมหาดไทสั่งนั้นหนักใจจะรับจะทำหมีได้ ก็ให้เร่งพิดทูลคืนพระราชโองการ

อัน นายแวง นายมหาดไท } สั่งนั้น ถ้าผู้ใดอุเบกษาราชการเสียไปมิได้พิดทูลไซ้ ท่านให้ลงโทษโดยขนาดพระราชอาชญา

105

อนึ่งผู้ใดบังคับราชการในกรมรู้หมิ่ถึงราชการบังคับเอาผิดเปนชอบเอาชอบเปนผิด ท่านว่าเข้าในรวางโทษขาดเหลือ

106

อนึ่งพระเจ้าอยู่หัว ดำรัสตรัสด้วยกิจราชการคดีถ้อยความประการใด ๆ ต้องกฎหมายประเวนีเปนยุติธรรมแล้วให้กระทำตาม ถ้าหมิชอบจงอาจพิดทูลทัดทาน ครั้ง ๒ ๓ } ครั้ง ถ้าหมิ่พึ่งให้งดไว้อย่าเพ่อสั่งไปให้ทูลในที่ระโหถาน ถ้าหมิ่พึ่งจึ่งให้กระทำตาม ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระอายการดั่งนี้ ท่านว่าผู้นั้นเลมิดพระราชอาชญา

107

อนึ่งผู้เปนสมุหดำรวจให้จงรักษภักดี ในพระบาทสมเดจ์บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อย่าให้ราคานเคืองพระไทยจงมีใจจงรักษอันชอบอันจริง แลให้ระวังระไวพิทักรักษา บังคับบัญชาลูกขุนมุนนายหัวหมื่นแห่แหนพระผู้เปนเจ้า แลห้ามปรามผู้คนเขจรเข้าออกผิดชอบกลางวันกลางคืน แลคอยจริตประหงิดประงอนแห่งราชกุญหัวหมื่นหัวพัน ผู้จชอบมิชอบแลลอบลักเจรจาด้วยกันคุยระหัดนั้น ถ้ารู้ไซ้อย่าให้เงือดงดคดีนั้นไว้ให้เรียกหามา ภอจรำงับดับเสียได้ก็ให้รำงับดับเสีย ภอจพิดทูลร่ำเรียนก็ให้พิดทูล ร่ำเรียนโดย ดำเนิรคดีนั้น ถ้างดคดีนั้นไว้ผู้นั้นมีโทษเสมอผู้รายนั้น

108

อนึ่งพระมหากระษัตร ตั้งบุรุษผู้ใดให้เปนอธิบดีศรีสมุหนายกรักษาองคจงมีสัจสามิภักดิ์ ดำหริตริระการอันจะเปนประโยชนแก่พระเจ้าอยู่หัว

109

อนึ่งสวิญาณกทรัพยอวิญาณกทรัพยอันใด ซึ่งจได้บำรุงพระนครนั้น ให้เอามาทูลถวายประมวนไว้ให้

หมั้งคั่งในแผ่นดิน จงจำพระราชอาชูาพระผู้เปนเจ้าบันทูล ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระราชนิยม แลเบียดบังลอบลักเอาไว้ซื้อขายแลกเปลี่ยนแลละเมินเสียไซ้ ท่านว่าผู้นั้นเลมิดให้ลงโทษ ๓ สถาน

110

อนึ่งเมียแห่งตน ท้าวพญาประสาทให้แก่ตน ถ้าแลษัตรีนั้นผิดประการใด ๆ ก็ดี แต่ด่าตีให้หลาบปราบให้กลัวอย่าให้ล้มตายเสียรูปทรงษัตรีนั้นไป ถ้าหมิได้ทำตามโทษสามสถาน

111

อนึ่งพระราชบุตรี พระราชนัดดาพระสนมบัวนางซึ่งพระเจ้าอยู่หัวภัทธยาไปแก่พระราชกุมารแลราชนิกุญท้าว พญา พระ หลวง เมือง ขุน หมื่น หัว พันผู้ มิบำเหนดบำนานแลมีความชอบนั้น แม้นมีความผิดด้วยประการใด ๆ โทษถึงตายก็ดี ให้เอาคดีนั้นมาบอกแก่ผู้เปนมณเฑียรบาล ให้กราบทูลแต่พระบาทพระเจ้าอยู่หัวจะมีโทษฉันใดตามโทษานุโทษนั้น

112

อนึ่งพระแสงทรงหมิ่ให้เจ้าต่างกรมต้องถือ ถ้าพระเจ้าอยู่หัวส่งพระแสงให้เจ้าต่างกรมอย่าให้รับ ถ้ารับโทษหนักให้มหาดเลกรับ ถ้ารับหมิ่ทันโทษถึงตาย ถ้าถือพระแสงตามเสดจอย่าให้ถอดฝัก ถ้าถวายพระแสงให้เอาคมไว้ข้างตัวสันไว้ข้างพระองค ถ้าถวายผิดโทษถึงตาย

113

อนึ่งธรงพระโกรธแก่ผู้ใด แลตรัสเรียกพระแสงอย่าให้เจ้าพนักงานยื่น ถ้ายื่นโทษถึงตาย

114

อนึ่งไฟไหม้ ศึกเสือโคควายช้างอละวาด โจรปล้นต่อสู้ฟันแย้งกันประการดั่งนี้ ถ้าพระเจ้าอยู่หัวบันทมอยู่ก็ดี ให้ปลุกพระบันทมท่านจะได้แต่งการกันด้วยประการนั้น

115

อนึ่งถ้าไฟไหม้วังก็ดี ใกล้วังก็ดีกลางวันกลางคืนใช้ให้เอาพลทหลวงฟันมาตั้งอยู่ในสนามแลบังคับบัญชาเอา ช้างดี ม้าดี } ที่ใกล้ไฟนั้นออก อย่าให้ฉุกละหุกแลให้

ตรวจเอาพร้าขอกระตร้อน้ำ จงทุกที่พนักงานให้สรัพไว้ เมื่อท่านให้หาไซ้จึ่งไป ถ้าไฟ่ไหม้ใกล้โรง ช้าง ม้า จวน พล เครื่อง ให้ชาวสมุหดำรวจเอารี้พลไปช่วยดับ อย่าให้อุเบกษาแลเกบเอาเข้าของ ๆ เขา ถ้าเกบเอาเข้าของ ๆ เขา ให้ทวนจงหนัก

116

อนึ่งเจ้าพญาพระหลวงขุนหมื่นพันผู้ถือบันดาศักดิ์ท่าน ห้าม หมิ ให้ อุบาย ให้ พี่ น้อง ข้า ไท ไป ถือ อา กอน ไร่นา เรือกสวน ขนอนตระหลาด เปนประโยชน์ ถ้าหมิพึ่งท่านว่าเลมิดพระราชอาชญา

117

อนึ่งไม้ในป่าศิลาบาตหลักประโคนด่านแดนเมืองใด ๆ ก็ดิ ท่านหมิให้ตัดกิ่งก้านรานต้นไม้ แลขุดหินศิลาบาตนั้นแลติให้แหลกแตกเปนท่อนโทษ ๓ ประการ

118

อนึ่งผู้เป่นข้าพระบาท ให้รู้จักในราชการมณเฑียรบาลในปถมยามซึ่งท่านห้ามบัญหญัติไว้ ถ้าแลพระราช

กุมารพระราชบุตร์ พระราชนัดดาเสดจ์ไปโดยปถมยาม ทุติยยามตติยยามบัจฉิมยาม ผิดโดยท่านกำหนด ให้ผู้ตามเสดจห้ามไว้ อย่าให้ท่านเสดจ์ไป ถ้าผู้ไปโดยเสดจนั้นมิได้ห้ามดั่งกล่าวไว้นี้ ท่านให้ลงโทษทวนแล้วฆ่าเสีย

119

อนึ่งพระผู้เปนเจ้าดำเนีรพระราชโองการ จัดแจงพระราชทานชแม่ ให้พยาบาลเลี้ยงพระราชกุมารพระราชบุตร์พระราชนัดดา ให้พระราชบุตรท่านรู้โดยสุภาพจึ่งชอบโดยการเมืองท่าน ถ้าชแม่เหนว่าพระราชกุมารพระราชบุตรพระราชนัดดา ชแม่พระสนมทำผิดในพระราชถาน ให้ชแม่กราบบังคมทูลแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้าชแม่มิได้บังคมทูล ท่านว่าผู้นั้นมิชอบในพระราชอาชูา ท่านให้ลงโทษทวนแล้วให้ฆ่าเสีย

120

อนึ่งผู้ใดทำชู้ด้วยชแม่พระสนมให้ฆ่าผู้นั้นเสีย ๓ วันจึ่งให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย

121

อนึ่งผู้ใดเจรจาด้วยสาวใช้ฝ่ายในยุดมือถือบ่า ผู้หญิงร้องแรกประกาษหยิกข่วน ให้ศักผู้ชายลงหญ้า

ช้าง ถ้าผู้หญิงลงด้วยกัน ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที แล้วให้ผจานอย่าให้เข้าวังเลย

122

อนึ่งผู้ใดตัดช่องหักแผงแหวก ม่าน/ระวั } โทษเท่าผิดสนม พ้นตอริบเรือน

123

อนึ่งผู้ใดรับเอาพระสนมออกจากวังไซ้ ให้ตัดคอริบเรือน ส่วนบุตรภรรยาเอาตัวลงหญ้าช้าง ถ้าแลพระสนมหนีออกจากวัง ไปทางบกทางเรือก็ดี มีผู้บอกทางให้ไป จับได้ตัวผู้บอกทางมาพิจารณาเปนสัจไซ้ ให้ตัดคอริบเรือนผู้บอกทางนั้น ส่วนนางสนมนั้นก็ให้ฆ่าเสีย

124

อนึ่งชาวกำนัลแลศรีกำนัลเปนชู้กัน ส่วนชายไซ้ให้ทวน ๕๐ ที ให้รับราชบาดเอาตัวลงหญ้าช้าง ส่วนหญิงนั้นให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ทีแล้วให้สับประจานที่หนึ่งให้เอาเปนชาวสดึง ที่หนึ่งให้แก่ ลูกเธอ/หลานเธอ }

อนึ่งสนมกำนัลคบผู้หญิงหนึ่งกันทำดูจชายเปนชู้เมียกัน ให้ลงโทษด้วยลวดหนัง ๕๐ ทีศักคอประจาน

รอบพระราชวัง ทีหนึ่งให้เอาเปนชาวสดึง ทีหนึ่งให้แก่พระเจ้าลูกเธอหลานเธอ

125

อนึ่งชแม่พระสนมพระกำนัลตัดช่องหักแผงแหวก (ม่านระรัว) โทษถึงตาย ถ้านางยกเครื่องข้าฝ่ายใน แลท้าวนาง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที

อนึ่งหญิงผู้ใดเอาเล่าเข้าวัง ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที

126

อนึ่งชแม่พระสนมกำนัล มีคดีถ้อยความประการใดให้บอกแก่มุนนายพยาบาล เอาคดีนั้นว่ากล่าวพิดทูล ถ้าผู้ใดด่าเถียงกันในพระราชวัง เอาคดีนั้นให้เคืองพระกรรณ ท่านว่าเลมิดให้ลงโทษด้วยไม้หวาย ๕๐ ที ถ้าขับมีดพร้าจะฆ่าฟันตีรันกันให้ปอกเลบมือเสีย จึ่งให้ว่าเนื้อความกัน ถ้าฟันกันมีบาศเจบไซ้ ให้ตัดมือข้างผู้ถือมีดพร้านั้นเสียแล้วให้ไหมโดยบาศเจบ

127

อนึ่งสาวใช้ในวังไปมาหาพระสงฆเปนชี้ต้นคบค้ากันไซ้ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ฝ่ายสงฆไซ้ให้ขับเสียจากวัด

128

อนึ่งหญิงใดหาผัวมิได้เปนม่ายถือก้านลอยู่ในวังมีผู้กุมเกาะแชลงหญิงนั้น ท่านว่าเลมิดให้ลงพระราชอาชญา ถ้าหญิงนั้นยินยอมด้วย ให้ทวนหญิงนั้นด้วยไม้หวาย ๒๕ ที สวนชายนั้นทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ไหมโดยยศถาศักดิเอาสินไหมเข้าพระคลังหลวง ถ้าในพระราชวังไซ้ ให้ลงโทษแก่ชายเสมอลักคนออกจากวัง

129

อนึ่งชายหญิงเจรจาด้วยกันในวังยอมทำชู้กันไซ้ ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที ถ้าผู้ชายชาววัง ให้ตีด้วยลวดหนัง ๕๐ ที ถ้าผู้หญิงชาววังให้ฆ่าเสีย

130

อนึ่งผู้ใดคบข้าท่านเจรจาในวัง จับได้สวนแท้แพ้จริงให้ทวนหญิง ๓๐ ที ชาย ๕๐ ทีเอาบนไว้

131

อนึ่งผู้ใดเอาม่ายงานท่านทำเรือนตน มิได้พิดทูลแก่ท่าน แลท่านรู้ด้วยประการใดๆ ให้ลงโทษด้วยลวดหนังคล ๓๐ ที แลให้ไหมชายโดยยศถาศักดิ์

อนึ่งผู้มีเอาม่ายงานท่านทำเรือนตน แลผู้รู้เหนหมีได้พิดทูลว่ากล่าวสมรู้ด้วยไซ้ ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๕ ที อนึ่งให้ไหมตามยศถาศักดิ์

132

อนึ่งข้าเฝ้าทั้งปวงใช้หนังสือกาพยโคลงเข้าวัง สือชักคบค้านางกำนัลสาวใช้ฝ่ายในโทษถึงตาย

อนึ่งข้าฝ่ายใน คบผู้ชาย หมู่นอก ใช้หนังสือกาพยโคลงไปมาโทษถึงตาย

133

อนึ่งพระราชกุมารพระราชบุตร นักเทษขันที่จำในเรือนค่อมเตย ออกไปนอกขนอนนอกด่านผิดอายการ

134

อนึ่งชแม่สนมกำนัลหมีเคยขึ้นที่ล่วงที่ขึ้นไป ให้ท้าวนางห้าม ถ้าหมีพึงให้ลงอาชญา

อนึ่งชแม่พระสนมกำนัลเฝ้าในพระราชมณเฑียรอย่าให้ล่วงธนั่ง ถ้าเฝ้าล่วงธนั่งให้ท้าวนางห้าม ถ้าหมีพึ่งให้ลงอาชญา

135

อนึ่งผู้เปนจ่าเปนโขลน ท่านแต่งให้เรียกหาชแม่พระสนมค่ำเช้าเข้าใต้เพลิง ให้นายผู้เปนกำนัลโขลนเร่งตรวจตราชแม่พระสนมจงทุกคนอย่าให้ขาด เหตุการสิ่งใดใช้ให้ทูลแก่พระเจ้าอยู่หัว ถ้ามีกิจทระทึงวนบิดามารดาญาติพี่น้องบ่วยเจบตาย ให้พิดทูลร่ำเรียน ถ้ามิได้พิดทูลร่ำเรียนไปโดยอำเพอใจท่านว่าเลมิด ให้ลงโทษ ๓ สถาน สถานหนึ่งให้พีนตอรึบเรือน สถานหนึ่งให้ถอดเปนคนใช้ สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที

136

อนึ่งดำหรัสตรัสใช้ให้หาเสนาบดี ชแม่พระสนมโดยพระราชนุกิจในทีระโหถาน ผู้ใดถามอย่าให้บอกสักอันเลย ถ้าบอกกันไซ้ให้ลงโทษ ๖ สถาน

137

อนึ่งผู้ร้าย บังอาจ์ลักพระราชทรัพย ในพระราชวังไปซื้อขายกันแต่ในพระราชวัง ให้ตัดตีนตัดมือเสียคงข้อ ถ้าลักออกไปจากพระราชวัง ให้ฆ่าโจรแลนายประตูเสีย ถ้าธรงพระกรุณาบให้ฆ่าตีเสียไซ้ ให้ไหม

โจรจัตุรคูน ถ้าลักเครื่องสรรพเหดุในพระราชวังไป จำนำ ขาย แลกเปลี่ยนประการใด ท่านให้ทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที ให้ตัดมือเสียแล้วให้เอาของนั้นตั้งไหมทวีคูน แล้วให้ทวนผู้สมคบซื้อขายด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ไหมกึ่งโจร

138

อนึ่งข้าคนอยู่ในพระราชวังออกไปเองก็ดี ใช้ออกไปก็ดี ผู้ใดลักภาไปขายก็ดีทำชู้เมียก็ดีให้ทวนผู้ลักภานั้นด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ศักรูปคนนั้นไว้ในหน้าเอาเฉลวปะหน้าให้นายชะมองตีฆ้องรอบเมือง ให้เร่งเอาเงินส่งให้แก่ผู้ไถ่จงถ้วน ส่วนคนผู้ไปนั้น ถ้าอายุศม ๑๓ ปีขึ้นไปให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ที ถ้าอายุศม ๑๖ ปีขึ้นไปให้ทวน ๒๕ ที แล้วส่งมันให้นายคืน ถ้ามันมิหลาบลักภาถึง ๒ ครั้งให้ตัด มือ ตีน เสีย

139

อนึ่งวิวาทตบตีพันแทงกัน ให้โลหิตตกในพระราชวังก็ดี แลหญิงสาวใช้ทายไทผู้ใด คลอด แท้ง ลูกในพระราชวังก็ดี ท่านให้มันพลีวังท่าน ให้ตั้งโรงพิทธิ ๔ ประตูใบศรี ๔ สำรับบัด ๕ ชั้น ๔ อัน ไก่ประตูละคู่

ให้วง ด้าย / คา } รอบพระราชวัง นิมนพระสงฆสวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ให้หาชีพ่อพราหมณซึ่งรู้พลีกรรมมากระทำบวงสรวงตามทำเนียม ให้มีระบำรำเต้นพิ้นพาทฆ้องกลองดุริยดลตรประโคมทั้ง ๔ ประตู ครั้นเสรจ์การพิทธิแล้วจึ่งให้เอาไก่นั้นไปปล่อยเสียนอกเมืองให้มันภาสะเดียดจัญไรไภยอุบัทว ไปให้พ้นพระนครท่าน

140

อนึ่งพราหมณาจารยโยคิโภคีอาดารศรีวาจารพญารีถ้าโทษกามฉินท์ สุราฉินท์ พินทุฉินท์ ทรพยฉินท์โจรฉินท์ โทรหฉินทกรรม เสพยสุราปาณาติบาตบรธาระกรรม ลักทรพยท่าน คิดกระบถคดโทรห โทษทั้งนี้ตามหนักตามเบา คือไหมทวีคูน ไหมจตุรคูนด้วยทองแดง ถ้าโทษตาย ให้เดดสังวาร เดดสายธุรำเสียนิฤเทศไปต่างเมือง

141

อนึ่งการอายัดพระมหาราชครู พระราชครูพระอาลักษณพระโหราธิบดี พระศรีมโหสถ พระศรีศักดิให้ทำกำหนดราชประเพนีโดยขบวนโบราณ แลให้ถือกำหนดพิทธีโดยดำหรับสาตราเวท มีทวาทโศศก

โสพศกรรมเปนต้น แลบิถมาภิเศก ราชาภิเศก อินทราภิเศก สังครามาภิเศก อาจารยาภิเศก แลการภิเศกโดยสาตรดำหรับทังปวง แลจัดครูพิทธิให้ชอบด้วยสาตรบังคับ อันขบวนการโดยการนั้น สมุหปธานทหารพ่อเรือนโดยพนักงาน แลได้เงินโดยการนั้นเท่าครูพิทธิ ผี้ให้พระนามโดยการแผ่นดิน แลสมเดจ์พระอรรคมเหษีท่าน ลูกเธอหลานเธอเอกโท ได้เสือผ้าหมวกเงิน ตามใหญ่น้อยเอกโทให้นามวิเสศทังปวงผู้ได้งาน ให้เท่าตำแหน่งศักดิ์ ผู้ให้นามมิชอบโดยพยากร จัดครูพิทธิหมิต้องสาตร บังคับผู้ชุบโหมเวท-มนตร บอกดำหรับผิดพลั้ง โทษพระอาลักษณมัดแขวน โทษพระมหาราชครู พระราชครูพระโหราธิบดีพระศรีมโหสถ พระศรีศักดิ์ประคำใหญ่แขวนคอ

142

เดิมดำแหน่งโหราหน้าหลังเปนคนแลฝ่ายใต้ขึ้นดั่งนี้

โหราหน้าคือ พระโหราธิบดี พขุนโชติสาตราจารีย์ราชบหลัด

โหราหลัง พระโลกทีปโหราธิบดี พขุนเทพากรราชบหลัด

แลโหราหน้าได้ราชการข้างหน้า แลราชการพราหมณพระราชพิทธิ คือการทวาทโสศกทั้ง ๑๒ เดือน เว้นแต่การพระราชพิทธิตรียำพวายได้ข้างโหราหลัง

อนึ่งโหราหน้าได้ราชการ คือการพระราชพิทธิพยูหบาตราพิไชยสงคราม แลราชการฝ่ายข้างหน้าแลราชการข้าทหารทั้งปวง ถ้าหาตัวมิได้ๆ แก่ขุนโชตบ-หลัด

143

โหราหลังได้ราชการฝ่ายหลัง คือทำฎีกาข้างการพราหมณเทศคือการพระราชพิทธิตรียำพวาย แลการสมเดจพระอรรคมเหษี แลพระอรรคชายา แลแม่หยัวเจ้าเมืองชแม่ชเจ้าพระสนมทั้งปวง แลสมเดจ์พระเจ้าลูกเธอ เอก/โท ถ้าแลหาตัวเจ้ากรมหน้าหลังมิได้ บหลัดกรมทำฎีกาตาง แลได้แต่งพระเผาเข้ากรมใดแลองคใดหมู่กำนัลแลกรมแลเมืองคือโหราหน้าได้ข้าพระพรหมราชา แลแต่งพระไปซึ่งการพิทธิเผาเข้า โหราหลังได้

ข้าพระศรีวาทิตย แลแต่งพระไปซึ่งการพระราชพิทธี ด้วยกัน หมู่กำนัลปดิทินนั้น แพดได้โหราหน้า เมือง ไชยนาถได้โหราหลัง ถ้าแลทายสงกรานตเผดจ์ศกได้ แต่งฎีกาคนแลใบ ถ้าอุปราคาก็ได้ทำฎีกาคนแลใบ เหมือนกัน แลได้รับพระราชทานเงินการพิทธี แลผ้า ถอดเสอถอดทั้งสงกรานตแลอุปราคา เมื่อจันทรอุป ราคได้เงินจันทรภิม เมื่อสุริยุปราคได้ทองสุริยภิมคน แลบาทด้วยกัน

144

อนึ่งโหรพราหมณทายเคราะห์ทายศึกทายฤกษผิด ลงอาชาลูกประคำใหญ่แขวนคอ

145

ศรีศุภสวัศดิ เดือน ๕ การพระราชพิทธิเผดจ์ ศกลดแจตรออกสนาม

เดือน ๖ พิทธิไพศากขยจรดพระราชอังคัล

เดือน ๗ ทูลน้ำล้างพระบาท

เดือน ๘ เข้าพระวษา

เดือน ๙ ตุลาภาร

เดือน ๑๐ พัทรบทพิทธิสาท

เดือน ๑๑ อาสยุชแข่งเรือ

เดือน ๑๒ พิทธิจรองเปรียงลดชุดลอยโคม

เดือน ๑ ไล่เรือ เถลิงพิทธตรียาพวาย

เดือน ๒ การพิทธบุตรยาภิเศกเฉวียรพระโคกินเลียง

เดือน ๓ พิทธิธานยะเทาะห

เดือน ๔ การสัพรรษฉิน

146

พระราชนุกิจ รุ่งแล้วนาลิกา ๑ เสดจพระธินั่งมงคลเบิกวังสนมเผ้า ๒ นาลิกาเสวยน้ำอยา แลกยาคู ๓ นาลิกาเสดจหอพระ เบิกวังสนมดำรวจในหฤไทยราชภักดิ ดำรวจนอก ดำรวจหัวเมืองเฝ้า ๔ นาลิกาเรียกพระกยาเสวยเสดจเข้าพระบันทม ๕ นาลิกาหกนาลิกาเบิกใน ๗ นาลิกาประภาษ ๘ นาลิกาเบิกธินั่งลูกเธอหลานเธอ พระสนมแก่พระสนมสาว ชแม่เลกออกเจ้าในออกเจ้านอกแลพระกำนัลเฝ้า ๙ นาลิกาเบิกนอกท้าวพญานา ๑๐๐๐๐ ลงไปถึงนา ๘๐๐ พิภากษาการแผ่นดินตัดสำนวน สิบนาลิกาประภาษ ๑๑ นาลิกาเสดจหอพระ ๑๒ นาลิกาเสดจ

พระธินั่งในตรัสกิจฝ่ายใน

ค่ำแล้วทุ่ม ๑ เบิกนอกพิภากษาการศึก ๒ ทุ่ม พิภากษาการเมือง สามทุ่มพิภากษาเนื้อคดีโบราณ ๔ ทุ่มเรียกพระกยาเสวย ๕ ทุ่มเบิกโหรราชบัณฑิตยสนทนาธรรม ๖ ทุ่มเบิกเสภาดนตรี ๗ ทุ่มเบิกนิยาย ๘ ทุ่ม ๙ ทุ่มเข้าพระบันทมหาประถมตื่นม่าน

147

เสด็จราชานุกิจถานาเทวี เสด็จพระธินั่งแล้ว พระสนมเอางานพระศรีสุธารศพัชนี ถัดมาสมเด็จพระภรรยาเจ้าทั้งสอง เจียมขลิบเบาะกำมหยี่ ๗ ลิ้น ถัดนั้นแม่หยัวทั้งสอง พระราชเทวีพระอรรคชายาเบาะ ๓ ลิ้น ถัดมาลูกเธอ เอก โท } เจียมขลิบเสื่อขลิบ พระราชนัดดาเอกโทเสื่อขลิบ แม่เจ้าแลชแม่ออกโรง ๑๖ ชแม่พัทธยา ๑๖ ชแม่เอางาน ๒๔ ชแม่วัน ๗ ชแม่พาลศึกสา ๒๐ ชแม่เลก ๒๐ ชแม่ที่ ๑๖ นางกำนัล ๓๒ นางระบำ ๔๘ ออกเจ้าในวัง ๔ ออกเจ้านอกวัง ๔ สนองพระโอษฐเอกนั่งหน้า แม่เจ้าสนองพระโอษฐนั่งหน้าชแม่

148

เฉนียงออกเจ้าธรรมมา เมียนา ๑๐๐๐๐ แลนา ๕๐๐๐ แลนา ๓๐๐๐ เมียหัวเมืองเทียรจ่านายเรือน ลูกเธอนายเรือนหลานเธอ โขลนออกโรงโขลนรดม แลนายระบำถือระบำ

ฝ่ายเฉนียงนอกพระศรีมโนราชแลพระศรีอไภย ขุนราชาข่าน ขุนมโนบหลัดทัง ๔ นักเทษแลขันที หมื่นศรีเสารักษหมื่นสรรเพชู นายจ่านายกำนัลมหาดเลกเตียค่อม

พระภรรยาเจ้าทัง ๔ พระราชกุมารพระราชนัดดา ถวายบังคมถือน้ำในหอพระ กว่านั้นนั่งในมังคลาภิเศก

149

ฝ่ายเครื่องราโชประโภคทังปวง คือมหามงกุฎมหากุณฑลพาหุรัศ ถนิมมาไลยสร้อยมหาสังวารสเอ้ง อุตรีอุตราควงใด ๗ แถว พระธำมรง ๓ องคทุกนิวพระหัตถ ขนองกิ้งเกญูสนับเพลารัตนกำพลกองเชิงรองพระบาท

เสร็จราโชประโภค

150

พระอรรคมเหษี พระราชเทวีธรงราโชประโภค

มีมงกุฎเกือกทองอภิรม ๓ ชั้น พระราชยานมีจำลอง

พระราชเทวีพระอรรคชายา ธรงราโชประโภค ลดมงกุฎ ธรงพระมาลามวยหางหงษ เกือกกำมหยี่ สักหลาดมีอภิรม ๒ ชั้น เทวียานมีมกรชู ลูกเธอเอกโทธรงพระมาลามวยกลมเสอโภคลายทอง

หลานเธอเอกโทใส่เศียรเพศมวยกลมเสื้อโภคแพรดารากรเลว

แม่เจ้าสนองพระโอษฐใส่สนองเกล้าเสื้อแพรพรรณชแม่หนูนยิกใส่เกียวดอกไม้ไหวแซม

นางกำนัลนางระบำนายเรือน หนูนยิกเกียวแซมโขลนเกล้ารักแครง

151

เมียนา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองทั้ง ๔ เมืองนานใส่เศียรเพศมวยนุ่งแพรเคารพย

เมีย จัตุสดมเกล้าหนูนยิกเกียวแซมเสื้อนุ่งแพรจมรวจ เมียนา ๕๐๐๐ นา ๓๐๐๐ หนูนยิกเกียวแซมห่มตีนทองสองบ่า

ขุนหมื่นพระกำนัลก็ดี ราชยานก็ดี อภิรมก็ดีโภกหูกะต่ายเสื้อขาว นุ่งขาวผ้าเชิงวรรณ

152

พระราชพิทธิแต่มีสนาม คือเบาะพกเผดจศกลด แจดสำพรรษฉินท พิทรบทเฉวยน พระโคดุลาพาน บุษยาภิเศก ราชาภิเศกอินทราภิเศก คชกรรมประถมาภิเศก ประถมกรรมมัทยมกรรมอุดมกรรม อาจารยาภิเศก อุปราคาปราบดาภิเศก ๑๗ การพิทธีนี่ ย่อมสนามสำหรับสนามเหมบัตร ท่อสวัศดิสหัศธาราน้ำอบ ๑๖ คนโท น้ำดอกไม้ ๑๖ คนโท พนักงานขุนสยมพรขี่นหล่อน้ำในเหม สมุหประธารแบกพานสนานวงงหน้าช้างพระบาท คลังผ้าซับพลเทพน้ำ น้ำสังขปโรหิตรภิราม น้ำกลดมเหธรพิเชต

153

งานสมโพทสมุหะประธารทูลเผยใบศรี ญาณประกาษถวายสโลก อิศรรักษาถวายพร อินโทรตี อินทเภรี ศรีเกดตฆ้องไชย ขุนดนตรีตีหรทึก

การพระอรรคมเหษีดูจเดียว พระครูบโรหิตเอาบหลัดทั้ง ๔ ลดสหัศธาราทอง เอาเงินทั้งสามพระองคหางานสนามหมี่ได้

154

เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำออกสนามใหญ่ ตั้งพลพยู่หดาบดั้งเขนเสโลห์ หอกทวนปืนไฟน่าไม้ธนูสรรพยุด เสือหมวกอยายอบสนามตามกร ทุกตระทรวงการทหารพ่อเรือนพลไพร่

ตั้งบรามช้างรอบสนาม ขุนหารทั้ง ๑๐ ขี่ช้างยืนที่ข้างกำแพงสนามข้างหน้าข้างใน ขุนดาบขุนเรือตามซ้ายตามขวา ขี่ช้างชน ขุนช้างหมื่นช้างนอกใน ราชกุลหมู่ใหญ่ หัวเมืองรั้งทั้ง ๔ ขี่ม้าคลขุนมาราชกุล

หัวหมื่นองครักษนารายหัวหมื่นเรือ ขัดแห่ตามรัว หมื่นไชยยืนหน้ากลอง หมื่นจ่าสัพการสกลการยืนหน้าช้างดำรวจใน ซ้าย ขวา ซัดช้างเอาขี่ช้างเสียรดน้ำทอดอ้อย ดำรวจใหญ่ชนกลอนขี่ช้างไล่ม้า ขุนช้างขี่ม่าพ่อช้างเสนานชาวม้าการทั้งนี้อายัด

พันพานุราชหน้าบันไดฉานข้างซ้ายจ่า

155

ข้างขวาเมืองถ้าพลานนั่งหลังสิงฆ พระอาลักษณรับพระราชโองการสนองพระโอษฐรับอาลักษณ ขุนราชรับสนองพระโอษฐศัก เบิกช้างสั่งแก่พันภาร ถ้าเบิก

ม้าสั่งแก่พันเภา ปล้ำมวยคลีชงโคนสั่งแก่พันพุทหัวพัน สั่งถึงบันไดนายรองมหาดไทไปรับไปหา ถ้าเร่งขุนราชสั่งหมื่นนรินทกลาโหมได้เร่ง

156

ตำรวจในมหาดไทกระลาโหม พระสุรัศวดีตำรวจใหญ่วัง ๖ คนนเดีรหน้าราชกุล ผู้ขี่ช้างชนขี่ม้าคลีเข้ามาถวายบังคมที่ระแทะหมื่นจ่าวัง คลีชงโคนนครบาลนานากเทพนาราย

ที่ปล้ำมวยงำเมือง ช้างบันดายินที่ ครั้นรุ่งแล้วนาลิกาหนึ่ง มหาดไทรายตั้งกระบวนในกลางสนามตามซ้ายตามขวา พลสรรพยุทธแห่ช้างเขายืนตามกระบวนในท้องสนาม

157

ในพระบันชรสิงฆนั้นตั้งเสาฉัตร ๙ ชั้น ๗ ชั้นหกชั้น ๕ ชั้น ๓ ชั้น ๒ ชั้นแลชั้นหนึ่ง บัวหงายคันเงินคันทอง คันนากธินั่งสมเดจหน่อพระพุทธเจ้าเฉียงฝ่ายซ้าย ธินั่งสมเดจพระอุปราชหน้าทิมดาบสูงสองศอก หลังคาลายชภบมีม่าน ๔ ลาดพนักพระราช

กุมารกินเมือง สูงศอกคืบหลังคาพพลาบดลาด พระราชกุมารเยาวราชเตียงสูงคืบหนึ่ง พระราชนัดดาทั้งปวงหน้าหลัง พระอาลักษณยืนเตียงสูง ๑๐ ศอกวงผ้ารัตบดสนองพระโอษฐนั่งถัดอาลักษณ ขุนราชนั่งฉานหว่างเปล่า หัวพันทั้ง ๔ นั่งหว่างหัวทิมดาบต่อกัน นายรองนั่งด้วยอินทเภรีหรทึกยืนฉานระบำซ้ายขวาหม่งครุ่ม ๓ ยกเมื่อแรกเสด็จหม่งครุ่ม ชแม่เมื่อเลี้ยงหม่งครุ่ม มหาดเลกเมื่อเอยนสรรพคิลา

158

เมื่อแรกเสด็จออกพ่อช้าง รันแทะวัวชน กระบือชนชุมพาชนช้างชนคนชนปรบไก่ คลีชงโคนปล้ำมวยตีดั้งพุ่นแย้งเชงแวงเล่นกลคลีม้า รุ่งแล้วนาลิกาหนึ่งช้างเข้ายืนกระบวนในสนาม สองนาลิกาเอาช้างเข้าที่บรามลูกขุนชุมตีหรทึกลาหนึ่ง เอาช้างออกยืนที่เบิกลูกขุนทั้งพระสำอาง ๓ นาลิกาตีหรทึก ๒ ลา เสด็จหอพระเบิก พระราชกุมารพระราชนัดดาเรียกพระราเชนทร ๔ นาลิกาตีหรทึก ๓ ลา เสด็จถึงพระธินั่ง พระ-อาลักษณขึ้นสนองพระโอษฐ ขุนราชหัวพันเข้านั่งที่

ชนกลอนสนามห้ามผู้คน เชิญเสดจพระพุทธเจ้าเสดจ์ พระธินั่ง ตีห้าลา เสดจออกเบิกราชกุลถวายบังคม ตี ๗ ลาเรียกม้าพ่อช้าง ระเบงซ้ายขวา รำดาบซ้ายขวา ระบำออกหม่งครุ่ม พันพานนำหม่งครุ่มหน้ากลองตีไม้ พุ่งหอก เล่นแพนยิงธนูปลายไม้ลอดบ่วงใต่เชือกหนัง ตีหรทึกเก้าลายกช้างเลียงหม่งครุ่ม ชแม่แล้วคลีชงโคน ถ้ามแขกเมืองเผ้าแลเสดจทรงคลีม้าไซ้ สมเดจหน่อพระพุทธเจ้า สมเดจพระพรรณเมศวรเจ้าพระราชกุมาร นา ๑๐๐๐๐ เอกโทนา ๕๐๐๐ หัวเมืองราชกุล ขุนม้าทัง ๔ ขุนราชชักโคน ถ้าทรงคลีเจ้าพญาชักโคน จบการสนานใหญ่

159

เดือนไพศาขจรดพระอังคัล เจ้าพญาจันทกุมารถวายบังคมณหอพระ ทรงพระกรุณาย่นพระขรรค แลพระพลเทพถวายบังคมสั่งอาชูาสิทธิ ธรงพระกรุณาลดพระบรมเดชมิได้ไขหน้าล่องมิได้ตรัสคดีถ้อยความมิได้เบิกลูกขุนมิได้เสดจออก ส่วนเจ้าพญาจันทกุมารมีเกยช้างหน้าพุทธาวาศขัดแห่ขนช้าง แต่นั้นให้สมโพท ๓ วัน ลูกขุนหัวหมื่นพันนา ๑๐๐ นา ๑๐๐๐๐๐ นา

กรมการในกรมนาเฝ้า แลขุนหมื่นชาวสานทั้งปวงเฝ้าตามกระบวน

160

เดือน ๗ ลูกขุนทูลน้ำล้างพระบาท ในรัตนสิงหาศเบญจา ๙ ชั้น ฉัตรทอง ฉัตรนาค ฉัตรเงิน ฉัตรเบญจรง เสดจบนเบญจา ๙ ชั้นแลชั้น ๗ ฝ่ายซ้ายขุนราชแพทย ฝ่ายขวาสมุหประธานนา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองทั้ง ๔ ขึ้นก่อน จึ่งนา ๑๐๐๐๐ จัดุสดมลงมาถึงนา ๑๖๐๐ แลนา ๕๐๐๐ หลังเองกว่านั้น สมุหประธานรับหลังนา ๑๐๐๐๐ กลออมทองนา ๕๐๐๐ นา ๓๐๐๐ กลออมนาคนา ๑๖๐๐ กลออมเงิน นอกราชวัตนอกฉัตร ขัดแห่หัวหมื่นองครักษนาราย ผูกพระปราบพระชยานุภาพยืนที่อ้างทองรองพระบาท ครั้นเสรจทูลน้ำล้างพระบาทเสดจออกเลียง เอากลออมน้ำตั้งศศะผ้าพอกโอบกัลออมน้ำ ตรัสยืนหมาก ๓ คำ เอาศีศะรับ

เดือน ๘ ขาด

161

เดือน ๙ การพระราชพิทธิดุลาภาร ตั้งในมังคลาภิเศก ตั้งตราชูกลางพระโรง เบื้องซ้ายใส่สรรพทรัพย

เบื้องขวาพระองคแลสมเดจพระอรรคมเหษี เสดจ์ถบข้างล่าง ชาววังนั่งนอกม่าน ในม่านพระครูทัง ๔ แลสมุหประธานพระศรีอัคราชถือพระขรรค พลเทพถือพิน วังถือดอกหมาก พระยมราชถือแพนไชย ขุนศรีสังกรเป่าสังข พระอินทโรตีอินทเภรี พระนนทเกษตีฆ้องไชย ขุนดนตรีตีหรทึก เสดจ์ด้วยพระราเชนทรแห่หน้าพระราเชนทร สนองพระโอษฐทัง ๔ เมียนา ๑๐๐๐๐ หัวเมืองทัง ๔ สมเดจ์พระอรรคมเหษีธรงเทวิยาน ผู้แห่หน้านั้นเมียพระโหราราชครูทัง ๔ แลเมียจัตุสดมภเวียน ๙ รอบ จึ่งประทับพระราเชนทร ถีบแล้วจึ่งสมเดจ์พระอรรคมเหษีเจ้าถีบ แล้วเสดจ์ออกเลี้ยง ซ้ายเงินขวาทองผ้าแพรพรรณ

162

เดือน ๑๐ การพิทธิพัทรบท ทอดเชือกตามเชือกถวายบังคม เลี้ยงลูกขุนถือน้ำพระพิพัท

163

เดือน ๑๑ การอาสยุชพิทธี มีหม่งครุ่มซ้ายขวาระบำหรทึกอินทเภรีดนตรี เช้าธรงพระมหามงกุฎราชาประโภก กลางวันธรงพระสพรรณมาลา เอย็นธรง

พระมาลาสุกหร่ำสภักชมภู สมเดจ์พระอรรคมเหษี พระภรรยาธรงพระสุวรรณมาลา นุ่งแพรลายทองธรงเสอ้ พระอรรคชายาธรงพระมาลาราบนุ่งแพรดารากรธรงเสอ้ ลูกเธอหลานเธอธรงศิรเพศมวยธรงเสอ้ พระสนมใส่สนองเกล้าสภักสองบ่า สมรรถไชยเรือต้นสรมุกขเรือสมเดจ์พระอรรคมเหษี สมรรถไชยไกรสรมุกขนั้นเปนเรือเสี่ยงทาย ถ้าสมรรถไชยแพ้ไซ้เข้าเหลือเกลืออิ่มศุกขเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถไชยชำนะไซ้จะมิยุข

164

เดือน ๑๒ การพิทธิศรองเปรียง ลดชุดลอยโคมลงน้ำ ตั้งระทาดอกไม้ในพระเมรุ์ ๔ ระทา หนัง ๒ โรงเสดจ์ลงเรือเบญจา ๕ ชั้น พระธินั่งชั้น ๔ นั้นสมเดจ์พระอรรคมเหษีแม่หยัวเจ้าเมืองชั้น ๓ ลูกเธอชั้น ๒ หลานเธอชั้นหนึ่ง พระสนมห่มชมภูใส่สุกหร่ำประธิบทั้ง ๕ ชั้น เรือปลาลูกขุนเผ้าหน้าเรือเบญจา เรือตะเข้แนมทั้งสองข้าง ซ้ายดนตรีขวามโหรี ตั้งเรือเอนเปนชั้นตั้งแพนโคมทุกลำ ถ้าเสดจ์ลงเป่าแตรโห่ ๓ ลา เล่นหนังระบำ เลี้ยงลูกขุนแลผ้ายใน ครั้นเลี้ยงแล้วตัด

ถมอแก้เอน โห่ ๓ ลา เรือเอนตั้งแพนแห่ ตัดถมอ ลอยเรือพระธินั่งล่องลงไปส่งน้ำ ครั้นถึงพุทไทสวรรค จุดดอกไม้เล่นหนัง เสด็จลงเรือสมรรถไชย กับ สมเด็จพระภรรยาเจ้าทั้ง ๔ ลูกเธอหลานเธอพระสนม ลงเรือประเทียบขึ้นมาข้างเกาะแก้ว

165

พระราชพิทธิไล่เรือ ธรงพระมาลาสุกหร่ำสมเด็จ พระอรรคมเหษีธรงสุกหร่ำนั่งบนธินั่ง ลูกเธอหลานเธอ ใส่เศิยรเพศมวย พระสนมใส่สนองเกล้า นั่งหน้าสอง นั่งหลังสอง ม่านพันเสาพนักเพียงอก สภักสใบสอง บ่าเชิงทอง พญามหาเสนาตีฆ้อง ครั้นถึงท้ายบ้านรุน เสด็จออกยืนธรงพัชนี ครั้นถึงประตูไชยธรงส้าว

166

งานเลียงดอกไม้วงมงคล สมเด็จพระอรรคมเหษี เจ้าแต่งกระแจะแป้งดอกไม้ พระภรรยาเจ้าแต่งหมาก พระราชกุมารพระราชนัดดา แม่หยัวเจ้าเมือง แต่งหมาก ลูกขุนสนองพระโอษฐแต่งสำรับ พระราชกุมาร พิเศศ แต่งสำรับ นา ๑๐๐๐๐ นา ๕๐๐๐ ท้าวอินทกัลยาแต่ง สำรับลูกขุน ท้าวยศมลเฑียรแต่งเข้าแผง พลเสนา

แต่งเล่าสุรินสุราแต่ง ครั้นรุ่งแล้ว ๒ นาลิกา แลเสดจ์สรงธรงพระสุคนธ ๓ นาลิกา ธรงพระภูษาเสดจหอพระ พระราชกุมารพระราชนัดดาฝ่ายนอกฝ่ายใน ถวายบังคมในหอพระ พระราชกุมารพระราชบุตริ สมเดจ์พระภรรยาทั้ง ๔ ทูลพระบาท ๔ นาลิกา เสดจ์มังคลาภิเศก นักเทศตีกรับ ครั้นหายเสียงประโคมหอพระ ท้าวพญาเสนามนตริมุกขลูกขุนเตรียมตัว ตั้งหน้าระมัดคอยฟังกรับ เสดจ์มาพระธี่นั่งแล้วเน่งอยู่บาทหนึ่ง จึ่งตีกรับกระทั่งแตรสังข์ชักม่านไขล่อง พระญาณประกาษถวายสโลก พระอิศวรรักษาถวายพร พระราชบโรหิตพระครูพิรามถวายน้ำสังข์ พระมเหธรพระพิเชดถวายน้ำกลด มหาสิทธิทูลถวายท้าวพญามนตริมุกขลูกขุนถวายบังคม วังทูลถวายดอกไม้วงมงคลแบ่งกระแจะหมากกระลาโหมทูลถวายพยูห เดโชถวายทหาร จักกริถวายพ่อเรือน วังทูลถวายเครื่องเลียง ชาวดนตริคอยฟังสุรเสียง ครั้นตรัสให้จัดสำรับ ขลุ่ยนำเพลง นายโรงยกสำรับหลวงตั้ง เดิมสำรับเอก หมื่นจงกราบลุกขึ้นยืน ครั้นแล้วตั้งหมาก สนองพระโอษฐยื่นดอกไม้แก่พระราชกุมาร แลตั้งหมากมหาบำเรอห แจกดอกไม้

มงคลแลหมากแก่ท้าวพญาหัวเมืองมนตรีมุกขลูกขุนส่วนพระราชกุมารชูให้อยิบเอา ถ้าชูผู้ใดอยิบเอาโทษตัดมือ แจกหมากแล้ว หมื่นธารกำนัลทูลถวายดอกไม้เงินทอง ขานขันหมากหมื่นทินรับ

167

สนานตรียำพวาย พระศรีอรรคราชทูลผ้า พระพลเทพทูลน้ำ พระราชบโรหิตพระครูอภิรามถวายน้ำสังข์ พระมเหธรพระพิเชดถวายน้ำกลด พระญาณประกาศถวายโสลก พระอิศวรรักษาถวายพร ขุนวิสุทธโภชถวายเข้าตอกดอกไม้เข้าเม่าเข้าพอง วังรับเข้าเม่าต้น

168

การพระราชพิทธิเฉวียน พระโคศุภราชยืนแปรไปอุดรถานยืนสูง ๒ ศอกตั้งกุนธซึ่งหน้าเขาทั้งสองบุทองประดับเนาวรัตน ๔ กีบทองประดับเนาวรัตน ตาบหูลวดทองอ้อมสพายเชือกไหมประดับถมอ ใต้ท้องกองสุวรรณรัตนเงินทองผ้าแพรพรรณ พานทองรองหญ้าคนโททองใส่น้ำ พระราชกุมารบ้อนหญ้า ใบศรีตั้งหน้าแลขันเชิง พระราชครูทั้ง ๔ อยู่ ๔ มุมพระญาณประกาย

แลอิศวรรักษาบูชากุนธ ทำพิทธิแต่ค่ำเท่าถึงรุ่ง ๆ แล้ว ๓ นาลิกา เสดจด้วยพระราเชนทร คลังถือพระขรรค ไชย วังแบกเครื่องสนาน เมืองแบกเต้าน้ำ เมียนา ๑๐๐๐๐ แลเมียนา ๕๐๐๐ แห่สมเดจพระอรรคมเหษี เจ้าประทักษิณ ๙ รอบ พระองคถือบัวทอง สมเดจพระอรรคมเหษีเจ้าถือบัวเงิน พระพลเทพแบกพานเข้าตอกสมโพธพฤฒสพราชแล้วเสดจขึ้นที่สนาน แล้วเสดจมาที่สมโพธิเลี้ยง ลูกขุนถวายบังคม ตามกระบวนขัดแห่ ช้างยืนที่ตั้งฉัตรราชวัตดูจพิทธิดุลาการนั้น

เผาเข้าไม่มี

169

การพระราชพิทธิเบาะพก ตั้งโรงพิทธิกลางตั้งกุนธราชครูทั้ง ๔ แลบหลัดทั้ง ๔ โหราแพทยาสมุหประธาร นั่งในชมรม นอกนั้นมีราชวัต ตั้งเทพดานพเคราะห์อัษฐอุบาท อุทกราชอยู่พายัพย ตั้งฉัตรเงินฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเบญจรง ราชวัตนอกนั้นชั้นหนึ่งมีรวไก่ตั้งจรเหวดเงินทองนาคเบญจรงนอกนั้นชั้นหนึ่งมีรวทับนอกรวทับช้างยืนที่ ทับขุนดาบขุนเรือขุนตำรวจอยู่ตามขบวน ที่พระตำหนักมีพระโรงแลหอพระ ตำหนัก

แม่หยัวพระพี่ อนิ่งดำหนักสมเดจพระอรรคมเหษีพระภรรยา อนิ่งดำหนักแม่หยัวเจ้าเมืองทั้ง ๒ อนิ่งเรือนหลังลูกเธอ หลังหลานเธอพระสนมอยู่

170

เดือนแรม ๑๑ ค่ำ ลูกขุนแต่นา ๑๐๐๐๐ ลงมาถึงนา ๑๐๐๐ ถวายบังคมสมโพธแม่หยัวพระพี่ ๓ วันแรม ๑๔ ค่ำเอาราชยานแลพรหม ๑๖ มารับแม่หยัวพระพี่เจ้าไปในปราสาทรุ่งแล้ว ๒ นาลิกาเรียกพระราเชนทรยานเทวียานทิพยานพระยานุมาศ พระราเชนทรเสวตรฉัตร ๘ ชั้นแล ๗ ชั้น ๕ ชั้น ๔ชั้น๓ชั้น๒ชั้น กลิ้งแลพรหม ๓๒ สมเดจพระอรรคมเหษี ๕ ชั้น ๔ ชั้น ๓ ชั้นกลิ้งแลพรหม ๑๖ เมียนา ๑๐๐๐๐ เอกแลนา ๕๐๐๐ เอกสนองพระโอษฐเดิรหน้าพระภรรยาเจ้า ๓ ชั้น ๒ ชั้นกลิ้งแลพรหม ๘ เมียนา ๕๐๐๐ แลออกเจ้าเดิรหน้าแม่หยัวเจ้าเมืองซ้ายขวา ๒ ชั้น แลบัวหงายกลิ้งแลพรหม ๘ เมียนา ๓๐๐๐ แลชแม่แก่เดิรหน้าแม่หยัวเจ้าพระพี่ เมียพระบโรหิตถือเทียนทอง เมียพระพิรามถือสังข เมียพระมเหธรถือปลาทอง เมียพระพิเชดถือเต่าทอง เมียพระเทพราชถือตระพัง เมียพระจักรปาณีถือพาน

เข้าตอก เมียพระอาทยาถือมีดไพล เมียพระโหร ปรายเข้าสาน ครั้นถึงมณฑปแม่หยัวพระพี่ แล้วจึ่งหยุด พระราเชนทรหน้าพระราเชนทร พระศรีอรรคราชถือ พระขรรค จึ่งสนองพระโอษฐจึ่งลูกเธอหลานเธอ จึ่งพระ มาตุราช พระมาตุฉาพระอธิการยมหาธิบดีหลังพระรา- เชนทร สมเดจพระอรรคมเหษีเจ้าแล้วจึ่งพระภรรยาเจ้า จึ่งแม่หยัวเจ้าเมืองซ้ายขวาจึ่ง ๑๒ กำนัล นายแวงสนม รับแต่ตีนปราสาทออกมา นายแวงหน้ารับแต่ประตู มกอกน้ำออกมา แตรสังขสเดาะผู้หญิง ครั้นเสดจ์ถึง เข้าพระผทมด้วยแม่หยัวพระพี่ ผทมตื่นสรงเสวยธรง พระสุคนธสำอางราโชประโภก เสดจ์หอพระแล้วลง พระราเชนทรเสดจ์ไปเวียร ๘ รอบ ครั้นไปถึงอุทกราช สศซัดแหวนซัดทองซัดเงิน เทพดาแลองคมีคุณทแลอัน มีพราหมณอยู่บูชา แลคนปรายเงินให้ทุกคน ครั้นเวียร จรดสมิทธแล้วทั้งห้าพระองค เสดจ์ด้วยรองพระบาท เข้าในโรงกุนธนั่งเตียงทองทั้ง ๕ พระองคแล้ว วังแบก พานสนานยืน พลเทพนำบโรหิตพิรามให้น้ำสังข มเหธร พิเชดให้น้ำกลด ฝ่ายพระภรรยาเจ้าแม่หยัวเจ้าเมือง ขุน อินทรขุนจันทรตามซ้ายตามขวาแบกพานสนาน พระเทพ

ราช พระจักรปานิให้น้ำสังข พระธรรมสาตรพระอาทยาให้น้ำกลด ครั้นเสรจการเสดจขึ้นพระธินั่ง เลี้ยงลูกขุนมีหม่งครุ่ม ซ้าย ขวา คุลาตีไม้ใต่เชือกหนังเล่น แพน พุ่งหอกยิงธนู

พระราชกุมารสมเดจพระอรรคมเหษีเจ้าขวา พระราชบุตรีซ้าย ลูกเธอหลานเธอแม่เจ้าพระสนม ออกเจ้ากำนัลซ้ายนักเทศขวาขันทีซ้าย

171

การพระราชพิทธีอินทราภิเศกตั้งพระสุเมรุสูงเส้น ๕ วา ในกลางสนามนั้น พระอินโทรนั่งบนพระสุเมรุ อิสินธรยุคุนธรสูงเส้นหนึ่ง กรวิกสูง ๑๕ วา เขาไกรลาศสูง ๑๐ วา ฉัตรทองชั้นใน ฉัตรนาคชั้นกลางฉัตรเงินชั้นนอก แลนอกนั้นราชวัติฉัตรเบญจรง ใต้ฉัตรรูปเทพดายืน นอกฉัตรราชวัตรรั้วไก่ ฉัตรกระดาดรูปยักษคนธรรภ รากษษยืนตีนพระสุเมรุ รูปคชสีหราชสหสิงโตกิเลนเยียงผา ช้างโคกระบือแลเสือหมีมีรูปเทพดานั่งทุกเขาไกรลาศ รูปพระอิศวรเปนเจ้าแลนางอุมาภควดี ยอดพระสุเมรุรูปพระอินทรรูปอสูรอยู่กลาง

พระสุเมรุ์ รูปพระนารายน์บันทมสินในตีนพระสุเมรุ์ นาค ๗ ศีศะเกี้ยวพระสุเมรุ์นอกสนาม อสุรยืนนอกกำแพง โรงรำระทาดอกไม้มหาดไทบำเรอห์ สนองพระโอษฐดำรวจเลกเปนรูปอสูร ๑๐๐ มหาดเลกเปนเทพดา ๑๐๐ เปนพาลีสุครีพมหาชมภูแลบริวารพานร ๑๐๓ ชักนาคดึกดำบรร อสุรชักหัวเทพดาชักหาง พานรอยู่ปลายหางพระสุเมรุ์ เหลี่ยมหนึ่งทอง เหลี่ยมหนึ่งนาค เหลี่ยมหนึ่งแก้ว เหลี่ยมหนึ่งเงิน เขายุคุนธรทองอิสินธรนาค กรวิกเงิน ไกรลาศเงิน รอบสนามข้างนอกตั้งช้างม้า จัตุรงคพลนา ๑๐๐๐๐ ใส่ศิรเพศห่มเสื้อนุ่งแพรเคารพ นา ๕๐๐๐ ใส่หมวกทองห่มเสื้อนุ่งแพรจำรวจ นา ๓๐๐๐ หมวกแพรเทศห่มเสื้อนุ่งแพร นา ๒๔๐๐ ลงมาถึงนา ๑๒๐๐ ถือดอกไม้เงินดอกไม้ทองตามตำแหน่ง เข้าตอกดอกไม้ถวายบังคมพราหมณาจารย โยคีโภคีอาดาลตบศีวนั่งในราชวัต วันแรกการ อธิภาศในวัน ๒ ราบอันก่อวัน ๓ สรางอันก่อวัน ๔ จบสมิทวัน ๕ ชักดึกดำบรรพวัน ๖ ตั้งน้ำสุรามฤตย ๓ ตุ่ม ตั้งช้าง ๓ ศีศม้าเผือกอุศุภราชครุทธราชนางดาราหน้าฉาน ตั้งเครื่องสรรพยุทธเครื่อง

ช้างแลเชือกบาศหอกไชยตั้งโตมรของง้าว ชุบน้ำสุรามฤตยเทพดาผู้ดึกดำบรร ร้อยรูปพระอิศวรพระนารายน์ พระอินทพระพิศวกรรมถือเครื่องสำรับตามทำเนียมเข้ามาถวายพระพรวันคำรพ ๗ พราหมณาจารยถวายพระพรวันคำรพ ๘ ท้าวพญาถวายพรวันคำรพ ๙ ถวายช้างม้าจตุรงควันคำรพ ๑๐ ถวาย ๑๒ พระคลังวัน ๑๑ ถวายส่วยสัตพัทยากรวัน ๑๒ ถวายเมือง ๑๓ ถือน้ำสุรามฤตยวัน ๑๔ ยกบำนานเทพดาวัน ๑๕ ยกรางวันท้าวพญาวัน ๑๖ ยกรางวันลูกขุนหมื่นวัน ๑๗ พระราชทานแก่พราหมณาจารยวัน ๑๘ ซัดกรรมพฤกษวัน ๑๙ วัน ๒๐ วัน ๒๑ สามวันปรายเงินทอง สามวันเล่นการมโหรสพเดือนหนึ่ง ตั้งรูปกุมภรรณทตรงฉานสูงเส้นหนึ่งมหาดเลกเปนพานร ลอดออกแต่ใน { หู ตา จหมูก ปาก } ครั้นเสรจการ เสดจด้วยพระราชรถให้ทานรอบเมือง จบการอินทราภิเศก

การพระราชพิทธเผดจศก ตั้งในบรัดซ้ายพระธินั่ง

กลางพระโรงวัง แลตำรวจในหฤทัยราชภักดิ สนม ซ้ายขวาเผ้าแลนาลิวันบันดาเผดจศก ครั้นรุ่งแล้ว ๒ นาลิกาเสดจลดแจตร

พิทธิลดแจตรมีดำหนักอาบพระสงฆในน้ำนั้น ตั้งม่านฝ่ายในฝ่ายนอกพระธินั่ง กลางปักไม้พุ่มต้นหุ้มผ้าแดงฝ่ายในไม้พุ่ม สมเดจพระภรรยาเจ้าทั้งสอง แล ลูกเธอ หลานเธอ } แม่เจ้าแลพระสนมออกเจ้าทั้งปวงฝ่ายนอกไม้พุ่มพระราชกุมารพระราชนัดดานา ๑๐๐๐๐ เอก นา ๑๐๐๐๐ โท นา ๕๐๐๐ ถึงนา ๑๐๐๐ ครั้นจันหันแล้วเข้าบันทมตื่น เสดจลงสรงธรงลายทั้งสำรับ เสดจขึ้นหอพระกลางวันเสดจลงสรงธรงไพร่าทั้งสำรับเลี้ยงลูกขุนแลฝ่ายในฝ่ายนอก มีหม่งครุ่มซ้ายขวาคุลาตีไม้ เล่นแพนไต่เชือกหนังลอดบ่วงพุ่งหอกยิงธนูแพ้เลี้ยง พระราชกุมารบนปราสาท ๓ ชั้น พระราชนัดดาคูหาตอนเดียวนา ๑๐๐๐๐ เอก มนดบ ๕ ชั้น นา ๑๐๐๐๐ โท มนดบ ๓ ชั้น นา ๕๐๐๐ ราชคฤห ๓ ตอน นา ๓๐๐๐ นา ๒๖๐๐ คฤห ๒ ตอน นา ๑๔๐๐ นา ๑๒๐๐ คฤหตอนเดียวมีบังหา นา ๑๑๐๐

คฤหตอนเดียว ๘๐๐ นา ๖๐๐ เพดาลปรามมีรีม นา ๕๐๐ นา ๔๐๐ เพลาท้าวพญาหัวเมืองจตุสดมภมนตรมุกขลูกขุนนุ่งห่ม ๓ สำรับ พายเอิยนเสดจสรง ครั้นเสดจธรงสำอางเสรจ เสดจลงเรือเข้ามา ท้าวพญาลูกขุนนุ่งผ้าลงน้ำมาทเดียวเมื่อเสดจสรงเหนือน้ำวงงซาย เสรจการพิทธลดแจต

173

เมื่อสมเดจพระอรรคมเหษีทรงครรภ ทำพิทธในต้นหมั้นพระเสือเมืองเจดวัน จึ่งงานของสำโรงเมียนา ๑๐๐๐๐ เดีรหน้าราชยานทั้ง ๗ วัน สมโพท ลูกขุนถวายบังคมจำเรีญศรี ตามบันดาศักดิ์ ปลูกเรือนไฟประทาน ๕ ห้อง พระโรง ๗ ห้อง เปนพนักงานกระลาโหม เมื่อสมภพวังต้ฆ้อง คลังถวายผ้ากาษา ๑๖ ตราเมืองถวายเมียโจร ๕๐ พลเทพถวายน้ำ ๑๖ คนโท ขุนศรสังกรเป่าสังข สังขพลเป่าแตร ๒๐ ฆ้องไชย ขุนอินทขุนจันทต้มน้ำร้อน มหาเทพมหามนตรตั้งรักษากำ หฤไทยราชภักดิเบิกหมอผีหลวง หลวงโขมดเอากะบานผีเสีย พระสิทธิสารเสียเข้าเช้า กุมารรักษาเสียเข้ากลางวัน กุมารเพชเสียเข้าค่ำ พระโหรพระเทพราช

ตั้งบาตรฉายา ครั้นสมภพสนานแล้ว ลูกเธอรับยื่นแก่สนองพระโอษฐ ๆ ยื่นแก่แม่นม นาฬิกา ๑ เบิกหมอปี่ตติเสดาะเคราะห์สนัดดึง ๒ นาฬิกา เบิกลูกขุนถวายบังคม เอาพระองค์ใส่พานเนาวรัตน ลูกเธอหลานเธอชูขึ้น ไขหน้าล่องถวายบังคม รุ่งเช้าสมโพทจำเริญศรี ๓ วัน พานทองหนัก ๑+ จานทองหนัก ๕─┼─ สาบทองหนัก ๕─┼─ ครกทองหนัก ๑๐─┼─ สากทองหนัก ๑๕─┼─ ช้อนทองตักบังคนหนัก ๓─┼─ แม่นมเอก ๓ แม่นมโท ๗ แม่นมตรี ๙ บ่าเลี้ยง ๔ ยายเลี้ยง ๒ พี่เลี้ยงอุ้มยื่น ๔ พี่เลี้ยงอุ้มเสดจ ๔ พี่เลี้ยงกลางเรือน ๘ หมอ ๖ หมอเสดาะเคราะห์ ๒๐ คน สดึง ๒๐ ปี่ดแส้ ๒๐ ช้า ๓๐ สาครทองหนัก ๕+ ถึง ๗ วัน ทำงานยอดศรีได้แหวนเนาวรัตน ๙ ดวง ทำงานป้อนเข้าได้เงิน ๑๐+ ทอง ๒+ ทำงานป้อนกล้วยได้เท่ากัน จำเริญพระศรีทุกที เมื่อเถลิงอู่ได้ทองหนัก ๕+ ทำงานอาสจไทย ทำงานถารถ ทำงานจองบาท ทำงานยอดฟองมัณ ได้ไข่ทองหนัก ๕─┼─ คนน้ำร้อน ๕๐ เงิน ๑+ ทำงานจรดคงคาได้เงิน ๑๐+ ทอง ๓+ คน ๑๐๐ ช้าง ๓

ม้า ๓ ทำงานโกษรกำเท่าลงท่า ทำงานขุนม้า ทำงานขุนช้าง ธรงผนวด จวรอุหลบ สมเดจ์พระอรัคมเหษีสมโพทกึ่ง สมเดจ์พระภรรยาสมโพทกึ่ง แม่หยัวเมืองกึ่ง ลูกเธอกึ่ง หลานเธอกึ่ง พระสนมกึ่ง โดยอันดบลงมา

174

กุมารศักดิ์

ผู้พระสนมออกเจ้านางกำนัล นางบำเรอหยกเครื่องจำในเรือนโขลน ถ้าต้องพระราชอาชญา หนัก / เบา ส่งแก่หลวงพี่น สนมหมื่นฟาดหมื่นโจม ผู้สนมโทษถึงตายแลให้มล้างไซ้ ให้ใส่สนับเพลาก่อนจึ่งมล้าง ผู้มล้างแลหาสนับเพลามิได้ โทษมีแก่หลวงพี่นเท่าผิดพระสนม ถ้ามล้างพระสนมใส่ถุงเสียอย่าให้เหนศภถ้าเหนศภเปนโทษผิดอายการ

175

ผู้พระราชกุมารต้องพระราชอาชญา แลใส่สังขลิกบัญชร คือใส่ตรวนไซ้ ถ้าลูกหลวงเอกเครื่องทองลูกหลวงโทเครื่องเงิน ลูกเธอนอกวังส่งแก่พี่ทักทิวารักษาราาตร ถ้าลูกเธออยู่ในวัง ส่งแก่หลวงพี่นสนม

ตามซ้ายตามขวา เรือนจำในสนมในมกอกน้ำ แลเรือนจำนอกในพระพิคเนศโทษเบา ถ้าโทษหนักที่หนึ่งนิฤเทศไปต่างเมือง แลคือเมืองเพชบูรรณจันตบูรรณนครศรธรรมราช ส่งนายแวงหน้า ๒ แวงหลัง ๒ ดำรวจในถือกฎสั่งเรือในพิเนศ แลเรือขุนดาบแห่หน้าเรือชาววังตามหลัง หัวหมื่นองครักษนารายหลังตามไปส่งถึงที่ จึ่งนายแวงดำรวจในลงเรือหน้า แลเอากฎไปแก่เจ้าเมืองแลกรมการ ให้แต่งที่แต่งเรือนตามโทษ หนัก } เบา } ไว้ ณ กลางเมืองเรือน ๓ ห้อง ฝากระดานตรึงเหลก ขุดขุมใต้ท้องเรือนฦก ๕ ศอกมีกะดานปกบนลั่นกุนแจตามกฎ สั่งให้ไว้บนก็ดีลงขุมก็ดี ตามโทษหนักโทษเบา ถ้าโทษถึงตายให้ลงขุม เมื่อไปนั้นถ้ามีเรือ ผู้ใดเข้าไปผิดปหลาดอายการนายแวง ท้าวพญาหัวเมืองมนตรีมุขลูกขุนแต่นา ๑๐๐๐๐ ถึงนา ๖๐๐ ผู้ใดส่งลูกเธอก็ดี ให้ของส่งของฝากก็ดี อายการนายแวง ได้กุมเอาตัวเปนขบถตามโทษานุโทษ

อนึ่งถ้าอยู่ในเมืองที่จำแลมีผู้ไปคบไปหาให้ของฝากของถวายให้วคนโทษถึงตาย

176

ถ้าแลโทษหนักถึงสิ้นชีวิตรไซ้ ให้ส่งแก่ทลวงพื้นหลังแลนายแวงหลังเอาไปมล้างในโคกพญา นายแวงนั่งทับตักขุนดาบ ขุนใหญ่ไปนั่งดู หมื่นทลวงพื้นกราบ ๓ คาบ ตีด้วยท่อนจันทแล้วเอาลงขุม นายแวงทลวงพื้นผู้ใดเอาผ้าธรงแลแหวนทองโทษถึงตาย เมื่อตีนั้นเสื่อขลิบเบาะรอง

177

การอายัดในพระราชวังในท้องพระโรง คืองานสมพรรษฉินทอดเชือกดามเชือก ถวายบังคมเลี้ยงลูกขุน ถวายบังคมถือน้ำพระพัท สมเดจพระอรรคมเหษิพระอรรคชายา พระแม่หยัวเมือง สมเดจหน่อพระพุทธเจ้าพระราชกุมารพระราชนัดดา ถวายบังคมในหอพระ พระราชกุมารพระราชนัดดานั่งศาลา ราชบัณฑิตยพราหมณาจารยทั้งปวงนั่งศาลาด้วยตามทำเนียม

178

อนึ่งหลานหลวงอยู่นอกวัง ท้าวนั่งเมืองขี่เรือบดลาดกินพานหมากรองตะลุ่มกว่านั้นผิดอายการ

หลานหลวงกินเจียดมุกขพานมุกขก็ได้ กว่านั้นผิดอายการ

กชิงหุ้มผ้าแดงได้แต่หลานหลวงอยู่ในวัง อยู่นอกวังกชิงหุ้มผ้าขาวเลว

179

อนึ่ง พระราชกุมาร ได้เปนพระหน่อพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้า ถ้าจะพิดทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทูลว่าสมเดจพระหน่อเจ้า แลเมื่อสมเดจพระหน่อเจ้าเข้าเฝ้าในพระราชวังผู้จมาด้วยนั้นถือ พานหมาก เต้าน้ำ กะเพ คนหนึ่ง นอกกว่าถือของให้มาแต่ ๔ คน

180

อนึ่งเครื่องอุปโภคทั้งปวงพระเจ้าอยู่หัว ให้เรียกว่า มาลา ภูษา พระขรรค ธรง พานหมากเสวย พานน้ำเสวย แบ่งธรง เครื่องธรง ช้างธนั่ง ม้าธนั่ง เรือธนั่ง ราชยาน อภิรุม กันภิรุม บังสูรย์พัชนีเจียมธนั่ง ฝ่ายเครื่องบริโภคให้เรียกว่า เข้าเสวย น้ำเสวย ของเสวย เมี่ยงหมากเสวย

181

อนึ่งจะรับพระบันทูลให้ว่าพระพุทธเจ้าคะ ถ้าจะทูลให้ว่าพระพุทธเจ้าขอกราบทูล ถ้าจะเจรจาให้ว่าเจ้านั่งกระหม่อมตรัส สั่ง / ใช้ ถ้าตั้งหลวงขุนหมื่นให้ตั้งแต่หลวงขุนหมื่นลงไปถึงพันทนาย อย่าให้ต้องชื่อหลวงขุนหมื่นพันทนายในพระราชวังหลวง ผู้เปนที่หลวงจกินเจียดทรงมันได้แต่หลวงกลาโหมหลวงจ่าแสนนอกนั้นให้กินแต่เจียดมองหูเงิน

182

อนึ่งพระเจ้าลูกเธอทั้งปวง ถ้าผู้ใดจะพิดทูลแต่พระเจ้าอยู่หัว ให้ทูลว่าพระเจ้าลูกเธอองคนั้น ๆ ตามชื่อ แลเมื่อพระเจ้าลูกเธอจมาเฝ้าในพระราชวัง ผู้มาด้วยถือเจียดหมากคนหนึ่ง เจียดน้ำคนหนึ่ง ผู้มานอกนั้นได้แต่สามคน ครั้นถึงพระราชวังแล้วให้อู้มเจียด หมาก / น้ำ เสวยนั้นไว้วางให้เอาเตียงรองตะลุ่มรอง

183

อนึ่งเครื่องอุประโภคทั้งปวง ให้เรียกว่ามาลาธรงว่าผ้าธรงเจียดหมากเสวยเจียดน้ำเสวยแบ่งธรง ช้าง

ที่นั่งม้าที่นั่งเรือที่นั่ง กันชิงคานหามยานุมาศ กันภิรุม เครื่องบริโภคนั้นให้เรียกว่า เข้าเสวยน้ำเสวยของเสวยเมี่ยงหมากเสวย ภัดต่อด้ำประดับมุกข ใบทาชาตเขียนลายทอง จะขานให้ขานว่าพระพุทธิเจ้าคะ ถ้าจะทูลให้ว่าข้าพระพุทธิเจ้าขอทูล ถ้าจะเจรจาให้ว่าพระองคเจ้าตรัสสั่งตรัสใช้ ถ้าจะตั้งขุนตั้งหมื่น พันทนายในกรมพระเจ้าลูกเธอนั้น ให้ตั้งอย่าให้ต้องชื่อขุนหมื่นพันทนายในพระราชวังหลวง

184

อนึ่งข้างฝ่ายหลังนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้เรียกตามขนบพระเจ้าลูกเธอ

พระธรรมนูน

ในลักษณพระธรรมนูน เปนมูลคดีแห่งกระลาการ มีพระบาฬในพระธรรมสาตรดั่งนี้

โย กิญฺจาขี้ วิจารโณ ธมฺมานุรูปลญฺจนํ

อวหาราทฺยตฺถานํ โส ธมฺมานุญฺโญ ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย สภาโว อันว่าสภาวะอันใด วิจารโณ พิเคราะดู ธมฺมานุรูปลญฺจนํ ซึ่งกิริยาอันประทับฟ้องโดยสมควรแก่กระทรวงแล้วแลส่งไป อวหาราทฺยตฺถานํ แก่กระทรวงความทั้งหลายมี กระทรวงนครบาลเปนต้น กิญฺจาขี้ แม้นโดยแท้ โส สภาโว อันว่าสะภาวะประทับความควรแก่กระทรวงโดยธรรมนั้น วุจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าวไว้ ธมฺมานุญฺโญ อิติ ชื่อว่าพระธรรมนูน

1

ทั่นจะแก้เปนสาขะคดีมีโดยพระราชบัญญัติอันบุราณราชกระษัตรคำนึงตามคำภีร์พระธรรมสาตร แล้วตั้งเปนบทกำหนดกระทรวงสืบ ๆ กันมาดั่งนี้

ศุภมัศดุ ๑๕๔๔ ศกชวดนักสัตวเชทมาศศุขขึ้นดิถีอาทิตยวาร พระบาทสมเดจเอกาทธรฐอิศวรบรมนารรถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัววเสดจในพระธิ

นั่งมงกุฎพิมานสถานพิมุกขไพชณรัตนมหาประสาท จึ่งมีพระราชโองการมานพระบันทูล จำเพาะพระศรีภูรีปรีชาธิราชเสนาบดีศรีสาลักษณให้ตราพระราชบัญญัติแก่สารกำนันการทั้งปวง เหตุกระทรวงการว่าตั้งแต่นี้ไปเบื้องหน้า ซึ่งผู้ได้ว่าราชการทุกกรมอันหาโรงสานมิได้ใช่กระลาการที่จะพิจารณาความบังคับอรรถคดีอนาประชาราษฎรผู้เปนข้าแผ่นดินแลอย่าให้ผู้หา โรง สาร มิได้นั้นรับหนังสือเอามาไถ่ถามเอง ถ้าแลราษฎรจะร้องฟ้องไซ้ให้มุลนาย อนา พญาบาล นำเอามาว่าตาม กระทรวงรูปความซึ่งบันดามีโรงสาน จะได้พิจารณาเนื้อความทั้งปวงนั้น ให้พิจารณาตามกระทรวง

2

๑ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ทวยราษฎรจะร้องฟ้องหาอุธรแก่กระลาการแลโรงสานกรมใด ๆ ว่ามิเตมใจให้พิจารณาก็ดี ว่าพิภากษาความผิดสำนวรก็ดี แลหากระลาการผู้ถามความ แลผู้ถือสำนวรว่าเปนใจด้วยลูกความ แลถามความให้ผิดด้วยสำนวรมิได้เปนธรรมก็ดี มิรับเขียนเอาว่ารับก็ดี ให้การต้องข้อมิเขียน

เอาก็ดี แลเขียนแล้วลบกลับสำนวรเสียก็ดี แลดัดแปลงไปสังก็ดี แลอนสำนวรเสียมิชให้สิ้นสำนวรก็ดี มิได้เผชิญท้าวคำพญาณตามสำนวร แลอนคำค้านเสียมิได้ถามพญาณ แลอนคำท้วงติงทุเลาเสีย แลอนโจทจำเลยเสียมิได้เอามาว่า แลแนะนำเสียมสอนลูกความทำชู้ด้วยลูกความ แลเรียกค่ารีดชาให้ล้ำเหลือ แลอำยวนเนื้อความไว้ให้ช้าพ้นพระราชกำหนด แลผิดตระทรวงล่วงกรม แลพ้องคำกฎมิได้ใส่พระธรรมนูนก็ดี อนึ่งกล่าวหาว่าพญาณ เข้าด้วยข้างหนึ่งมิได้ว่าตามรู้ตามเหน แลรู้เหนแล้วอ้างมิรับ แลซึ่งมิได้รู้เหนเข้ารับเอาสมอ้างเปนพญาณอาษาติดใจมิพึงก็ดี ทั้งนี้เปนตระทรวงอุธรสานหลวงได้พิจารณา ถ้าหัววเมืองไซ้เปนตระทรวงสานหน้าโรงผู้รักษาเมืองได้พิจารณา

๓

๒ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหาอาชูาแก่กันว่ามิได้มีฉะโนฎบาดหมายทำข่มเหงเกาะกุมยอชักผลักไสเอา ท่านมา มัดผูก ทุบถองตีด่า จำจองโส้ ตรวนขื่อ คาใส่กลังไว้โดยพะละการเอง ลงเอาทรัพยสิ่งสินสิ่งหนึ่งสิ่ง

ใดมาไว้เปนอนาประโยชนแก่อาตมา แลทำข่มขืนลูกความก็ดี ทั้งนี้เปนตระทรวงอาชาสานราชได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองขุนปลัดรองปลัดได้พิจารณา ถ้าจำเลยมิได้เปนกระลาการเปนอาชานอกเปนตระทรวงขุนประชาเสพได้พิจารณา ถ้าจำเลยเปนสมในขุนอินอาชาได้พิจารณา

4

๓ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหากันว่ามิได้เปนญาติพี่น้องว่าเปนญาติพี่น้องประกันเข้าว่าเนือความต่างกันราษฎรก็ดี แต่งคารมเขียนหนังสือให้แก่ราษฎรร้องฟ้องหาความกันประการนี้เปนตระทรวงอาชาจักรได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองสารอาชาได้พิจารณา

5

๔ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าหากันว่าปล้นสดมฉกลักเอาทรัพยสิ่งของทองเงินฆ่าเจ้าเรือนตายกลางวันกลางคืนแลลักลูกเมียไพร่ฟ้าข้าคนท่านลักช้างม้าเรือเกวียนโคกระบือเข้าของผ้าผ่อนแพรพรรณเส้นผักวักถั่วเปดไก่สิ่งใดก็ดี ทำชู้ด้วยเมียท่านฆ่าพี่นกันแลจะกละกระสือกระหางแลทำยาแฝดยาเมารีดลูกเสียสรรพทำประการใดให้ตายไซ้เปนตระทรวงนครบาล ถ้า

เนื้อความไม่ถึงตาย จำเลยเปนสม ในขุนพรมสุภาได้พิจารณา ถ้าแลหัวเมืองขุนแขวงหมื่นแขวงได้พิจารณาแต่เบี้ยต่ำแสน

6

๕ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าด่าสประมาทประการใดก็ดี แพละโลมยักยอก ล้วงแย่งเมียท่านลูกสาวหลานสาวท่าน แลข่มขืนมิได้ถึงชำเราก็ดี แลทุบถองตบตีด้วย ไม้ มือ มิได้ถึงสาหัศก็ดี กู้นิยมสิน ซื้อ ขาย ของสิ่งใด ๆ ก็ดี ราษฎรทั้งหลายไปมาอาไศรยแลมันลักเอาผู้คนช้างม้าโคกระบือทรัพย์สิ่งใด ของท่านเจ้าเรือนซึ่งมิได้ให้อาไศรยมา ฟ้องหาเจ้าเรือนผู้ให้อาไศรยก็ดี ผัวเมียหย่ากันแบ่งสิ่งของ แลผัวลักของเมีย ๆ ลักของผัว พ่อ แม่ พี่น้อง ลูก หลานลัก ของลูก เขย สไพ้ ๆ ลักของ บิดา มานดา ฝ่ายผัวฝ่ายเมีย แลรุก ที่ แดน เรือกสวนแลซัด เรือน รั้ว แลชวนท่านไปฆ่าฟันมีผู้มาอาไศรยของท่านหายแลของตกก็ดี แลรับสิ่งของฝากเช่า จำนำแลบังกัดค่า ขายคนแก่ท่านก็ดี แลเอา

ช้างม้าโคกระบือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิได้บอกแก่เจ้าของ
แลพรางว่าได้ แลขอไถ่ข้าท่านตีกันถึงสาหัศ ข้าลัก
ของเจ้าไปฝากมีผู้รับก็ดี แลของท่านหายมีผู้ออกเจบ
ก็ดี ถ่มน้ำลายรดหัวท่านต้องท่าน แลสิ่งอันโสกโครก
ต้องท่าน ผัวท่านมิอยู่ตนขึ้นไปหาเมียท่านถึงที่นอน
ทำชู้ด้วยเมียท่าน แลข่มขืนกอดจูบเมียท่านลูกท่าน
หลานท่านถึงชำเราก็ดี สมคบ เมีย ข้า ท่านก็ดี กล่าว
มาทั้งนี้เปนตระทรวงแพ่ง ถ้าจำเลยเปนสมใน คือ
ในกรมพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าหลานเธออันหากรมมิได้
แลกรมฝ่ายใน กรมแสงในกรมแสงนอกกรมคลังใน
กรมคลังวิเสศ สิบสองพระกำนัน ซ้าย ขวา แลดาบเกย
ซ้าย ขวา ครัวเข้าต้นแลกรมสนมพลเรือน ซ้าย ขวา กรม
รักษาองค ซ้าย ขวา กรมตำรวจใน ซ้าย ขวา กรมสารภากอร
ในแลกรมมรฎกกรมช่าง ทอง สนะ ข้าพระวัดศรีสาระเพชู
วัดเชตุพล วัดรามวาด วัดธรรมมิกราช วัดวังไช แล
วัดสวนหลวงแลวัดพระเมรุ แลวัดราชประดิศถาน แล
วัดกะดีทอง แลวัดโลกสุทธา วัดสบสวรรค วัดอินหา

ราม ถ้าจำเลยในกรมทั้งนี้เปนตระทรวง { แพ่ง / อาชา / นครบาล } ก็ดี กรมวังได้พิจารณา ถ้าหัววเมืองเปนตระทรวง { ขุนสุพมาตรา / รองสุพมาตรา } ได้พิจารณา

7

๖ อนึ่งพระผู้เปนเจ้ากล่าวไว้ในพระธรรมนูนว่า พระผู้เปนเจ้าเลียงให้มีศักดิแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐ ได้รับพระราชทานเครื่องพัทยา แลผู้มีบันดาศักดิถึงแก่ { อนิจกรรม / อสันกรรม / มรณสัน } จึ่งให้ทำมรฎกหลวง แลให้ผู้รักษาทรัพยมรฎก ทำบาญชี ฎีกามรฎกมายื่นแก่กรมมรฎกโดยสัจ อย่าให้เบียดบังอำพรางไว้สักอัน ถ้าต่ำนา ๔๐๐ ลงมาถึงนา ๑๐ ไร่แลหาทรัพมรฎกแก่กันให้ขุนศรีราชบุตรเอามาพิจารณาว่ากล่าว ให้ผู้รักษามรฎกทำบาญชียมายื่นแต่โดยสัจโดยจริงตามพระธรรมนูนท่านกล่าวไว้นี้ ถ้าหัววเมืองกรมมรฎกหัววเมืองได้พิจารณา

8

๗ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าชาวกรุงก็ดีต่างประเทษก็ดีหาพิพาทคดีถ้อยความแก่ฝารั่งอังกฤตวิลันดาแขกประเทษแขกฉวามะลาอยูมักะสันญวนจีนซึ่งเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารไซ้ เปนตระทรวงขุนพินิจใจราชปลัดได้พิจารณาว่ากล่าว ถ้าหัวเมืองยุกระบัตได้พิจารณา

อนึ่งต่างประเทษสพไสมย เข้ามาอยู่ในประเทษเมืองใด มีคดีถ้อยความให้พิจารณาว่ากล่าวตามราชประเพณีจารีตเมืองนั้น

9

๘ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า มีผู้มาร้องฟ้องว่าช้างม้าโคกระบือปล่อยปละเสียไปกินเข้าเปนผลต้นแลรวงกลุ่มลอมลานแลที่นาวิวาทเถียงกันด้วย {โค กระบือ} ก็ดี ด่าตีกันด้วยเคียวไม้กะตักแลไม้กะดองหายไม้หาบเข้าแลเชือกในที่ {นา ลาน} ก็ดี แลไถเข้าเปนต้นเสีย ไถที่ทับกันแลเกี่ยวคาบกันแลขนเกวียนเลื่อนลากชักขนเข้าก็ดี โจรลักเมดเข้า ๆ

ต้น
รวง } แลเข้าในที่กลุ่มที่ ลอม
ลาน } ก็ดี ไม้หาบไม้กวาด เชิงโลงไม้ทิ้งนาก็ดี แลจุดเพลิงไหม้ที่นาต้นเข้าเสียก็ดี แลไหม้เข้าสุมลอมในที่ ลาน
นา } แลเมดเข้าไหม้เสียก็ดี เปนตระทรวงแพ่งอาญานครบาลกรมนาได้พิจารณา ถ้าหัววเมืองเปนตระทรวงขุนหมื่นกรมนาได้พิจารณา

10

๙ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า มีผู้กู้นิยมทรัพสิ้นในท้องพระคลัง แลหากันด้วยขนอนตะหลาดค่าน้ำเชิงเรือน บันดาขึ้น ณะท้อง พระคลัง เปนมูล คดีพระ คลังได้พิจารณา

11

๑๐ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้ากระหัดหาความพระสงฆเถรเนน ว่าต้องอทธิกรด้วยสตรีภาพก็ดี รูปชีเสพเมถุนธรรมด้วยพระสงฆเถรเนรกระหัดก็ดี ทำผิดสิ่งใด ๆ ในสิกขาเปนตระทรวงธรรมการได้พิจารณา ถ้าหัววเมืองเปนตระทรวงธรรมการหัววเมืองได้พิจารณา

12

๑๑ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าด่าสประมาทประการใดก็ดี แพละโลมยักยอกล้วงแย่งเมียท่านลูกสาวหลานสาวท่าน แลข่มขืนมิได้ถึงชำเราก็ดีทุบถองตบตีด้วยไม้ด้วยมือมิได้ถึงสาหัศ กู้นี้ยืมสินซื้อขายสิ่งของสิ่งใด ๆ ก็ดี ราษฎรทั้งหลายไปมาอาไศรย แลมันลักเอาผู้คนช้างม้าโคกระบือทรัพสิ่งใดของท่านเจ้าเรือนซึ่งมิได้ให้อาไศรยมา ฟ้องหาเจ้าเรือนผู้ให้อาไศรยก็ดี ผัวเมียหย่ากันแบ่งสิ่งของแลผัวลักของเมีย ๆ ลักของผัว พ่อแม่พี่น้องลูกหลานลักของลูก เขย/สไภ้ ๆ ลักของบิดามารดาฝ่ายผัวฝ่ายเมีย จำเลยเปนสมนอกเปนตระหรวงแพ่งกลางได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองรองแพ่งได้พิจารณา

13

๑๒ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่ารุก ที่/แดน เรือกสวนแลซัด เรือน/รั้ว แลชวนท่านฆ่าฟันมีผู้มาอาไศรยของท่านหายของตกก็ดี แลรับเข้าของฝากเช่าจำนำแลบังกดค่าขายคนแก่ท่านก็ดี แลเอาช้างม้าโค

กระบือเรือเกวียนสิ่งใดไปมิได้บอกแก่เจ้าของแลพราง ว่าเองได้แลขอไถ่ค่าท่านตีกันถึงสาหัศ ข้าลักของเจ้าไปฝากมีผู้รับก็ดี แลของท่านหายมีผู้ออกเจบก็ดี ถ่มน้ำลายรดหัวว ท่านต้อง ท่านแลสิ่ง อันโสโครก ต้องท่าน ผัวท่านมิอยู่ตนขึนไปหาเมียท่านถึงที่นอนทำชู้ด้วยเมียท่าน แลข่มขืนกอดจูบเมียท่านลูกหลานท่านถึงชำเรา ก็ดี สมคบ เมีย ข้า ท่านก็ดี ถ้าจำเลยเปนสมนอกเปนตระทรวงแพ่งกระเสม ถ้าหัววเมืองขุนแพ่งได้พิจารณา

14

๑๓ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ถ้าพิพาทกันด้วยบ่าวไพร่เลวข้าเลวไทแลบืนหมู่ไซ้ กรมศัศดีได้พิจารณาบาญพะแนก ถ้าหัววเมืองเปนพนักงาน ขุนสัศดี ร่องสัศดี ได้พิจารณาว่ากล่าว

15

๑๔ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า หากันว่าเปนกระสือจะกลกระหางฉมบกฤษดิยาอาคมใส่หว้านยา แลทำเสน่หทำยาแฝดยาเมา แลรีดลูกเสียสารพัดทำทั้งปวง

ประการใด แต่ที่หมิ่นถึงตายนั้นก็ดี พราหมณาจารยอาหาร โยคกิริยมเหศเทษสารตรีทั้งปวงเปนโจทก็ดีเปนจำเลยก็ดีหาความกัน เปนแพ่งอาชาประการใดก็ดี เปนตระทรวงแพทยาได้พิจารณา ถ้าหัววเมือง เปนตระทรวงขุนหมื่นกรมแพทยาหัววเมืองได้พิจารณา

16

๑๕ อนึ่งมีพระธรรมนูนไว้ว่า ผู้ใดจะร้องฟ้องหาความแก่ผู้มีบันดาศักดิ แลจะใช้บาดหมายด้วยกิจราชการสิ่งใด ๆ ให้ว่าให้สิ้นต้นชื่อ ถ้าจะใช้ตราไปด้วยราชการสิ่งใด เมือง ๑ ๒ ๓ ๔ ให้สิ้นปลายชื่อตามบันดาศักดิในทำเนียบนั้น ถ้าผู้ใดจะบาดหมายเรียกชื่อร้องฟ้องหาความแก่กัน แลใช้ตราขาดชื่อไซ้เปนพนักงานพันพาน ณราช หัววพัน มหาดไทได้เอาตัวผู้มีชื่อมาพิจารณาเอาตัวเปนโทษปรับไหมตามบันดาศักดิ เอาพิไนจ่ายเปนค่าอ้อยช้างหลวง

กล่าวลักษณพระธรรมนูนใส่ตระทรวงความสงเขปสิ้นแต่เท่านี้

17

ศุภมัศดุ ๑๕๕๕ ศกกุญนักสัตว อาสุช มาศกาล ปักษทัศมีดิถีพุทธวาร พระบาทสมเดจเอกาทธรฐ อิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสดจ์ใน พระวิหารสมเดจ์ฝ่ายบูรรพอิสารทิศแห่งไพชนมหาปรา-สาท จึ่งมีพระราชโองการมานพระบันทูลจำเพาะแก่ พระศรีภูรีปรีชาธิราชเสนาธิบดีศรีสาลักษณ ให้ตรา พระราชกฤษฎีกาประหยัด ประเดียงแก่เจ้า พญาแลพญา พระหลวงหัววเมือง มนตรีมุกขลูกขุน ราชนิกูลหัววหมื่น หัววพันสรรพกำนันทั้งปวงทุกตระทรวง ฝ่ายทหารพล เรือนซ้ายขวา ตั้งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้าแลกรมใดแลจะ ใช้ตราด้วยราชการ แลกิจการสถารสพมาตรา แลตั้ง ขุนหมื่น แลเรียกค่าไร่นา อากอรสมภักษร ขนอนตลาด น้ำลหารหัวบ่าค่าที่เชิงเรือนให้ใช้ตามตระทรวงซึ่งได้ใช้ คือตรามหาดไท ตรากะลาโหม แลตราจัตุสดมทั้งสี่ ตราพญาพระเสดจ ตราพญาเดโช ตราพญาท้ายน้ำ ตรา พระอาลักษณ ตราพระโหราธิบดี ตราพญาราชภักดี ตราพระศรีพิพัท ตราพระราชสุภาวดี ตราพระสุรัสวดี

ซ้าย ขวา } ตราสารภากอน ใน นอก } ตราหลวงอำมาต ตรา
หลวงธรรมไตรโลก ตราขุนหลวงพระไกรศรี ตราขุน
กระเสม ตราขุนเทพอรชุน ตราขุนราชนิกูล ตราขุน
ธรเนน ตราขุนเทเพน ตามตระทรวงซึ่งมีในพระ
ธรรมนูน

18

๑ ตราพระราชสีห เจ้าพญาจักกรีศรีองครักษ
สมุหะนายกอัคมหาเสนาธิบดีอไภยพิริบรากรมภาหุได้ใช้
คือผู้มีอรรถคดีมิเตมใจในคำพิภากษาณะกรมใด ๆ แล
กระลาการ ณ โรงสานทังปวง มาฟ้องหาอุธรแก่กระลา
การณกรมใด ๆ ก็ดี ในโรงสารทังปวงก็ดี ว่ากระลาการ
ยังมิได้ถามเปนสำนวรก็ดี ถามแล้วกระลาการยังมิได้
พิภากษาสำนวรนั้นให้สำเรจก็ดี แลทำอุบาทขาดเหลือ
แก่สำนวรเขาประการใดก็ดี แลพิจารณาพิภากษามิเปน
สัจ ธรรม } ก็ดี เปนใจด้วยลูกความก็ดี แลเรียกค่าริดชา
ล้ำเหลือก็ดี อำญูวรความไว้ให้เนิ่นนานก็ดี ให้เรียก
กระลาการแลเบิกสำนวนมาพิจารณา ถ้าโจทจำเลยอยู่

ณะหัววเมืองทั้งปวง แลแขวงจังหวัดก็ได้ใช้ตราพระราชสีหไปเอาคู่ความ

อนึ่งหาว่า กระลาการ บังอาจ เอาทรัพย สินท่านมาเปนประโยชนแห่งตน แลยอชักฉุดคร่าลูกเมียข้าคนท่านมาเปนข้าคนตนก็ดี มัดผูกตบถองตีด่าจำใส่ตรวนขื่อคา ใส่กลังเอาเชือกเอาผ้าเอาเถาวัลเอาหนังมัดผูกใส่ปลอกผูกเท้าผูกมือลงเอาเงินทองก็ได้ใช้ตราพระราชสีหไปให้กรมการแลแขวงส่งมาพิจารณา

อนึ่งถ้าโจรตีปล้นสดมก็ดี ตีด่าฟันแทงกันตายก็ดี ลักวัวควายช้างม้าข้าคนเรือเกวียนก็ดี ข้าหนีเจ้าไพร่หนีนายกู้นิมรดกว่ากันประการใด ๆ ก็ดี แลมีหนังสือร้องฟ้องไซ้ ก็ได้ใช้ตราพระราชสีหไปเอาคู่ความมาพิจารณา

19

อนึ่งถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไป รั้ง/ครอง } เมืองณหัววเมืองทั้งปวงบันดาขึ้นแก่เจ้าพญาจักรี คือเมืองพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองศุกโขไท เมืองกำแพงเพชร เมืองพิไช เมืองนครสวรรค เมืองพิจิตร เมืองมโนรม เมืองไชนาฏ

เมืองอุไทธานี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงคบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองสรบุรี เมืองวิเศศไชยชาญ กรุงเก่า เมืองนครนายก เมืองประจิม เมืองฉเชิงเทรา เมืองสุพันทบุรี เมืองนครไชศรี เมืองราชบุรี เมืองการบุรี เมืองเพชบูรร เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองไชบาดาน เมืองกำพราน เมืองนคร-ราชศริมา ก็ได้ใช้ตราพระราชสีห แลใช้ไปให้หัววเมือง ทังปวง บันดาขึ้นแก่ มหาดไท ส่งคู่ความมาพิจารณา แลไปด้วยกิจราชการทังปวง แลมีตราพระราชสีหไปตั้งเจ้าเมือง แลปลัดรองปลัด นำตราเจ้าพนักงานซึ่ง ตั้งกรมการแลตั้ง นายอากอร ขนอนทังปวงบันดาขึ้นแก่กรมมหาดไท

แลตราพระราชสีหเจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้

อนึ่งตราจักรเจ้าพญาจักรีนั้นได้ใช้ประทบ ตรา

พระราชสีห
พระคชสีห
บัวแก้ว } ไปลงพระราชอาชญาประหารชีวิตรกรมการ

แลผู้ต้อง โทษ ถึง ตาย ณะ หัววเมืองทังปวงบันดาขึ้นแก่

มหาดไท
กะลาโหม
กรมท่า

ตราจักรเจ้าพญาจักรีได้ใช้แต่เท่านี้

20

๒ ตราพระคชสีห พญามหาเสนาธิบดีวิริยภักดีบดิน สุรินทฤๅไชย อไภยพิริบรา กรม ภาหุสมุหะ พระกะลาโหมได้ใช้ คือโจทหาว่ามิได้มีหนังสือร้องฟ้องหาสมพักนักการมิได้ แลเกาะกุมไปลงเอาทรัพยสิ่งของสิ่งใด ๆ เปนอุกเข้ารวางข่มเหงก็ได้ใช้ตราพระคชสีหไปเอาลูกความมาพิจารณา

อนึ่ง ถ้ามีพระราชโองการให้ข้าราชการผู้มีความชอบไป รั้ง / ครอง เมืองณะหัววเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกระลาโหม คือเมืองนครศรีธัมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา เมืองชุมพอน เมืองเพชบุรีย เมืองกุย เมืองปราน เมืองคลองวาน เมืองบางตพาน เมืองถลาง เมืองตกั่วทุ่ง เมืองตกั่วป่า เมืองตนาวศรี เมืองมฤต เมืองทวาย แลเมืองสามโคก ก็ได้ใช้ตราพระคชสีหไปให้กรมการส่งกระทงความหมู่แลไพร่ในกรมวิวาทแก่กัน แลเรียกเงินหาทรัพยมรดกมาพิจารณาตามตระทรวง

อนึ่งใช้ตราไปตั้งเจ้าเมืองปะหลัดรองปะหลัด แลนำตราเจ้าพนักงานไปตั้งกรมการแลตั้งนายอากอรนายขนอน ทุกหัววเมืองบันดาขึ้นแก่กรมพระกะลาโหม

แลตราพระคชสิหเจ้าพญากะลาโหมได้ใช้แต่เท่านี้

21

๓ ตราเจ้าพญา ธรรมราชเดชชาติ อำมาตยานุชิตพิพิทวรวงษพงษภักตยาธิเบศวะราธิบดี ศรีรัตนราชโกษาธิบดีอไภยพิริยบรากรมภาหุได้ใช้ตราบัวแก้ว ถ้ามี พระ ราช โองการ ให้ ข้า ราช การ ผู้ มี ความ ชอบ ไป ครอง (รั้ง) เมืองณะหัววเมืองขึ้นแก่โกษาธิบดีคือเมืองจันทบูรรณ เมืองตราด เมืองระยอง เมืองบางลมุงเมืองนนทบุรี เมืองสมุทประการ เมืองสมุทสงครามเมืองสาครบุรี มีตราไปตั้งเจ้าเมืองปะหลัดรองปะหลัดณะหัววเมืองซึ่งขึ้นแก่โกษาธิบดีนั้น แลมีตราไปเอากิจราชการ แลกิจศุขทุกขถ้อยความณะหัววเมืองซึ่งขึ้นแก่โกษาธิบดีนั้น แลนำตราเจ้าพนักงานไปตั้งกรมการแลตั้งนายอากอรนายขนอนทั้งปวง แลมีตราไปเอากระทงความอันวิวาทด้วยอากอรขนอน หัววป่าค่าที่เชิง

เรือนน้ำลหารทังปวงแก่ผู้ใดได้ใช้ตราโกษาธิบดี แลนำตราพระอุเทนไปพระราชทานอากอนให้นั้น

อนึ่งฝารั่งอังกฤษวิลันดาจีนญวนยิ่ปุ่นแขกประเทษมลายู แลต่างประเทษทังปวง ซึ่งบันดาขึ้นแก่โกษาธิบดี แลมีกิจถ้อยความโรงสานใด ๆ ณะหัววเมืองขึ้นแก่โกษาธิบดีทังปวง โจทก็ดีจำเลยก็ดีมิยอมให้ว่า แลทำหนังสือร้องฟ้องให้เบิกมาว่าณะกรมพระคลังตามตระทรวงได้ใช้เบิกสำนวนแลคู่ความมา

อนึ่งพระราชทานจังกอบขนอนแก่ผู้ใดใดไซ้มีตราโกษาธิบดีไป ห้ามมิให้เอาจังกอบขนอนตามพระราชทานนั้น

ตราโกษาธิบดีได้ใช้แต่เท่านี้

อนึ่งเบิกสำเภาเรือใหญ่ทังปวงไปมาณะปากใต้ แลมีตราพระจุลาราชมนตรี แลตราพระโชดึกราชเศรษฐีเบิกไปมาตามได้พนักงานนั้น

22

๔ ตราพระยมราชขี่สิง พญายมราชอินทราธิบดีศรีโลกากรทันทราธรกรมพระนครบาลอไภยพีรีบรากรมภาหุได้ใช้นั้นตั้งขุนจ่าเมืองหมื่นรองจ่าเมือง ณะเมือง

ปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง ประการหนึ่งได้ตั้งขุนแขวง หมื่นแขวงสิบร้อยอายัดณะแขวงจังหวัด และมีตราไป เอาโจรโทษถึงตาย แลข้าหนีเจ้า แลเรียกส่วยหัวว เมืองเลกทั้งปวง แลมีตราไปเอาโจรผู้ร้ายแลตระทรวง ความโจรผู้ร้ายณะหัววเมือง แลหากันว่าเปนจักกละ ขบกันให้ตายก็ดีเปนกระสือกินกันให้ตายก็ดีสรรพกระ ทำให้ตายก็ดี หากันว่าจับหอกดาบฆ่าฟันแทงกันถึงตาย ตีกันตาย กลางวัน กลางคืน ก็ดี ใช้ไป ณะ หัววเมือง เลก ทั้งปวง แลแขวงจังหวัดเอามาพิจารณา

ประการ หนึ่งตราขุน เทพ ณรายใช้ไป เรียก สพ มา ตราญาช้าง แลท่าเรือใช้จำนำเมือง แลขุนจ่าเมืองแล หัววเมืองทั้งปวง แลขุนแขวงจังหวัดทั้งสี่

ตราขุนเพชูดาใช้ไปเรียกส่วยอาชาศัก มาจ่าย ลวด หนัง พัทการ ขุน จ่าเมือง ณะ หัววเมือง เลก ทั้ง ปวง แขวงจังหวัด

ตราพญายมราช ตราขุนเทพณราย ตราขุนเพชูดา ได้ใช้แต่เท่านี้

๕ ตราเทพดาขี่พระนนธิการ เจ้าพญาธรมาธิบดี

วิริยภักดีบดินทรเดโชไชยมไหยสุริยาธิบดีรัตนมลเทียร บาลอัคมหาเสนาธิบดีอไภยพิริยบรากรมภาหุ ได้ใช้คือเรียกหัววบ่าค่าที่ซึ่งขึ้นสำหรับพลับพลาไชย มีตราออก ไป เอา ตระทรวง ความ แต่ ในกรม พระเจ้า ลูกเธอพระเจ้าหลานเธอกรมฝ่ายใน แลกรมพระแสงในพระแสงนอก แลพระคลังในพระคลังวิเสศแลสิบสองพระกำนันซ้ายขวา แลดาบเกยซ้ายขวา แลครัวเข้าต้นแลกรมพระสนม พลเรือนซ้ายขวา ตำรวจในซ้ายขวาแลกรมรักษาพระองคซ้ายขวา แลกรมษารภากอรในแลกรมช่างทอง กรมช่างสนะ แลข้าสำหรับวัดพระศรีสรรเพชู แลข้าวัดพระเชตุพล แลโยมวัดพระรามวาศวัดธรรมมิคราช วัดสังกะธา วัดวังไช วัดสวนหลวงวัดพระเมรุ์ วัดราชประดิศถาน วัดกุฎีทอง วัดโลกสุทธาวัดสพสวรรค วัดอินทาราม ถ้าแลทวยราษฎรผู้มีคดีร้องฟ้องด้วยตระทรวงความแลสานอาชูาในก็ดี แลนครบาลในก็ดี แพ่งในก็ดี มรดกก็ดี สานกลางขุนยศเสก็ดี ถ้าแลกรมทั้งนี้เปนจำเลยไซ้ จึ่งมีตราออกไปแก่กรมการ แล แขวง จังหวัดทั้งสี่ ให้ ส่ง คู่ความ นั้น เข้ามาพิจารณา แลมีตราไปแก่กรมการตั้งขุนยุกระบัตรหัวว

เมืองโทหัววเมืองตรี เมืองจัตวา แลหัววเมืองเลก แลมีตราไปตั้งขุนสุพมาตรา รองสุพมาตรา ขุนวังรองวังณะหัววเมืองแขวงจังหวัดปากใต้ฝ่ายเหนือ แลมีตราไปเรียกส่วยสนองคนใช้แก่ขุนวัง ขุนสุพมาตราณะหัววเมืองทั้งปวง

ตราพญาธรรมาใช้เท่านี้

ตราจะหมื่นจงซ้ายขวาได้ตั้งธรรมรงณะหัววเมืองทั้งปวงตามตำแหน่งซ้ายขวา ตราจะหมื่นจงซ้ายขวาได้ใช้แต่เท่านี้

24

๖ ตราพญาพลเทพเสนาบดีศรีไชยนพรัตนกระเสดตราธิบดีอไภยพีริยบรากรมภาหุได้ใช้ ๔ ดวง

ตราพิทธยาธรถือดอกจงกลนีดวง ๑ สำหรับใช้ไปเปนตรานำสัตร แลใช้ไปจ่ายนาซึ่งพระราชทานนั้นอะนึ่งใช้ไปตั้งขุนหมื่นเสนาหมื่นนาพันนาทั้งปวง แลใช้ไปเอาลูกความซึ่งวิวาทกันด้วยนา แลใช้ไปเร่ง เข้า/เบี้ย หลวง แลใช้ไปตั้งกรมการในกรมนา

ตราพระไพสพราช ทรงเครื่องยืนบลแท่น ดวง ๑ สำหรับใช้ไปด้วยพระราชทานที่กลปนา

ตราพระพิรุณขี่นาคทรงเครื่องยืนหลังนาคราชดวงหนึ่ง สำหรับใช้ไป วิดน้ำเข้านา ขุดบึงบางคลองไขน้ำ

ตราเทพยุดา ทรงเครื่อง ยืนบนแท่น ถือ เส้นเชือก ใช้ไปรังวัดนา แลชันสูทนาซึ่งวิวาทกัน แลใช้ไปพระราชทานนาให้แก่ผู้มีบำเหน็จความชอบ

ตรา นักคลี อังคัน รูปพราหมณ ทรงเครื่อง แบกไถดวงหนึ่ง สำหรับใช้ไปเลิกรั้งป่าดงพงแขม

ตราเทพยุดาทรงเครื่องถือไม้กะตักยืนบนแท่นใช้ไปเอา โค กระบือ จ่ายญ่า

ตราเทพยุดา ทรงเครื่อง นั่งใน บุษบก หลังหงษ ใช้ปลงกฎเรียกหางเข้าเร่งเข้าค้างบันดาเข้าเบีย ๔ แขวงหัวเมือง

ตราพระกาลทรงเครื่องขี่นาคราช มือขวาถือจักร มือซ้ายถือพระขรรค์ ใช้ไปประหารชีวิตรกรมนาเสนาหัวเมือง

ตราดอกจงกลนีปิดประจำปากบอก

ตราเจ้าพญาพลเทพได้ใช้แต่เท่านี้

25

๗ ตราพระเสดจสุรินทราธิบดีศรีศุภราชพิริยภาหุ

ได้ใช้ตราเสมาธรรมจักรไปด้วยพระสังฆราชคามวาศรี
อรัญวาศรีเอาสงฆรูปใดเปนสังฆราช แลเปนสังฆราชา
แลพระครูหัววเมือง ก็ได้ใช้ไปแก่กรมการหัววเมือง
ใหญ่ เลก ทั้งปวง อนึ่งด้วยพระราชทานสวนแลอากอร
แลมีตราพระอุเทนทรประกับไปถึงกรมการ แลหลวง
แก้วคฤหะบดีรัตนมีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการตั้ง
ขุนหมื่นธำมการ อนึ่งคฤหัดหาความแก่ภิกษุก็ดี ราษฎร
วิวาทแก่กันด้วยภิกษุก็ดี อนึ่งภิกษุต้องอทิกรด้วยสัตร-
ภาพก็ดี ก็มีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการ แลแขวง
จังหวัดให้ส่งมาพิจารณา

ตราพระเสดจได้ใช้แต่เท่านี้

26

๘ ตราหณุมานแผลงฤทธ พญาศรีราชเดโชไชย
อไภยพิริยบรากรมภาหุ ได้ใช้ไปตั้งขุนพลณะหัววเมือง
เอกเมืองโทเมืองตรีหัววเมืองเลกแต่ฝ่ายขวา

ตราพญาศรีราชเดโชได้ใช้แต่เท่านี้

27

๙ ตราองคตถือพระขรรค์ พญาศรีราชเดชะไชย
พญาท้ายน้ำได้ใช้ไปตั้งขุนพลณะหัววเมืองเอก เมืองโท
เมืองตรี หัววเมืองเลก แต่ฝ่ายซ้าย

ตราพญาศิริราชเดชะไชยใช้แต่เท่านี้

28

๑๐ ตราเทพดาถือจักรถือพระขรรค์ พระศิริภูริย ปรีชาธิราชเสนาธิบดีศรีสาลักษณะได้ใช้ ถ้าพระราชทานให้ไว้พระตำรา แลข้าพระโยมสงฆ ไร่นาอากรแก่ผู้ใด ๆ ไซ้ให้ปิดตราในต้นพระตำรานั้น ปิดงบครั่งประจำนอกพระล้งพระราชสารไปกรุงปากกิ่ง แลตั้งอักษรเลกขณะหัววเมืองทั้งปวง

ตราพระศิริภูริปรีชาได้ใช้แต่เท่านี้

29

๑๑ ตราทวาทศราศี พระโหราธิบดีศรีจันทรภาร ได้ใช้นั้นคือจะเบิกบ่าวไพร่เข้าใช้ราชการหลวง จะเอาคู่ความโจทจำเลย เปนบ่าวไพร่กรมเองก็ดี จะตั้งขุนหมื่นโหราสำหรับหัววเมืองเลกแลแขวงจังหวัด

ตราพระโหราได้ใช้แต่เท่านี้

30

๑๒ ตราราชสีหะ หลวงอำมาตยาธิบดีได้ใช้ ไปเอาบ่าวไพร่ลูกหมู่ หม้ายหมู่ณะกรมมะหาดไทนอก ไปแก่กรมการหัววเมืองเลกทั้งปวงแลแขวงจังหวัด

ตราหลวงอำมาตยได้ใช้แต่เท่านี้

31

๑๓ ตราคชสีหะ หลวงธรรมไตรโลกเสนาบดี ศรีสมุหะพระกลาโหม ได้ใช้ไปเอาบ่าวไพร่ ณะหมู่องครักษ แลลูกหมู่หม้ายหมู่ตำรวจนอกซ้ายขวา แลกรมพระกะลาโหมนอกทั้งปวงไปแก่กรมการ แลหัววเมืองทั้งปวง แลแขวงจังหวัด

ตราหลวงธรรมไตรโลกได้ใช้แต่เท่านี้

32

๑๔ ตราบัวภายวายุภักษ พญาราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติบดีพิริยภาหะได้ใช้ไปตั้งนายรวางหัววเมืองแลได้มีตรากำกับตราเจ้าจำนวน ตั้งนายอากอรในกรุงแขวงจังหวัด แลหัววเมือง สุราบ่อนเบีย สมภักษรขนอนตลาดค่าน้ำเตาน้ำตาน เรือจ้าง แลเร่งเงินติดค้างนายอากอรณะหัววเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง

ตราพญาราชภักดีได้ใช้แต่เท่านี้

33

๑๕ ตราพญา ศรีพิพัท รัตนราช โกษา ได้ใช้สองดวง คือ เทพยุดาถือพระขรรค์นั่งแท่น ได้ใช้ไปจัดซื้อฝางแลสินค้าณะหัววเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือแลเมืองเลก

ทั้งปวง ตราคนถือคันชั่งใช้ไปเบิกสินค้าแลสิ่งของในกรุง

ตราพญาศรีพิพัทได้ใช้แต่เท่านี้

34

๑๖ ตรา พระสุภาวดี ทรงเครื่อง ยืน บนแท่น มือ ซ้าย ขวา } ถือสมุด พระราชสุภาวดีศรีสัจเทพณรายสมุหะมาตยาธิบดีศรีสุเรนทราวาเมสวน พระสุรัศวดีกลางได้ใช้ไปตั้งสัศดีกลางณะหัววเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ แลมีรับสั่งให้ไปเอาเลกณหัวเมืองได้มีตรากำกับไปด้วย

ตราพระราชสุภาวดีได้ใช้แต่เท่านี้

35

๑๗ ตราพระศรีสุเรนทราธิบดีพิริยพรหมเทพราชมาตยาธิบดีศรีกะลาสมุหะพระสุรัศวัดี ได้ใช้ตรา ๕ ดวง

ตราคน ถือหนังสือ มือขวา ไปเบิก เชิงเรือน ทหารพล เรือน ตาม พระ ราช กำ หนฎ แล ทหาร พล เรือน ร้องฟ้อง พิพาทบ่าวไพร่ เลวไทเลวทาษ ซึ่งอยู่ณเมืองโทเมืองตรีแลเมืองเลกแลแขวงจังหวัด แลมีตราไปเอามาพิจารณาบาลพแนกตามกรมแลตั้ง ขุนสัศดี ร้องสัศดี } ภูดายแต่

ฝ่ายขวา แลนำพระราชโองการไปมอบหัววเมืองใหญ่ แลมิตราไปมอบ เมืองโท แล เมืองตรี เมืองเลก ด้วยกิจราชการทังปวง ถ้ามิตราไปส่งคนประกับด้วยตราพระคชสีห ตรา พระ ราชสีห ไป เบิก ญ่า ช้าง สุพ มา ตรา ณะ หัวเมืองทังปวง

ตราวิชิพเทพยุดาทรงเครื่องนั่งแท่นมือขวาถือฉัตร

นำตรา พระราชสีห พระคชสีห บัวแก้ว } ไปพระราชทานให้ไว้พระตำราข้าพระโยมสงฆแลใช้ ปิดขนบพระตำรานั้น

แลตราหาบโพล่บ่าขวานั้น เบิกด่านขนอนผู้ไปทางเรือนอกด่าน

แล ตรา หงษ มิ มรฎบ ได้ เบิก ขนอน ไป ทาง เรือชาวด่าน

ตรา บวนั้น ไดเบิก สิ่งของ ซึ่งบันดา ได้ เรียก ส่วยราชการ

แลได้ใช้ตราทังนี้แต่บันดาขวา

ตราออกพระศรีกะลาสะมุทได้ใช้แต่เท่านี้

36

๑๘ ตราพระเทพาธิบดีศรีเทพณราย สมุหะมาตยาธิบดีได้ใช้ตรา ๕ ดวง

คือตราคนถือหนังสือมือซ้าย ไปเบิกเชิงเรือนทหารพลเรือนตามพระราชกำหนฎแลทหารพลเรือนร้องฟ้องพิพาทบ่าวไพร่เลวไทเลวทาษแก่กัน ซึ่งอยู่ณะหัววเมือง ๒ ๓ } แลเมืองเลกแขวงจังหวัด แลมีตราไปเอามาพิจารณาบาลพแนกตามกรมแลนำพระราชโองการไปมอบเมืองใหญ่ แลมีตราไปมอบหัววเมือง ๒ ๓ } แลเมืองเลกไปตั้งขุนสัศดีรองสัศดีแลภูดายแต่ผ่ายซ้ายแลไปมาด้วยกิจราชการทั้งปวง ถ้ามีตราไปให้ส่งคนประกับตรา { พระราชสีห พระคชสีห บัวแก้ว } แลเบิกญ่าช้างสุพมาตราณะหัววเมืองทั้งปวง แลเบิกขนอนเรือตราพิชพเทพยุดาทรงเครื่องนั่งแท่นมือซ้ายถือฉัตรนำตราพระราชสีหนำตราพระคชสีหนำตราบัวแก้ว ไปพระราชทานให้ไว้พระตำราข้าพระโยมสงฆแลได้ปิดขนบพระตำรานั้น

ตราคนหาบโพล่บ่าซ้ายนั้นได้เบิกขนอนด่านผู้ไปทางบกนอกด่านทั้งปวงนั้น

ตราเรือหงษมีมรฎบนั้น ให้เบิกขนอนด่านผู้ไปทางเรือนอก ถ้านอกด่านนั้น

ตราบัวนั้นได้เบิกสิ่งของซึ่งบันดาได้เรียกส่วยราชการ

แลได้ใช้ตราทั้งนี้แต่บันดาฝ่ายซ้าย

ตราออกพระเทพาได้ใช้แต่เท่านี้

37

๑๙ ตราพระอุเทนทราธิราชกุมารดิดพื้นสามสาย หลวงอินทมนตริศรีจันทกุมารสมุหะพระสำรวดสารภากอรนอก ประกับด้วยตราเพชูพญาทรแลตราบัวแก้วไปแก่กรมการแลเสนานายอากอร แลแขวงจังหวัดด้วยพระราชทานไร่นาอากอรสมภักษรขนอนตลาดน้ำลหารหัววบ่าค่าที่เชิงเรือน แลหัววจังกอบ

อนึ่งพระราชทานไร่นาอากอรแลสั่งให้ทำตำราไว้ไปเมื่อหน้าไซ้ ตราพระอุเทนได้ปิดตราประจำพระตำรานั้น

อนึ่งมีตราไปแก่กรมการแลเสนาอากอรแลแขวงจังหวัดด้วยกิจไร่นาอากอรซึ่งสั่งให้เรียก แลสั่งให้เบิกคู่ความ ซึ่งวิวาทด้วยไร่นาอากอรทั้งปวง

อนึ่งมีตราไปแก่กรมการ ตั้งขุนหมื่นแลเรียกพิไนย ๆ สารแลหัววเมืองเลกมาจ่ายราชการสุพมาตรา

ในกรมสาระภากอรนอก

แลตราหลวงอินทมนตริ ได้ใช้แต่เท่านี้

38

๒๐ ตราพระอุเทนทราธิราช นั่งแท่นดีดพิน สามสาย หลวงมงคลรัตนราชมนตริศรีสมุหะพระสำรวจ สาระภากอรในใช้ไปแก่หลวงแก้วคฤหบดีรัตน ด้วยพระราชทานอากอรสวน แลมีตราเสมาธรรมจักรไปประกับด้วย

อนึ่งใช้ไปเร่งเงินอากอรสวนแก่หลวงแก้วคฤหะบดีรัตน

อนึ่งถ้าพระราชทาน อากอน สมภักษร หัวป่าค่าที่เชิงเรือนน้ำลหารซึ่งประมูนคงสาระภากอรในไซ้ มีตราไปแก่กรมการ

อนึ่งตั้งขุนหมื่นนายรวาง แลนายกำนันต้องพิจารณาด้วยสวนไซ้ มีตราไปแก่หลวงแก้วคฤหะบดีรัตนให้ส่ง

อนึ่งพระราชทาน ไร่นาอากอน สมภักษร น้ำลหาร หัวป่าค่าที่เชิงเรือนซึ่งประมูนในพระคลังในกดี แลจะไปถึงขุนหมื่นพขนอนห้ามแลมีตรานางพระธรณีพระรา

ไชยสวรรค์รักษาก็ดี แลตราคนชูโคมขุนสมบัติบาลนั้นก็ดี แลมีตราพระอุเทนทไปด้วย

อนึ่งพระราชทานประมูนสาระภากอรในนั้น มีตราเพชพญาทรแลตระเสตราธิบดี แลตราพระอุเทนทไปด้วย

ตราหลวงมงคลรัตนราชมนตรีได้ใช้แต่เท่านี้

39

๒๑ ตราเทพยุดาถือดุลย ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวะดีได้ใช้ไปตั้งแพ่งผู้ปรับณะเมือง ๒ ๓ ตามพนักงานแลตั้งหมื่นแพ่งหมื่นสุภา แลเรียกค่าญ่าช้างสพมาตราแก่หมื่นแพ่งหมื่นสุภา

ตราขุนหลวงพระไกรศรีได้ใช้แต่เท่านี้

40

๒๒ ตราสิงฆทรงเครื่องยืนบนแท่น ขุนกระเสมราชสุภาวะดี ได้ใช้ไปตั้งแพ่งผู้ปรับณะเมือง ๑ ๒ ๓ ตามพนักงานแลตั้งขุนแพ่งขุนสุภา แลเรียกค่าญ่าช้างสพมาตราแก่ขุนแพ่งขุนสุภา ณะเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ

ตราขุนกระเสมได้ใช้แต่เท่านี้

41

๒๓ ตราม้า ขุนราชนิกุลนิตยภักดีได้ใช้ด้วยญ่าช้างสพมาตราณะหัววเมืองเลกแลแขวงขุนศรีมงคลตามอัถตราแต่ก่อน แลคนเรวถือหนังสือไบ่ด้วยกิจราชการ แลให้กรมการแขวงเลี้ยงดูคนเรวแลส่งไปเบิกด่านขนอนไปมา

ตราขุนราชนิกุลนิตยภักดีได้ใช้แต่เท่านี้

42

๒๔ ตราเลียงผา ขุนเทพวรชุนราชปลัด ได้ใช้ด้วยญ่าช้างสพมาตราณะหัววเมืองเลก แลแขวงจังหวัดตามอัตราแต่ก่อน แลคนเรวถือหนังสือไปด้วยกิจราชการแลให้กรมการแขวงเลี้ยงดูคนเรว แลส่งไปแลเบิกด่านขนอนไปมา

ตราขุนเทพวรชุนได้ใช้แต่เท่านี้

43

๒๕ ตราคนมือขวาถือฆ้องระวัง ขุนเทเพนทรเทพบดีศรีสมุหะพระตำรวจกลาง ได้ใช้ไปแก่กรมการ แลหัววเมืองเลกเรียกสิ่งยาสิ่งดีเลือดมันตับพุง แลยางแต้วหางยูงรางปืนหวายพโอง แลหนังหมีหนังกระบือ

แลส่วยสนองคนใช้ ส่วยหมันชันน้ำมันสำหรับเรือใช้ แลมอบเลกแลเรียกส่วยหลวงทั้งปวง ตามทำเนียมแต่ในอัตรา

ตราขุนเทเพนทรได้ใช้แต่เท่านี้

44

๒๖ ตราคนมือซ้ายถือฆ้องระวัง ขุนธรเนนทรเทพบดีศรีสะมุหะพระตำรวจกลางได้ใช้ไปแก่กรมการแลหัววเมืองเลกเรียกสิ่งยาสิ่งดีเลือดมันตับพุง แลยางแต้วหางยูงรางปืนหวายพโอง แลหนังหมีหนังกระบือแลส่วยสนองคนใช้ส่วยหมันชันน้ำมันสำหรับเรือใช้แลมอบเลกแลเรียกส่วยหลวงทั้งปวง ตามทำเนียมแต่ในอัตราสาระภากอร แลสิ่งของซึ่งจะได้เปนราชการทั้งปวง

ตราขุนธรเนนทรได้ใช้แต่เท่านี้

45

๒๗ ถ้าแลเจ้ากรมไปราชการก็ดี หาตัวหมิได้ก็ดีแลฝากที่แก่ผู้ใด ๆ ใช้ให้พึ่งตราผู้นั้น แต่ตามทำเนียมเจ้ากรมนั้นได้ใช้

อนึ่งหวยราษฎรผู้มีคดีทำหนังสืออุธรแก่ท้าวพญามหาเสนาราชมนตรี แลกระลาการในกรมใด ๆ มิใช่

พนักงานตระทรวงได้พิจารณา แลอย่าให้ท้าวพญามหามนตรีแลขุนโรงสารในใด ๆ รับเอาความอุธรนั้นว่า

46

๒๘ อนึ่งแขวงทังสี่จะได้ว่าอรรถคดีทังปวงไซ้แต่เบี้ยต่ำแสนลงไป แลทวยราษฎรผู้มีคดีเอาอรรถคดีเบี้ยพ้นแสนไป ให้แขวงทังสี่ ว่าอรรถคดีนั้นไซ้อย่าให้แขวงว่า แต่ว่าให้กุมไว้ ถ้าแลกรมใด ๆ มีโรงสานแลได้จ่ายญ่าช้างสพมาตรา แลขุนราชนิกุลนิตยภักดีซึ่งได้จ่ายญ่าช้างเถื่อนนั้น จึ่งให้เบิกความเบี้ยพ้นแสนนั้นไปพิจารณาตามตระทรวง ถ้าแลอรรถคดีผิดตระทรวงไซ้อย่าให้เบิกอรรถคดีนั้นไปพิจารณา ถ้าแลกรมใด ๆ ซึ่งหาโรงสานมิได้ จะเบิกเอาอรรถคดีมาพิจารณา อย่าให้แขวงส่ง ถ้ามีตรากรมใด ๆ ซึ่งมีในพระธรรมนูนให้ใช้นี้ แลใช้ตราล่วงกรมบังคับบังชาไปมา แปลกพระธรรมนูนนี้ไซ้อย่าให้พึ่งให้บอกเข้ามายังมหาดไท ถ้ามีตรามหาดไทใช้ตราล่วงกรม บังคับบังชาไปแปลกพระธรรมนูน อย่าให้พึ่งให้บอกถึงพระศรีภูริปรีชา

อนึ่งถ้ามีตรากรมใด ๆ นอกพระธรรมนูนนี้ไปแก่กรมการแลแขวงจังหวัด ให้เรียกส่วยสาอากอรสม

ภักษรขนอนตลาดน้ำลหารหัวป่าค่าที่เชิงเรือน แลผู้คน ซึ่งมีอรรถคดีแลตั้งขุนหมื่น แลด้วยสารพะประการใด ๆ อย่าให้พึ่ง แลให้กรมการแลแขวงจังหวัดคุมเอาผู้ถือตราแลตรานั้นเข้ามายังมหาดไท แลให้ทำตามบันหยัดไว้นี้ แลรับตรานอกพระธรรมนูนนี้ก็ดี ใช้ตราล่วงพระธรรมนูนนี้ไซ้ จะให้ลงพระราชอาชญาแก่ผู้นั้นจนสิ้นชีวิตร

ศักราช ๙๙๗ กุรสัพศก

47

๒๙ อนึ่งถ้าจะเอาตราไปวางนั้น ให้ไปดูขุนหมื่นกรมการผู้จะรับตราพร้อมกันอยู่ณะศาลากลางแล้ว จึงให้ข้าหลวงผู้ถือตราเอาเชือเกียวพุงถือตรานั้นสองมือชูเพียงนมวางต่อมือพระหลวงขุนหมื่นผู้รับตรานั้นวางไว้ที่อื่น ถ้านั่งเรือนแห่งใด ๆ อย่าวางตรานั้น ถ้ายังมิได้วางตราอย่าให้ไหว้ขุนหมื่นผู้นั้นมิชอบ ต่อวางตราแล้วถ้าจะไหว้ก็ตามเถิด ถ้ากรมการผู้รับตรานั้น จะต้องว่าความเมืองใด ให้ว่าเมืองนั้นตามพระราชกำหนฎ แลตอบว่าประการใด ๆ มิส่งนั้น ถ้าจะรับเอาไปมิได้ด้วยมีสารตรามานั้น จะให้ข้ารับตอบนั้นมิได้ ถ้าตอบ

ส่งจะรับไป ถ้าจะตอบให้เจ้าจอมรู้ ก็ให้แต่งทนายถือตราตอบซึ่งมิส่งนั้นขึ้นไป จึ่งจะชอบด้วยราชการ แลให้ว่ากรมการจงดี แลเกาะเอาคนกรมการนั้นมาจำเอาคู่ความ ถ้าแลจำมิออก ให้เอาตัวคนนั้นขึ้นมาจงได้แล

ลักษณพระธรรมนูนใช้ตราสงเขบสิ้นแต่เท่านี้

พระไอยการพรมศักดิ

จักกล่าวลักษณมูลคดีวิวาทอันเกิดความ ด้วยพิกัดกระเสียรอายุศม ชาย หญิง อันตั้งอยู่ใน ปถม มฌิม บั้ดฉิม ไวยโดยบาฬีคำภีรพระธรรมสาตรว่า อคฺฆาปนายู เปนต้นดั่งนี้มีอรรถาธิบายดั่งกล่าวมาแล้ว แต่นี้จสืบสาขคดีคือกิ่ง ความ ตามพระ ราชบัญญัติอัน บราณราช กระษัตรทรงพระราชวินิฉัยตามคำภีรพระธรรมสาตรจัดเปนบทมาตราสืบ ๆ มาดั่งนี้

1

จุลศักราช ๘๕๕ ศกกุกกุฏสังวัจฉระเชษฐมาศกาลบั๊กขเอกาทัศมีดิดถียังพุทธวาระกาลบริเฉทกำหนดจึ่งพระบาทสมเดจเอกาทศรฐอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิทราชธรรมอนันตสมภาราดิเรกเอกอุดมบรมพุทธางกูร จุลจักรพรรดิธรรมมิกก ราชา ธิราช เจ้า ผู้ ทรง พระ คุณ อัน มหา ประ เสริฐเสดจณ พระธินั่ง มงกุฎพิมาน โดยบูรรภาภิมุกขสุวรรณมหาปราสาท จึ่งพญายมราชอินทราธิบดีศรีโลกากรทันทรา กรมพระนครบาลอภัยพิริยบรากรมภาหุ กราบบัง-

คมทูลพระกรรุณาว่าข้าพระพุทธิเจ้าหมื่นยอดทองใช้อี่เกิดผู้ทายนำแขกไปพื้นดิน แลลูกชายอี่เกิดอยู่ณบ้านหมื่นยอดทอง เอาลูกอี่เกิดใส่เก้าอี้ไปตั้งไว้ลูกอี่เกิดจมน้ำตาย แลอี่เกิดให้ตระลาการพิจารณา แลอำแดงอุ่นสาระภาพว่าเอาลูกอี่เกิดไปตั้งไว้ณบนสพาน แล้วไปงมกุ้ง ครั้นกลับมาจึ่งเหนลูกอี่เกิดซึ่งใส่เก้าอี้นั้นตกจมน้ำอยู่ เอาขึ้นมาประคมผงมแลอยู่ประมานครู่หนึ่งลูกอี่เกิดนั้นตายแลจะลงโทษประการใดจะขอรับ ข้าพระพุทธเจ้าเอาใบสัจไปยังธรรมาธิกรปรับด้วยพระราชกฤษฎีกา แลปรับว่าเดกอายุศม ๕ เดือนเปนค่า ๔๐๐๐๐ เปนเงินหกสลึง แลให้ไหมอำแดงอุ่นสองค่าเปนเงิน ┼๓ เปนสินไหมกึ่งพินัยกึ่ง แลข้าพระพุทธเจ้าจเอาตามพระราชกฤษฎีกาประการใด ขอเดชะพระบาทบรมสมภารโปรดเกล้า ฯ จึ่งพระบาทสมเดจเอกาทธรฐอิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิทธราชธรรมอนันตสัมภาราดิเรกเอกอุดมบรมพุทธางอดูลเดช เสวตรกุญชรบวรกระหนกกระรัตนมหาปราสาทโอภายพรรณวิศาล ทรงพระวิจารบุราณราชบัญญัติคณนากลไนยบัดแลเหนดูหย่อน จผ่อนให้

ยิ่งกว่าอาทิบูรรณ เพื่อจะบริบาลดรุณประชาราษฎร เปนทายกรรมกรบวรขันทเสมาอนาเขตบมิให้คิดผิดเพศพาธา แห่งผู้มิอิศริยามหุยประทุษบังอาจ แลงให้ประพฤฒิตามพระราโชวาทโดยนิตยทำนุก จงเกษมศุขประชากรถาวรในประจุบันอนาคตกาลด้วยเดชสมภารพระบรมบาท จึ่งมีพระราชโองการมาณพระบันทูลสูรสิหนาท ดำหรัดสั่งแก่มหาราชครูพระราชครูปโรหิตาพฤฒาจารยให้แต่งพระราชกฤษฎีกาพิกัดค่าคนไว้ดังนี้

2

มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดบังอาจฟันแทงทุบตีกันให้ตายก็ดี ทำฉมบกฤติยาให้ตายก็ดี ใส่ยาให้กันตายก็ดี อนึ่งมิได้แกล้งให้ตายก็ดี แลทำให้ตายด้วยหาพิจารณามิได้ก็ดี แลลงสินไหมก็ดีตามโทษ หนัก/เบา นั้นตามค่าคนดังนี้

3

ถ้าแลมิได้ตายให้ไหมตามพระอายการเดิม

4

ถ้าผู้ชายอายุศมเดือน ๑ ๒ ๓ } เดือนค่า ๖ บาท อายุศม ๔ ๕ ๖ } เดือนค่า ๒ ตำลึง อายุศม ๗ ๘ ๙ } เดือนค่า ๑๐ บาท

อายุศม ๑๐, ๑๑ } เดือนค่า ๓ ตำลึง

ผู้ชายอายุศมขวบ ๑, ๒ } ขวบค่า ๔ ตำลึง

อายุศม ๓, ๔ } ขวบค่า ๕ ตำลึง อายุศม ๕, ๖ } ขวบค่า ๖

ตำลึง อายุศม ๗, ๘ } ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ } ขวบ

ค่า ๑๑ ตำลึง อายุศม ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐ } ขวบค่า ๑๒ ตำลึง

อายุศม ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕ } ขวบค่า ๑๓ ตำลึง อายุศม ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๒ } ขวบ

ค่า ๑๔ ตำลึง อายุศม

๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐

} ขวบค่า ๑๔ ตำลึง

อายุศม

๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

} ขวบค่า ๑๒ ตำลึง อายุศม

๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕

} ขวบค่า ๑๐ ตำลึง อายุศม

๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐

} ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม

๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕

} ขวบค่า ๖ ตำลึง อายุศม

๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐

} ขวบค่า ๔

ตำลึง อายุศม ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ขวบค่า ๑๐ บาท อายุศม ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ขวบค่า ๒ ตำลึง อายุศม ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ขวบค่า ๖ บาท อายุศม ๙๑ ถึง ๑๐๐ ขวบค่าตำลึงหนึ่ง

5

ถ้าผู้หญิงอายุศมเดือน ๑ ๒ ๓ เดือนค่าตำลึงหนึ่ง อายุศม ๔ ๕ ๖ เดือนค่า ๖ บาท อายุศม ๗ ๘ ๙ เดือนค่า ๒ ตำลึง อายุศม ๑๐ ๑๑ เดือนค่า ๑๐ บาท

อายุศมขวบ ๑ ๒ ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๓ ๔

ขวบค่า ๔ ตำลึง อายุศม ๕ ๖ ขวบค่า ๕ ตำลึง อายุศม ๗ ๘ ขวบค่า ๗ ตำลึง อายุศม ๙ ๑๐ ขวบค่า ๘ ตำลึง

อายุศม ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ขวบค่า ๑๐ ตำลึง

อายุศม ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ขวบค่า ๑๒ ตำลึง

อายุศม ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ขวบค่า ๑๑ ตำลึง อายุศม ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ขวบค่า ๑๐ ตำลึง

อายุศม ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ขวบค่า ๙ ตำลึง อายุศม

๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ } ขวบค่า ๘ ตำลึง อายุศม ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ } ขวบค่า ๗ ตำลึง

อายุศม ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ } ขวบค่า ๖ ตำลึง อายุศม ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ } ขวบค่า ๔

ตำลึง อายุศม ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ } ขวบค่า ๓ ตำลึง อายุศม ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ }

ขวบค่า ๑๐ บาท อายุศม ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ } ขวบ ค่า ๒ ตำลึง

อายุศม ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ } ขวบค่า ๖ บาท อายุศม ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ } ขวบค่า

ตำลึงหนึ่ง อายุศมแต่ ๙๑ ถึง ๑๐๐ ขวบค่าสามบาท

ขวบ

ชายอายุศมเดือน			๑ ๒ ๓	๑+๒	๔ ๕ ๖	๒+	๗ ๘ ๙	๒+๒	๑๐ ๑๑	๓+	สิ้นเดือน	
๑ ๒	๔+	๓ ๔	๕+	๕ ๖	๖+	๗ ๘	๘+	๙ ๑๕	๑๑+	๑๖ ๒๐	๑๒+	๒๑ ๒๕
๑๓+	๒๖ ๔๐	๑๔+	๔๑ ๔๕	๑๓+	๔๖ ๕๐	๑๒+	๕๑ ๕๕	๑๐+	๕๖ ๖๐	๘+	๖๑ ๖๕	๖+
๖๖ ๗๐	๔+	๗๑ ๗๕	๓+	๗๖ ๘๐	๒+๒	๘๑ ๘๕	๒+	๘๖ ๙๐	๑+๒	๙๑ ๑๐๐	๑+	สิ้นขวบ

ขวบ

หญิงอายุศมเดือน			๑ ๒ ๓	๑+	๔ ๕ ๖	๑+๒	๗ ๘ ๙	๒+	๑๐ ๑๑	๒+๒	สิ้นเดือน		
๑ ๒	๓+	๓ ๔	๔+	๕ ๖	๕+	๗ ๘	๗+	๙ ๑๐	๘+	๑๑ ๑๕	๙+	๑๖ ๒๐	๑๐+
๒๑ ๓๐	๑๒+	๓๑ ๓๕	๑๑+	๓๖ ๔๐	๑๐+	๔๑ ๔๕	๙+	๔๖ ๕๐	๘+	๕๑ ๕๕	๗+	๕๖ ๖๐	๖+
๖๑ ๖๕	๔+	๖๖ ๗๐	๓+	๗๑ ๗๕	๒+๒	๗๖ ๘๐	๒+	๘๑ ๘๕	๑+๒	๘๖ ๙๐	๑+	๙๑ ๑๐๐	+๓

6

ถ้าจักษุพิกาลข้างหนึ่งก็ดี หูหนวกก็ดี ให้ลดลงค่าส่วนหนึ่งเอา ๕ ส่วน

7

ถ้าแลมือพิกาลข้างหนึ่งก็ดี ผวเท้าพิกาลข้างหนึ่งก็ดี ให้ลดค่าส่วนหนึ่งเอา ๓ ส่วน ถ้าแลจักษุพิกาลสองข้างก็ดี มือพิกาลสองข้างก็ดีให้ลดค่าลง ๒ ส่วนเอา

ส่วนหนึ่ง ถ้าแลเท้าพิกาลทั้งสองข้างให้ลดลงค่าส่วน ๑ เอาส่วนหนึ่ง

8

ถ้าแลเกิดโรคแลเหนจรักษาหายพลันให้ลดค่าลงส่วนหนึ่งเอาแต่ ๖ ส่วน ถ้าแลเกิดโรคแลเหนจะรักษานานหาย ให้ลดค่าลงส่วน ๑ เอา ๔ ส่วน ถ้าแลผู้โรคลำบากแลจรักษามิหายให้ลดค่าลง ๒ ส่วน เอา ๒ ส่วน ถ้าเปนบ้าเลมอะแลบ้าหมูเหงาเงื่อง ให้ลดค่าลงส่วนหนึ่งเอา ๒ ส่วน

ซึ่งพิกาลแลเกิดโรคอันกล่าวดั่งนี้ ถ้าสูงอายุศมแลเดกสกันก็ดี ให้เทียบเอาตามอายุศมซึ่งพิกัดไว้นั้นแล้วแลให้ลดค่านั้นลงตามพิกาลโรคนั้นแล

9

มาตราหนึ่ง ไพร่หลวงทั้งปวงซึ่งมีสักหมายหมู่กรมนั้นแล้ว แลผู้บังอาจฆ่าฟันแทงทุบถองตีให้ตายด้วย ไม้ มือ เหลก ให้พิกัดค่าตัวหมู่นั้นไว้โดยสักหมายจงทุกหมู่ทุกกรม ตามพระราชกำหนดใหม่ไว้ดั่งนี้

ถ้าสักคอลายแขนทั้งสองข้าง สักดาบสักลำตาลในแข่งขาทั้งสองข้างค่าชั่ง ๖ ตำลึง ถ้าสักคอลายแขนลายสองข้าง แลสักลำตาลสักดาบในแข่งขาข้างเดียวค่าชั่ง ๕ ตำลึง ถ้าสักคอลายแขนลายสองข้างแลสักลำตาลมิได้สักดาบณแข่งขาค่าชั่ง ๔ ตำลึง ถ้าแลสักคอลายแขนลายสองข้าง แลมิได้สักลำตาลค่าชั่ง ๒ ตำลึง (ถ้าสักคอลายแขนลายข้างเดียวค่าชั่งหนึ่ง) ถ้าสักแต่แขนลายข้างเดียวก็ดีสักแต่คอลายก็ดีค่า ๑๘ ตำลึง ถ้าสักแต่หมู่ไว้ค่า ๑๖ ตำลึง ถ้ามิได้สักหมายหมู่แต่เปนไพร่หลวงเอาเสมอไพร่ราพค่า ๑๔ ตำลึง

10

มาตราหนึ่ง ไพร่หลวงสิบสองพระกานัลทั้งปวง ถ้าสักดาบในแข่งขาสองข้างค่าชั่ง ๑ ถ้าสักดาบแข่งขาข้างเดียวค่า ๑๘ ตำลึง ถ้าสักแต่หมู่ไว้ค่า ๑๖ ตำลึง ถ้ามิได้หมายหมู่เอาเสมอไพร่ราพค่า ๑๔ ตำลึง

กล่าวลักษณพิกัด กระเสียรอายุศม ชายหญิงตามมลคดีวิวาทแลสาขคดีโดยคำภีรพระธรรมสาตรแต่เท่านี้

11

จักล่าวมูลคดีสำหรับกระลาการอันชื่อว่าพรหมทันธคือพรหมศักดิบทปรับโดยบาฬีในคำภีร์พระธรรมสาตรว่า

ทณฺฑาภิปตฺติการณํ ยํ สพฺเพสํ ปราชินํ

ตมฺปิ ปติตทณฺฑํ ทณฺโฑ นามา ติ กิตฺติตํ

แปลเนื้อความว่า ยํ ทณฺฑาภิปตฺติการณํ อันว่ากิริยาทอดซึ่งอาชญาคือ สินไหม พินัย อันใด สพฺเพสํ ปราชินํ แก่บุทคลทั้งหลายผู้แพ้คดี ตมฺปิปตฺติตทณฺฑํ อันว่าลักษณอันทอดซึ่งอาชญาคือ สินไหม พินัย นั้น กิตฺติตํ อันพระมโนสาราจารยกล่าว ทณฺโฑ นาม ชื่อว่าพรหมทันคือกรมศักดิบทปรับ

12

ทสกุสลถานํ จิตฺตํ เอกํ วฑฺฒมนํ กตฺวา

ปญฺจินฺทฺริยา จ คุณกํ มโนทุจฺจริตํ นาม

มโนทุจฺจริตํ ถานํ ปญฺจินฺทฺริยา หานํ

เอกาทสา ลพฺภํ วจีทุจฺจริตํ นาม

มโนทุจฺจริตํ ถานํ เอกาทสา หานญฺเจว
ลพฺภํ นวถานํ กตฺวา ปญฺจ ฉ สตฺต อฏฺฐ นว
ทส ทฺวาทส จุทส เอกวีสติ คุณํ โหติ
ยถา อนุกฺกมฺเมเนว อาจาริเยน โย เชตพฺพา

พระมโนสาราจารยท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าจทำพรหมศักดิให้ตั้งทศกุศลกรรมบท ๑๐ ลงเอาเอกจิตร ๑ บวกแล้วเอาปัญจอินทรีย ๕ คูนเปนเกนมะโนทุจริตเกนเลิมดตราไว้แล้วตั้งเกนเลิมดลงเอาปัญจอินทรีย ๕ หารลัพได้ ๑๑ เปนเกนวจีทุจริตด่าท่าน จึ่งตั้งเกนเลิมดเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอาออกตั้ง ๙ ถาน ถานแรกเอา ๕ คูนเปนเกนกายทุจริต (ตีบชี้ตราไว้ ถาน ๒ เอา ๖ คนเปนเกนกายทุจริตตีฟก) ตราไว้ถาน ๓ เอา ๗ คนเปนเกนกายทุจริตตีช้ำดำตราไว้ ถาน ๔ เอา ๘ คูนเปนเกนกายทุจริตตีทรับตราไว้ ถาน ๕ เอา ๙ คูนเปนเกนกายทุจริตตีฉลายตราไว้ ถาน ๖ เอา ๑๐ คูนเปนเกนกายทุจริตตีแตกตราไว้ ถาน ๗ เอา ๑๒ คูนเปนเกนกายทุจริตตีโข้นตราไว้ ถาน ๘ เอา ๑๔ คูนเปนเกนกายทุจริตตีหักตราไว้ ถาน ๙ เอา ๒๑ คูนเปนเกน

กายทุจริตบอกตราไว้ทั้ง ๑๑ ถานแล้วเอาสหัสโกรธา ๑๐๐๐ คูนทั้ง ๑๑ ถานเปนเบี้ยตำแหน่งนา ๕ ไร่แล

13

ถ้าจทำเบี้ยนา ๑๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ตั้งเบี้ยตำแหน่งนา ๕ ไร่ลง ถ้านา ๑๐ ไร่เอา ๒ คูน นา ๑๕ ไร่เอา ๓ คูน นา ๒๐ ไร่เอา ๔ คูน นา ๒๕ ไร่เอา ๕ คูน นา ๓๐ ไร่เอา ๖ คูน นา ๕๐ ไร่เอา ๗ คูน นา ๘๐ ไร่เอา ๗ ๑/๒ คูน นา ๑๐๐ ไร่เอา ๘ คูน นา ๑๕๐ ไร่เอา ๙ คูน นา ๒๐๐ ไร่เอา ๑๐ คูน นา ๒๕๐ ไร่เอา ๑๒ ๑/๒ คูน นา ๓๐๐ ไร่เอา ๑๕ คูน นา ๓๕๐ ไร่เอา ๑๗ ๑/๒ คูน นา ๔๐๐ ไร่เอา ๒๐ คูน

14

ถ้าจะทำเกนตายแต่นา ๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ตั้งเบญจขันทั้ง ๕ ลงเอาสัตะวิบาก ๗ คูนแล้วเอาสหัสโกรธา ๑๐๐๐ คูนเปนเกนไว้ จึ่งเอาเกนตายสำหรับตำแหน่งนาคูนแล้วเอา ๗๐๐๐๐๐ หารลัพนั้นเปนค่าตัว ถ้ามิเสด ๓๕๐๐๐๐ ให้เอาเปนกึ่งค่า ถ้า

มีเสด ๑๗๕๐๐๐ ให้เอาเปนครึ่งกึ่ง ถ้าน้อยกว่าเสดทั้งสองนี้แล้วอย่าใช้เลย

15

แลตายสำหรับตำแหน่งนานั้น ถ้านา ๕ ไร่เอา ๓๐ คูน ถ้านา ๑๐ ไร่เอา ๔๐ คูน ถ้านา ๑๕ ไร่เอา ๔๕ คูน ถ้านา ๒๐ ไร่เอา ๕๐ คูน ถ้านา ๒๕ ไร่เอา ๕๕ คูน ถ้านา ๓๐ ไร่เอา ๖๐ คูน ถ้านา ๕๐ ไร่เอา ๗๐ คูน ถ้านา ๘๐ ไร่เอา ๗๕ คูน ถ้านา ๑๐๐ ไร่เอา ๘๐ คูน ถ้านา ๑๕๐ ไร่เอา ๙๐ คูน ถ้านา ๒๐๐ ไร่เอา ๑๐๐ คูน ถ้านา ๒๕๐ ไร่เอา ๑๒๐ คูน ถ้านา ๓๐๐ ไร่เอา ๑๕๐ คูน ถ้านา ๓๕๐ ไร่เอา ๑๗๐ คูน ถ้านา ๔๐๐ ไร่เอา ๒๐๐ คูน

16

ถ้าจะทำเบียพี่น้องลูกหลานแต่นา ๓๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ให้ตั้งเบียตัวลงเอา ๒ หารลพี่นั้นเปนเบียพี่น้องลูกหลาน

17

ถ้าจะทำเบียแต่นา ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐

หาเกนมิได้ ให้ตั้งเบี้ยนา ๔๐๐ ลงแล้วให้บวกเบี้ยขึ้นร้อยละ

	เลิ่มด	๖๐๐๐๐		๑๕๐๐๐
	ด่า	๑๒๐๐๐		๓๐๐๐
	บช้ำ	๒๗๐๐๐		๖๗๕๐
	ฟก	๓๑๕๐๐		๗๘๗๕
	ช้ำดำ	๓๘๐๐๐		๙๕๐๐
	ทรับ	๔๔๕๐๐		๑๑๑๒๕
เท่าน	ฉลาย	๕๑๐๐๐	บวก พี่น้อง ลูกหลาน	๑๒๗๕๐
	แตก	๕๕๐๐๐		๑๓๗๕๐
	โข้น	๖๖๐๐๐		๑๖๕๐๐
	หัก	๗๗๐๐๐		๑๙๒๕๐
	บอด	๑๑๑๐๐๐		๒๗๗๕๐

ตายกึ่งค่า ควรบวกกึ่งบวกเปนเบี้ยถ้านนาทีกะทำนั้นแล

18

ถ้าจะทำเบี้ยพี่น้องลูกหลานแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐ ให้ตั้งเบี้ยพี่น้องลูกหลานนา ๔๐๐

ลงแล้วเอาเบี้ยบวกออกตั้งเอา ๔ หารลัพนั้นเอาไปบวก
เบี้ยนาพี่น้องลูกหลานนา ๔๐๐ ร้อยละเท่านั้นแล

19

แลเบี้ยในตัวตำแหน่งนา แลเบี้ยพี่น้องลูกหลาน
แต่นา ๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐๐ นั้นแต่ถานมือแล

ถ้าตีด้วยไม้ ให้ตั้งเบี้ยถานมือลงเอากึ่งหนึ่งบวก
เปนสักไม้ ถ้าตีฟันแทงด้วยเหลก ตั้งเบี้ยถานมือลง
บวกขึ้นอีกเท่าหนึ่งเปนสองเท่ามือเปนสักเหลกแล

[ต่อจากนี้ ในต้นฉะบับ แสดงเบี้ยปรับตามศักดินาตั้ง
แต่ ๕ ไร่ จนถึง ๑๐๐๐๐ ไร่ เปนการเปลืองเนื้อที่มาก
จึงได้รวมเปนตาตะรางเพื่อให้สั้นเข้าและดูได้สดวกง่ายขึ้น]

20

แลเบี้ยกรมศักดินั้นเปนแต่เบี้ยชกตีถองถานมือ ถ้าตีกันด้วยไม้ ให้บวกเบี้ยเข้าอีกกึ่งมือ ถ้าตีฟันแทงกันด้วยเหล็ก ให้บวกเบี้ยเข้าเปนสองเท่ามือ

21

๔ มาตราหนึ่ง ราษฎรหาความแก่กันด้วยเนื้อความประการใด ๆ ก็ดีจะปรับผู้แพ้นั้น ถ้าหากันมีทุนทรัพย ให้เอาทุนทรัพย์ตั้งไหม ถ้าหาทุนทรัพย์มิได้ ให้เอารูปความนั้นตั้งปรับไหม

22

อนึ่งฉุดคร่าเอาผู้คนลูกเมียท่านไปมิได้จำจองให้เอาเบี้ยถานเลมิดทำ ๓ ส่วนเอา ๒ ส่วนตั้งไหม

23

วัน ๕ $\underset{6}{+}$ ๖ ค่ำ จอนักสัตวฉอศก ออกพระสารประเสริฐรับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่งว่าแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าจปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาผู้มีคดีนั้นแต่ศักดินา ๑๕๐ ลงมาถึงนา ๕ ไร่ อย่าให้ปรับตามเบี้ยกรมศักดิเลย ให้ปรับตามบังคับ เลมิดเปนเบี้ย ๕๐๐๑๐๐ ค่าเปนเบี้ย ๑๑๐๐๐๐ }

นา		เลมิด	ค่า	ซ้ำ	ฟก	ซ้ำคำ	ทรับ	ฉลาย	แตก	โข้น	หัก	ขอด	ตาย
๕ ไร่		๕๕๐๐๐	๑๑๐๐๐	๒๕๐๐๐	๓๐๐๐๐	๓๕๐๐๐	๔๐๐๐๐	๔๕๐๐๐	๕๐๐๐๐	๖๐๐๐๐	๗๐๐๐๐	๓๐๕๐๐๐	๑ ๑/๒ ค่า
๑๐ ไร่		๑๑๐๐๐๐	๒๒๐๐๐	๕๐๐๐๐	๖๐๐๐๐	๗๐๐๐๐	๘๐๐๐๐	๙๐๐๐๐	๑๐๐๐๐๐	๑๒๐๐๐๐	๑๔๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๒ ค่า
๑๕ ไร่		๑๖๕๐๐๐	๓๓๐๐๐	๗๕๐๐๐	๙๐๐๐๐	๑๐๕๐๐๐	๑๒๐๐๐๐	๑๓๕๐๐๐	๑๕๐๐๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๓๑๕๐๐๐	๒ ๑/๔ ค่า
๒๐ ไร่		๒๒๐๐๐๐	๔๔๐๐๐	๑๐๐๐๐๐	๑๒๐๐๐๐	๑๔๐๐๐๐	๑๖๐๐๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๐๐๐๐๐	๒๔๐๐๐๐	๒๘๐๐๐๐	๔๒๐๐๐๐	๒ ๑/๒ ค่า
๒๕ ไร่		๒๗๕๐๐๐	๕๕๐๐๐	๑๒๕๐๐๐	๑๕๐๐๐๐	๑๗๕๐๐๐	๒๐๐๐๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๕๐๐๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๕๐๐๐๐	๕๒๕๐๐๐	๒ ๓/๔ ค่า
๓๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๓๓๐๐๐๐	๖๖๐๐๐	๑๕๐๐๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๒๔๐๐๐๐	๒๗๐๐๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๖๐๐๐๐	๔๒๐๐๐๐	๖๓๐๐๐๐	๓ ค่า
		๑๖๕๐๐๐	๓๓๐๐๐	๗๕๐๐๐	๙๐๐๐๐	๑๐๕๐๐๐	๑๒๐๐๐๐	๑๓๕๐๐๐	๑๕๐๐๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๓๑๕๐๐๐	๑ ๑/๒ ค่า
๕๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๓๘๕๐๐๐	๗๗๐๐๐	๑๗๕๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๒๔๕๐๐๐	๒๘๐๐๐๐	๓๑๕๐๐๐	๓๕๐๐๐๐	๔๒๐๐๐๐	๔๙๐๐๐๐	๗๓๕๐๐๐	๓ ๑/๒ ค่า
		๑๙๒๕๐๐	๓๘๕๐๐	๘๗๕๐๐	๑๐๕๐๐๐	๑๒๒๕๐๐	๑๔๐๐๐๐	๑๕๗๕๐๐	๑๗๕๐๐๐	๒๑๐๐๐๐	๒๔๕๐๐๐	๓๖๗๕๐๐	๑ ๓/๔ ค่า
๘๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๔๑๒๕๐๐	๘๒๕๐๐	๑๘๗๕๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๖๒๕๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๓๗๕๐๐	๓๗๕๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๒๕๐๐๐	๗๘๗๕๐๐	๓ ๓/๔ ค่า
		๒๐๖๒๕๐	๔๑๒๕๐	๙๓๗๕๐	๑๑๒๕๐๐	๑๓๑๒๕๐	๑๕๐๐๐๐	๑๖๘๗๕๐	๑๘๗๕๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๖๒๕๐๐	๓๙๓๗๕๐	๑ ๓/๔ ค่า
๑๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๔๔๐๐๐๐	๘๘๐๐๐	๒๐๐๐๐๐	๒๔๐๐๐๐	๒๘๐๐๐๐	๓๒๐๐๐๐	๓๖๐๐๐๐	๔๐๐๐๐๐	๔๘๐๐๐๐	๕๖๐๐๐๐	๘๔๐๐๐๐	๔ ค่า
		๒๒๐๐๐๐	๔๔๐๐๐	๑๐๐๐๐๐	๑๒๐๐๐๐	๑๔๐๐๐๐	๑๖๐๐๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๐๐๐๐๐	๒๔๐๐๐๐	๒๘๐๐๐๐	๔๒๐๐๐๐	๒ ค่า
๑๕๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๔๙๕๐๐๐	๙๙๐๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๗๐๐๐๐	๓๑๕๐๐๐	๓๖๐๐๐๐	๔๐๕๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๔๐๐๐๐	๖๓๐๐๐๐	๙๔๕๐๐๐	๔ ๑/๒ ค่า
		๒๔๗๕๐๐	๔๙๕๐๐	๑๑๒๕๐๐	๑๓๕๐๐๐	๑๕๗๕๐๐	๑๘๐๐๐๐	๒๐๒๕๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๗๐๐๐๐	๓๑๕๐๐๐	๔๗๒๕๐๐	๒ ๑/๔ ค่า
๒๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๕๕๐๐๐๐	๑๑๐๐๐๐	๒๕๐๐๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๕๐๐๐๐	๔๐๐๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๐๐๐๐๐	๖๐๐๐๐๐	๗๐๐๐๐๐	๑๐๕๐๐๐๐	๕ ค่า
		๒๗๕๐๐๐	๕๕๐๐๐	๑๒๕๐๐๐	๑๕๐๐๐๐	๑๗๕๐๐๐	๒๐๐๐๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๕๐๐๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๕๐๐๐๐	๕๒๕๐๐๐	๒ ๑/๒ ค่า
๒๕๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๖๘๗๕๐๐	๑๓๗๕๐๐	๓๑๒๕๐๐	๓๗๕๐๐๐	๔๓๗๕๐๐	๕๐๐๐๐๐	๕๖๒๕๐๐	๖๒๕๐๐๐	๗๕๐๐๐๐	๘๗๕๐๐๐	๑๓๑๒๕๐๐	๖ ค่า
		๓๔๓๗๕๐	๖๘๗๕๐	๑๕๖๒๕๐	๑๘๗๕๐๐	๒๑๘๗๕๐	๒๕๐๐๐๐	๒๘๑๒๕๐	๓๑๒๕๐๐	๓๗๕๐๐๐	๔๓๗๕๐๐	๖๕๖๒๕๐	๓ ค่า
๓๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๘๒๕๐๐๐	๑๖๕๐๐๐	๓๗๕๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๒๕๐๐๐	๖๐๐๐๐๐	๖๗๕๐๐๐	๗๕๐๐๐๐	๙๐๐๐๐๐	๑๐๕๐๐๐๐	๑๕๗๕๐๐๐	๗ ๑/๒ ค่า
		๔๑๒๕๐๐	๘๒๕๐๐	๑๘๗๕๐๐	๒๒๕๐๐๐	๒๖๒๕๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๓๗๕๐๐	๓๗๕๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๒๕๐๐๐	๗๘๗๕๐๐	๓ ๓/๔ ค่า
๓๕๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๙๖๒๕๐๐	๑๙๒๕๐๐	๔๓๗๕๐๐	๕๒๕๐๐๐	๖๑๒๕๐๐	๗๐๐๐๐๐	๗๘๗๕๐๐	๘๗๕๐๐๐	๑๐๕๐๐๐๐	๑๒๒๕๐๐๐	๑๘๓๗๕๐๐	๘ ๑/๒ ค่า
		๔๘๑๒๕๐	๙๖๒๕๐	๒๑๘๗๕๐	๒๖๒๕๐๐	๓๐๖๒๕๐	๓๕๐๐๐๐	๓๙๓๗๕๐	๔๓๗๕๐๐	๕๒๕๐๐๐	๖๑๒๕๐๐	๙๑๘๗๕๐	๔ ๑/๔ ค่า
๔๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๑๑๐๐๐๐๐	๒๒๐๐๐๐	๕๐๐๐๐๐	๖๐๐๐๐๐	๗๐๐๐๐๐	๘๐๐๐๐๐	๙๐๐๐๐๐	๑๐๐๐๐๐๐	๑๒๐๐๐๐๐	๑๔๐๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐๐	๑๐ ค่า
		๕๕๐๐๐๐	๑๑๐๐๐๐	๒๕๐๐๐๐	๓๐๐๐๐๐	๓๕๐๐๐๐	๔๐๐๐๐๐	๔๕๐๐๐๐	๕๐๐๐๐๐	๖๐๐๐๐๐	๗๐๐๐๐๐	๑๐๕๐๐๐๐	๕ ค่า
๕๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๑๑๖๐๐๐๐	๒๓๒๐๐๐	๕๒๗๐๐๐	๖๓๑๕๐๐	๗๓๘๐๐๐	๘๔๔๕๐๐	๙๕๑๐๐๐	๑๐๕๕๐๐๐	๑๒๖๖๐๐๐	๑๔๗๗๐๐๐	๒๒๑๑๐๐๐	๑๐ ๑/๒ ค่า
		๕๖๕๐๐๐	๑๑๓๐๐๐	๒๕๖๗๕๐	๓๐๗๘๗๕	๓๕๙๕๐๐	๔๑๑๑๒๕	๔๖๒๗๕๐	๕๑๓๗๕๐	๖๑๖๕๐๐	๗๑๙๒๕๐	๑๐๗๗๗๕๐	๕ ค่า
๖๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๑๒๒๐๐๐๐	๒๔๔๐๐๐	๕๕๔๐๐๐	๖๖๓๐๐๐	๗๗๖๐๐๐	๘๘๙๐๐๐	๑๐๐๒๐๐๐	๑๑๑๐๐๐๐	๑๓๓๒๐๐๐	๑๕๕๔๐๐๐	๒๓๒๒๐๐๐	๑๑ ค่า
		๕๘๐๐๐๐	๑๑๖๐๐๐	๒๖๓๕๐๐	๓๑๕๗๕๐	๓๖๙๐๐๐	๔๒๒๒๕๐	๔๗๕๕๐๐	๕๒๗๕๐๐	๖๓๓๐๐๐	๗๓๘๕๐๐	๑๑๐๕๕๐๐	๕ ๑/๔ ค่า
๘๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๑๓๔๐๐๐๐	๒๖๘๐๐๐	๖๐๘๐๐๐	๗๒๖๐๐๐	๘๕๒๐๐๐	๙๗๘๐๐๐	๑๑๐๔๐๐๐	๑๒๒๐๐๐๐	๑๔๖๔๐๐๐	๑๗๐๘๐๐๐	๒๕๔๔๐๐๐	๑๒ ค่า
		๖๑๐๐๐๐	๑๒๒๐๐๐	๒๗๗๐๐๐	๓๓๑๕๐๐	๓๘๘๐๐๐	๔๔๔๕๐๐	๕๐๑๐๐๐	๕๕๕๐๐๐	๖๖๖๐๐๐	๗๗๗๐๐๐	๑๑๖๑๐๐	๕ ๑/๒ ค่า
๑๐๐๐ ไร่	พี่น้องลูกหลาน	๑๔๖๐๐๐๐	๒๙๒๐๐๐	๖๖๒๐๐๐	๗๘๙๐๐๐	๙๒๘๐๐๐	๑๐๖๗๐๐๐	๑๒๐๖๐๐๐	๑๓๓๐๐๐๐	๑๕๙๖๐๐๐	๑๘๖๒๐๐๐	๒๗๖๖๐๐๐	๑๓ ค่า
		๖๔๐๐๐๐	๑๒๘๐๐๐	๒๙๐๕๐๐	๓๔๗๒๕๐	๔๐๗๐๐๐	๔๖๖๕๐๐	๕๒๖๕๐๐	๕๘๒๕๐๐	๖๙๙๐๐๐	๘๑๕๕๐๐	๑๒๑๖๕๐๐	๕ ๓/๔ ค่า

นา		เลมิก	ค่ำ	บซ้ำ	ฟก	ซ้ำค่ำ	ทรับ	ฉลาย	แตก	โข้น	หัก	บอด	ตาย
๑๒๐๐ ไร่	พี่น้อง	๑๕๘๐๐๐๐	๓๑๖๐๐๐	๗๑๖๐๐๐	๘๕๒๑๐๐	๑๐๐๔๐๐๐	๑๑๕๖๐๐๐	๑๓๐๘๐๐๐	๑๔๔๐๐๐๐	๑๗๒๘๐๐๐	๒๐๑๖๐๐๐	๒๘๘๘๐๐๐	๑๔ ค่า
	ลูกหลาน	๖๗๐๐๐๐	๑๓๔๐๐๐	๓๐๔๐๐๐	๓๖๓๐๘๐	๔๒๖๐๐๐	๔๘๙๐๐๐	๕๕๒๐๐๐	๖๑๐๐๐๐	๗๓๒๐๐๐	๘๕๔๑๐๐	๑๒๗๒๐๐๐	๖ ค่า
๑๔๐๐ ไร่	พี่น้อง	๑๗๐๐๐๐๐	๓๔๐๐๐๐	๗๗๐๐๐๐	๙๑๕๐๐๐	๑๐๘๐๐๐๐	๑๒๔๕๐๐๐	๑๔๑๐๐๐๐	๑๕๕๐๐๐๐	๑๘๖๐๐๐๐	๒๑๗๐๐๐๐	๓๒๑๐๐๐๐	๑๕ ค่า
	ลูกหลาน	๗๐๐๐๐๐	๑๔๐๐๐๐	๓๑๗๕๐๐	๓๗๘๗๕๐	๔๔๕๐๐๐	๕๑๑๒๕๐	๕๗๗๕๐๐	๖๓๗๕๐๐	๗๖๕๐๐๐	๘๙๒๕๐๐	๑๓๒๗๕๐๐	๖ ๑/๔ ค่า
๑๕๐๐ ไร่	พี่น้อง	๑๗๖๐๐๐๐	๓๕๒๐๐๐	๗๙๗๐๐๐	๙๔๖๕๐๐	๑๑๑๘๐๐๐	๑๒๘๙๕๐๐	๑๔๖๑๐๐๐	๑๖๐๕๐๐๐	๑๙๒๖๐๐๐	๒๒๔๗๐๐๐	๓๓๒๑๐๐๐	๑๕ ๑/๒ ค่า
	ลูกหลาน	๗๑๕๐๐๐	๑๔๓๐๐๐	๓๒๔๒๕๐	๓๘๖๒๒๕	๔๕๕๕๐๐	๕๒๒๓๗๕	๕๙๐๒๕๐	๖๕๑๒๕๐	๗๘๑๕๐๐	๙๑๑๗๕๐	๑๓๕๕๒๕๐	๖ ๑/๔ ค่า
๑๖๐๐ ไร่	พี่น้อง	๑๘๒๐๐๐๐	๓๖๔๐๐๐	๘๒๔๐๐๐	๙๗๘๐๐๐	๑๑๕๖๐๐๐	๑๓๓๔๐๐๐	๑๕๑๒๐๐๐	๑๖๖๐๐๐๐	๑๙๙๒๐๐๐	๒๓๒๔๐๐๐	๓๔๓๒๐๐๐	๑๖ ค่า
	ลูกหลาน	๗๓๐๐๐๐	๑๔๖๐๐๐	๓๓๑๐๐๐	๓๙๕๕๐๐	๔๖๔๐๐๐	๕๓๓๕๐๐	๖๐๓๐๐๐	๖๖๕๐๐๐	๗๙๘๐๐๐	๙๓๑๐๐๐	๑๓๘๓๐๐๐	๖ ๑/๒ ค่า
๑๘๐๐ ไร่	พี่น้อง	๑๙๔๐๐๐๐	๓๘๘๐๐๐	๘๗๘๐๐๐	๑๐๔๑๐๐๐	๑๒๓๒๐๐๐	๑๔๒๓๐๐๐	๑๖๑๔๐๐๐	๑๗๗๐๐๐๐	๒๑๒๔๐๐๐	๒๔๗๘๐๐๐	๓๖๕๔๐๐๐	๑๗ ค่า
	ลูกหลาน	๗๖๐๐๐๐	๑๕๒๐๐๐	๓๔๔๕๐๐	๔๑๐๒๕๐	๔๘๓๐๐๐	๕๕๕๗๕๐	๖๒๘๕๐๐	๖๙๒๕๐๐	๘๓๑๐๐๐	๙๖๙๕๐๐	๑๔๓๘๕๐๐	๖ ๓/๔ ค่า
๒๐๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๐๖๐๐๐๐	๔๑๒๐๐๐	๙๓๒๐๐๐	๑๑๐๔๐๐๐	๑๓๐๘๐๐๐	๑๕๑๒๐๐๐	๑๗๑๖๐๐๐	๑๘๘๐๐๐๐	๒๒๕๖๐๐๐	๒๖๓๒๐๐๐	๓๘๗๖๐๐๐	๑๘ ค่า
	ลูกหลาน	๗๙๐๐๐๐	๑๕๘๐๐๐	๓๕๗๐๐๐	๔๒๖๐๐๐	๕๐๒๐๐๐	๕๗๘๐๐๐	๖๕๔๐๐๐	๗๒๐๐๐๐	๘๖๔๐๐๐	๑๐๐๘๐๐๐	๑๔๙๔๐๐๐	๗ ค่า
๒๒๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๑๘๐๐๐๐	๔๓๖๐๐๐	๙๘๖๐๐๐	๑๑๖๗๐๐๐	๑๓๘๔๐๐๐	๑๖๐๑๐๐๐	๑๘๐๘๐๐๐	๑๙๙๐๐๐๐	๒๓๘๘๐๐๐	๒๗๘๖๐๐๐	๔๐๙๘๐๐๐	๑๙ ค่า
	ลูกหลาน	๘๒๐๐๐๐	๑๖๔๐๐๐	๓๗๐๕๐๐	๔๔๑๗๕๐	๕๒๑๐๐๐	๖๐๐๒๕๐	๖๗๙๕๐๐	๗๔๗๕๐๐	๘๙๗๐๐๐	๑๐๔๖๕๐๐	๑๕๔๙๕๐๐	๗ ๑/๔ ค่า
๒๔๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๓๐๐๐๐๐	๔๖๐๐๐๐	๑๐๔๐๐๐๐	๑๒๓๐๐๐๐	๑๔๖๐๐๐๐	๑๖๙๐๐๐๐	๑๙๒๐๐๐๐	๒๑๐๐๐๐๐	๒๕๒๐๐๐๐	๒๙๔๐๐๐๐	๔๓๒๐๐๐๐	๒๐ ค่า
	ลูกหลาน	๘๕๐๐๐๐	๑๗๐๐๐๐	๓๘๔๐๐๐	๔๕๗๕๐๐	๕๔๐๐๐๐	๖๒๒๕๐๐	๗๐๕๐๐๐	๗๗๕๐๐๐	๙๓๐๐๐๐	๑๐๘๕๐๐๐	๑๖๐๕๐๐๐	๗ ๑/๒ ค่า
๒๕๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๓๖๐๐๐๐	๔๗๒๐๐๐	๑๐๖๗๐๐๐	๑๒๖๑๕๐๐	๑๔๙๘๐๐๐	๑๗๓๔๕๐๐	๑๙๗๑๐๐๐	๒๑๕๕๐๐๐	๒๕๘๖๐๐๐	๓๐๑๗๐๐๐	๔๔๓๑๐๐๐	๒๐ ๑/๒ ค่า
	ลูกหลาน	๘๖๕๐๐๐	๑๗๓๐๐๐	๓๙๐๗๕๐	๔๖๕๓๗๕	๕๔๙๕๐๐	๖๓๓๖๒๕	๗๑๗๗๕๐	๗๘๘๗๕๐	๙๔๖๕๐๐	๑๔๕๔๒๕๐	๑๖๓๒๗๕๐	๗ ๑/๒ ค่า
๒๖๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๔๒๐๐๐๐	๔๘๔๐๐๐	๑๐๙๔๐๐๐	๑๒๙๓๐๐๐	๑๕๓๖๐๐๐	๑๗๗๙๐๐๐	๒๐๒๒๐๐๐	๒๒๑๐๐๐๐	๒๖๕๒๐๐๐	๓๐๙๔๐๐๐	๔๕๔๒๐๐๐	๒๑ ค่า
	ลูกหลาน	๘๘๐๐๐๐	๑๗๖๐๐๐	๓๙๘๕๐๐	๔๗๓๒๕๐	๕๕๙๐๐๐	๖๔๔๗๕๐	๗๓๐๕๐๐	๘๐๒๕๐๐	๙๖๓๐๐๐	๑๑๒๓๕๐๐	๑๖๖๐๕๐๐	๗ ๓/๔ ค่า
๒๘๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๕๔๐๐๐๐	๕๐๘๐๐๐	๑๑๔๙๐๐๐	๑๓๕๖๐๐๐	๑๖๑๒๐๐๐	๑๘๖๘๐๐๐	๒๑๒๔๐๐๐	๒๓๒๐๐๐๐	๒๗๘๔๐๐๐	๓๒๔๘๐๐๐	๔๗๖๔๐๐๐	๒๒ ค่า
	ลูกหลาน	๙๑๐๐๐๐	๑๘๒๐๐๐	๔๑๑๐๐๐	๔๘๙๐๐๐	๕๗๘๐๐๐	๖๖๗๐๐๐	๗๕๖๐๐๐	๘๓๐๐๐๐	๙๙๖๐๐๐	๑๑๖๓๐๐๐	๑๗๑๖๐๐๐	๘ ค่า
๓๐๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๖๖๐๐๐๐	๕๓๒๐๐๐	๑๒๐๒๐๐๐	๑๔๑๙๐๐๐	๑๖๘๘๐๐๐	๑๙๕๗๐๐๐	๒๒๒๖๐๐๐	๒๔๓๐๐๐๐	๒๙๑๖๐๐๐	๓๔๐๒๐๐๐	๔๙๘๖๐๐๐	๒๓ ค่า
	ลูกหลาน	๙๔๐๐๐๐	๑๘๘๐๐๐	๔๒๔๕๐๐	๕๐๔๗๕๐	๕๙๗๐๐๐	๖๘๙๒๕๐	๗๘๑๕๐๐	๘๕๗๕๐๐	๑๐๒๙๐๐๐	๑๒๐๑๕๐๐	๑๗๗๑๕๐๐	๘ ๑/๔ ค่า
๓๕๐๐ ไร่	พี่น้อง	๒๙๖๐๐๐๐	๕๙๒๐๐๐	๑๓๓๗๐๐๐	๑๕๗๖๕๐๐	๑๘๗๘๐๐๐	๒๑๗๙๕๐๐	๒๔๘๑๐๐๐	๒๗๐๕๐๐๐	๓๒๔๖๐๐๐	๓๗๘๗๐๐๐	๕๕๔๑๐๐๐	๒๕ ๑/๒ ค่า
	ลูกหลาน	๑๐๑๕๐๐๐	๒๐๓๐๐๐	๔๕๘๒๕๐	๕๔๔๑๒๕	๖๔๕๕๐๐	๗๔๖๘๗๕	๘๔๘๒๕๐	๙๒๖๒๕๐	๑๑๑๑๕๐๐	๑๒๙๗๗๕๐	๑๙๑๐๒๕๐	๘ ๓/๔ ค่า
๓๖๐๐ ไร่	พี่น้อง	๓๐๒๐๐๐๐	๖๐๔๐๐๐	๑๓๖๔๐๐๐	๑๖๐๘๐๐๐	๑๙๑๖๐๐๐	๒๒๒๔๐๐๐	๒๕๓๒๐๐๐	๒๗๖๐๐๐๐	๓๓๑๒๐๐๐	๓๘๖๔๐๐๐	๕๖๕๒๐๐๐	๒๖ ค่า
	ลูกหลาน	๑๐๓๐๐๐๐	๒๐๖๐๐๐	๔๖๕๐๐๐	๕๕๒๐๐๐	๖๕๕๐๐๐	๗๕๘๐๐๐	๘๕๘๐๐๐	๙๕๐๐๐๐	๑๑๒๘๐๐๐	๑๓๑๗๐๐๐	๑๙๓๘๐๐๐	๙ ค่า
๔๐๐๐ ไร่	พี่น้อง	๓๒๖๐๐๐๐	๖๕๒๐๐๐	๑๔๗๒๐๐๐	๑๗๓๔๐๐๐	๒๐๖๘๐๐๐	๒๔๐๒๐๐๐	๒๗๓๖๐๐๐	๒๙๘๐๐๐๐	๓๕๗๖๐๐๐	๔๑๗๒๐๐๐	๖๐๙๖๐๐๐	๒๘ ค่า
	ลูกหลาน	๑๐๙๐๐๐๐	๒๑๘๐๐๐	๔๙๖๐๐๐	๕๘๓๕๐๐	๖๙๖๐๐๐	๘๐๐๕๐๐	๙๐๕๐๐๐	๙๙๗๕๐๐	๑๑๙๔๐๐๐	๑๓๙๔๐๐๐	๒๐๕๙๐๐๐	๙ ๑/๒ ค่า
๕๐๐๐ ไร่	พี่น้อง	๓๘๖๐๐๐๐	๗๗๒๐๐๐	๑๗๔๒๐๐๐	๒๐๕๙๐๐๐	๒๔๔๘๐๐๐	๒๘๔๗๐๐๐	๓๒๔๖๐๐๐	๓๕๓๐๐๐๐	๔๒๓๖๐๐๐	๔๙๔๒๐๐๐	๗๒๐๖๐๐๐	๓๓ ค่า
	ลูกหลาน	๑๒๔๐๐๐๐	๒๔๘๐๐๐	๕๕๙๕๐๐	๖๖๒๒๕๐	๗๙๑๐๐๐	๙๑๑๗๕๐	๑๐๓๖๕๐๐	๑๑๐๕๐๐๐	๑๓๕๙๐๐๐	๑๕๘๖๕๐๐	๒๓๒๖๕๐๐	๑๐ ๓/๔ ค่า
๑๐๐๐๐ ไร่	พี่น้อง	๖๘๖๐๐๐๐	๑๓๗๒๐๐๐	๓๐๙๒๐๐๐	๓๖๒๔๐๐๐	๔๓๖๘๐๐๐	๕๐๗๒๐๐๐	๕๗๙๖๐๐๐	๖๒๘๐๐๐๐	๗๕๓๖๐๐๐	๘๗๙๒๐๐๐	๑๒๗๕๖๐๐๐	๕๘ ค่า
	ลูกหลาน	๑๙๔๐๐๐๐	๓๘๘๐๐๐	๘๙๗๐๐๐	๑๐๕๖๐๐๐	๑๒๖๖๐๐๐	๑๔๖๘๐๐๐	๑๖๗๔๐๐๐	๑๗๙๒๕๐๐	๒๑๙๔๐๐๐	๒๕๔๙๐๐๐	๓๗๑๔๐๐๐	๑๕ ๓/๔ ค่า

24

ถ้าจทำเบี้ย { จำโซ่ร์ / เอา { ผ้าฟาด / เท้าถีบ } ศีศะ } ให้ตั้งเบี้ยเลิมด

นา ๒๐ ลงมาเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๗ คูนเปนเบี้ย

ใส่โซ่ร์ศอ แลเบี้ยเอา { ผ้าฟาด / เท้าถีบ } ศีศะท่าน ถ้าจทำเบี้ย

แต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ยเดิมจำโซ่ร์

นา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นบวกด้วยเบี้ยจำโซ่ร์นา

๒๐ ไร่ ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐

ขึ้นไปให้บวก ๑๐๐ หนึ่ง ๔๐๐๐๐

25

ถ้าจะทำเบี้ยจำ { กลัง / คา } ท่านให้ตั้งเบี้ยเลิมดนา ๒๐

ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๕ คูนเปนเบี้ยจำกลังจำคา

ถ้าจะทำแต่นา ๒๕ ไร่ถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ยจำ { กลัง / คา }

นา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นบวกด้วยเบี้ยจำ { กลัง / คา }

นา ๒๐ ไร่ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา

๔๐๐ ขึ้นไปให้บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๘๐๐๐

26

ถ้าจะทำเบี้ย จิกผม จำตรวน ท่านให้ตั้งเบี้ยเลมิดนา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้น ๑๔ คูนเปนเบี้ยเอาตรวนจำท่าน ถ้าจะทำเบี้ยจำตรวนนา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ย จิกผม จำตรวน นา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๐ หารลัพบวกด้วยเบี้ย จิกผม จำตรวน นา ๒๐ ไร่ ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๖๐๐๐

27

ถ้าจทำเบี้ยจำขือท่าน ให้ตั้งเบี้ยเลมิดนา ๒๐ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๓ คูนเปนเบี้ยจำขือท่าน ถ้าจทำเบี้ยจำขือแต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ให้ตั้งเบี้ยจำขือนา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๐ หารลัพนั้นบวกด้วยเบี้ยจำขือนา ๒๐ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไปให้บวก ๑๐๐ หนึ่ง ๓๕๐๐๐

28

ถ้าจทำเบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ให้ตั้งเบี้ยเลมิดนา ๒๐ ไร่ ลงเอา ๑๑ หารลัพนั้นเอา ๑๖ คูนเปน

เบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ทำ ๕ ส่วนเอา ๔ ส่วนเปนเบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่าน ถ้าจทำแต่นา ๒๕ ไร่ขึ้นไปถึงนา ๔๐๐ ไร่ ให้ตั้งเบี้ยเอาเชือกผูกคอมัดท่านนา ๒๐ ไร่ลงเอา ๑๑ หารลัพบวกด้วยเบี้ยนา ๒๐ ไร่ถานละเท่านั้นจนถึงนา ๔๐๐ ถ้าสูงนา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้บวกนา ๑๐๐ หนึ่ง ๓๘๐๐๐

ถ้าเอาผ้าผูกคอมัดเอาเบี้ยเชือกทำ ๕ ส่วนเอา ๔ ส่วน

29

๕ มาตราหนึ่ง หญิงนอกใจผัวจะไถ่โทษ	นั่งร่างแห	๒๐๐๐๐๐
	สักแก้ม	๕๐๐๐๐๐
	โกนตะแลงแกง	๒๕๐๐๐๐
	ถะเลวปะหน้า	๑๕๐๐๐๐
	ทัดดอกฉะบาแดง ๒ หู	๑๕๐๐๐๐

30

๖ มาตราหนึ่ง จะลงโทษผู้ร้ายถึงตัดตีนสนมือ

ทวนด้วยลวดหนังไม้หวายสัก อก / แก้ม / หน้า

ต้นคอให้ไถ่โดยเบี้ยเลมิดตามบันดาศักดินั้น

ตัดปาก ๗๕๐๐๐๐

ตัดข้อมือ	๗๕๐๐๐๐
ตัด นิ้วเท้า นิ้วมือ	๑๕๐๐๐๐
สักอก	๑๕๐๐๐๐
สัก แก้ม หน้า	๕๕๐๐๐๐

ขนขาหย่างประจารตามกระเสียรอายุศม

ลวดหนัง ๓ ที่ต่อแสน

แสนหลวง ๕ ที่ต่อแสน

ไม้หวายเบีย

แสนราษฎร ๑๐ ที่ต่อแสน

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน

1

ศุภมัศดุ ๑๒๙๘ สุนักขสังวัจฉระกาลบักษยทศมีดฤษถีอาทิตยวาร พระบาทสมเดจ์พระบรมไตรโลกนายกดิลกผู้เปนเจ้าเกล้าภูวมณฑลสกลอาณาจักรอัคบุริโสดมบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวสถิตย ณ พระธินั่งเบญจะรัตนมหาปราสาทโดยบุรพาพิมุข จึ่งเจ้าพญาธรรมาธิบดีศรีรัตนมลเทียรบาล กราบบังคมทูลพระกรรุณาว่า

พระอนุชาธิราช
พระราชกุมาร
พระราชบุตร
พระราชนัดา

ท้าวนางพระสนมแลจะไว้ศักดิ์ดั่งฤๅ

2

จึ่งพระบาทพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่าสมเดจ์

พระอนุชาธิราชทรงศักดินา ๒๐๐๐๐
พระเจ้าลูกเธอทรงศักดินา ๑๕๐๐๐

ลงอาชาตีจำได้แต่ในกรม ถ้ามีกรม

นา ๕๐๐๐๐
นา ๔๐๐๐๐

ถ้าได้เฉลิมพระราชมลเทียรที่มหาอุปะราชดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ ลงอาชา

ประหารชีวิตรริบราชบาทข้าเฝ้านางกำนัลมิได้

พระอนุชา นา ๗๐๐๐ } ลงอาชญาได้แต่ตีจำ

พระเจ้าลูกเธอ
สมเด็จพระเจ้า
หลานเธอ } นา ๖๐๐๐

ถ้ามีกรมทรงศักดินา ๑๕๐๐๐

พระเจ้าหลานเธอ นา ๔๐๐๐ ถ้ามีกรม นา ๑๑๐๐๐ ตีจำได้

หม่อมเจ้านา ๑๕๐๐

๑

เจ้าพิเทหะราชา ๑
เจ้าอนุรุทเทวา ๑
เจ้ามหานามราช ๑
เจ้าราชาไชย ๑ } ขุนช้างค่ายต้นเชือก นา ๑๐๐๐

เจ้าราชศรียศ ๑
เจ้าพรฎราชา ๑
เจ้าพงศรีหะบาท ๑
เจ้าชาติเดชะ ๑
เจ้ารามคบ ๑
เจ้าทศเทพ ๑ } ขุนช้างคั้ม ปลายเชือก } นา ๘๐๐

เจ้าราชาอุไทย ๑
เจ้าไพชณเทพ ๑
เจ้ารามลัก ๑
เจ้าอัคะราช ๑ } โขลงกระบือ นา ๘๐๐

เจ้าสุรินท ๑
เจ้าอินทราช ๑ } ถือศักดินา ๘๐๐

เจ้านเรนราชา ๑
เจ้านราธิราช ๑ } ขุนม้าถือศักดิ์ นา ๘๐๐

เจ้าเทพราช ๑
เจ้าเทวาธิราช ๑ } หม่อมราชวงษ นา ๕๐๐

4

ท้าววรจันที่สมเดจ์พระพี่เลี้ยง นา ๑๐๐๐ { แม่เจ้า / แม่นาง }

แลนางท้าวพระสนมเอกทั้ง ๔ คือ ท้าว { อินสุเรนทร ๑ / ศรีสุดาจัน ๑ / อินทรเทวี ๑ / ศรีจุลาลักษ ๑ } นาคละ ๑๐๐๐ นางพระสนมสัตรีกำนัล นา ๘๐๐ สัตรีกำนัลแต่งเครื่องวิเศศ นา ๖๐๐ ช่าวแม่พระสนมซึ่งยกพระราชทานให้เปนภรรยาผู้มีบำเหนจ์ความชอบได้กะชิงคานหามนามชื่อแม่นาง { ท้าว / ไทย } ให้เอาบันดาศักดิ์กึ่งนาผัว

{ นักพฤฒิชรา / ฉลองพระโอษฐ } ทั้ง ๔ ท้าว { สมศักดิ ๑ / โสภา ๑ / ศรีสัจา ๑ / อินสุริยา ๑ } นาคละ ๑๐๐๐ บังคับบัญชาบนที่ตัดสินสำเรจ์ราชการในพระราชสถาน แลท้าวธรงกันดาน นา ๘๐๐ บังคับบังชาคลัง { เงิน / ทอง / พรรณผ้า / พรรณแพร } เครื่องทอง { ขาว / เหลือง }

ข้างใน ท้าวศรีสัจา ได้ บังคับ บังชา จ่าโขลน ทวารบาลไพชณตรวจตรา

หลวงแม่เจ้า นา ๕๐๐ ขุนท้าวศรีสัจา

จ่า	ก้อนแก้ว ๑ ก้อนทอง ๑ ราชภักดี ๑ ศรีพรม ๑	ถือศักดินา ๔๐๐	นาง	ชาวพระคลัง เสมียร

ถือศักดินาคละ ๓๐๐ แลนางเถ้าแก่ถือศักดินาคล ๖๐๐

นาง	ราชยานแห่แหน ๑ ใช้กำนัลประจำการ ๑ ทนายเรือน ๑	ถือศักดินาคล ๒๐๐ ท้าวได้

กะชิงคานหาม นา ๔๐๐ พนักงานกลาง นา ๒๐๐

นาง	โขลน นายประตู	นาคล ๘๐

นาง	เตี้ย ๑ ค่อม ๑ เทย ๑ เผือก ๑	นาคล ๕๐	หญิง	ตักน้ำ ๑ หามวอ ๑ ตีนคลัง ๑	นาคล ๒๐

ท้าวอินสุริยาได้ว่าวิเศศ กลาง นอก

ท้าว	เทพภักดีของคาว ๑ ทองพยศของหวาน ๑ ทองกีบม้า ๑	วิเศศกลาง ๓	นาคล ๔๑๐
	ยอดมณเฑียร ๑ อินกัลยา ๑ มังศรี ๑	วิเศศนอก ๓	

5

พระ พี่เลี้ยง / นางนม } พระอนุชาพระราชกุมารพระราชบุตรพระราชนัดดา นา ๔๐๐

แล พี่เลี้ยง / นางนม } ราชบุตรราชนัดดา นา ๒๐๐ สาวใช้ต่างกรม นา ๑๐๐

หญิงข้าต่างกรมเรือนนอก นา ๕๐ หญิงไพร่ราพ นา ๑๕

สมเด็จ พระเจ้าลูกเธอ / พระเจ้าหลานเธอ } ศักดินา เจ้ากรม ๘๐๐ / ปลัดกรม ๖๐๐

พระเจ้า ลูกเธอ / หลานเธอ } ศักดินา เจ้ากรม ๖๐๐ / ปลัดกรม ๕๐๐

ขุนต่างกรมนา ๔๐๐ หมื่นต่างกรมนา ๓๐๐

นายเวนมหาดเลกขอเฝ้าต่างกรม นา ๒๐๐ ปลัดเวร มหาดเลก / ขอเฝ้า } ต่างกรม นา ๑๕๐ มหาดเลกขอเฝ้าเลวต่างกรม นา ๑๐๐

6

จะ หมื่นสาระเพชภักดิ์ / หมื่นศรีเสารัก } ต้นเชือก นาคละ ๑๐๐๐

จะ หมื่นไวยวรนาด / หมื่นเสมอใจราช } ปลายเชือก นาคล ๑๐๐๐

นายศักดิ นายฤทธ นา ๘๐๐ นายสิท นายเดช นา ๘๐๐

นายจ่าเรด นายจ่ารง นายจ่ายง นายจ่าญวด นา ๖๐๐

นายกวด นายขัน นายจัน นายจิตร นา ๕๐๐ นายสนิจ นายเสน่ห นายเลอาวุท นายสุทจินดา

นา๔๐๐ นายไชยขัน นายษรรวิไชย นายพลพัน นายพลภ่าย นา ๔๐๐ มหาดเลก

เลว นา ๒๐๐

7

เจ้าพญามหาอุปราชชาติวรวงษองคภักดิบดินทร สุรินทรเดโชไชยมหัยสุริยภักดิแสนอญาธิราชถือศักดิ นา ๑๐๐๐๐

8

เจ้าพญาจักรีศรีองครักษสมุหะนายกอัคมหาเสนาธิบดีอะไภยพีริยบรากรมภาหุ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐ เอกอุราชสีหตราพระราชสีห์ตราจักร

ขุนราชนิกุลนิตยภักดีปลัดทูลฉลองถือศักดิ นา ๑๐๐๐

หมื่นศรีสหะเทพปลัดบาญชียถือศักดิ นา ๘๐๐

ขุนพินิจอักษรเสมียรตรา ถือศักดิ นา ๖๐๐

ขุนราชพินิจใจราชปลัด ถือพระธรรมนูน นา ๘๐๐

ขุนอายาจักรราชปลัดได้สำรวด นา ๘๐๐

ขุนบุรินธรราชปลัดนั่งศาลหลวง นา ๘๐๐

ขุนเทพอาญาราชปลัดนั่งศาลราษฎร นา ๘๐๐

หมื่นแกว่นใจแกล้ว ๑
หมื่นแก้วใจหาร ๑
หมื่นยงพลภาย ๑
หมื่นย่ายพลแสน ๑
} หัวหมื่นหลวงพื้น ๔ คน ถือศักดิ นาคล ๔๐๐

พันภานณุราช
พันจันทณุมาท
พันเภาณุราช
พันพุทอณุราช
} นาคล ๔๐๐

หัวพัน
นายแกว่นคชสาร ๑
นายชำนาญกระบวน ๑
นายควรรู้อัฏ ๑
นายรัตตรวจสรพล ๑
} นายเวรมหาดไท ถือศักดินาคล } ๒๐๐

ขุนราชอาญาสมุบาญชียกรมมหาดไท ถือศักดินา ๘๐๐

หัวปากฉลอไกรลาด หัวปากญอดเมืองมิ่ง
หัวปากกรุงจอมเมือง หัวปากบุญชู
} ๔ คนนาคละ ๒๐๐

หลวงมหาอำมาตยาธิบดีพรยะภาหะมหาดไทฝ่ายเหนือ นา ๓๐๐๐

หลวงราชเสนาปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

หมื่นศรีเสนาปลัดบาญชีย นา ๕๐๐

หมื่นชำนิคชสาร
หมื่นชำนาญมรคา
หมื่นดรุงคพิทัก
หมื่นรักษณรา } นาคล ๔๐๐

พันอะนาปะทานเวนช้าง ๑
พันสุกคลราชเวนคล ๑
พันพิศณุราชเวนม้า ๑
พันวิจรจักรเวนทาง ๑ } หัวพันมหาดไทนอก นาคล ๒๐๐

หลวงจ่าแสนบดีศรีบริบาลเจ้ากรมมหาดไทฝ่ายภะลำภัง นา ๒๔๐๐ ขุนสุริยามาตปลัดขวา นา ๖๐๐ ขุนกะเชนทรามาตปลัดซ้าย นา ๖๐๐ หมื่นจันทรามาต นา ๔๐๐

หลวงวาสุเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูธร นา๑๐๐๐

ขุนพิศลูแสนปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนเพชอินทราปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเพชลูเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูบาล นา ๑๐๐๐

ขุนมหาพิไชยปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนแผลงสท้านปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเสนาภักดี นา ๘๐๐ หลวงอนุชิดพิทัก นา ๘๐๐ หลวงอนุรักผู้เบศ นา ๘๐๐

เกนเมืองรั้ง	เมืองนนราชธานี	๑	นาคล ๔๐๐
	เมืองอุไทยธานี	๑	
	เมืองยศสุนธร	๑	
	เมืองเทพราชธานี	๑	

หมื่นชำนาญนายกองช่างเลื่อย นา ๒๐๐ หมื่นอินนายกองช่างก่อ นา ๒๐๐

วัน ๖+๗ ค่ำบ่ระกานักสตวอรรฐศก ๕ ด้วยพระศริมะโหสถรับราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่งว่า คนเรวเดิรตราในกรมมหาดไทยพระราชทานชื่อไว้ เปนคนในยพันจบเมืองท้าว ๑ พันท้าวไกรจัก ๑ นาคล ๒๐๐

นายริบเรวรวด	๑	นายยวดเทียมลม	๑	๒๐ คน นาคล ๑๕๐
นายผ่ายใจคิด	๑	นายจิตรใจคน	๑	
นายผยองเวหาศ	๑	นายผาดเวหา	๑	
นายลิวแล่นลัด	๑	นายทัดเทียมลม	๑	
นายสุดสากล	๑	นายดลสาคร	๑	
นายชำนิหะณมาร	๑	นายชำนาญไวยราบ	๑	
นายเที่ยวทุกด้าว	๑	นายท้าวทุกแดน	๑	
นายสวัสดิเมืองแมน	๑	นายแสนเมืองจบ	๑	
นายตรลอดไตรภพ	๑	นายตรหลบเวหา	๑	
นายสุดแดนฟ้า	๑	นายล่าแดนดิน	๑	

ขุนสุวรรณพิจิตรจางวางนา ๔๐๐ พนักงานหนัง

ช่างดอกไม้เพลิง

ขุนแก้วเจ้ากรมขวา } นาคล ๓๐๐
ขุนทองเจ้ากรมซ้าย }

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐ }
พันช่าง นาคล ๑๑๐ }
ช่างเลว นาคล ๕๐ }

หมื่น ทิพ, เทพ, ราม, จิตร, อินท } เกรียดนาคล ๒๐๐

พนักงานปี่พาทย์

ขุนไถนยไพเราะห์ นา ๒๐๐
นายวงสี่คน นาคล ๕๐
เลว นาคล ๓๐

ไม้ต่ำสูง

ขุนทหารวิเศส }
หมื่น เหิน }
หมื่น เหินเวหา } นาคล ๒๐๐
เหาะ }

หมื่นเสนาะภูบาล เจ้ากรมขวา } นาคล ๔๐๐
หมื่นโวหารพิรมย เจ้ากรมซ้าย }

นายโรง นา ๒๐๐

ยื่นเครื่องรอง } นาคล ๑๐๐
นางเอก }

ยื่นเครื่องเลว } นาคล ๘๐
นางเลว }

จำอวด นา ๕๐

9

พญายมราชอินทราธิบดีศรีวิไชยบริรักโลกากรทัณฑะราชธรรม พระนครบาล บดีอะไภยพิริยบรากรมภาหุ ใช้ตราขี่สิงห์
มือขวาถือพระขรรค มือซ้ายถือพวงดอกไม้ } ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

ขุนเพชปานีปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนงำเมืองนั่งศาล	นา	๘๐๐
ขุนพิศดี ซ้าย ขวา } ปลัดตรวจคุก	นาคล	๘๐๐
ขุนสาระวัดสำรับตรวจผู้ร้าย	นา	๕๐๐
ตรวจขวาได้ตรวจความมีคู่	นา	๒๐๐
ขุนเพชดาราชปลัด	นา	๑๐๐๐

หลวงอินทราบดีศรีราชรองเมือง เจ้ากรมกองกระเวนขวา นา ๑๐๐๐

ขุนหมื่นกองกระเวน
- ในกรุง (๔)
  - ขุนยิสารบุรีย นา๔๐๐
  - หมื่นยิสารบุรีย นา๓๐๐
  - ขุนวิจารภูธร นา๔๐๐
  - หมื่นวิจารภูธร นา๓๐๐
- นอกกรุง (๔)
  - ขุนจำนงบุรีย นา๔๐๐
  - หมื่นจำนงบุรีย นา๓๐๐
  - ขุนละคอรภักดี นา๔๐๐
  - หมื่นละคอรภักดี นา๓๐๐

ขุน ๔ คน นาคล ๔๐๐
หมื่น ๔ คน นาคล ๓๐๐

ขุนเทพลูเจ้ากรมกองกระเวนซ้าย นา ๑๐๐๐

กองกระเวน	ในกรุง	ขุนภักดีผู้ดล	นา๔๐๐	๔	ขุน ๔ คน นาคล ๔๐๐ หมื่น ๔ คน นาคล ๓๐๐
		หมื่นภักดีผู้ดล	นา๓๐๐		
		ขุนกระเวนรักษา	นา๔๐๐		
		หมื่นกระเวนรักษา	นา๓๐๐		
	นอกกรุง	ขุนไชยบุรีบาล	นา๔๐๐	๔	
		หมื่นไชยบุรีบาล	นา๓๐๐		
		ขุนแผ้วผู้ดล	นา๔๐๐		
		หมื่นแผ้วผู้ดล	นา๓๐๐		

ทวิเศศ ๔	ขุนกลาง	นา ๔๐๐
	หมื่นวิเศศ	นา ๔๐๐
	หมื่นสนิจ	นา ๓๐๐
	หมื่นฉณะ	นา ๓๐๐
	หมื่นจ่า	นา ๒๐๐
นายบโทน ๓	พันจ่า	นา ๑๐๐
	หัวสิบ	นา ๕๐

หมื่นนาฎนา ๒๐๐ พันนาฎนา ๑๐๐ หัวสิบนา ๕๐ ประแดงจันเสมียรตรานา ๖๐๐ ขุนเทพณรายสมุบาญชีย์ได้เรียกส่วย หัวเมือง แขวงจังหวัด จ่ายการโยธา นาคล ๖๐๐

ขุนทราบาล	นา ๕๐๐	๔ คน ทำมรงถือตรา นาคล ๓๐๐
ขุนโลกบาล	นา ๕๐๐	
ขุนนระบาล	นา ๕๐๐	
ขุนธระนิบาล	นา ๕๐๐	

10

ออกญาพลเทพราชเสนาบดีศรีไชยนพรัตนกระเสตราธิบดีอภัยพิริบรากรมภาหุได้ใช้ตรา ๘ ดวง ถือ ศักดินา ๑๐๐๐๐

หลวงประชาชีพราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนทิพโภชนกันดานนากลาง ถือศักดิ	นา	๖๐๐
ขุนวิสุทโภชนบำเรอหะศักหลังฎีกาให้จ่าย	นา	๔๐๐
ขุนราชกรมตำราเขียนเฉียง	นา	๖๐๐
ขุนโภชนชากรขะระนิราชการปลัดนั่งศาล	นา	๘๐๐
หมื่นทิพรักษา, หมื่นเทพรักษา	นาคล	๔๐๐
หลวงทะนาบดีศรีพัทคะเนศร	นา	๘๐๐
หมื่นทิพโภชน, หมื่นอัคะเนศร ปลัด	นาคล	๔๐๐
หมื่นรัตทิพ หมื่นรัตเทพ ๒ คน	นาคล	๔๐๐
ขุนนานาถสมุบาญชีย	นา	๖๐๐
ขุนสำเรจศักหลังฎีกา	นา	๘๐๐

ขุนโคกระวินพิทธิ ขุนราชประกาศร } จ่าย นม เนย }	นาคล	๖๐๐
หมื่นเทพพิทัก	นา	๕๐๐
หมื่นสวัสดิโชดิ	นา	๕๐๐
หมื่นรุทอักษรเสมียรตรา	นา	๖๐๐
เสมียรธำมะยาเขียนกฎหมาย	นา	๔๐๐
หลวงพิพิทสาลีเจ้ากรมฉาง	นา	๑๔๐๐
ขุนเทพโกษาบาญชีกลาง	นา	๖๐๐
ขุนชะนาจ่ายเข้าเปลือก	นา	๖๐๐
ขุนวิสุทโภชนเข้าต้น	นา	๖๐๐
หมื่นโภชนวิสุทศักหลังฎีกา	นา	๔๐๐
หมื่นศรีทิพโภชนสำหรับเข้าสาร	นา	๔๐๐
ขุนไกรรักษาได้จ่ายงา	นา	๖๐๐
หมื่นยศรักษาได้จ่ายหนัง	นา	๔๐๐
หมื่นกระเศรฐพะนักงานลำเลียง	นา	๔๐๐
หมื่นโภชน์ชากรนั่งสาร	นา	๔๐๐
หัวพันได้เรียกเข้า	นา	๒๐๐
หมื่นราชกันตำราเสมียรปลงกฎเข้า	นา	๓๐๐
หัวปากแจกกฎหมาย	นา	๒๐๐
หมื่นเทพสมุบาญชี	นา	๖๐๐

11

ออกพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตพิพิทรัตนราชโกษาธิบดีอะภัยพิรียบรากรมภาหุ ตราบัวแก้ว ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

พระพิพัทโกษาราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนพินิจใจราชปลัดนั่งสาร	นา	๘๐๐
ขุนรักษาสมบัติจำบำเรอห์ศักหลังฎีกาให้จ่าย	นา	๘๐๐
ขุนราชอากรขอนิจราชการบาญชียกลาง	นา	๘๐๐
ขุนเทพราชสมุหะอากร	นา	๖๐๐
ขุนยิสารทรัพยากรสมุบาญชีย	นา	๖๐๐
ขุนทิพโกษา	นา	๘๐๐
ขุนทณรัตได้แจกเบี้ยหวัด	นา	๖๐๐
ขุนหมื่นขุนขุนศรราชอากร ๘ คน	นาคล	๓๐๐
ขุนหมื่นขุนแก่ขุนเทพราช ๑๓ คน	นาคล	๓๐๐
ขุนสมบัติบดีกลองชะนะสุด ขุนหมื่น ๔ คน	นาคล	๖๐๐
ขุนแก้วอายัดทะนายโกษา	นา	๖๐๐
ขุนอักษรเสมียรตรา	นา	๖๐๐
พระจุลาราชมนตรี	นา	๑๔๐๐
ขุนราชเศรษฐีปลัดได้ว่า แขกประเทศฉวา มลายูอังกฤษ	นา	๘๐๐

หลวงราชมนตรีเจ้าท่า

ได้ว่าแขกประเทษองกฤษ ญวน ฝรั่ง นา ๘๐๐

หมื่นพินิจวาที
หมื่นศรีทรงภาษา
หมื่นสัจวาที
หมื่นสำเร็จวาที
ล่าม ๔ คน นาคล ๓๐๐

หมื่นทิพวาจา
หมื่นเทพวาจา
ล่ามองกฤษ ๒ คน นาคล ๓๐๐

หลวงนนทเกษเจ้าท่าได้ว่าพราหมณ์เทษ นา ๘๐๐

หมื่นสัจะวาจา
หมื่นสัจวาที
ล่าม ๒ คน นาคล ๓๐๐

หลวงโชดึกราชเศรษฐี เจ้ากรม ถือศักดินา ๑๔๐๐

หลวงเทพภักดีเจ้าท่าได้ว่าวิลันดา นา ๖๐๐

ขุนท่องสื่อ
ขุนท่องสมุท
จีนล่ามนายอำเภอ นา ๖๐๐

ขุนวรวาทีล่ามฝรั่งเศศ นา ๓๐๐

ขุนราชาวะดี
ขุนรักษาสมุท
ล่ามกะปิตัน นา ๓๐๐

ขุนวิสุทสาครล่ามแปลนายสำเภาปากนำ นา ๔๐๐

นายเรือปาก ๔ วาขึ้นไป จีนแขกฝรั่งอังกฤษสำเภาใหญ่	นา	๔๐๐
นายเรือปากกว้าง ๓ วาเศษ	นา	๒๐๐
จุ่นจู๊ นายสำเภา	นา	๔๐๐
ต้นหน ดูทาง } สำเภา ใหญ่	นา	๒๐๐
ล้าต้า บาญชีใหญ่ } สำเภา น้อย	นา	๑๐๐
ปั๋นจู ซ่อมแปลงสำเภา; ไต้กง ซ้าย ขวา ๒ นายท้าย	นาคล	๘๐
ชินเตงเถา ซ้าย ขวา ๒ บาญชีกลาง; อาปั๋น กระโดงกลาง; จงกว้า ใช้คนทั้งนั้น; เต๊กข้อ ได้ว่าระวางบันทุก; อาจ๋ง ช่างไม้สำเภา	นา	๕๐
เอียวกั๋ง บูชาพระ; ตัวเลียว ว่าสายเลียว กับเสาท้าย; สำปั๋น กับเสาหน้า	นา	๓๐

ชมภู่
เท่าเต้ง ว่าสมอ
ฮู้เตี๋ยว ทอดดิ่ง

อิดเซี่ยร
ยี่เซี่ยร } ลด
สามเซี่ยร
จับกะเถา กวาดสำเภา
เบ๋ยบิ๋น จ่ายกับเข้า
ชินเต๋ง ๑๘ คนทนาย ขุ่นจู๋ ถ้าต้า ปั๋นจู
นายรอง ๗ คนได้รวางคนละ ๑๖ } นา ๒๕

พระศรีพิพัทรัตนะโกษา	นา	๓๐๐๐
หลวงรัตนโกษา	นา	๘๐๐
ขุนพิบูลสมบัติ	นา	๖๐๐
ขุนสวัสดิโกษา	นา	๖๐๐
หมื่นสมบัติบดี	นา	๓๐๐
หมื่นทณรัตน	นา	๓๐๐
ขุนคลัง, ขุนศรคงยศ } เจ้ากรมคลังป่าจาก ถือศักดิ นา		๖๐๐

หมื่นพิทักนาวา ปลัดกรม นา ๔๐๐

ขุนวิสุทสมบัติ เจ้ากรมคลังวังไช นา ๖๐๐

หมื่นพิบูรรสมบัติ
หมื่นไชนาวา } ปลัดกรม นาคล ๔๐๐

12

ออกพญาธารมาธิบดีศรีวิรยพงษวงษภักดีบดินทร เดโชไชยมะไหยสุริยาธิบดีศรีรัตนมลเทียรบาล อัคะมหาเสนาธิบดีอภัยพิรีบรากรมภาหุ นา ๑๐๐๐๐

หลวงบำเรอภักดี นา ๑๐๐๐

หลวงรักษมณเฑียร นา ๑๐๐๐

จะหมื่นจงรักษาองคพระตำรวจวังซ้าย นา ๘๐๐

จะหมื่นจงภักดีองคพระตำรวจวังขวา นา ๘๐๐

นายประภาษมณเทียร
นายเสถียรรักษา } ปลัดวัง นาคล ๖๐๐

นายจันมณเฑียร
นายศรีเถียรภักดี
นายยี่สาร
นายจำเนียรภักดี
นายพิบูรรบริบาล } ประแดงก้อนทองขวา / ประแดงเกยดาบซ้าย } นา ๔๐๐

นายพิมารบริรัก
นายรัศบรรยง
นายจำนงภักดี
นายชำนิบริบาล
นายชำนาญมณเฑียร
นายสวัสดิภักดี
นายสวรรภักดี } ๑๒ คน นาคล ๔๐๐

ขุนยศเสสะวะราชสมุบาญชีย นา ๖๐๐

ขุนศรีราชบุตรศาลมรฎก ๑ ขุนอินอาชาวัง
ขุนพรมสุภานครบาลวัง ๑ ขุนเทพสุภาแพ่งวัง } ๔คน นาคล ๘๐๐

ขุนอักษรเสมียรตรา นา ๖๐๐

หลวงรัตนากร เจ้ากรม นา ๑๐๐๐

ชาวที่พระบันทม {
ขุนอนุรักราชา ๑ ขุนศรีราชอาศ ๑ ปลัดกรม ๒ คน นาคล ๖๐๐
หมื่นในกรมชาวที่ นาคล ๔๐๐
กำนันที่พระบันทม นาคล ๒๐๐

หลวงพิพิทมณเฑียร เจ้ากรม นา ๔๐๐

ขุนพิมารมลเฑียร ปลัดกรม นา ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

ออกพระราชฤทธานนพะหลภักดีศรีรัตนมณเฑียร

บาลวังนอก นา ๓๐๐๐

ออกพระนนทเสนเสนาบดีศรีรัตนะมณเฑียรบาล

วังนอก นา ๓๐๐๐

ขุนทิพไพชณ ๑ }
ขุนสกลมณเฑียร ๑ } ปลัดวังนอก นาคล ๖๐๐

หมื่นสกลพิมาน ๑ }
หมื่นภักดิบรรยง ๑ } นาคล ๔๐๐
หมื่นจำนงรักษา ๑ }

ขุนจันพิมาร ชาวท่อ ๑ } ชาวอ่าง ๑ } นา ๖๐๐

ขุนกำแพงบุรี }
ขุนศรีวังราช } การขาดกวาดหนามในพระราชวัง นา๖๐๐

หมื่นทิวาทิต นา ๔๐๐

พันทิวา }
พันทำมะรักษา } นาคล ๒๐๐

ขุนราชพิมาร เจ้ากรมพระอุภิรมราทยาน นา๑๐๐๐

พันเงิน }
พันทอง } คุมเครื่องแต่งเครื่อง นา ๓๐๐

ขุนศรีสยุมพอรชาวนาสรง นา ๖๐๐

หมื่นสุคนธ พะนักงานพระสุคนธ นา ๔๐๐

หมื่นเทพสิ่ง หมื่นจักภักดิ	ชาวเสือ	นา	๔๐๐
หมื่นจิตรพัท หมื่นราชมงคล	ชาวม่าน	นา	๔๐๐
หมื่นราชพิจิตรชาวเบาะ หมื่นยศไสยาศน์ชาวพรม		นาคล	๔๐๐
หลวงมหามณเทียร เจ้ากรม		นา	๑๐๐๐
ขุนวิเศศ ปลัดกรม		นา	๘๐๐
กรมแสง สรรพยุท พลับพลาไชย: หมื่นราชประสาท, หมื่นราชประการ, หมื่นพิมานมงคล, หมื่นนนทคฤ	ชาวพระพลับพลาไชย	นาคล	๔๐๐
ขุนแสงสาระภาท ขุนแสงเบญจาวุธ ขุนแสงสาภะยุท ขุนแสงศรีอาวุธ ขุนยุทยาตรา ขุนคชนาถภักดิ	ชาวพระแสง สรรพยุท ๖ คน	นาคล	๕๐๐
หมื่นขันไชศรี หมื่นสิทธิรัก หมื่นทาธรยุท		นาคล	๔๐๐

ขุนพัทธาพอน } ชาวไหม นาคล ๕๐๐
ขุนสุนธรโกไสย }

ขุนพง } ข้าพระเทพบิดอร นาคล ๖๐๐
ขุนบาล }

ขุนทินบรรณาการ } สวดคำหลวง นาคล ๖๐๐
ขุนทานธารกำนัล }

ขุนอินอัคเนศวร เจ้ากรมฉางเข้าบาตร นา ๑๖๐๐

ขุนเทพจุลา ปลัดกรม นา ๖๐๐

หมื่นโภชน์สมบดิ พนักงานจ่ายเข้า นา ๔๐๐

พันพิทักทิวา } ราชมัน นา ๒๐๐
พันรักษาราตรี }

ตำรวจวังใช้ ซ้าย ๖ ขวา ๖ } ๑๒ คน นาคล } ๑๐๐
ตำรวจเวนบาญชีย ซ้าย ๔ ขวา ๔ } ๘ คน นาคล }

พระราชนุชิดเจ้ากรมสวนหลวงขึ้นกรมวัง นา ๖๐๐

หมื่นทิพผล } นาคล ๒๐๐
หมื่นทิพอุทยาน }

พระธรรมเสนา เจ้ากรม นา ๓๐๐๐

ขุนทิพมลเทียร } ปลัด ซ้าย ขวา } นาคล ๖๐๐
ขุนเทพมลเทียร }

นายหัวสิบข้าพระ นา ๕๐

ออกญาพระเสดจ์สุเรนทราธิบดิศรีสุภะราชพิรียภาหุ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

ขุนธรรมเสนาราชปลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐
ขุนศรีปชานนท ปลัดนั่งสาร	นา	๖๐๐
ขุนในกรม	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นา	๒๐๐
เลวในกรมธรรมการ	นา	๘๐

สังกะรี

หลวงธรรมรักษา เจ้ากรม	นา	๑๐๐๐
ขุนธรรมมาธิบดีราชปลัดทูลฉลอง	นา	๖๐๐
ขุนศรีธรรมลังกา ปลัดนั่งสาร	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมสังกรี	นาคล	๒๐๐
ขุนพรมภักดิศรีธรรมการสมุบาญชีย	นา	๒๐๐
เลวในกรมสังกรี	นาคล	๘๐

ออกพระศรีมะโนราชภักดิศรีปลัยวัล นา ๑๐๐๐ } ขันที
หลวงราชาชานภักดี นา ๕๐๐ }

ปลัดจ่านุชิด ปลัดพิพิท ปลัดมระกฎ ขันที

หลวงศรีมโนราชภักดีศรีองคเทพรักษาองค ขันที
หลวงเทพชำนาญภักดีศรีเทพรักษาองครักษ } ๒ คน

นาคล ๑๐๐๐

ออกญาอะไภยสุระเพลิง จางวางขวา นา ๑๒๐๐

ออกญาดำเกิง จางวางซ้าย นา ๑๒๐๐

หลวงอัคเนษร เจ้ากรมขวา นา ๑๐๐๐

หลวงษรสำแดง เจ้ากรมซ้าย นา ๑๐๐๐

หมื่น ก่งษร / ก่งศิล } ปลัดกรม ขวา / ซ้าย } นาคล ๘๐๐

ขุนจำนงษรสิทธ ซ้าย ๑ ขุนพินิจษรศักดิ ขวา ๑
ขุนราชสาตร ซ้าย ๑ ขุนอาจอาวุธ ขวา ๑ } ๔ บาญชีกลาง

นาคล ๖๐๐

ขุนเสน่ห์ษรชิด
ขุนเสน่ห์อาวุธ } นายเวรกำนัน นาคล ๔๐๐

หมื่นณรงคพินาศ ๑ หมื่นอาจรณฤทธ ๑
หมื่นสิทธิสังหาร ๑ หมื่นชำนาญอัคนี ๑
หมื่นศรีษรศักดิ ๑ หมื่นไกรษรยุท ๑ } ๖ คนนายเวร กำนัน นาคล ๓๐๐

กำนันพระแสงปืน ๑๒ คน นาคล ๒๐๐

ขุน / หมื่น } ทนายเลือกปืน ๒ / ๑๖ } นาคล ๔๐๐ / ๒๐๐

พันทนายเลือกปืน ๔๘ คน นาคล ๑๐๐

นายพโรง ๔ คน นาคล ๑๐๐

ขุนสารวัดสมุบาญชีย นา ๓๐๐

หมื่นภักดีประแดง นา ๒๐๐

หลวงวิเศศจางวาง นา ๔๐๐

ขุนช่างปั้นในกรม ๓ คน นา ๓๐๐

หมื่นช่างในกรม ๕ คน นา ๒๐๐

หัวสิบในกรมช่างปั้น ๒๙ คน นา ๕๐

ช่างเลว นา ๕๐

พระอุไทยธรรม์ เจ้ากรม ศักดินา ๕๐๐๐

หลวงราชโกษาปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

หลวงทิพรักษาปลัดเครื่องต้น นา ๘๐๐

ขุนราชวงษา, ขุนราชาพิมล — พนักงานเครื่องเบดเสร็จ
ขุนพิพัทภูษิต, ขุนพิพิทภูษา — พนักงานพระภูษามาลา
} นาคล ๖๐๐

หมื่นทิพสมบัต, หมื่นราชสมบัด, หมื่นทณทิพสมุบาญชีย } นาคล ๔๐๐

กำนัลพระภูษามาลา } นาคล ๒๐๐

ประแดงราชภักดี นา ๓๐๐

หมื่นนายพโรง นา ๒๐๐

นายพโรง, เลว } นาคล ๑๐๐

ขุนวรรณกายา }
ขุนประชาเทพ } พนักงานสอดศรีเครื่องต้น นาคล ๔๐๐

หมื่นวรรณาพิจิตร พนักงานย้อมศรีเครื่องต้น นา ๓๐๐

หมื่นวิจิตรสำอาง พนักงานพระสาง นา ๓๐๐

หมื่นสุคนธ ปลัดเจ้ากรม พนักงานพระสุคนธมุรธาภิเศก นา ๓๐๐

หมื่นบุญ }
หมื่นชุม } รองพนักงานพระสุคนธ นา ๒๐๐

หมื่นเทพรศ พนักงานกลั่นน้ำมัน นา ๒๐๐

ขุนจิตรทราพอน เจ้ากรม นา ๘๐๐

หมื่นไชยาพอน นา ๖๐๐

หมื่นจิตรพัตรา }
หมื่นภูษาสาร }
หมื่นโกษาพิจิตร }
หมื่นพิพิทสาฎก } ช่างสะนะ ๖ คน นา ๒๐๐ เลว ๕๐
หมื่นกาสิกพัตร }
หมื่นรัตกำพล }

หมื่นชำนาญโกไสย ๘๐๐

จีน ช่างสะนะ หมื่นพิมลภูษิต }
หมื่นชำระภูษิต } ๖๐๐

นายเวระกู่ นายครุบ่า นายประหม่านันต นายเอระกะบี่	ช่างชุนพราหมเทษ	นาคล	๕๐
ขุนสำเรจพระขรรค ขุนสรรพาวุทธ	เจ้ากรมแสงต้น ขวา ซ้าย	นาคล	๘๐๐
หมื่นทิพสุคนธ หมื่นทณะเทพ	ปลัดกรมแสงต้น ขวา ซ้าย	นาคล	๖๐๐
หมื่นช่างในกรม	พนักงานพระแสงต้น	นา	๒๐๐
นายพกำนันพระแสงต้น		นาคล	๒๐๐
เลวในกรมพระแสงต้น		นาคล	๕๐

ออกพระอินทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนม

ซ้าย	นา	๓๐๐๐
ขุนราชบำเรอหปลัดกรม	นา	๘๐๐
หมื่นตูมใจอาจ หมื่นฟาดเพลิงล่า	นาคล	๖๐๐
นายบุญภักดี นายมีใจภัก	นาคล	๔๐๐
หมื่นสกลฌราสมุบาญชีย	นา	๖๐๐

ออกพระจันทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนม ขวา นา ๓๐๐๐

ขุนรักษานาถปลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นโจมสงคราม }
หมื่นตามใจไทย } นาคล ๖๐๐

นายสวัสดิภักดิ์ }
นายสินักสัตว } นาคล ๔๐๐

หมื่นฉะนานันสมบาญชีย นา ๖๐๐

พระเนาวรัช โชดธิบดินทร ธรรม ธาเศรษฐีซ้าย นา ๓๐๐๐

หลวงอินทมูลบาทเศรษฐี นา ๑๖๐๐

ขุนพิบูรรณสมบัติเศรษฐี }
ขุนไชยภักดิ์เศรษฐี }
ขุนชะดินวิวันเศรษฐี }
ขุนโภชภานิชเศรษฐี } ๔ คน นา ๖๐๐

พระศรีวิโรทเศรษฐี พระศรีธรรมบาลเศรษฐี ขวา นาคล ๑๖๐๐

ขุนพินิจใจเศรษฐี ขุนพัตสมบูรรเศรษฐี }
ขุนสิทสมบัติเศรษฐี } ๓ คน นาคล ๖๐๐

13

ออกหลวงมงคลรัตราช มนตรีศรีสมุหะ ยาระภา-กอรใน นา ๒๔๐๐

ขุนวิสูทโกษาปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐ ขุนมหาวิสูทปลัดนั่งศาล นา ๖๐๐

ขุนวิสูทสมบัติบาญชียกลาง นา ๕๐๐ หมื่นพรมวิจารสมุบาญชี นา ๔๐๐

ขุนในกรม นาคล ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

ออก หลวง อินมนตรี ศรีจันทร กุมาร สมุหะยาระ-ภากอรนอก นา ๒๔๐๐

ขุนศรีสาคร ปลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนศรีสุพรรณราชปลัดนั่งศาล นา ๖๐๐

ขุนอมเรนมลตรีศรีสมุหะบาญชียกลาง นา ๕๐๐

หมื่นศรีรัตนากอรสมุบาญชี นา ๔๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

14

ออกพระราชสุภาวะดีศรีสจะเทพณรายสมุหะมาตยาธิบดีศรีสุเรนทราเมศวรพระสุรัศวดีกลาง ถือศักดิ นา ๕๐๐๐

ขุนพิไชยเสนาปลัดขวา
ขุนโยธาบริบาลปลัดซ้าย } ทูลฉลอง นาคล ๘๐๐

ขุนวิสูทเสนี ขุนศรีกระดานพล ปลัดนั่งศาล ๒ คน นาคล ๖๐๐

ขุนศรีพลภัก ขุนรักพลพยู่ห ๒ คน นาคล ๖๐๐

ขุนราชเมธาสัศดีฝ่ายเหนือ นา ๕๐๐ เสมียรตรากลาง ๔๐๐

ออก พระเทพา ธิบดี ศรีเทพ ณราย สมุหะ เจ้ากรม

พระสัศดีซ้าย ถือศักดิ์ นา ๓๐๐๐

ขุนอัมราภักดีราชปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนพรมราชประยาปลัดนั่งศาล นา ๘๐๐

กุมฤาแดงจุลาเทพภักดีศรีกันดานพลทหารขึ้นฝ่ายซ้าย นา ๖๐๐

กุมฤาแดงอินประยาธิการิยพลเรือนขึ้นฝ่ายซ้ายนา ๖๐๐

กุมฤาแดงเบญาธิการิยขึ้นฝ่ายซ้ายนอกทั้งปวง นา ๖๐๐

ขุนอินเสนาสัศดีฝ่ายเหนือ นา ๖๐๐ เสมียรตราสัศดีซ้าย นา ๔๐๐

ขุน	กำกับด้าน เดิรตรา นายเรือ	ในกรม นา ๔๐๐	หมื่น	เดิรตรา รักษาหอ เรือกัน	ในกรม นาคล ๓๐๐

เมืองรั้งในกรมสัศดีซ้าย นาคล ๔๐๐ พันในกรมสัศดีซ้าย นาคล ๑๐๐

ออกพระศรีสุเรนทราธิบดีวรียพรมเทพราชมาตยา

ธิบดีศรีกลาสมุดพระสุรัศวดีขวา เจ้ากรม ถือศักดิ์

นา ๓๐๐๐

ขุนอัมรินทรกยาราชปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนอินวิเชียรปลัดบาญชียนั่งศาล นา ๘๐๐

กุมฤาแดงยารภายชาติการีศรีกันดารพลๆเรือนขึ้นฝ่ายขวา นา ๖๐๐

กุมฤาแดงเสนาฎชาติการีศรีกันดานพลทหารขึ้นฝ่ายขวา นา ๖๐๐

กุมฤาแดงธารมาธิการี ขึ้นฝ่ายขวานอกทั้งปวงนา ๖๐๐

ขุนพรมเสนาสัศดีฝ่ายเหนือหน้า นา ๖๐๐ เสมียรตราสัศดีขวา นา ๔๐๐

ขุน กำกับด้าน / เดิรตรา / นายเรือ } ในกรมสัศดีขวา นาคล ๔๐๐

หมื่น เดิรตรา / รักษาหอ / เรือกัน } ในกรมสัศดีขวา นาคล ๓๐๐

พันในกรมสัศดีขวา นาคล ๑๐๐ เมืองรั้งในกรมสัศดีขวา นาคล ๕๐๐

นักการในกรมสัศดี ซ้าย / ขวา } นาคล ๘๐

15

พระเพทราชาธิบดีศรีสุริยาภิชาติสุริวงษองคสมุหะพระคชบาลจางวางขวา นา ๕๐๐๐

พระสุรินทราชานราธิบดีศรีสุริยศักดิสมุหะพระคชบาลจางวางซ้าย นา ๕๐๐๐

หลวงกำแพงรามภักดีศรีสุริยชาติสมุหะพระคชบาลขวา นา ๓๐๐๐

หลวงราชวังเมืองสุริยชาติสมุหะพระคชบาลซ้าย นา ๓๐๐๐

หมื่นคชสิทธปลัดกรมพระคชบาลขวา / หมื่นคชศักดิปลัดกรมพระคชบาลซ้าย } นาคล ๘๐๐

ขุนสิทธกันอนันตพระคชสาตรครูช้างขวา นา ๖๐๐

ขุนศรีไชยทิตสิทธิพระคชสาตรครูช้างซ้าย นา ๖๐๐

นายมหาณุภาพขวา	๑		๒	ท้ายช้างต้นเชือก ๘ คน นาคล ๖๐๐
นายปราบไตรภพซ้าย	๑			
นายจบคชสินขวา	๑	ทรงบาท	๒	
นายกะริณประสิทธซ้าย	๑			
นายฤทธกุลชรขวา	๑	สารใหญ่	๒	
นายบวรไอยราซ้าย	๑			
นายเทภาจร	๑	จำลอง	๒	
นายอักษรเทพ	๑			

พลาย	นายเสพกะเชน	๑	นายรองท้ายช้าง ๑๖คน นาคล ๔๐๐
	นายกะเรนทภัชชา	๑	
พัง	นายมหาคชรัดขวา	๑	
	นายสวัดคชฤทธซ้าย	๑	
พลาย	นายจิตรคชลักษ	๑	
	นายจักคชศรี	๑	
พัง	นายศรีคชแกว่น	๑	
	นายแม่นคชสาร	๑	
พลาย	นายบาลกีรอาจ	๑	
	นายราชกีรยง	๑	

พัง	นายจำนงกิรีรักษ	๑
	นายภักดิกิรีกัน	๑
พลาย	นายชำนันคชกาน	๑
	นายชำนาญคชผจง	๑
พัง	นายจำนงคชผจอง	๑
	นายจำนองคชเลิศ	๑

ขุนทรงศักดิ ๑ ขุนทรงสิทธ ๑	เจ้ากรมเชือก ขวา ซ้าย	นา	๖๐๐
หมื่นศรีสิทธิบาศ ๑ หมื่นราชสิทธิกัน ๑	ปลัดกรมเชือก ขวา ซ้าย	นา	๔๐๐

หมื่นในกรม นา ๒๐๐

พันในกรม นา ๑๐๐

หมอไชยศักดิขวา หมอไชยสิทธซ้าย เจ้ากรม

หมอ นา ๔๐๐

หมอไชยฤทธขวา หมอไชยรงซ้าย ปลัด นา ๓๐๐

หมอยอดศรี หมอยอดสัก

หมอยอดรัก หมอยอดราม

หมอศรีทณ หมอศรีเทพ

หมอจำเรือนกัน หมอจำเริญเกียด

หมอพลอิด หมอพลอิน หมอบุญท้าว หมอบุญไท หมอจำเริญจัก หมอจำเริญจัน หมอบุญไช หมอบุญโชต หมอไกรยวด หมอไกรยิ่ง หมอไกรมิ่ง หมอไกรแมน หมอไชยพัด หมอไชยเพชร หมอไชยเดช หมอไชยดน หมอศรีนาถ หมอศรีนนท		นาคล	๒๐๐
หมื่นจำศรีณรคช ๑ หมื่นจำคชภักดิ์ ๑	สมุบาญชีย ซ้าย ขวา	นาคล	๔๐๐

หมอพัดตโนด

ขุนไชยพาหจางวาง		นา	๔๐๐
ขุนโลกวิชิด เจ้ากรมขวา ๑ ขุนโลกวิไชย เจ้ากรมซ้าย ๑		นาคล	๓๐๐
ขุนสาตรคชไกร ปลัดกรมขวา ๑ ขุนไชยบำศัก ปลัดกรมซ้าย ๑		นาคล	๒๐๐
หมื่นคงคชบาล ๑ หมื่นคงคชรักษา ๑	สมุบาญชีย ขวา ซ้าย	นาคล	๑๐๐

หมื่นหมอตัว ๔ นาคล ๑๐๐

พันหมอในกรม นาคล ๘๐

หมอเลวในกรม นาคล ๕๐

ขุนหมื่นได้คุมช้าง ซ้าย ขวา } เปนนายกองนอกใน

ขุนบาลหัศดิน ขุนกะรินทรักษา นายกองคุมช้างอาษา นาคล ๖๐๐

หมื่นคชภักดี หมื่นศรีคชลักษ ปลัดกองคุมช้างอาษา นาคล ๔๐๐

ขุนคชยรสิน ขุนกระรินยรศักดิ นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้าง
หมื่นนาถยรศรี หมื่นกิรียรไชย ปลัด นาคล ๔๐๐ } ปืนใหญ่

ขุนคชกุญชร ขุนราชกะเชน นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้าง
หมื่นบาลหัดถี หมื่นศรีราชพล ปลัด นาคล ๔๐๐ } บันทุก

ขุนทิพราชาขวา ขุนเทพราชาซ้าย นายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้าง
หมื่นคชบริบาล หมื่นวิจาระนาเคนท ปลัด นาคล ๔๐๐ } ประเทียบ

ขุนคชกะรินนายกอง ขุนสวัดนายกอง นาคล ๖๐๐ } คุมช้าง
หมื่นคชพิไชย หมื่นไกรนาเคน ปลัด นาคล ๔๐๐ } มหาดไท

ขุนพรมคชบาล นายกอง นา ๖๐๐ } คุมช้าง
หมื่นวิจารนาเคน ปลัดกอง นา ๔๐๐ } ปืนใหญ่ขวา

หมื่นกะเชนรักษา นายกอง นา ๖๐๐ } คุมช้างปืนใหญ่
หมื่นกะเชนทร ปลัดนายกอง นา ๔๐๐ } ซ้ายสนช้าง

พญาอนันตโยทัง เจ้ากรมโขลงขวา ๑ พญาอนันตจ่อสู่เจ้ากรมโขลงซ้าย ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนวิไชยมนตรีปลัดกรมขวา ๑ ขุนศรีสิทธิกัน ปลัดกรมซ้าย นาคล ๒๐๐

ชีพหลักคอรสมุบาญชียคนขวา	๑	นาคล ๑๕๐
ราชาเทวสมุบาญชีย์ซ้าย	๑	
ขุนชำนาญสมุบาญชีช้างขวา	๑	
ขุนศรีคชเคนสมุบาญชียช้างซ้าย	๑	
ขุนวิไชยจำนงจางวางโขลงขวา	๑	
ขุนวิไชยสงครามจางวางโขลงซ้าย	๑	

นายโขลง	ขวา	๑	นาคล ๑๐๐
	ซ้าย	๑	

นายกองโขลง	ขวา	๑	นาคล ๕๐
	ซ้าย	๑	
นายตรวจโขลง	ขวา	๑	
	ซ้าย	๑	
พันปลัดโขลง	ขวา	๑	
	ซ้าย	๑	
ผู้เร่งโขลง	ขวา	๑	
	ซ้าย	๑	
ผู้คุมโขลง	ขวา	๑	
	ซ้าย	๑	

สมุบาญชีย	ขวา	นาคล๘๐
	ซ้าย	
จ่าบาญชีย	ขวา	นาคล๘๐
	ซ้าย	

ขุนศรีสงครามเจ้ากรมขวา ๑ ขุนพิไชยกุญชรเจ้ากรมซ้าย ๑ นาคล ๖๐๐

ขุนจ่าคชรักษาปลัดขวา ๑ ขุนจ่าคชกอนปลัดซ้าย ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนสาระวัดในกรม นาคล ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

16

ออกญา ศรีสุริยะ ภาหะสมุหะ พระอัศวะราช พิริย

ภาหะ นา ๓๐๐๐

กรมม้าต้น

หลวงทรงพลราชสมุหะเจ้ากรมพระอัศวะราชขวา นา ๒๔๐๐

หลวงปราบพลแสนสมุหะเจ้ากรมพระอัศวะราชซ้าย นา ๒๔๐๐

หมื่นยุทพิไชยปลัดขวา หมื่นไกรเพชปลัดซ้าย นาคล ๘๐๐

หมื่นชำนิภูบาล หมื่นชำนาญภูเบศ เจ้ากรมม้าต้น ขวา ซ้าย นาคล ๘๐๐

นายม้าจูงขวาซ้าย

พันทรงพลพาล พันชานพลแสน ปลัดกรมม้าต้น ขวา ซ้าย นาคล ๖๐๐

นายแมนมณีรัต นายกันถัศวะราช นายชาตุรงค นายองคอัศดร นายนิกอรอัศเดช นายวิเศศมโน ไมย นายไกรภาชี นายศีวสินทพ นายจบสรสิน นายอินสาระถี } นายม้าจูง ๑๐ คน นาคล ๔๐๐

หมื่นจ่าสวัสดิรักษา หมื่นจ่าอัศวราช สมุบาญชีย นาคล ๓๐๐

พันจ่าปลัดหมู่ ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒

ม้าเกราะทอง

เมืองรายสารวัด

จ่าทนายม้า ขวา ๕ ซ้าย ๕ } ๑๐ คน

หัวปากถือหมาย ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒ คน

ผู้คาบรักษาเครื่อง ขวา ๓ ซ้าย ๓ } ๖ คน

} นาคล ๑๐๐

รักษาพล ขวา ๑ ซ้าย ๑ } ๒ คน นาคล ๕๐

หมื่นหมอม้าต้น ขวา ๒ ซ้าย ๒ } ๔ คน นาคล ๑๐๐

หัวสิบตพุ่นม้าต้น ขวา ๒ ซ้าย ๒ } ๔ คน นาคล ๓๐

เมืองศรีสินทพชาต ขุนราชดุรงค เกราะทอง ขวา ซ้าย
ขุนดุรงคเสนี ขุนศรีมะโนไม เกราะทอง ขวา ซ้าย
ขุนวิชิตอาชาไนย ขุนพิไชยอัศดร เกราะทอง ขวา ซ้าย } นาคล ๔๐๐

ขุนกันถัศวราช ๑
ขุนชาติสารถี ๑
ขุนวิไชยอัศเดช ๑ } อาษาเกราะทองขวา นาคล ๔๐๐

ขุนวิเศศอัศดร ๑
ขุนศรีกันถัด ๑
ขุนชาตอาชาไนย ๑ } อาษาเกราะทองซ้าย นาคล ๔๐๐

ขุนณรางควิไชย ๑ ขุนไกรสินทพ ๑ เกราะทอง ขวา ซ้าย } นาคล ๔๐๐

ม้าเกราะทอง

ขุนสุริณรงค ๑ ขุนเพชสงคราม ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนภักดีณรงคขวา
ขุนปสิทธิสงครามซ้าย } นาคล ๔๐๐

ขุนในกรมม้าเกราะทอง ขวา ๕ ซ้าย ๕ } ๑๐ คน นาคล ๔๐๐

หมื่นในกรมม้าเกราะทอง	ขวา / ซ้าย		นาคล ๒๐๐
พันหมอในกรมม้า	ขวา / ซ้าย		นาคล ๘๐
พ้า	๑๒		นาคล ๒๐๐
พญาแสนหลวง	๔		

กรมม้าแซงใน ขึ้นตำรวจใน

หลวงพิไชยมนตรี / หลวงศรีอัศเดช	เจ้ากรมม้าแซงใน	ขวา ๑ / ซ้าย ๑	นาคล ๒๐๐๐
ขุนดุรงสงคราม / ขุนรามอัศดร	ปลัดกรมม้าแซงใน	ขวา / ซ้าย	นาคล ๘๐๐

หมื่นจ่าค่าขวา ๑ หมื่นจ่าก้อนทองซ้าย ๑ นาคล ๒๐๐

หมอเมืองนางขวา หมอแสนจอก ซ้าย นาคล ๘๐

หมื่นม้าคอยเพลิงในกรมม้าแซงใน ขวา / ซ้าย นาคล ๒๐๐

กรมม้าแซงนอก ขึ้นตำรวจนอก

หลวงวิสูตอัศดร / หลวงสุนธรสินทพ	เจ้ากรมม้าแซงนอก	ขวา / ซ้าย	นาคล ๒๐๐๐
ขุนภาชีชาติ / ขุนราชอาชาไนย	ปลัดกรมม้าแซงนอก	ขวา / ซ้าย	นาคล ๘๐๐

หมื่นจ่าสมุบาญชีย ขวา ซ้าย } นาคล ๓๐๐ หมื่น แก้ว จันทบร } หมอ ขวา ๑ ซ้าย ๑ }

นาคล ๘๐

ล่าม ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๘๐ หัวสิบ ขวา ๑ ซ้าย ๑ } นาคล ๓๐

17

พระเพชพิไชยจางวาง กรมล้อมพระราชวัง นา๕๐๐๐

หลวงเทพบริบาลปลัดจางวาง นา ๘๐๐

พระพิเดชสงคราม เจ้ากรมเขื่อนเพชล้อมพระราชวัง นา ๑๖๐๐

หลวงรามรักษาปลัดกรมขวา นา ๘๐๐

หลวงพหลเดช ๑ หลวงยี่สานสรเดช ๑
หลวงสิทธพลไชย ๑ หลวงอภัยพลชาญ ๑ } ๔ คน นาคล ๘๐๐

กรมล้อมวัง ๖

ขุนวิสุทพลเดช ๑ ขุนไกรพลชาต ๑
ขุนณรินพินาศ ๑ ขุนชะนะพลขัน ๑
ขุนรามรณฤทธ ๑ ขุนแผ้วฤทธิรง ๑
ขุนไวยวิชิต ๑ ขุนกำแหงสิงหนาท ๑
ขุนไชยรณฤทธ ๑ ขุนสำรวจขวา ๑
ขุนทิพภักดี ๑ ขุนเทพภักดี ๑ } ๑๒คนนาคล๖๐๐

หมื่นชนะสงคราม ๑
หมื่นสำรวจ ๑ } ๒ คน นาคล ๔๐๐

พันชนะเมืองมาร ๑ พันปไลยรณรบ ๑
พันแสนพลสิทธ ๑ พันศรรณชิต ๑ } ๕ คน นาคล ๒๐๐
พันยงรณราย ๑

พันรองกำบังฤทธิแกล้ว ๑ พันรองร่อนพลก่าย ๑
พันรองจะนันเดช ๑ พันรองพลอาบา ๑ } ๕ คน นาคล ๒๐๐
พันรองปราบอริยพัด ๑

ขุนกำแหงพลภักสมุบาญชีย นา ๖๐๐

หลวงรามพิไชยเจ้ากรมเขื่อนขันล้อมพระราชวังซ้าย ตรารูปคนถือศร นา ๑๖๐๐

หลวงอไภยพิทักปลัดกรมล้อมพระราชวังซ้าย นา ๘๐๐

หลวงพิพิทพลขัน ๑
หลวงชนะไพริน ๑
หลวงรงวิชิด ๑ } ๕ คน นาคล ๘๐๐
หลวงวิเศศยรยง ๑
หลวงวิเศศศรไกร ๑

ขุนสันสุริยง ๑ ขุนจงใจรบ ๑
ขุนราชรณชิต ๑ ขุนฤทธรณศัก ๑
ขุนฤทธเดชะ ๑ ขุนอำนาจอัคนี ๑ } ๑๒ คน นาคล ๖๐๐
ขุนพลแกล้ว ๑ ขุนวิเศศพลไกร ๑
ขุนจำนงฤทธเดชะ ๑ ขุนตำรวจ ๑
ขุนจ่ากลาง ๑ ขุนหาร ๑

หมื่นตำรวจ ๑ หมื่นตำรวจกลาง ๔๐๐

พันชำนาญเมืองแมน	๑	๕ คน	นาคล ๒๐๐
พันจบไกรแดน	๑		
พันจบรณรงค	๑		
พันสิทธพลไชย	๑		
พันฤทธรณรบ	๑		

พันรองแสนพลภ่าย ๑	พันรองอริยพัต	๑	๖ คน	นาคล ๒๐๐
พันรองแผ้วฤทธิพล ๑	พันรองชนะพลขอน	๑		
พันรองย้ายพลพัน ๑	พันรองกลาง	๑		

ขุนรักษาพลแสนสมุบาญชย นา ๔๐๐

18

พระศรีมโหสถราชแพทยาธิบดีศรีองครักษ เจ้ากรมแพทยาหน้า นา ๑๖๐๐

ขุนราชแพทยา ปลัดทูลฉลอง	กรมแพทยาหน้า	นา ๖๐๐
ขุนพรมเกวี ปลัดนั่งศาล		นา ๔๐๐

พระ ศรีศักราช แพทยา ธิบดี ศรีองค รักษเจ้า กรมแพทยาหลัง ตราเทพยดาถือปะคำ นา ๑๖๐๐

ขุนรัตะแพทยปลัดกรมทูลฉลอง	กรมแพทยาหลัง	นา๖๐๐
ขุนศรีเกวีปลัดนั่งศาล		นา๔๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

ออกญาแพทยพงษาวิสุทธาธิบดีอะไภยพีรียบรากรมภาหุจางวางแพทยาโรงพระโอสถ นา ๒๐๐๐

ออกพระทิพจักรเจ้ากรมหมอยาขวา นา ๑๔๐๐

ออกพระสิทธิสาร เจ้ากรมหมอยาซ้าย นา ๑๔๐๐

หลวงราชนิทาน ขวา }
หลวงราชพรมมา ซ้าย } ปลัดทิพจักร นาคล ๘๐๐

หลวงสิทธิพรมมา ซ้าย }
หลวงเทวพรมมา ขวา } ปลัดสิทธิสาร นาคล ๘๐๐

ขุนในกรมหมอยา นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรมหมอยา นาคล ๒๐๐

พันในกรมหมอยา นาคล ๑๐๐

ขุนทิพโอสถ ขุนประเสริฐโอสถพนักงานเครื่องต้น นาคล ๖๐๐

หัวหมื่นเครื่องต้น หมื่นทิพ หมื่นเทพ } โอสถ นาคล ๔๐๐

พันพนักงานเครื่องต้น นาคล ๓๐๐

ขุนกุมารเพช
ขุนกุมารแพทย
ขุนกุมารประสิทธิ
ขุนกุมารประเสริฐ } หมอกุมาร ขึ้น หลวงราชนิทาน นาคล ๔๐๐

พันมีชื่อเครื่องพระราชทาน ๔ พัน
โรควินาศ
ชาดประไลย
โรคประไลย
ไกรโอสถ } นาคล ๒๐๐

ขุนอุมอน สมุบาญชีย นา ๔๐๐

หลวงราชรักษา } เจ้ากรมหมอนวด ขวา } นาคล ๑๖๐๐
หลวงราโช } เจ้ากรมหมอนวด ซ้าย

ขุนภักดีองค } ปลัดกรม ขวา } นาคล ๘๐๐
ขุนองครักษา } ปลัดกรม ซ้าย

หมื่นแก้ววรเลือก
หมื่นวาโยวาด
หมื่นวาโยนาศ
หมื่นวาโยไชย } นาคล ๖๐๐

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

พันหมอ นาคล ๑๐๐

นายพะโรง นาคล ๘๐

ขุนราชเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ขวา } นา ๘๐๐
ขุนทิพเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ซ้าย

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม นา ๑๐๐

หลวงสิทธิแพทยเจ้ากรมหมอวรรณโรค นา ๘๐๐

ขุนมหาแพทยปลัดกรมขวา } นาคล ๖๐๐
ขุนสาระแพทยปลัดกรมซ้าย

ขุนไชยแพทย นา ๔๐๐

ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม นาคล ๑๐๐

19

พระมหาราชครูพระครูมหิธรธรรมราชสุภาวดีศรีวิสุทธิคุณวิบูลธรรมวิสุทธิพรมจาริยาธิบดีศรีพุทธาจารย นา ๑๐๐๐๐

พระราชครู พระครูพิเชดษราชธิบดีศรีษรคม นา ๕๐๐๐

พระธรรมสาตรราชโหระดาจารย ปลัดมหิธร นา ๓๐๐๐

พระอัฐยาปรีชาธิบดีโหระดาจารยปลัดพระครูพิเชด นา ๓๐๐๐

พระญาณประกาษอธิบดีโหระดาจารย์ นา ๓๐๐๐

พระศรีสังกอรอธิบดีโหระดาจารย์ นา ๓๐๐๐

ขุนไชยอาญามหาวิสุทธิปรีชาจารย์ }
ขุนจินดาพิรมยพรมเทพวิสุทธิวงษาจารย์ } นาคล ๑๕๐๐

พระมหาราชครูพระราชประโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมหงษองคบุริโสดมพรหมญาณวิบุลสีลสุจริตวิวิทธเวทยพรหมพุทธาจารย์ นา ๑๐๐๐๐

พระราชครูพระครูพิรามราชสุภาวดีตรีเวทจุฑามะณีศรีบรมหงษ์ นา ๕๐๐๐

พระเทพราชธาดาบดีศรีวาสุเทพปลัดพระราชครูประโรหิต นา ๓๐๐๐

พระจักปาณีศรีสีลวิสุทธิปลัดพระครูพิราม นา ๓๐๐๐

พระเกษมราชสุภาวดีศรีมณธาตูลราช เจ้ากรมแพ่งกระเษม นา ๓๐๐๐

ขุนสุภาเทพ ๑ ขุนสุภาพาน ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดีศรีมณธาตูลราช เจ้ากรมแพ่งกลาง นา ๓๐๐๐

ขุนราชสุภา ๑ ขุนสุภาไชย ๑ ปลัดนั่งศาล นาคล ๔๐๐

พระครูราชพิทธิจางวาง นา ๑๐๐๐

พระครูอิศฎาจารย์เจ้ากรม นา ๘๐๐

หลวงราชมณี ปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนพรมไสมย ครูโล้ชิงช้า นา ๔๐๐

ขุนธรรมณะรายสมุบาญชีย นา ๓๐๐

ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พราหมเลวรักษาเทวสถาน นาคล ๕๐

พระอิศวรธิบดีศรสิทธิพฤทธิบาทจางวาง นา๑๐๐๐

หลวงสิทธิไชยบดี เจ้ากรม นา ๘๐๐

หลวงเทพาจาริยรองพระตำรับขวา
หลวงอินทฦๅไชยไชยาธิบดีศรียศบาทรองพระตำรับซ้าย } นาคล๖๐๐

ขุนในกรมพฤทธิบาท นา ๓๐๐ หมื่นในกรมพฤทธิบาท นา ๒๐๐

ประแดงราชมณี นา ๒๐๐

20

พระราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติพิริยภาหะ

นา ๕๐๐๐

หลวงสุนธรพิมลปลัดราชภักดี	นา ๘๐๐
พระราชสมบัติ เจ้ากรม	นา ๑๐๐๐
หลวงเทพรัตนริน ปลัดกรม	นา ๖๐๐
หลวงพิพิทสมบัติ ปลัดนั่งศาล	

ขุนไชยศสมบัติ		พนักงานเงิน	นาคล ๔๐๐
ขุนพลศักดิ์			
ขุนมไหสวรรค์		พนักงานทอง	
ขุนพลสิทธ			
ขุนทิพวิจาร		พระคลังใหญ่	
ขุนเทพวิจาร			
ขุนอภัย	สมบัติ		
ขุนสุริน			
ขุนพรม			
ขุนทิพรัตนสมบัติ		พระคลังเดิมเก่า	
หมื่นรัตนสมบัติ			

หมื่นสิทธินากร ขุนวิเศศสมบัติ } พระคลังเดิมกลาง ขุนพอรสมบัติ ขุนอักษรเสมียรตรา		นาคล ๔๐๐
หมื่นจ่าสมุบาญชีย		นา ๔๐๐
ขุนสัมเรจ หมื่นทิพ หมื่นเทพ		นาคล ๒๐๐
พันสท้านพลไชย พันไกรธาวุท		นาคล ๑๐๐
พนักงานเงินเลว ๖ พนักงานทองเลว ๖	๑๒	นาคล ๕๐
พนักงานกะโถนขันน้ำ ๑๒		นาคล ๕๐
หลวงเทพนาจาร		นา ๖๐๐
หลวงวิเศศรจนา		นา ๖๐๐
หลวงณะรินทาพอน หลวงภักดีรจนา		นาคล ๔๐๐
ขุนอินมงกุฎ ขุนพิจิตรจนา ขุนลังกาพิมล ขุนจำเนียนรจนา ขุนทัศนาวิเชียน ขุนสุพรรณรัศมี	๖ คน	นาคล ๓๐๐

หมื่น ๑๘ คน นา ๒๐๐

นายเตา ๑๐ คน นา ๑๐๐

เลว ๑๒๘ คน นา ๕๐

พระศรีไกรลาศราชเศรษฐี เจ้ากรม นา ๓๐๐๐

ขุนแก้วไกรลาศ	ปลัดกรม	ขวา	นาคล ๖๐๐
ขุนอินไกรลาศ		ซ้าย	

หมื่นในกรมช่างเงิน ๒ คน นาคล ๒๐๐

นายเตา ๑๐ คน นา ๑๐๐

รองเตา	๖	นาคล ๕๐
หล่อลาด	๑๓	
ลาด	๑๙	
หล่อ	๑	
เลว	๒๕	

21

หลวงแก้วคฤหะรัตนบดีศรีราชพิพัทนากรเจ้ากรม

พระคลังสวน นา ๑๐๐๐

ขุนวิสูทธากร	ปลัดกรม	นาคล ๔๐๐
ขุนพิพัทนากร		

ขุนศรีสำารวดพนักงานเรียกหมากกรอก นา ๒๐๐

หมื่นสารวัด นา ๒๐๐

ขุนนายระวาง
หมื่นนายระวาง } นาคล ๒๐๐

นายอากร
นายสมภักษร
นายขนอน
กำนันตลาด } นาคล ๒๐๐

22

พระราไชยมไหสุริยาธิบดี เจ้ากรมพระคลังในซ้าย นา๓๐๐๐

จะหมื่นราชสมบัติปลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนศรีรัตนราชบาญชียกลาง นา ๖๐๐

หมื่นภาชนะ
หมื่นสุคน } เจ้าพนักงานใหญ่ นาคล ๔๐๐

หมื่นเจ้าพนักงานรอง ๘ คน
หมื่นนายเวร ๔ คน
หมื่นในกรม ๑๔ คน } นาคล ๒๐๐

ประแดงศรีรักษาสมุบาญชี	นา ๔๐๐
หมื่นช่างในกรม	นาคล ๒๐๐
ช่างเลวในกรม	นาคล ๕๐

พระสมบัติธิบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา นา ๓๐๐๐

จะหมื่นราชนาคา ปลัดกรม	นา ๘๐๐
ขุนยิสาร พนักงานขอนทรุง	นา ๖๐๐
ขุนวิสุทธราชบาญชีกลาง	นา ๖๐๐
ขุนในกรมพระคลังใน ๙ คน	นาคล ๔๐๐
หมื่นในกรมพระคลังใน ๑๕ คน	นาคล ๒๐๐
ประแดงราชภักดี สมุบาญชี	นา ๔๐๐

พระราชประสิทธพิพิทสมบัติพิพัทราชภักดีเจ้ากรมพระคลังวิเศศ นา ๓๐๐๐

ขุนสีทิพ / ขุนสีเทพ } ภักดีจำบำเรอหราชปลัดกรม ขวา / ซ้าย	นาคล ๘๐๐
ขุนทิพ / ขุนเทพ } ภักดี	นาคล ๔๐๐
หมื่นในกรม	นาคล ๒๐๐
ประแดงทิพรักษาสมุบาญชี	นา ๔๐๐

ขุนสุวรรณไชยเจ้ากรมช่างรัก นา ๓๐๐ ขุนพรมเจ้ากรมช่างมุก นา ๓๐๐
หมื่นรักษราชปลัดกรมช่างรัก นา ๒๐๐ หมื่นรจนาปลัดกรม นา ๒๐๐
ช่างรักเลว นา ๕๐ ช่างมุกเลว นา ๕๐

พระสุพรัดเจ้ากรม นา ๑๔๐๐

จะหมื่นวิสูตรสมบัติ } ปลัดกรม ขวา } นาคล ๘๐๐
จะหมื่นรัตนะโกษา } ปลัดกรม ซ้าย } นาคล ๘๐๐

ขุนในกรม ๑

หมื่นบาญชียกลางในกรม } นาคล ๒๐๐
หมื่นในกรม

เลวในกรม นาคล ๕๐

28

ออกพระศริภูริยปรีชาราชเสนาบดีศรีสารลักษณ นา ๕๐๐๐

ขุนสรประเสริฐราชปลัดทลฉลอง นา ๑๖๐๐

ขุนมหาสิทธโวหาร ปลัดนั่งศาล นา ๑๐๐๐

หมื่นเทพกระวี ๑ } ๒ คน นาคล ๖๐๐
หมื่นทิพกระวี ๑

นายเทียรฆราช	๑	๔ คน	นาคล ๔๐๐
นายราชสาร	๑		
นายชำนิโวหาร	๑		
นายชำนาญอักษร	๑		

หมื่นจ่าพลภักดีศรีไตรลักษณสมุบาญชีย นา ๖๐๐

อาลักษณเลว นาคล ๒๐๐

24

พระพิพิทไอสูรยจางวางชาวที่ซ้าย นา๑๐๐๐

กรมชาวที่ใหญ่

หลวงเทพสมบัติเจ้ากรม นา ๘๐๐

ขุนพิพิทรักษาปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนชำนาญพิรม	๑	ขุนศรีภูธร	๑	นาคล ๕๐๐
หมื่นพิบูณสมบัติ	๑	หมื่นพิรมภักดี	๑	๙ คน นาคล ๔๐๐
หมื่นอนุชิต	๑	หมื่นสนิดผู้บาล	๑	
หมื่นนะรินภักดี	๑	หมื่นผู้เบญนุรัก	๑	
หมื่นศรีภูธร	๑	หมื่นภักดีบันจง	๑	
หมื่นวิเศศ	๑			

ชาวที่เลว นา ๒๐๐

พระพิบูรรไอยสวรรค์จางวางชาวที่ขวา นา๑๐๐๐

หลวงทิพสมบัติเจ้ากรม นา ๘๐๐

ขุนนะรินทรัก ปลัดกรม นา ๖๐๐

ขุนภักดีผู้บาล ๑
ขุนจำนงราชา ๑
ขุนสุเรนวิชิต ๑
ขุนวิสูตรักษา ๑
ขุนพินิจราชา ๑
ขุนชำนิผู้บาล ๑
} ๖ คน นาคล ๕๐๐

หมื่นจำนงรักษา ๑ หมื่นราชาบำเรอ ๑
หมื่นจำเริญบรรัก ๑ หมื่นชำนาญรักษา ๑
} ๔ คน นาคล ๔๐๐

ชาวทีเลว นาคล ๒๐๐

25

พญาธรรมปรีชาจางวางราชบัณฑิตย นา ๑๐๐๐

พระวิเชียนปรีชาเจ้ากรมราชบัณฑิตย นา ๘๐๐

หลวงราชาภิรม ๑
หลวงอุดมจินดา ๑
หลวงเมธาธิบดี ๑
} ๓ คน นาคล ๖๐๐

ขุนสุนธรโวหาร
ขุนญาณวิจิตร
ขุนวรโวหาร
} ๓ คน นาคล ๔๐๐

ขุนหมื่นในกรมราชบัณฑิตย นา ๓๐๐

หมื่นธรรมนรา สมุบาญชีย นา ๓๐๐

ราชบัณฑิตยเลว นา ๒๐๐

26

พระโหราธิบดี เจ้ากรมโหรหน้า	นา	๓๐๐๐
ขุนโชดปลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหน้า	นาคล	๔๐๐
หลวงโลกทีป เจ้ากรมโหรหลัง	นา	๑๖๐๐
ขุนเทพากรปลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหลัง ๖ คน	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมโหรหลัง ๖ คน	นา	๓๐๐
เลว	นา	๒๐๐
ประนินทิน ๓ คน	นา	๒๐๐

27

ขุนเสนานนเจ้ากรมอาษาวิเศศขวา	นา	๘๐๐
หมื่นนุชิดสงครามปลัดกรมเรือ / หมื่นกำแหงสงครามปลัดกรมบก ๒ คน	นา	๖๐๐
หมื่นทิศลูโยธาสมุบาญชีย	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศบก ๘ คน	นาคล	๒๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศศเรือ ๖ คน	นาคล	๒๐๐
พันหัว ๖ / พันท้าย ๖ ๑๒ คน	นาคล	๑๐๐

หลวงพลอาไสยเจ้ากรมอาษาวิเศศซ้าย นา ๘๐๐

ขุนรณฤทธพิไชยปลัดกรมเรือ ๑
ขุนรามรณฤทธปลัดกรมบก ๑ } ๒ คน นาคล ๖๐๐

หมื่นเสนาสงครามสมุบาญชีย นา ๔๐๐

หมื่นในกรมอาษาวิเศศบก ๗ คน นาคล ๒๐๐

หมื่นในกรมอาษาวิเศศเรือ ๖ คน นาคล ๒๐๐

พันหัว ๖
พันท้าย ๖ } ๑๒ คน นาคล ๑๐๐

หลวงเทพโยธาเจ้ากรม นา ๘๐๐

ขุนราชมนตรี นา ๔๐๐

ขุนเทพ
ขุนทิพ } สมุบาญชีย ขวา ซ้าย นาคล ๓๐๐

หมื่นในกรมตะพุ่น ๓ คน นาคล ๒๐๐

ผู้คุม ๒ นาคล ๕๐

28

ขุนช่าง นา ๓๐๐

หมื่นช่าง นา ๒๐๐

พันช่าง นา ๑๐๐

ช่างเลว นา ๕๐

นายร้อย	นา	๒๐๐
ปลัดร้อย	นา	๑๐๐
หัวสิบ	นา	๓๐
ไพร่หัวงาน	นา	๒๕
ไพร่มีครัว	นา	๒๐
ไพร่ราพ	นา	๑๕
ไพร่เลว	นา	๑๐
ยาจก วรรณิพก ทาษ ลูกทาษ	นา	๕

พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

1

เจ้าพญามหาเสนาบดิ์วิรยภักดีบดินทรสุรินทฤาไชยอะไภยพิรียปรากรมภาหุ สมุหะพระกลาโหม ใช้ตราพระคชสีห์ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐

หลวงเทพวรชุนราชปะหลัดทูลฉลองถือศักดินา ๑๐๐๐

หมื่นนรินทรเสน่ปะหลัดบาญชีย ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนศรีสารุท ครูบั่นใหญ่ ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนอาวุทธอัคะนีสำหรับบั่นน้อย ถือศักดินา ๘๐๐

ขุนศรศรเยาวภาษ นา ๖๐๐

ขุนยศรักษา นา ๖๐๐

ขุนวิจารณอาวุทธ นา ๖๐๐

นายกองพเนียด
- ขุนศรีพรมนาฏ นา ๖๐๐
- หมื่นศรสิทธิชำนาญ นา ๕๐๐

หมื่นสิงณราย
หมื่นพิเรนทาทิต } นา ๕๐๐

นายกองตำดิน ๒
- หมื่นนิลพล ขวา
- หมื่นนิลภาร ซ้าย
} ถือศักดินา ๕๐๐

รักษาตึกดิน ๒
- ขุนสิงณราย นา ๖๐๐
- พันศรสังหนาท นา ๕๐๐

ออกพัน นายเวน	พันพรมราชเวนเรือ พันอินทราชเวนเครื่องสรรพยุท พันทิพราชเวนตำหนัก พันเทพราชเวนคน	นาคละ	๔๐๐
นายเวนกลาโหม ๔	นายบริบาลบันยงเวนเรือ นายฤทธิรงคอาวุทธเวนเครื่องสรรพยุท นายวิสุทมนเทียรเวนตำหนัก นายจำเนียนนรพลเวนคน	นาคละ	๒๐๐
ทลวงฟัน ๔	หมื่นชาญณรงค หมื่นทรงเดช หมื่นชณพลแสน หมื่นแม่นมือเพช	นาคละ	๒๐๐
นักการ		นาคละ	๕๐
ขุนประชาเสพราชปหลัดนั่งศาล ขุนอินสิงหะบาทสมุบาญชีย		นาคละ	๘๐๐
ขุนทิพอักษรเสมียรตรา		นา	๖๐๐

พระธรรมไตรโลกสมุหะพระกลาโหม

ถือศักดิ		นา	๓๐๐๐
ขุนสุรินทรามาตปหลัดทูลฉลอง		นา	๘๐๐
ขุนเทพเสนี		นา	๖๐๐
หัวพันกลาโหมนอก ๔	พันพรมศัก พันทิพศัก พันเทพศัก พันอินทศัก	นาคละ	๒๐๐

หลวงศรีสาววราชภักดีศรีสมุหะพระกลาโหม ฝ่าย

พะลำพง พะลำพง ถือศักดิ นา ๒๔๐๐

ขุนยศรักษาปหลัด นา ๘๐๐

หมื่นเทพราชแสนญา นา ๖๐๐

พญารามจัตุรงคจางวางอาษา ๖ เหล่า

ออกพญาศรีราชเดโชไชยอะไภยพิรียปรา

เดโช กรมภาหุ นา ๑๐๐๐๐

ขุนไกรณรายปหลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนไชยเดชปหลัด นา ๘๐๐

ขุนเสนาเทพสมุบาญชีย นา ๖๐๐

ขุนอาษา นาคละ ๖๐๐

ออกพญาศรีราชเดชไชยท้ายน้ำอะไภยพิรีย

ปรากรมภาหุ นา ๑๐๐๐๐

ท้ายน้ำ ขุนไกรเทพปหลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนจัตรงค์วไชยปหลัด นา ๘๐๐

ขุนเสนาทิพสมุบาญชีย นา ๖๐๐

ขุนอาษา นาคละ ๖๐๐

พิไชยสงคราม พระพิไชยสงคราม เจ้ากรมอาษาซ้ายตราพาลี

ถือพระขรรค นา ๕๐๐๐

ขุนรามสระเดชปหลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนรามเดชปหลัด นา ๖๐๐

หมื่นพัทยาเทพสมุบาญชีย นา ๔๐๐

ขุนอาษา นาคละ ๕๐๐

หมื่นอาษา นาคละ ๔๐๐

พระรามกำแหง เจ้ากรมอาษาขวา ตรา

องคตถือธง นา ๕๐๐๐

รามกำแหง

ขุนเพชกำแหงปหลัดทูลฉลอง นา ๘๐๐

ขุนสำแดงฤทธิรงค์ปหลัด นา ๖๐๐

หมื่นยิสารโยธาสมุบาญชีย นา ๔๐๐

ขุนอาษา นาคละ ๕๐๐

หมื่นอาษา นาคละ ๔๐๐

พระพิไชยรณฤทธิ เจ้ากรมเขนทองขวา ตรา

พิไชยรณฤทธิ

องคตนั่งแท่น นา ๕๐๐๐

ขุนโจมจัตุรงค์ปหลัดเขน นา ๘๐๐

ขุนสุระสำแดงฤทธิปหลัดปืน นา ๖๐๐

หมื่นแสนใจภักดิสมุบาญชียเขน
หมื่นสุริยาสัดสมุบาญชียปืน } นาคละ ๔๐๐

ขุนอาษา นาคละ ๕๐๐

หมื่นอาษา นาคละ ๔๐๐

วิชิตณรงค

พระวิชิตณรงคเจ้ากรมเขนทองซ้ายตราหนุมาน ถือกงไม้ นา ๕๐๐๐

ขุนจัตุรงคพยุหปหลัดเขน	นา	๘๐๐
ขุนศรสิทธิสำแดงปหลัดบิ่น	นา	๖๐๐
หมื่นรัตนภูบาลสมุบาญชีเขน หมื่นภักดินาถสมุบาญชีบิ่น	นา	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคละ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคละ	๔๐๐

มหาสงครามทวนทองขวา

พระมหาสงครามเจ้ากรมทวนทองขวา นา ๑๖๐๐

ขุนรามโยธีปหลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนศรีโยธาปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นมหาจัตุรงคสมุบาญชี	นา	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคละ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคละ	๔๐๐

ทวนทองซ้าย

พระอนุรักษโยธาเจ้ากรมทวนทองซ้าย นา ๑๖๐๐

ขุนนราธิกรฤทธปหลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนวิชิตสรพลปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นหมู่จัตุรงคสมุบาญชี	นา	๔๐๐
ขุนอาษา	นาคละ	๕๐๐
หมื่นอาษา	นาคละ	๔๐๐

๒

พญาอะไภยรณฤทธจางวางกรมพระตำรวจซ้าย นา ๓๐๐๐

ในขวา

พระอนุชิดทะราชาจางวางพระตำรวจขวานา ๓๐๐๐

หลวงมะหามลตรีศรีองครักษ สมุหะพระตำรวจในขวาตราคนแบกดาบบ่าขวา นา ๒๐๐๐

จะหมื่นทิพเสนาปหลัดกรมตำรวจในขวา นา ๘๐๐

นายศรีภักดี	เวนคน	นายเวน นาคละ	๕๐๐
นายชาติภักดี	บิ่น		
นายไกรภักดี	ช้าง		
นายรัตภักดี	ม้า		

หมื่นราชพิทักษ, หมื่นรักษราชา — หัวหมื่นต้นเชือก นาคละ ๖๐๐

หมื่นอินไพรี, หมื่นสุริยาจาร, หมื่นเภาวิสูต, หมื่นไชยาทิต, หมื่นไภยพินาศ, หมื่นฤทธภูบาล, หมื่นไกรรณรงค์, หมื่นโจมรณราช — หัวหมื่นปลายเชือก นาคละ ๔๐๐

นายโชกราชสมุบาญชีย นา ๖๐๐

นายจันปยาทิตย	เวนเครื่องช้าง	นาคละ	๔๐๐
นายไกรลาศ	เวนเรือบันลัง		
นายโชตะอะไภย	เวนเรือดั้ง		

ประแดง นา ๓๐๐

ภูดาษ	นาคละ	๒๐๐
พันจ่า		
พันทนาย		

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐

พัน หัว ท้าย นาคละ ๑๐๐

หมื่นชำนิ	ผู้คุม	นาคละ	๒๐๐
หมื่นชำนาญ			
หมื่นส่งลคอน			
พันพิรุณ			

หลวงมหาเทพเสพกระสัตรสมุหะเจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย นา ๒๐๐๐

ในซ้าย ๑

จะหมื่นราชามาตปหลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นบาลราช	หัวหมื่นต้นเชือก	นา	๖๐๐
หมื่นภักดีสวน			

หมื่นศรีวิสูด หมื่นพุทวิเสศ หมื่นภาระคบไช หมื่นสิทธิโสม หมื่นจบรณราช หมื่นอาจภักดิ หมื่นองคอาษา	หัวหมื่นปลายเชือก	นาคละ ๔๐๐
นายสวัดภักดิ นายแก้วภักดิ นายไชยภักดิ นายราชภักดิ	นายเวน	นาคละ ๕๐๐
หมื่นระเหจ หมื่นกะลิเพช หมื่นอาจ หมื่นจิตร	ผู้คุม	นาคละ ๒๐๐
นายไชยราชสมุบาญชิย		นา ๖๐๐
นายไกรรักษา เวนเรือดั้ง นายแก้วราช เวนเรือบัลลัง นายพุทธาทิพ เวนเครื่องคชาธาร		นาคละ ๔๐๐

ประแดง นาคละ ๓๐๐

ภูดาษ
พันจ่า
พันทนาย
} ๓ คน นาคละ ๒๐๐

ตำรวจเลว นา ๑๐๐

พัน หัว / ท้าย } นา ๑๐๐

หลวงพิเรนณเทพบดีศรีสมุหะเจ้ากรมพระตำรวจ

ใหญ่ขวา

ใหญ่ขวาตราคนถือหวายมือขวา นา ๒๐๐๐

หมื่นไชยพรปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนราชอาษา ขุนเดโชไชย ขุนดาบ นา ๕๐๐

ขุนสุรยพิมาน
ขุนอินพิมาน
ขุนสันพิมาน
ขุนเทพพิมาน
} ๔ คนดาบสักลาดแดงพนักงานเรือ นาคละ ๕๐๐

ขุนจักรพิไชย
ขุนเพชณราย
ขุนกาลวิไชย
ขุนไกรสงคราม
} ๔ คนดาบสักลาดแดงแห่ทางบก นาคละ ๕๐๐

หมื่นพญารักษ
หมื่นรักษาราช
} ถือธงดาบทองทับต้นเชือก นา ๕๐๐

หมื่นยศภูธร
หมื่นทราไชย
} ถือธงดาบทองปลายเชือก นา ๔๐๐

หมื่นณรินทราช หมื่นนนทสงคราม หมื่นพหนเสนา หมื่นมหาสงคราม หมื่นรมพิไชย หมื่นแสนสอยดาว	ดาบทอง การเบดเสรจ์	นาคละ	๔๐๐

ขุนรุทสำแดง นายเวน นา ๔๐๐

หมื่นจ่าเทียมใจราช หมื่นจ่าสรรพการ นาคละ ๓๐๐

นายอินรักษา สมุบาญชี นา ๖๐๐

ประแดงณราย นา ๓๐๐

ภูดาษ พันจ่า พันทนาย	นาคละ	๒๐๐

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐ พัน หัว ท้าย นา ๑๐๐

พระอินณเทพบดิศรีสมุหะพระตำรวจใหญ่ซ้าย

ใหญ่ซ้าย ๑

ตรารูปคนถือหวายมือซ้าย นา ๒๐๐๐

หมื่นไชยผู้ษาปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนพรมพิมาน ขุนศรีพิมาน ขุนจันพิมาน ขุนทิพพิมาน	ดาบหุ้มสักลาดแดง พนักงาน	เรือ	นาคละ	๕๐๐

ขุนเพชรักษา ขุนเพชสวร ขุนจักระหรัด ขุนศรีพิไชย	แห่ดาบแดง ทางบก	นาคละ	๕๐๐

ขุนราชศัก ขุนลคอรไชย ขุนดาบ นาคละ ๕๐๐

ขุนไชยสงคราม นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นเสน่หา หมื่นจุลาศัก ถือธงดาบทองทับต้นเชือก นา ๕๐๐

หมื่นราชปรากฏ หมื่นศรีโยธา ถือธงดาบทองปลายเชือก นาคละ ๔๐๐

หมื่นไชเสนา หมื่นไชยพระอิน หมื่นชนะรณภพ หมื่นโจมพลล้าน หมื่นกำจายเมืองแมน หมื่นแฝงเมืองมาร	ดาบทองการเบดเสรจ	นา	๔๐๐
หมื่นจ่าจิตรใจราช หมื่นจ่าสัพการ	เวนตำหนัก	นา	๓๐๐

นายพรมรักษา นา ๔๐๐

ประแดงอินษรศักดิ นา ๓๐๐

ภูดาษ พันจ่า พันทนาย	นา	๒๐๐

ตำรวจเลว นา ๑๐๐

พัน หัว/ท้าย นา ๑๐๐

นอกขวา หลวงราชริน เจ้ากรมพตำรวจนอกขวา ตรา

คนถือหอกขวา	นา	๑๖๐๐
จะหมื่นทิพรักษาปหลัดกรม	นา	๘๐๐

หมื่นอำนาทกำแหง	๑	หัวหมื่น ๑๐ คน นาคละ ๕๐๐
หมื่นศักดิสังหาร	๑	
หมื่นอาวุทธภูธร	๑	
หมื่นกำลังยร	๑	
หมื่นเพชไพริ	๑	
หมื่นแกล้วใจแมน	๑	
หมื่นไภณรน	๑	
หมื่นอนันทศัก	๑	
หมื่นโจมโยธา	๑	
หมื่นภักดินิต	๑	

นายฤทธภักดิ์ / นายองคภักดิ์	นายเวน ๒ คน	นาคละ	๔๐๐
นายพรมราชสมุบาญชีย		นา	๔๐๐
ประแดงราชรง		นา	๓๐๐
หมื่นจ่ารองงาน ๔ คน		นาคละ	๓๐๐

ภูดาย
พันทนาย } นาคละ ๒๐๐

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐

พัน หัว ท้าย } นาคละ ๑๐๐

นอกซ้าย

หลวงอินเดชะเจ้ากรมพตำรวจนอกซ้าย ตรา

คนถือหอกซ้าย นา ๑๖๐๐

จะหมื่นราชาบาลปหลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นสำแดงฤทธา
หมื่นศรภูธร
หมื่นษรเสนา
หมื่นษรสังหาร
หมื่นกำจรสิน } ๕

หมื่นรุทรักษา
หมื่นนราโยธิ
หมื่นสิทธิษรไชย
หมื่นแก่วนใจดน
หมื่นจิตรบำเรอ } ๕

[๕ + ๕] } หัวหมื่น ๑๐ คน นาคละ ๕๐๐

นายรงภักดิ
นายอาจภักดิ } นายเวน นาคละ ๔๐๐

นายอินทราช สมุบาญชีย	นา	๔๐๐
ประแดงจงใจยุท	นา	๓๐๐
หมื่นจ่าเจ้าหมู่ ๒ คน	นาคละ	๓๐๐
ภูดาษ, พันทนาย	นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว	นาคละ	๑๐๐
พัน หัว, ท้าย	นาคละ	๑๐๐

๑

สนมทหารขวา

หลวงพรมบริรักษเจ้ากรมสนมทหารขวา ตรา

รูปคน	นา	๑๖๐๐
หมื่นสมุหพิมานปหลัดกรม	นา	๘๐๐

หมื่นภูธรรัก หมื่นราชารัก
หมื่นศักดิสุนธร หมื่นฤทธิสำแดง
หมื่นชนาทิพบาล หมื่นภักดีภูเบน
หมื่นชำนาญภักดิ หมื่นนเรนเสนี
หมื่นชำนิรักษา หมื่นศรีไกรวุธ
หมื่นยุทณรงค์
หมื่นจงพลพ่าย
} หัวหมื่น ๑๒ คน นาคละ ๕๐๐

นายยิ่งภักดี / นายยงภักดี นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่าชื่นใจจิตร สมุบาญชี นา ๔๐๐

หมื่นจ่าเทียนเทพเจ้าหมู่ นา ๓๐๐

ประแดงเสนี นา ๓๐๐

หักปาก / ภูดาษ / พันทนาย นาคละ ๒๐๐

ตำรวจเลว นาคละ ๑๐๐

พัน หัว / ท้าย นาคล ๑๐๐

สนมทหารซ้าย ๑

หลวงสุริยภักดีเจ้ากรมสนมทหารซ้าย นา ๑๖๐๐

หมื่นปะทานมณเทียรปหลัดกรม นา ๘๐๐

หมื่นอาจใจเพช หมื่นสำเรจภักดี
หมื่นศรีสมภัก หมื่นรักสัตนา
หมื่นจิตรภูธร หมื่นอรรักษา
หมื่นฤทธิพิไชย หมื่นไกรสรเดช์
หมื่นวิเสศจัตุรงค์ หมื่นรักพลแมน
หมื่นศรีบริรัก หมื่นพิทักภูบาล
หมื่นเพชทูลศร หมื่นราชาบริบาล

หัวหมื่น ๑๔ คน นาคละ ๕๐๐

นายจัดภักดี / นายจงภักดี นายเวน นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่าสนิจใจรักสมุบาญชี นา ๔๐๐

หมื่นจ่าเสพสวัดเจ้าหมู่	นา	๓๐๐
ประแดงเสนา	นา	๓๐๐
หัวปาก ภูดาษ พันทนาย	นาคละ	๒๐๐
ตำรวจเลว	นาคละ	๑๐๐
พัน หัว พัน ท้าย	นาคละ	๑๐๐

4

	หลวงหฤไทยเจ้ากรมพลพันขวา	นา	๑๐๐๐
๑ พลพันขวา	หมื่นมหาสนิดปหลัดกรม	นา	๖๐๐
	หมื่นอินรักษาสมุบาญชี	นา	๓๐๐
	ขุนในกรม	นา	๓๐๐
	หมื่นในกรม	นา	๒๐๐
	นายพโรง	นา	๑๐๐
	ช่างปืนเลว	นา	๕๐
	หลวงอภยสุรินเจ้ากรมพลพันซ้าย	นา	๑๐๐๐
	หมื่นจิตรจำนงปหลัดกรม	นา	๖๐๐
๑ พลพันซ้าย	หมื่นพรมรักษาสมุบาญชี	นา	๓๐๐
	ขุนในกรม	นา	๓๐๐
	หมื่นในกรม	นา	๒๐๐

นายพโรง	นา	๑๐๐
ช่างบื่นเลว	นา	๕๐

5

ทนายเลือกหอกขวา

ขุนภักดีอาษาเจ้ากรมทนายเลือกหอก	นา	๖๐๐
หมื่นโยธาภูมินปหลัดกรม	นา	๔๐๐
หมื่นแกว่นพลรบ หมื่นเดชสังหาร หมื่นไพรีพินาศ	นาคละ	๒๐๐
ทนายเลือกหอกเลว	นาคละ	๑๐๐

ทนายเลือกหอกซ้าย

ขุนโยธาภักดิเจ้ากรมทนายเลือกหอก	นา	๖๐๐
หมื่นอาษาภูธรปหลัดกรม	นา	๔๐๐
หมื่นจำบัง หมื่นพันลบ หมื่นจบพลไชย	นาคละ	๒๐๐
ทนายเลือกหอกเลว	นาคละ	๑๐๐

6

รักษาพระองค์ขวา

หลวงกันยุบาทเจ้ากรมรักษาพระองค์ขวา	นา	๖๐๐
ขุนอินปราสาทปหลัดกรม	นา	๔๐๐
หมื่นภักดีองค์สมุบาญชี	นา	๓๐๐

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

รักษาพระองค์เลว นาคละ ๑๐๐

๑ รักษาพระองคซ้าย ๑

หลวงราชเสวกเจ้ากรมรักษาพระองค์ซ้าย นา๖๐๐

หมื่นราชพิมานปหลัดกรม นา ๔๐๐

หมื่นคูหาสวรรคสมุบาญชี นา ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

รักษาพระองคเลว นาคละ ๑๐๐

7

สนมกลางขวา

หลวงภูเบนสิงหนาทเจ้ากรมสนมกลางขวา นา ๘๐๐

หมื่นจิตรจอมราชปหลัดกรม นา ๖๐๐

หมื่นจงใจเสพสมุบาญชี นา ๒๐๐

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

ประแดงทิพศักิ นา ๓๐๐

ภูดายรักษาเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

๑ สนมกลางซ้าย

หลวงอรินชาติสังหารเจ้ากรมสนมซ้าย นา๘๐๐

หมื่นนาถภักดีปหลัดกรม นา ๖๐๐

หมื่นไกรรักษาสมุบาญชี นา ๓๐๐

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

ประแดงเทพศักิ นา ๒๐๐

ภูดาษรักษาเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

8

ทหารในขวา

พระราชสงครามจางวางทหารในกลาง นา ๓๐๐๐

หลวงวิสูตโยธามาศเจ้ากรมทหารในขวา นา ๑๖๐๐

ขุนพรมรักษาปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนวิสูตพลบาลสมุบาญชีย นา ๔๐๐

หมื่นฉมังสรแผลง
หมื่นยุทรณรงค์
หมื่นฤทธรณภพ
} แห่ดาบทองทึบจำหลัก นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่ามารพินาศ
หมื่นจ่าชาติสรพล
} แห่ดาบฝักบั่ง นาค / ทอง } นาคละ ๔๐๐

หมื่นรักษาเครื่องสมโพธ นาคล ๓๐๐

พันแห่ดาบฝักเงินทึบ นาคละ ๒๐๐

จ่าแห่ดาบฝักบั่งเงิน นาคละ ๒๐๐

นายจงใจรักษนายเวน นา ๒๐๐

หมื่นทิพพลรักษสมุบาญชียเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นจงใจสนิดรักษาเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นนายเรือ ๖ คน นาคละ ๒๐๐

ภูดาษเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

พันหัว/ท้าย นาคละ ๑๐๐

๑ ทหารในซ้าย

หลวงราชโยธาเทพเจ้ากรมทหารในซ้าย นา ๑๖๐๐

ขุนอินรักษาปหลัดกรม นา ๘๐๐

ขุนวิจารณจำนงสมุบาญชย นา ๔๐๐

หมื่นแสงสรรพยุท / หมื่นรบพลพัน / หมื่นยงพลพ่าย แห่ดาบทองทึบจำหลัก นาคละ ๔๐๐

หมื่นจ่าอาจกลางณรงค์ / หมื่นจ่าวิรุณจำบัง แห่ดาบผักบั่งนาค/ทอง นาคละ ๔๐๐

หมื่นรักษาเครื่องสมโพธ นาคละ ๓๐๐

พันทนายแห่ดาบผักเงินทึบ นาคละ ๒๐๐

จ่าแห่ดาบผักบั่งเงิน นาคละ ๒๐๐

นายภักดินาถนายเวน นา ๒๐๐

หมื่นศักพลแสนสมุบาญชยเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นจิตรรักษา รักษาเรือดั้ง นา ๓๐๐

หมื่นนายเรือ ๖ คน นาคละ ๒๐๐

ภูดายเครื่องสรรพยุท นา ๑๐๐

พันหัว/ท้าย นาคละ ๑๐๐

หลวงจ่างวางช่างปากไม้	ขวา / ซ้าย	นาคละ	๔๐๐
ขุนราชพิพิท ขวา / ขุนเทพ ซ้าย		นาคละ	๓๐๐
หมื่นช่าง	ซ้าย / ขวา	นาคละ	๒๐๐
ช่างเลว	ซ้าย / ขวา	นาคละ	๕๐

9

หลวงวิจิตรนาวาจางวาง	ซ้าย / ขวา	นา	๔๐๐
ช่างเรือขวา: ขุนสวัด / ขุนวัฒก	ปหลัดจางวาง	นา	๓๐๐
ขุนบันจงพินิดเจ้ากรม		นา	๓๐๐
หมื่นไภพิลบปหลัดกรม		นา	๒๐๐
หมื่นช่างเรือ		นา	๒๐๐
พันช่างเรือ		นา	๑๐๐
ช่างเลว		นา	๕๐
ขุนอาจพิจิตรเจ้ากรมซ้าย		นา	๓๐๐

ช่างเรือซ้าย

หมื่นไชยศปหลัดกรม	นา	๒๐๐
หมื่นช่างเรือ	นา	๒๐๐
พันช่างเรือ	นา	๑๐๐
ช่างเลว	นา	๕๐

10

อาษาญี่ปุ่น

พระเสนาภิมุกขเจ้ากรมอาษาญี่ปุ่น	นา	๑๐๐๐
ขุนสุระสงครามปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นไชยสุรสมุบาญชิย	นา	๕๐๐
ขุนในกรม	นาคละ	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐

11

เกนหัดหย่างฝารั่ง

พระพิพิทเดชะเจ้ากรมเกนหัดหย่างฝารั่ง	นา	๘๐๐
หลวงพิพิทณรงคปหลัด เรือซ้าย หลวงทรงวิไชยปหลัด เรือขวา	นาคละ	๖๐๐
หลวงรามรณภพปหลัดกรมพนักงานบก	นา	๖๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พันหัว พันท้าย	นาคละ	๑๐๐
หมื่นณราพลสิทธสมุบาญชิย หมื่นฤทธพลไชยสมุบาญชิย	นาคละ	๓๐๐

12

กลองชนะ
หลวงราชมาณเจ้ากรมกลองชนะ นา ๑๐๐๐
ขุนวิเวกสงครามปหลัดกรม นา ๖๐๐
หมื่นมณีราชาสมุบาญชีย นา ๔๐๐
หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

พัน หัว ท้าย นาคละ ๑๐๐

13

แตร ขวา ซ้าย
หมื่นเสน่หราชาเจ้ากรมแตรขวา นา ๓๐๐
พันกาลวิไชยปหลัดแตร นา ๑๕๐
ภูดายชาติภูมินสมุบาญชีย นา ๑๐๐
หมื่นจินดาราชเจ้ากรมแตรซ้าย นา ๓๐๐
พันไตรกาลาปหลัดแตร นา ๑๕๐
ภูดายชาติเมฆสมุบาญชีย นา ๑๐๐
ชาวแตรเลว นาคละ ๕๐
หมื่นราชาราชพนักงานกลองแขก นา ๒๐๐
ชาวกลองเลว นา ๕๐

14

ขุนกระละมาพิจิตรเจ้ากรมขวา นา ๔๐๐
หมื่นแผลงผลาญปหลัดกรม นา ๒๐๐

ขุนฤทธสำแดงเจ้ากรมซ้าย นา ๔๐๐

หมื่นผลาญแผลงปหลัดกรม นา ๒๐๐

หลวงศักดาวุธเจ้ากรมขวา นา ๔๐๐

ขุนชนะทุกทิศปหลัดกรม นา ๒๐๐

ฝรั่งแม่นปืน
หลวงรุทสรเดชเจ้ากรมซ้าย นา ๔๐๐
ขุนฤทธิราวีปหลัดกรม นา ๒๐๐
นายหมวด ๑๒ คน นาคละ ๕๐

เลว ๑๕๐ คน นา ๓๐

หลวงสุนธรภิรมยจางวาง ขวา }
หลวงอุดมภักดีจางวาง ซ้าย } นาคละ ๔๐๐

ลำทรง
นายนิต }
นายชิด } นายเวนต้น นาคละ ๒๐๐

นายนาถ }
นายชาด } นายเวนเรือ นาคละ ๒๐๐

ภูดาษสำหรับเครื่อง นาคละ ๑๕๐

จ่าสำหรับเครื่อง นาคละ ๑๕๐

บ่อโทน นาคละ ๑๕๐

พันหัว }
พันท้าย } นาคละ ๑๐๐

15

ทองแขวนฟ้าบ้านใหม่

หลวงอไภยเสนาเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนกระชาพลปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นศรีรักษาสมุบาญชีย	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พัน หัว ท้าย	นาคละ	๑๐๐

16

โพเรียงบ้าบิ่น

หลวงสุเรนทรวิชิดเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนฤทธิพิไชยปหลัดกรม	นา	๖๐๐
หมื่นณราสมุบาญชีย	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคละ	๒๐๐
พัน หัว ท้าย	นาคละ	๑๐๐

17

ดั้งทองขวา

เจ้าพญามหาโยธาจางวาง	นา	๓๐๐๐
สมิงเตาสิทธปหลัดจางวาง	นา	๘๐๐
พญาอุดมราชาเจ้ากรมกลิ่อ่อง	นา	๑๖๐๐

สมิงปราบน้อย สมิงสามส้อง ปหลัดกรมกลิ่อ่อง นา๘๐๐

พญาพรามเจ้ากรมดั้งทองขวา นา ๑๖๐๐

สมิงพัตบะปหลัดกรม นา ๘๐๐

พญาอัคคิริ
สมิงอังวะมังศรี
สมิงโลกณริน
สมิงสามปราบ
สมิงโลกพร้า
สมิงธนูศิล
สมิงศรีคุณ
สมิงปราบใหญ่
} นายกอง ๘ คน นาคล ๑๐๐๐

สมิงบ๋ญาเดช
สมิงอัคคิริ
สมิงปราบสิท
สมิงอินทกุมาร
สมิงอุบากอง
สมิงราชาเทวะ
สมิงอินทละ
สมิงนันทธามา
} ปหลัดกอง ๑๕ คน นาคล ๖๐๐

สมิงเพชเสน่ห			
สมิงสิงหไชย			
สมิงศรีรตะ			
สมิงกมารศรี			
สมิงจันทราชา			
สมิงจันทเสน			
สมิงอัคมนตรี			
สมิงสามแหลก สมิงจันทโยธา	สมุบาญชี ๒	นาคล	๔๐๐
นายหมวด ๕๙		นาคล	๕๐
เสมียรกอง ๑๐		นาคล	๕๐
สารวัด ๒		นาคล	๕๐
มะคำ ๒๖		นาคล	๓๐

18

พญานครอินเจ้ากรมดาบสองมือกลาง นา ๑๖๐๐

ดาบสองมือ

สมิงโยคราช สมิงรัตสังราม	ปหลัดกรม	นา	๘๐๐
สมิงบินหละ สมิงดิดยะ	ปหลัดจางวาง	นา	๘๐๐

สมิงสายสมร
สมิงเพชกำกอง
} นายกอง นา ๑๐๐๐

สมิงอินทรามเบื่อ
สมิงไชยราชา
สมิงศรีไชยจัก
สมิงศรีไชย
} ปหลัดกอง นา ๖๐๐

สมิงโพบะราชาสมุบาญชี นา ๔๐๐

นายหมวด ๑๕ คน นาคล ๕๐

สารวัด นา ๕๐

เสมียรกอง นา ๕๐

มคำ ๒๕ คน นาคล ๓๐

19

ดั้งทองซ้าย

พญาเกียนเจ้ากรมดั้งทองซ้าย นา ๑๖๐๐

สมิงพัตเบิดปลัดกรม นา ๘๐๐

พญาศรีหราชา
สมิงไอยมันตรา
สมิงราชาสิท
สมิงราชามณุะ
สมิงนรธา
} นายกอง ๗ คน นาคล ๑๐๐๐

สมิงสุริย
สมิงชีพไพร

สมิงมะคะมอนปลัดจางวาง นา ๘๐๐

สมิงโลกนราย
สมิงบุญญราชา
สมิงเสน่หราชา
สมิงปราบไชย
สมิงเสนะไชย
สมิงภมะราชา
สมิงศรีธามา
สมิงชีบทองศรี
สมิงอินทปราบเพช
สมิงโลกมาร
สมิงพลโยธา
สมิงไชยเสนะ
สมิงราชาศรี
สมิงศรีราชา
} ปลัดกอง ๑๔ คน นาคล ๖๐๐

สมิงจักราชา
สมิงสามกราย
} สมุบาญชี นาคล ๔๐๐

นายหมวด ๓๖ คน นาคล ๕๐

นาทหารหัวเมือง

เสมียรกอง ๗ คน		นาคล	๕๐
สารวัด ๒ คน		นาคล	๕๐
มคำ ๒๗ คน		นาคล	๓๐

20

พระราชวังสรร จางวางกรมอาษาจาม ซ้าย ขวา

นา ๒๐๐๐

อาษาจาม

หลวงวิสูทรายาปลัดจางวาง	ซ้าย ขวา	นา	๘๐๐
หลวงษรเสนีเจ้ากรมอาษาจามขวา		นา	๑๖๐๐
ขุนรามฤทธิไกร ขุนไชยภักดี	ปลัด ซ้าย ขวา	นาคล	๘๐๐
ขุนไชยเสนีสมุบาญชีย		นา	๔๐๐
หลวงศรีมหาราชาเจ้ากรมอาษาจามซ้าย		นา	๑๖๐๐
ขุนรามเดช ขุนนเรนภักดี	ปลัดกรม ซ้าย ขวา	นาคล	๘๐๐
ขุนพลเสนีสมุบาญชีย		นา	๔๐๐
หลวงลักษมาณาเจ้ากรมอาษาจามขวา		นา	๑๖๐๐
ขุนวิสูทสงคราม ขุนนเรนภักดี	ปลัดกรม ซ้าย ขวา	นา	๘๐๐

หลวงสุรินทเสนี่เจ้ากรมอาษาจามซ้าย นา ๑๖๐๐

ขุนวิสูทเดช	ปลัด ซ้าย	นา ๘๐๐
ขุนวิชิดสงคราม	ปลัด ขวา	นา ๘๐๐
ขุนอาษาจาม		นาคล ๔๐๐
หมื่นอาษาจาม		นาคล ๒๐๐

21

ทำเขีย หลวงเทพเดชเจ้ากรมทำลุขวา นา ๘๐๐

ขุนยรจำนงปลัด นา ๔๐๐

หลวงสุรินเดชเจ้ากรมทำลุซ้าย นา ๘๐๐

ขุนจงใจยุทปลัด นา ๔๐๐

หมื่นทำลุ นา ๒๐๐

22

ช่างเขียน หลวงเพชวะกันเจ้ากรมช่างเขียนขวา นา ๘๐๐

ขุนราชนุจิตรปลัดกรม นา ๔๐๐

หลวงพรมพิจิตรเจ้ากรมช่างเขียนซ้าย นา ๘๐๐

ขุนราชนิมิตรปลัดกรม นา ๔๐๐

ขุนช่าง นาคล ๓๐๐

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

พันช่าง	นาคละ	๑๐๐
ช่างเลว	นาคล	๕๐
ช่างแกะ หลวงวิจิตรนฤมลเจ้ากรมช่างแกะ	นา	๔๐๐
หมื่นสกลพิพิทปลัด	นา	๒๐๐
หมื่นวิจิตรบวร หมื่นมังกรรจนา หมื่นเยียรยงคนิมิตร หมื่นจิตรปยา หมื่นรัตนาวัน	นาคล	๒๐๐
ช่างสลัก พญาจินดารังสันจางวางช่าง	นา	๖๐๐
หลวงวิจิตรเขษฎา ปลัด	นา	๔๐๐
หลวงศรีวรยศเจ้ากรมช่างฉลักขวา	นา	๔๐๐
หมื่นพินิจบันจง สมุบาญชีย	นา	๒๐๐
หลวงวิจิตรราชมนตรีเจ้ากรมซ้าย	นา	๔๐๐
ขุนมงคลปราสาทปลัดขวา	นา	๓๐๐
ขุนราชรจนา ปลัดซ้าย	นา	๓๐๐
หมื่นจำรักษาพลสมุบาญชียขวา	นา	๒๐๐
หมื่นจำสรรพการสมุบาญชียซ้าย	นา	๒๐๐
หลวงชำนาญไพจิตร	นา	๔๐๐
ขุนภักดีรจนา ผู้ช่วยราชการ	นา	๓๐๐
ขุนช่าง	นาคล	๓๐๐

หมื่นช่าง	นาคล	๒๐๐
พันไม้สูงสำหรับฉ้อฟ้าใบรกา	นา	๑๐๐
ช่างเลว	นาคล	๕๐
ขุนพมรเจ้ากรม	นา	๓๐๐
หมื่นจิตรพมรปลัดกรม	นา	๒๐๐
ช่างกลึง หมื่นเทพ	นาคล	๒๐๐
พันช่าง	นาคล	๑๐๐
ช่างเลว	นาคล	๕๐
ขุนยรอัคนีพิจิตรเจ้ากรมช่างหล่อขวา	นา	๓๐๐
ช่างหล่อ หมื่นจิตรบันจงปลัดกรม	นา	๒๐๐
ขุนอินพิจิตรเจ้ากรมช่างหล่อซ้าย	นา	๓๐๐
หมื่นนิมิตรสรเพลิงปลัดกรม	นา	๒๐๐
หมื่นช่าง	นาคล	๒๐๐
ช่างเลว	นาคล	๕๐
พญารจนานิมิตรจางวาง ซ้าย ขวา	นา	๖๐๐
ช่างบุ้น หลวงเทพรจนาเจ้ากรมช่างบุ้นซ้าย	นา	๔๐๐
ขุนอินรจนาปลัดกรม	นา	๓๐๐
หมื่นช่าง	นาคล	๒๐๐

	ช่างเลว	นาคล	๕๐
	หลวงกัลมาพิจิตรเจ้ากรมช่างบันขวา	นา	๔๐๐
	ขุนพินิจบันจงปลัดกรม	นา	๓๐๐
	หมื่นช่าง	นาคล	๒๐๐
	ช่างเลว	นาคล	๕๐
ช่างหุ่น	หลวงทิพยนต์ช่างหุ่น	นา	๔๐๐
	ช่างเลว	นาคล	๕๐
	ขุนสุวรรณ์ราชาเจ้ากรมซ้าย	นา	๓๐๐
ช่างรัก	หมื่นสุวรรณ์นิมิตรปลัดกรม	นา	๒๐๐
	ช่างเลว	นาคล	๕๐
	ขุนสุวรรณสิทธิเจ้ากรมขวา	นา	๓๐๐
	หมื่นสุวรรณสาครปลัด	นา	๒๐๐
	ช่างเลว	นาคล	๕๐
	หมื่นสุวรรณ์	นา	๒๐๐
ทอง	พัน	นา	๑๐๐
	ช่างเลว	นา	๕๐
	ขุนสรเทพเจ้ากรมช่างปูน	นา	๓๐๐
ปูน	หมื่นสรทิพปลัด	นา	๒๐๐

พัน	นา ๑๐๐
ช่างเลว	นา ๕๐

23

ออกขุนจักรวัดจินดากราบทูลพระกรรุณาว่า ขุนอาษาหมื่นอาษาขุนช่างหมื่นช่างแลนายจำเนียรช้างม้าแลหมู่ไพร่เลวทังหลายจะเปนนาเท่าใด จึงทรงพระกรรุณาตรัสบัญญัติว่า

ขุนอาษา	นา ๖๐๐
หมื่นอาษา	นา ๔๐๐
พันอาษา	นา ๒๐๐
พญาช่าง	นา ๖๐๐
พระช่าง	นา ๕๐๐
หลวงช่าง	นา ๔๐๐
ขุนช่าง	นา ๓๐๐
หมื่นช่าง	นา ๒๐๐
พันช่าง	นา ๑๐๐
ช่างเฉลยสำหรับโรง	นา ๕๐

นายจำเนียรช้าง	นา	๒๐๐
นายจำเนียรม้า	นา	๒๐๐
หัวปาก	นา	๒๐๐
ขุนแขวง	นา	๔๐๐
หมื่นแขวง	นา	๓๐๐
พันแขวง	นา	๒๐๐
ภูดาษ ธำมรง	นา	๒๐๐
เสมียรรู้พิจารณาความคัดกะทงฉะแลงได้	นา	๒๐๐
เสมียร ทนาย — เสนาบดีนาหมื่น	นาคล	๑๐๐
เสมียร ทนาย — พระหลวงขุนหมื่น ต่ำกว่านาหมื่น	นาคล	๕๐
นายร้อย	นา	๒๐๐
ปลัดร้อย	นา	๑๐๐
หัวสิบ	นา	๓๐
ไพร่หัวงาน	นา	๒๕
ไพร่มีครัว	นา	๒๐
ไพร่ราบ	นา	๑๕

ไพร่เลว	นา ๑๐
ยาจก วรรณิพก ทาษลูกทาษ	นาคล ๕

24

ถ้า พญา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน } ออกนอกราชการมิสมพนบ่าวไพร่อยู่ให้เอากึ่งนาเมื่ออยู่ในราชการ ถ้าหาสมพนบ่าวไพร่มิได้ ให้แบ่งศักดินาเมื่ออยู่ในราชการเสียสองส่วนเอาแต่ส่วนหนึ่งเปนบันดาศักดิ ถ้าแลขุนหมื่นวิเสศนอกทำเนียบมิได้เปน ขุนช่าง หมื่นช่าง } ให้เอากึ่งศักดินา ขุน หมื่น } ในทำเนียบในกรมนั้น

25

อนึ่ง พระ หลวง ขุน หมื่น } วิเสศไปช่วยราชการณะหัวเมืองทั้งปวง ถ้าเปนที่ พระ หลวง } ให้ถือศักดิ นา ๖๐๐ ถ้าเปน

ขุน หมื่น } ให้เอานากลางเมืองขับเปน นา ๔๐๐ ถ้ามิได้เปนขุนหมื่นให้ถือศักดิ นา ๒๐๐

26

อนึ่งภรรยาข้าราชการ คือภรรยา พระราชทาน หลวง } กดี ถือศักดินากึ่งนาผัวตามบันดาศักดิ อนุภรรยาศักดินากึ่งภรรยาหลวง ทาษภรรยามีบุตรแล้ว ศักดินาเสมออนุภรรยา

27

มาตราหนึ่ง สามเณรรู้ธรรมเสมอนา ๓๐๐ สามเณรที่มิได้รู้ธรรมเสมอนา ๒๐๐ ภิกษุรู้ธรรมเสมอนา ๖๐๐ ภิกษุมิได้รู้ธรรมเสมอนา ๔๐๐ พระครูรู้ธรรมเสมอนา ๒๔๐๐ พระครูมิได้รู้ธรรมนา ๑๐๐๐ พราหมณรู้ศิลปสาตรเสมอนา ๔๐๐ พราหมทยมเสมอนา ๒๐๐ ตาปะขาวรู้ธรรมเสมอนา ๒๐๐ ตาปะขาวมิได้รู้ธรรมเสมอนา ๑๐๐

28

มาตราหนึ่ง ถ้าจะเอาบันดาศักดินา พี่น้องลูกหลานให้เอาแต่ลูก {ชาย หญิง} แลลูกๆ {ชาย หญิง} แลลูก {ชาย หญิง} ของ {พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว} แล

29

อนึ่งถ้าจะเทียบตำแหน่งนาข้าราชการกรมพระราชวัง ให้เทียบเอาตามตำแหน่งข้าราชการในพระราชวังหลวงตั้งแต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป ให้แบ่งเอากึ่งหนึ่ง ถ้าตำแหน่งข้าราชการในพระราชวังหลวงต่ำนา ๔๐๐ ลงมา อย่าเอาตำแหน่งข้าราชการกรมพระราชวัง ฯ มาเทียบแบ่งเลย ให้ดูเทียบตามตำแหน่งนาข้าเจ้าต่างกรมนั้นเถิด

30

ศุภมัศดุ ๑๒๙๘ ศกสุนักขสังวัชฉะระกาลปักเขทศมีดิถียังอาทิตยวาร พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถ บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว

สถิตยอยู่ณะพระธินั่งเบญจรัตนมหาปราสาทโดยบุรภาภิมุกข เจ้าพญาธรรมาธิบดีศรีรัตนมหามนเทียรบาลกราบบังคมทูลพระกรรุณาว่าตำแหน่งศักดินาหัวเมือง

เอก
โท
ตรี
จัตวา
} ปากใต้ฝ่ายเหนือนั้นจะทรงพระกรรุณา

โปรดพระราชทานเปนประการใด ฯ จึ่งพระบาทสมเดจ์พระพุทธิเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่าเจ้าพญาแลพญาพระหลวงเมืองผู้รั้งกรมการบันดารับราชการอยู่ณหัวเมือง เอก โทตรี จัตวา ปากใต้ ฝ่ายเหนือ } ทั้งปวงให้ถือศักดินาตามพระราชประหญัติดั่งนี้

81

เจ้าพญาสุรศรพิศมาธิราชชาติพิทยาธิเบศวราธิบดีอภัยพีริยบรากรมภาหุ เมืองพิศณุโลกเอกอุ นา ๑๐๐๐๐ ขุนประแดงเสนาฎขวา

พระราชฤทธานนพหลภักดี พระไชยบูรรปลัดนา๓๐๐๐

ขุนศรีพิไชยสงคราม ขุนพล
หลวงเสนามาตย มหาดไท
} นาคล ๑๖๐๐

หลวงศรีราชยศ หลวงเมือง หลวงจัตุรศจินดา หลวงวัง หลวงศรีราชโกษา หลวงคลัง หลวงศรีทศคเนสวร หลวงนา หลวงเทพวรชุน สัศดี	นาคล ๑๔๐๐
ขุนเทพเสนาตำรวจในขวา ขุนจันทราเทพตำรวจในซ้าย	นาคล ๑๒๐๐
ขุนโลกรักษาดาบขวา ขุนพัทยาเทพดาบซ้าย	นาคล ๑๐๐๐
เมืองขึ้นพิศณุโลกย เจ้าเมือง	นาคล ๑๖๐๐

เจ้าพญาศรีธรรมราชชาติเดโชไชยมไหยสุริยาธิบดีอภัยพิริยบรากรมภาหุ เมืองนครศรีธรรมราชเมืองเอก นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงอินปัญาซ้าย

พระศรีราชสงครามปลัด นา ๓๐๐๐

พระภักดีราชยุกระบัตร นา ๑๖๐๐

หลวงไกรพลแสนญาธิบดีศรสุรินทเดโชไชย หลวงพล นา ๑๖๐๐

หลวงจ่ามหาดไท นา ๑๖๐๐

นาทหารหัวเมือง

ตำแหน่ง		นา
หลวงราชรักษา หลวงเมือง หลวงวัง หลวงคลัง หลวงพลธากอรราชไม้ตรี หลวงพรหมเสนาสัคดิ์กลาง หลวงไชยประญาสัคดิ์ซ้าย หลวงเทพเสนาสัคดิ์ขวา		นาคล ๑๔๐๐
หลวงแพ่ง ใน / นอก หลวงยารภากอร หลวงไชยสุรินกรมบิ่น ใหญ่ / น้อย หลวงกรมลูกวิเสศ หลวงช่าง หลวงอาลักษณ		นาคล ๑๒๐๐
หลวงโยธาทิพ หลวงโยธาเทพ	เจ้ากรมตำรวจ	นาคล ๑๒๐๐
หมื่น ทิพ / เทพ	ปลัดตำรวจ	นาคล ๘๐๐

ขุนราชเมธารองสัศดีขวา ขุนประชาบาญรองสัศดีซ้าย ขุนศรีวังยศกรมวัง	นาคล	๘๐๐
เมืองขุนเมืองนครศรีธรรมราช	นาคล	๑๖๐๐

ออกญากระเสตรสงครามรามราชแสนญาธิบดีศรีสัชนาไลยอภัยพิรียบรากรมภาหุ พญาสวรรคโลกย เมืองโทนา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกญาศรีธรรมศุกราชชาติบดินทรสุรินทฤๅไชยอภัยพิริยภาหุ เจ้าเมืองศุกโขไทเมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกญารามรณรงคสงครามรามภักดีอภัยพิริยภาหะ เมืองกำแพงเพชู เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญาเพชูรัตนสงครามรามภักดีพิริยภาหะ เมืองเพชบูรรณ เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญากำแหงสงครามรามภักดีพิริยภาหะ เมืองนครราชศรีมา เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกญาไชยยาธิบดีศรีณรงคฤๅไชยอภัยพิรียบรากรมภาหุ เมืองตะนาว เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ปลัด	นา ๑๒๐๐
ยุกระบัตร, พล, มหาดไท	นาคล ๑๐๐๐
เมือง, วัง, คลัง, นา, สัศดี	นาคล ๘๐๐
เมืองขึ้นเมืองโท	นาคล ๑๐๐๐

ออกญาศรีสุริยะราชาไชยอภัยพิรียภาหะ เมืองพิไชย เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญาเทพาธิบดีศรีณรงคฤๅไชยอภัยพิรียภาหะ เมืองพิจิตร เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกญาไกรเพชรัตนสงครามรามภักดีพิริยภาหะ เมืองนครสวรรค เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระไชยธิบดีศรีรณรงคฤๅไชยอภัยพิริยภาหะ เมืองจันทบูรรณ เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ออกพระวิชิตภักดีศรีพิไชยสงคราม พระไชยา เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นอินบัญาซ้าย

ออกญาแก้วเการพยพิไชยภักดีบดินทรเดโชไชยอภัยพิริยภาหะ ออกญาพัตะลุง เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ออกญาเคางะทราธิบดีศรีสุรัตวลุมหนัก พระชุมภอร เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ปลัด	นา ๑๐๐๐
ยุกระบัด พล มหาดไท	นาคล ๘๐๐

เมือง วัง คลัง นา สัศดี	นาคล ๖๐๐

เมืองขึ้นเมืองตรี นาคล ๘๐๐

ออกพระศรีสุรินทฤๅไชย เมืองเพชูบุรีย ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระสุระบดินสุรินทฤๅไชย พระไชยนาถ ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกเมืองอินทบุรีย เมืองอินท ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกเมืองพรหมบุรีย เมืองพรหม ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระญี่สารสงคราม พระสิงคบุรีย ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระนครพราหม พระลบบุรีย ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระพิไชยรณรงค พระสรบุรีย ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระพิไชยสุนธร เมืองอุไทยธานี ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระศรีสิทธิกัน เมืองมโนรมย

ออกพระวิเสศไชยชาญ เมืองอ่างทอง ขึ้นประแดงษารภาษขวา

ออกพระสวรรคบุรี เมืองสวรรคบุรีย ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระพิไชยภักดีศรีมไหยสวรรค เมืองการบุรีย ขึ้นประแดงอินปัญาซ้าย

ออกเมืองพลคบุรีย เมืองไทรโยค ขึ้นประแดงอินปัญาซ้าย

ออกพระสุนธรสงครามรามพิไชย พระสุพันทบุรีย ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

ออกพระศรีสวัดบุรีย เมืองศรีสวัด ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระสุนธรบุรีย์ศรีพิไชยสงคราม เมืองนครไชยศรี

ออกพระอมรินทฤๅไชย เมืองราชบุรีย์ ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

เมืองวิเสศฤๅไชย เมืองฉะเชิงเทรา ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระพิบูรสงคราม เมืองนครนายก ขึ้นประแดงเสนาฎขวา

ออกพระอุไทยธานี เมืองปราจินบุรี ขึ้นประแดงจุลาเทพซ้าย

พระนนทบุรีย์ศรีมหาสมุท เมืองนนทบุรีย์ ขึ้นประแดงอินบิ์ญาซ้าย

พระสมุทสาคร เมืองท่าจีน

พระสมุทสงคราม เมืองแม่กลอง

พระสมุทประการ เมืองปากน้ำ

พระชนบุรีย์ เมืองชน ขึ้นประแดงอินบิ์ญาซ้าย

พระปรานบุรีย์ศรีสงคราม เมืองปรานบุรีย์ ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ออกพระพิไชยภักดีศรีวิสุทธสงคราม เมืองกุยขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

ออกพระราชภักดีศรีสงคราม เมืองรยอง ขึ้นประแดงอินบัญาซ้าย

เมืองบางลมุง

พระศรีสมอรัตนราชภักดีศรีบวรพช เมืองท่าโรง

พระนครไชยสินนรินท เมืองบัวชุม

พระจันบูรรราชภักดีศรีขันทเสมา เมืองกำพราน

เมืองไชยบาดาน

เจ้าเมือง	นา	๓๐๐๐
ปลัด	นา	๖๐๐
ยุกระบัด	นา	๕๐๐

<table>
<tr><td rowspan="3">เมืองจัตวาขึ้น</td><td>มหาดไทย</td><td rowspan="3">ถือศักดินาดั่งนี้</td></tr>
<tr><td>กระลาโหม</td></tr>
<tr><td>กรมท่า</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td>แพ่ง</td><td rowspan="5">นาคล ๔๐๐</td></tr>
<tr><td>จ่าเมือง</td></tr>
<tr><td>สุพมาตรา</td></tr>
<tr><td>สัศดี</td></tr>
<tr><td>แขวง</td></tr>
<tr><td>รองปลัด</td><td rowspan="6">นาคล ๓๐๐</td></tr>
<tr><td>รองแพ่ง</td></tr>
<tr><td>รองจ่าเมือง</td></tr>
<tr><td>รองสุพมาตรา</td></tr>
<tr><td>รองสัศดี</td></tr>
<tr><td>รองแขวง</td></tr>
</table>

นามอาลักษณ์ผู้ชุบและสถานที่เก็บ

แห่งต้นฉะบับ

ชื่อกฎหมาย	นามอาลักษณ์	ที่เก็บ
ประกาศพระราชปรารภ และพระธรรมศาสตร	ขุนสาราบันจง	หอสมุดแห่งชาติ
อินทภาษ	นายชำนาญอักษร	กระทรวงยุตติธรรม
กฎมณเทียรบาลเล่ม ๑	ขุนทิพไม้ตรี	หอสมุดแห่งชาติ
กฎมณเทียรบาลเล่ม ๒	ขุนสาราบันจง	หอสมุดแห่งชาติ
พระธรรมนูน	นายแก้ว	กระทรวงยุตติธรรม
พรมศักดิ	นายราชสาร	หอสมุดแห่งชาติ
ตำแหน่งนาพลเรือน	หมื่นสวัสดิอักษร	หอสมุดแห่งชาติ
นาทหารหัวเมือง	หมื่นสวัสดิอักษร	หอสมุดแห่งชาติ

ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์นี้ กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี

พรมศักดิ

๙	9	๑๕	14	๑๙	20	๒๔	26
๑๐	,,	๑๖	15	๒๐	21	,,	27
๑๑	10	,,	16	๒๑	22	๒๕	28
๑๒	,,	,,	17	๒๒	23	๒๖	,,
๑๓	11	,,	18	,,	24	๒๗	29
,,	12	๑๗	19	๒๓	25	๒๘	30
๑๔	13	๑๘	,,				

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา
นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๕

องค์การค้าของคุรุสภา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา
นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๕